

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

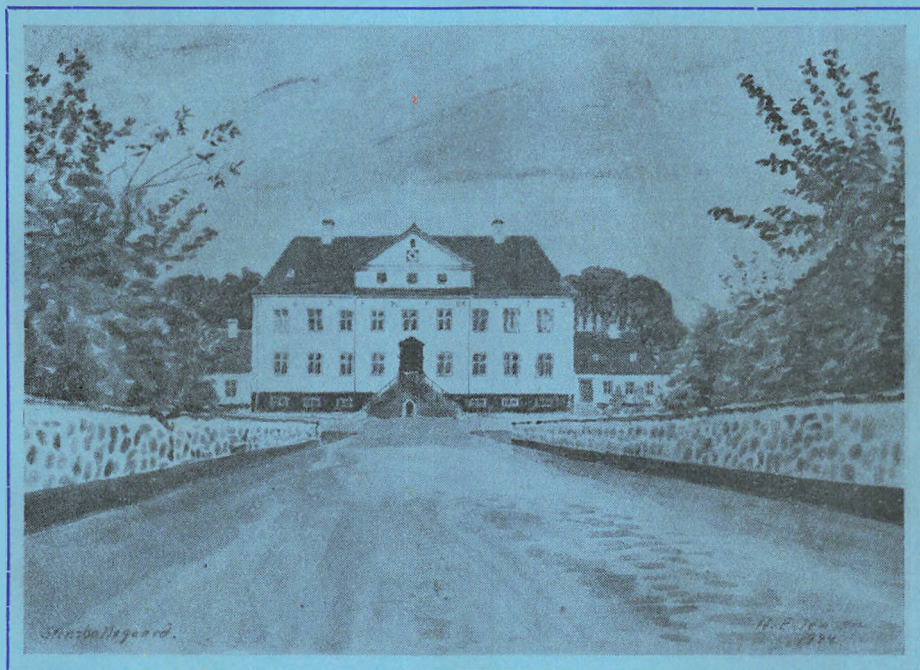
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjydske Hjemstavn

1950

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HOLGER C. BRIX

Andelsbanken udfører Bankforretninger af enhver Art.

Andelsbanken betjener Kunder fra alle Erhverv. Enhver — Andelshavar som Ikke-Andelshaver — kan nyde godt af Bankens sunde Forretningsgang.

Andelsbanken er alene oprettet for at tjene Kundernes Interesser.

Andelsbankens Andelskapital og Reserver, ialt **48 Millioner Kroner**, tjener til Sikkerhed for Indskyderne.

Andelsbankens Afdeling i **Skanderborg** har Kontorer i **Hørning, Ry** og **Stilling**.

Spare- og Laanekassen

for Skanderborg By
og Omegn

Byens ældste Pengeinstitut
Stiftet 1856

Telefon 37

Kontortid: 10³⁰–12³⁰ og 14–15³⁰
Lørdag 10³⁰–13

Landbosparekassen i Horsens

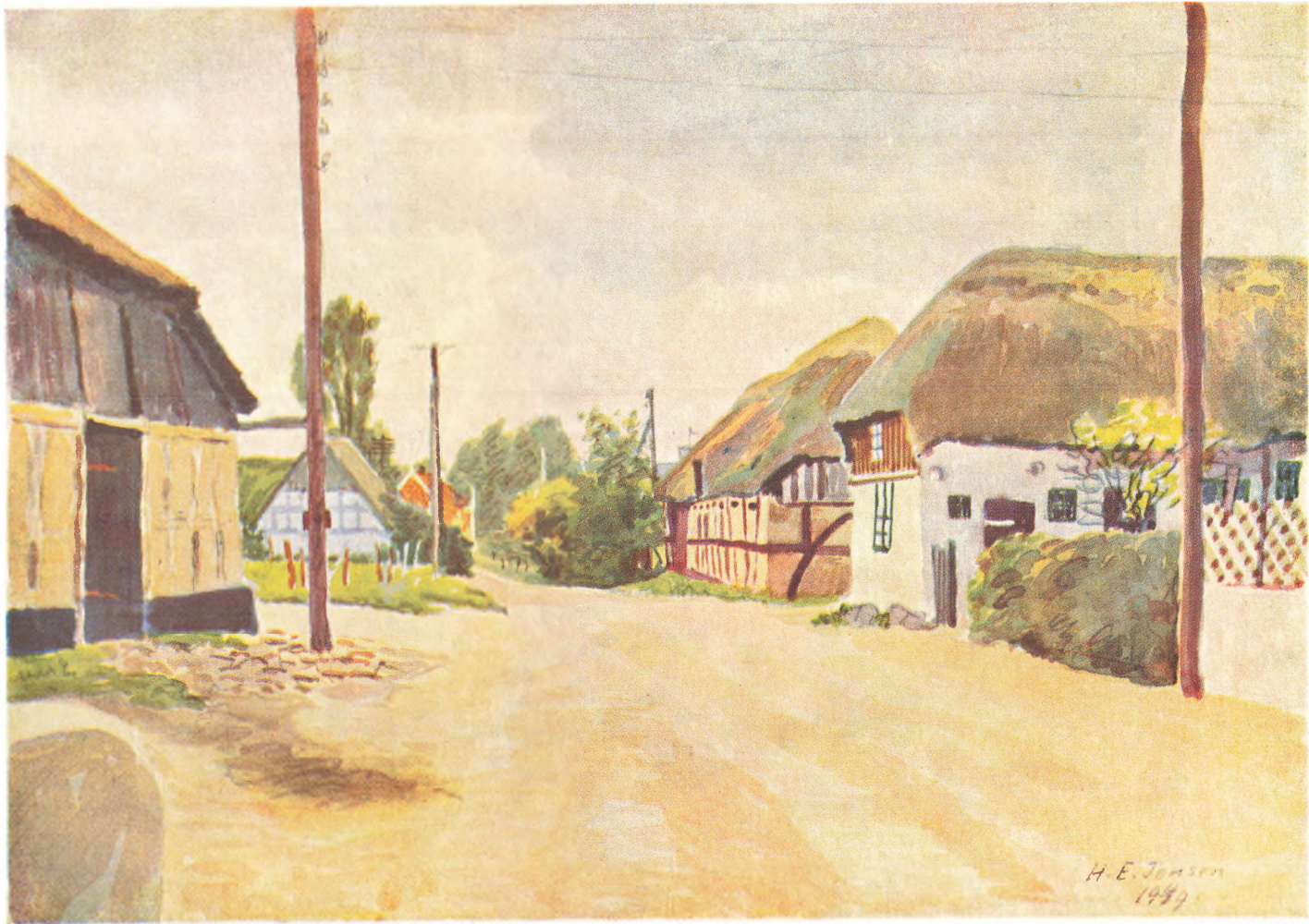
Telefon 1112
2 Linier

Postkonto 16890

Kontortid: 9³⁰-12³⁰ og 14³⁰-16³⁰

Kontor i Hovedgaard

Tirsdag og Fredag Kl. 14–16
Telefon 55

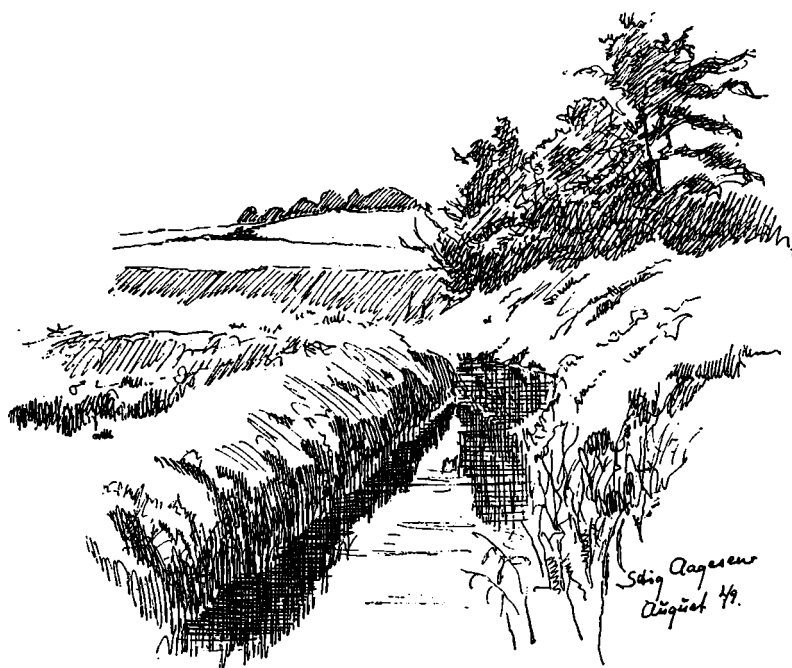
ØSTJYDSK HJEMSTAVN

1950

Østjydske Hjemstavne

REDIGERET AF
N. P. ØSTERGAARD
UNDER MEDVIRKNING AF ET UDVALG

15. AARGANG

1950

SKANDERBORG AMTSBØGTRYKKERI
HOLGER C. BRIX

Østjylland saadan som det aabenbarer sig i Egnen omkring Aarhus er et rigt Land og et Landskab, som næppe undgaar at fylde den Rejsende fra den karrige svenske Vestkyst med de behageligste Følelser. Naturen udfolder sin Ødselhed i dette blødt formede og aabne Solopgangsland, der breder sig ud mod Kallegat med alle dets Vige og Fjorde og aabner sin vide Favn mod Morgen.

Erik Petersson.

(Goteborgs-Tidningen, 23. Juli 1950).

REDAKTØR: N. P. ØSTERGAARD
REDAKTIONSUDVALG: AAGE BREDSTED OG SIGFRED KNUDSEN

Gaard i Stensballe, tilhørende Andreas Petersen.

Tegning af H. E. Jensen.

Stensballe - en gammeldags By.

Af A. J. Gejlager.

Persillekræmmernes Hjemstavn.

VÆHR SOGN, der ligger umiddelbart øst for Horsens og nord for Fjorden, hører med sine 1643 ha til de smaa i Sognenes Flok. Men de smaa skal man ikke foragte, de hører ikke altid til de ringeste. Til Trods for sin Lidened blev Sognet i gammel Tid kendt videnom paa Grund af de »særlige Industrier«, som Indbyggerne med Held gav sig af med. Baron Frederik Krag paa Stensballegaard (død 1728) lod sine Gartnere lære Bønderne at dyrke Grøntsager, saa de kunde skaffe sig en ekstra Indtægt for at bøde paa de trange Kaar. Sognet blev snart kendt som »det jydsk Amagerland«, og »Persillekræmmerne« blev faste og velsete Gæster paa alle større Markeder lige fra Koldingegen til Holstebro og op ad Viborgkanten.

Desuden drev man Høravl og naaede her noget nær det fuldkomne. I Landhusholdningsselskabets Aarsskrift 1833—34 nævnes med Hæder 5 Mænd i Stensballe — Mads Rasmussen, Mads Nielsen, Niels Jensen jun., Niels Nielsen og Thomas Jensen —, der har drevet det særlig vidt og som Paaskønelse faar to engelske Hørhegler til fælles Brug. *)

*) A. J. Gejlager: Særlige Industrier i Væhr Sogn, Aarborg for Aarhus Stift 1921.

— : Persillekræmmerne og Bondegartneri, Aarborg for Aarhus Stift 1932.

Disse Indtægtskilder er nu hørt op med at flyde. — Hvornaar Høravlen hørte op, ved jeg ikke; men endnu nogle Aar ind i dette Aarhundrede var der et Par Persillekræmmere tilbage. Gaardmændene Kasper Kaspersen, Stensballe Bjerger, og Søren Peter Houmann, Haldrup, drog hvert Efteraar til Marked, bl. a. til Silkeborg, med svingende Læs af Kartofler, Gulerødder, Frugt og andre rare Sager, og der var enkelte Husmænd, som havde fast Stadelplads med deres Havesager paa Horsens Torv. Der er fremdeles adskillige af Sognets Folk, der staar til Torvs hver Ugedag Aaret rundt, men nu er det mest Frugt, det drejer sig om. Persillekræmmernes Storhedstid er forlængst forbi.

Sognets Bynavne faar man i følgende gamle Rim:

Stensballe er vor Hovedstad,
Haldrup er et Fjedtfad,
Blirup er en mager Rad,
Meldrup ligger lidt i Ly,
Væhr er vor Kirkeby.

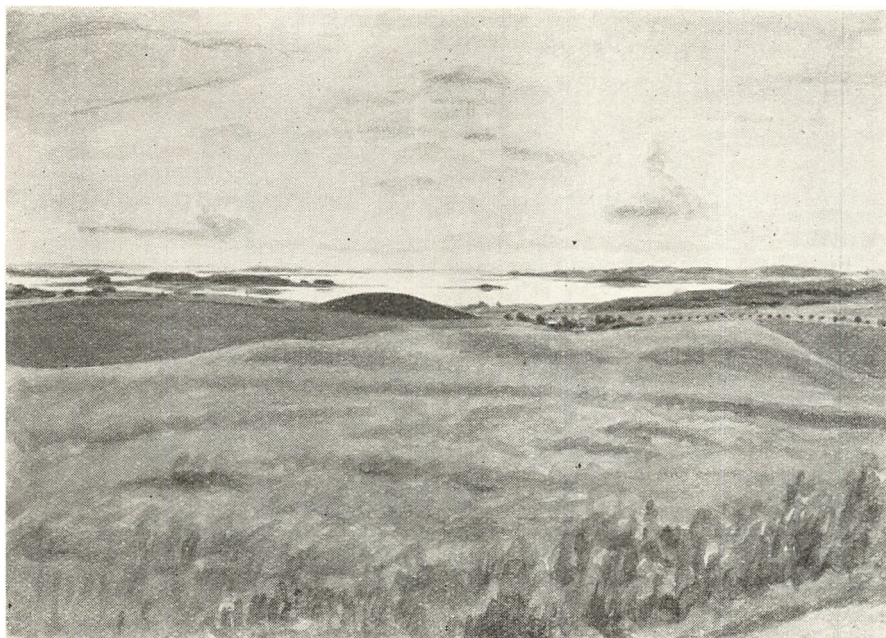
Mesteren for dette Rim er ukendt, men det er let at høre, at han har hørt hjemme i Stensballe.

Dette med »Hovedstaden« er nu for saa vidt berettiget, som de øvrige Bynavnene Endelse »rup« viser, at de er Torpe, det vil sige Udflytterbyer fra en større samlet Bebyggelse, hvor der efterhaanden er blevet for trangt med Plads, altsaa Stensballe. At Haldrup er et Fjedtfad hentyder maaske til, at Byen ligger lavt, og at Føret ved Bækken, der adskiller de gamle Bydele Overholm og Nederholm, tit har været mindre godt. Blirup er en mager Rad. Ja, saamænd! Jorderne er sandede og ikke altid hjemme, naar Stormen gaar over Eggen. Det var altsaa ikke helt uden Grund, naar Byens gamle Persillekræmmere paa Forespørgsel, hvor de var fra, klagede: — Vi er fra Blirup, Gud bejer et! — Jorden egner sig dog udmærket for Kartofler og Gulerødder, og naar de samme Bymænd efter en god Markedshandel og med »en Knot i æ Kakkelovn« (en Rus) drog hjemad, slog de sig paa Brystlommen og svarede nok saa kry: — Vi er fra Blirup! —

Meldrup ligger godt skjult i en Kløft mellem Bakkerne, og der bager man kun Pandekager paa den ene Side. — Jo, for alle Ejendommene ligger i Rad paa samme Side af Vejen. Med »Kirkebyen« Væhr er det saa som saa, da der ikke er nogen Bebyggelse omkring Kirken udover Præstegaarden og Bolig for Graveren. I Nærheden ned mod Sundvig (Suvig), den stedlige Betegnelse for Nørrestrands østlige Del, ligger dog Væhrholm med sine to Gaarde og to Bolssteder, der er udskiftet fra Hovedgaarden Væhrholm, der kendes helt fra Dronning Margrethes Tid og blev nedbrudt omkr. 1692. Omkring 1880 var Voldgravene endnu kendelige, men nu er der intet Spor tilbage af den gamle Gaard.

Naar jeg i det følgende mest holder mig til Stensballe, er det ikke paa Grund af Hovedstadsfornemmelser, men fordi jeg der er bedst hjemme, og desuden vil adskilligt af det, der er at sige om denne By, kunne gælde for hele Sognet.

Først maa vi se det hele ovenfra, fra »Bavnen«, der hæver sig 84 m over Havet og er det højeste Punkt i »æ Bjerre«, det bugtede Bakkedrag, der ligger øst for Stensballe og som set nedefra og med lidt Fantasi kan minde om en mægtig Lindorm, der vogter den gamle By — og spærrer den ude fra Omverdenen. Den dypper sin laadne Snude (Stensballe Strandskov) i Fjorden, og paa Halen nord for Byen bærer den en vortelignende Udvekst »Gallehøw«, hvor Tyvene vel har dinglet, da Stensballegaard havde Birkeret.

Udsigt mod Horsens Fjord fra Vejen fra Tvingstrup til Blirup. I Baggrunden til venstre: Vorsø, Alrø og Hjarnø. Til højre Bjerre Herred. — Efter Akvarel af H. E. Jensen.

Udsigten fra Bavnen er storslaet. Faa Steder i Landet er den skønnere. Nærmest ligger Sognets Byer, skjult for hinanden indbyrdes, og bag ved, ud til alle Sider, milevidt bort breder sig det bølgende Land med Landsbyer og enligt liggende Gaarde, lysende Kirker og ærværdige Herresæder halvt skjult i Parker og Skove, og mod øst ligger Fjorden som et bredt, glimtende Baand mellem Bjerge og Hads Herreder; det veksler med Vige og Næs, Øer og Odder. Nærmest ligger Vorsø med sin »Kalv«, der nu er Fuglereservat og tilhører Københavns Universitet. Kalven er en Klat Jord, som en Troldkvinde fra Hads Herred skal have tabt af sit Forklæde, da hun vilde bygge Bro over til Bjerge Herred for at spare Omvejen gennem Horsens, naar hun besøgte Trolden histovre. Længere ude ligger Alrø og Hjarnø som svømmende Aakandeblade paa Vandet. Bag dem strækker Gyllingnæs sin lange skovklædte Arm ud mod Fjordmundingen ved Snaptun, og længst ude ses i klart Vejr Samsø og Endelave.

Der er vel skønnest her oppe ved Sommertid, enten tidligt, mens Træerne blomstrer selv ved den fattigste Rønne, eller naar Kornet bølgler i Blæsten over de frodige Marker. En Valborgaften for mange Aar siden kunde man fra Bavnen tælle 73 Blus, der blinkede fortroligt til hverandre om Samhørighed i gamle Minder og fælles Sæd og Skik. Morgensolen lyser paa Tamdrup Kirke, Aftensolen paa Hundslund Kirke, og midt imellem dem ude mod Nord ses de hvide Mure af Ousted Kirke paa Bakkehældet ved Ejer Bavnehøj.

Men ogsaa ved Vintertid kan man faa uforglemmelige Indtryk fra Bavnens Top. Da er der en velgørende Ro og Fred over det vidtstrakte Landskab. Landsbyer, nøgne Skove og Krat ligger som Pennetegninger paa den hvide Bund, Øer og fjerne Kyster virker som Drømmesyn, og selv synker man hen i Drømme om Tider, der er borte, og Somre, der skal komme.

Parti langs „Stjengaæd“, der formodentlig har faaet sit Navn efter det Stengærde, som hegner Herregaardsparken (til venstre paa Billedet). — Foto: Sv. Stubbe Østergaard,

Min Dreng, betragt din Hjemstavns Jord
Med Lund og Lyng, med Skov og Fjord,
med Eng og tavlet Vænge.
Se, rundt fra Bavnen, hvor vi staar,
hvor fjernt de Grænselinjer gaar,
der for dit Syn vil stænge.

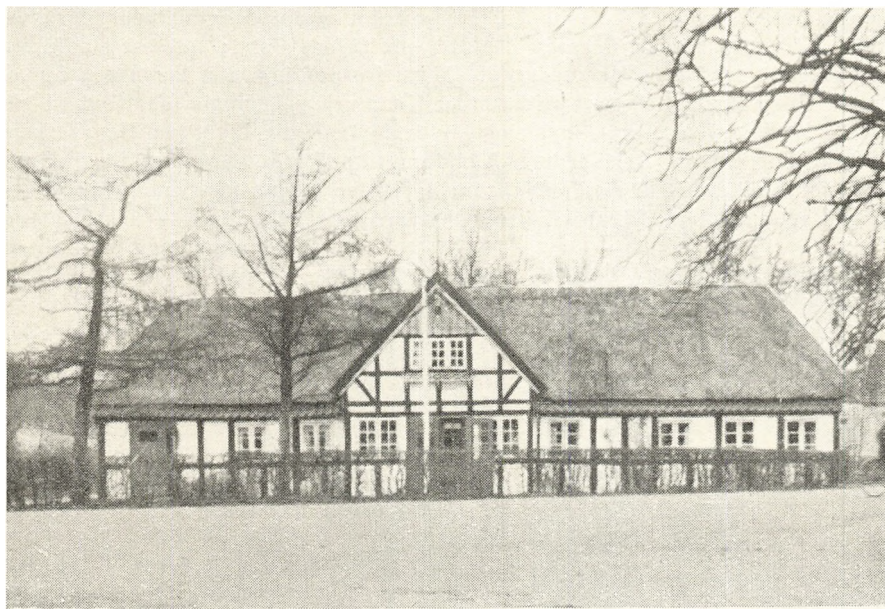
Min Dreng, jeg har ej Gods og Guld
og intet af din Hjemstavns Muld
at give dig i Eje.
Men se dig om og løft dit Blik
og favn den rige Arv, du fik
her ved dit Barneleje.

Af A. J. Gejlager »Hjemlige Toner«.

Mødet med den gamle By.

*Der ligger under Banken mit Hjem og min By,
og Blæsten farer barsk over Tagene.
Det pisker med Regn fra hver vandtynget Sky,
og kortere og kolde bliver Dagene.*

Disse Linjer svarer ganske godt til den Stemning, der fyldte mig hin triste Oktoberdag i Skumringen 1904, da jeg holdt mit Indtog i Byen. Stensballegaardens hvide Hovedbygning, der ragede op over Avlsgaardens store Firkant, var maaske det, der først fangede Øjet, men det var dog mest de lave straatækte Gaarde, der laa der i tæt Klynge ind under Bakken, som tiltrak sig min Opmærksomhed. Det var jo der, jeg skulde have min Gerning og leve, hvem kunde vide hvor længe? Hvad laa der gemt til mig i denne lille Verden? Hvad vilde Fremtiden bringe? Naturligvis var jeg glad over at have faaet Embedet som Lærer og Kirkesanger med en aarlig Indtægt af 960 Kr., alt iberegnet. Naar Højtidsoffer og Forpagtningsafgift for Skolelodden blev trukket fra, blev der kun 125 Kr. at hente kvartaarlig hos Sogneraadskassereren.

„Stensballehus“, et tidligere Husmandssted, der er blevet moderniseret, men dog har bevaret sit gamle Præg. Foto: Sv. Stubbe Østergaard.

Det viste sig, at min Kone ogsaa havde faaet et »Embede« sammen med mig — endda uden Ansøgning. Hun skulde holde rent i den kampestensbragte forhenværende Skolestald, hvor Byens fælles Rulle, et vældigt Skrummel fyldt med tunge Sten, stod til almindelig Afbenyttelse. Selv fra Gaardene kom man slæbende med store Pakker Vasketøj for at faa det rullet. Kunde man ikke komme for lige straks, gik man paa Kaffevisit i Nabolaget, til Rullen blev fri. Heldigvis skulde min Kone da ikke trække Rullen, men slap med at bruge Kost og Støveklud engang imellem. For dette Arbejde tilkom der hende efter gammel Skik 50 Øre aarlig af hver Gaardmand og 25 Øre af hver Husmand. Hun skulde selv trave rundt efter Pengene, men jeg tror, hun foretrak at give Afkald paa dem. »Embedet« blev nedlagt allerede 1907, da den ny Skole blev bygget. Hvor Rullen blev af, ved jeg ikke. Sidst jeg saa den, det var vist en Nytaarsmorgen, da den stod paa Isen midt ude paa Gadedammen. —

Modtagelsen, vi fik af de gæstfri Beboere, var ovenud venlig. Fire af Gaardmændene var kørende til Horsens for at hente os og vort Bohave. Vi havde nu ikke mere, end at det mageligt kunde have været paa een Vogn. Hjemme i Byen var der Steg i Ovnen fire forskellige Steder; for Mændene havde aftalt med hinanden, at den af dem, som — tilfældigt — fik os op at køre, skulde tage os med hjem til Aftensmad.

Det var altsammen saa godt, som det kunde være. Men jeg havde straks — og fik det endnu mere efterhaanden — en Fornemmelse af, at jeg var dumpet eet eller halvandet Hundrede Aar tilbage i Tiden. Jeg kom fra det livlige Hejls nede ved den gamle Grænse, hvor der var skarpe Modsætninger i folkelig, politisk og religiøs Henseende, og hvor man knapt nok levede en Dag til Ende uden at komme i voldsom Diskussion om et eller andet brændende Spørgsmaal. Og nu var jeg pludselig hensat i et lille Samfund, hvor der stort set kun raadede een Mening om Tingene, den, der var godkendt af

»Bøjens Mænd«. Og mere end det. Her var det endnu »Hovklokken«, der slog, naar Uret paa Stensballegaard meldte om Tidens Gang; det var stadigvæk »Hovdiget«, der skilte Herregaardens Mark fra Bondejorden langs den nuværende Husoddevej (dengang hed den »æ Krumvej«), og nogle faa Hovbud gik fremdeles lyslevende om i Byen og kunde fortælle om Livet paa Hovmarken, som de havde taget Del i i deres Ungdom til 1853, da Hoveriet blev afløst. Op over Bakkerne gik »æ Fæsti«, som Byhyrden fulgte, naar han i hine Dage drev Byens samlede Kreaturflok op til Overdrevet i Bjergene. — I et saadant

Gammel Stuehus fra en nedlagt Gaard i Stensballe.
Foto: Sv. Stubbe Østergaard.

gammeldags Samfund kunde man naturligvis let løbe Panden imod og komme ud for et eller andet uventet.

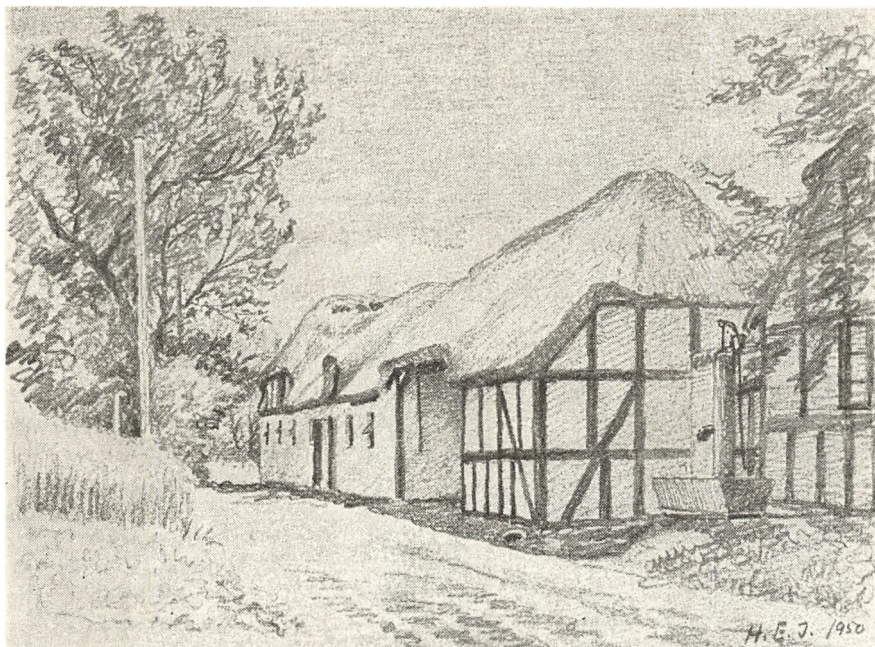
En gammel Karl i en af Gaardene besvarede ikke i mindste Maade min Hilsen, skønt jeg høfligt littede paa Hatten for ham. »Du kunde da gerne hilse paa den ny Degn, naar han tager Hatten af for dig«, sagde hans Husbond. — »Han kan jo la' vær' mæ o' hels o' mæ«, knurrede Karlen. — Det gik mig ikke bedre, da jeg en Aften paa Gaden mødte gamle Gine fra Fattighuset. »God Aften, Gine!« hilste jeg. »Naa, De er

ude at spadsere«. — »A spadsirer saa Dægeme edt«, svarede hun vredt. »A goer mi' lovlige Ærinder!«. — Det var forøvrigt vist paa samme Aftentur, jeg kom til at gaa bagefter en gammel Gaardmand, Lisius fra æ Bjerre. Han havde været hos Bageren og gik med et Rugbrød under Armen; han gik og drøftede højt en Hestehandel med en tænkt Modpart. Handelen gik aabenbart i Orden; for pludselig standsede han og klaskede Hænderne sammen. »Lyk' mæ et!« — Og saa tabte han Brødet.

Skolen med Skolestue, Beboelse, Stald og Lade i een Længe laa lige ved Indkørslen til Stenshallegaard. Den var vist ikke ret gammel, men daarligt bygget, og den laa vel nok paa samme Plads, hvor Baron Fr. Krag o. 1720 lod opføre Byens første Skole, der skulde søges af Børnene fra hele Sognet.

Jeg fik Skolen kalket hvid med røde Karme om Dørene, og det var mere, end min gamle Nabo Wolle Smed (Ole Pedersen) kunde staa for. Han fik det meste af en Søndag Eftermiddag til at gaa med at betragte Fænomenet, og han gav sin Forundring og Forargelse Luft overfor enhver, der kom forbi. »Vil I se!«, sagde han og pegede. »Nu haar den nøj Degn faet sit Dannebrogslag op. Æ Skuel haar ellers væ't gul i aal si Daw!« Naa, trods dette Oprør mod gammel Sædvane blev Wolle og jeg dog sine Venner, hvad vi siden skal høre nærmere om, og paa samme Maade gik det med Gine og den gamle Karl.

Skolen havde nogen Lighed med en gammel Kro, og det skaffede mig en

Gaard i Stensballe, tilh. Rs. Henriksen. Tegn. af H. E. Jensen.

munter Oplevelse. En Søndag Formiddag kom en Handelsmand ind i Dagligstuen, satte sin tomme Kurv fra sig, kastede Kasketten paa Gulvet og satte sig. »En Kaffe med Brød!«, bad han kort og selvfølgelig. »Ja, undskyld, det er en Skole her«, svarede jeg. »Uha da!«. Manden greb Kurv og Kasket og forsvandt uden at sige Farvel.

De gamle Gaarde.

I gamle Gaarde med de lave Lofte,
Jeg elsker jer og synger jer en Sang.

I gamle Gaarde med de mange Minder.
— — Nu river de de gamle Gaarde ned.

(Mads Nielsen: Vej og Sti).

Tiden kræver sin Ret, Udviklingen maa stadig gaa fremad. Enhver Slægt har sit eget Syn paa Tingene og kan ikke i et og alt passe sig ind i de gamle Former. Fædrene fandt sig taalmodigt i at gaa med bøjet Nakke under de lave Bjælkelofter, og efter Dagens Arbejde faldt de godt til Hvile paa Opoldsstuen haarde Træbænk, deres Kvinder var fortrolige med det aabne Ildsted og Bilæggerovnen og hyggede sig ved Spinderokken, naar Blæsten larmede udenfor de smaa Ruder. Men Sønnerne vil færdes med oprejst Hoved baade i Stald og Stue, og Døtrene kræver mere Lys, mere Luft, mere mageligt Bohave. Den nye Slægt føler det for trangt saavel i selve Hjemmet som i den tæt sammenbyggede Landsby. Mange gamle brøstfældige Mure maa falde og give Plads for mere moderne Bygninger, maaske paa samme Tomt, maaske ude paa Marken, hvor der er mere Raaderum og friere Udsyn. Og hvad skal man sige til det? Praktisk var det gamle ikke, og naar det staar i Vejen for Fremskridtet, maa det falde.

Men derfor kan det jo godt skære En i Hjertet, naar man ser en ærværdig, aarhundredgammel Gaard forsvinde og give Plads for moderne Bygninger med Cement- eller Bliktage, der lyser videnom, koldt og anmassende. De gamle straatækte og mosgroede Gaarde samlede i tæt Klynge om Kirke og Gadekær gav det danske Landskab en egen Ynde, som det ny trods alle Fremskridt og Fordele ikke kan maale sig med.

Fællesskabets Ophør og den deraf følgende Udskeftning slog de første Huller i de gamle Landsbyer. For Væhr Sogns Vedkommende var det den

„Spægerbogaæd“ i Stensballe.

Foto: Sv. Stubbe Østergaard.

driftige Provst Jens Schmidt (1771—99), der gjorde Begyndelsen. Paa egen Bekostning lod han i Aarene 1774 og 75 Præstegaardens Jorder udskille fra Fællesskabet. Og han kunde have god Grund til det; for som han selv skriver: Præstegaarden har i Marken intet for sig selv uden alene Løkken paa 12 Tdr. Land, som jeg har ladet indgrøfte og hegne. De øvrige Præstegaarden tilliggende Jorder ere fordelte paa 5 Byers Marker og ligger med dem i Fællesskab.

Først ca. 30 Aar senere fulgte den almindelige Udskeftning. I den langstrakte Haldrup By blev særlig mange Gaarde flyttet ud paa Markerne, i Blirup kun een Gaard, Fruergaarden, der nu ligger paa Bakken ned mod Haldrup, i Mel-

drup var der ingen Grund til at flytte ud, men i Stensballe maatte henved en halv Snes Gaard- og Husmænd sige Farvel til det snævre, betryggende Bylav og rejse sig nye Hjem paa Udmarkerne.

Byens Jorder blev delt efter den saakaldte Stjerneudstyknig, der i alt væsentligt kan kendes den Dag i Dag. Markerne ligger i Straaleform ud fra Gaardene, og der er temmelig langt til deres yderste Ende; nærmest hjemme snævrede Marken ind til en smal saakaldt »Forte« udenfor hver Gaard.

Trods Udskeftningen var — og er — Stensballe fremdeles en temmelig tæt sammenbygget By; det samme gælder Smaabyerne, men i mindre Grad Haldrup. Naar man ser bort fra den nyeste Tids Tilvækst af Husmandssteder og Villaer og fra »Østergaards Frøavl«s dominerende Bygninger, ser Byen ud, som da jeg først saa den, og som den vel har set ud i mindst halvandet Hundrede Aar.

Der er sjældent blevet handlet med Gaardene. Ejendomscommissionærerne fik aldrig stort at bestille paa disse Kanter, selv da de kunde vifte med nok saa mange store Pengesedler. Bønderne lod sig ikke friste; de blev roligt, hvor de var og lod Gaardene gaa i Arv til Sønner og Døtre, naar den Tid kom.

De fleste af Gaardene stammer sikkert fra Slutningen af det 18. Aarhundrede; men Tvillinggaarden i Blirup, i alt Fald den ene Halvdel af den, er betydeligt ældre; den skal være bygget i 1600-Tallet, men er nu blevet moderniseret, baade hvad Stuehus og Udlænger angaar. Den meget ujævne Gaardsplads viser dog, at Gaarden stammer fra en Tid, da man ikke tænkte paa at planere, men byggede som Jordsmonnet tillod det. Ogsaa i Stensballe er der en delvis forstyrret Tvillinggaard, hvor de to gamle Stuehuse og en vind og skæv Udlænge maa se at forliges med en moderne Stald- og Ladebygning.

Straatagene med afvalmede (skraa) Gavle er endnu i stort Flertal i Sognet; kun rent undtagelsesvis finder man en lodret Gavl. Hist og her skjuler

Vinkelhus i „Vestergaard“ i Stensballe.

Foto: Sv. Stubbe Østergaard.

Kalkpudset vel endnu en Stump lerklinet Væg, men ellers er Bindingsværkets Fyldinger opført af raa eller brændte Mursten, enkelte Steder med Fuger, men oftest kalkede hvide eller gule. Paa mange Gaarde er Murene helt overkalkede, saa man kunde tro sig hensat til Sjælland; men Manglen af Krage-træer paa Husmøningerne vidner afgjort imod; de hører ikke til i Jylland. Selve det sort- eller brunmalede Bindingsværk bestaar af fuldkantet Tømmer og er mange Steder meget smukt uden at være overdaadigt. Skraastiveren ved Afslutningen af hver Længe støtter den næstyderste Fagstolpe som næsten overalt nord for Vejle Fjord, og som det ogsaa er Tilfældet i det sydlige Sjælland, paa Lolland-Falster og i Øst- og Midtfyn, medens den syd for Vejle, i Vestfyn og i det nordlige Sjælland støtter Hjørnestolpen. Det er ganske morsomt, at hver Egn selv i en saadan Smaating har sit bestemte Præg.

Gaardene er firlængede, sammenbyggede eller med smalle Smøger mellem Stuehus og Udlænger. Naar Porte og Døre bliver stængede mod Nat, er der lunt og trygt i den lille Verden indenfor Murene. Indtil den senere Tid laa Møddingen næsten overalt midt paa Gaardspladsen.

Stuebygningerne var indtil for et halvt Hundrede Aar siden temmelig ens indrettet. Der var som Regel to Indgange; den ene førte paa den ene Side

ind til Køkken og Bryggers, til den anden ind i Opholdsstuen, hvor man endnu et Par Steder kunde se Alkoverne med deres sribede Forhæng ved Indervæggen; foran Vinduerne ud mod Gaarden stod et langt Bord med fast Træbænk bagved og ved den ene Ende. Ved Bordenden havde Husbonden sit Sæde, og det var en Æresplads. En gammel Bonde, der afstod Gaarden til sin Svigersøn, betingede sig, at han under Maaltiderne vilde have Lov at sidde for Bordenden, saa længe han levede. Bænkens Hjørneplads ved Husbondens Side kaldtes »Smedens Krog«; for der sad i ældre Tid Bysmeden, naar han som delvist Vederlag for sit Arbejde skulde have Kosten i Gaarden.

Fra Opholdsstuen kom man ind i en Mellemstue og derfra videre til den anden Indgang, der havde Dør til Storstuen, som opfyldte hele den ene Ende af Stuehuset og havde Vinduer til tre Sider. Her stod Skabe og Kister stopfyldte med hjemmegjort Vadmel og Lærred, Linned og Dækketøj, dels til eget Brug, dels som Medgift til Børnene, naar de engang skulde sætte Bo. Til daglig var der noget koldt og øde i Rummet; men til Gengæld var der saa meget mere festligt ved de store Gilder, naar Gæsterne sad tæt bænkedede og veloplagte ved bugnende Borde hele Stuen rundt. Man spiste godt og drak til Maade. Det hørte en svunden Tid til, at nogen kiggede for dybt i Kruset ved saadanne Lejligheder. Men de gamle kunde fortælle, at det var anderledes i deres Ungdom. Da holdtes der sjældent et Gilde uden Fuldskab og Slagsmaal.

Bysmedjen.

Der var to Smedjer i Byen, Herregaardssmedjen, der laa bag Stensballegaard, hvor Frugthuset nu ligger, og som Bønderne søgte til med det meste af deres Arbejde, og Bysmedjen, som laa lige ved Landevejen øst for Telefoncentralen. Den var uden Beboelse, frilliggende, og tog sig ret malerisk ud med sit pyntelige Bindingsværk, navnlig de buede Skraastivere, der ikke var Mage til andre Steder, sin tværdelte Dør, det afvalmede Tegltag og en morsom Skorstenspibe.

I denne Smedje regerede Ole Pedersen (Wolle Smed) som Efterfølger af sin Far og Stedfar. I deres Tid var det Bønderne, som i Fællesskab ejede Smedjen og fæstede en Smed, der altsaa var en Slags Embedsmand i Byen. Bønderne fik deres Arbejde udført paa Omgang og mødte selv med Kul, undertiden ogsaa med Jern, og de skulde sende en Karl til at trække Blæsebælgen, slaa med Forhammeren og holde Hestenes Ben op under Skoningene. Som allerede nævnt fik Smeden sin Dagskost i den paagældende Gaard.

Denne gamle Ordning var ophørt og Ole ejede selv Smedjen. Nu paa sine gamle Dage havde han opgivet det sværeste Arbejde og puslede mest med lettere Smaating, især var han kendt for sine udmærkede Aalejern.

Ole var Veteran fra 1864 og havde været med ved Dybbøl den 18. April. Han var i det hele taget en gammel Stridsmand, der ikke altid var god at komme nær. Blikket under de buskede Bryn, der lyste af stillfærdigt Lune, naar han fortalte en god Historie, kunde til andre Tider og uden langt Varsel blive mørkt og hvast. Det var især Skoledrengene, han laa i Krig med, bl. a. om de Junkerpærer (Trykhalse), der om Efteraaret faldt ned paa Skolepladsen fra et stort Træ lige indenfor hans Havehegn. For at faa Fred om den Sag forbød jeg straks Drengene at tage Pærerne, — de kunde sikkert have faaet saa mange, de vilde, blot ved at spørge om det, — og dette Forbud skaffede mig Oles Venskab for al Fremtid.

Nytaarsaften kunde tit være haard at komme over for Ole, der var et let Bytte for den drillelystne Ungdom. Et Aar havde nogle Spilopnagere aabnet en Gavlluge i hans Hus, hvorefter de rullede store Sten ind over Loftet, saa

Mange af de gamle, velholdte Gaarde i Stensballe kan staa længe endnu.

Foto: Sv. Stubbe Østergaard.

det tordnede i Stjerne nedenunder. Bagefter sagde Ole rystet og forarget: »— Sæt nu for, at en Stien haad slo igjennem æ Lowt aa slowt mæ aa mi' Kuen aa Helene (hans Datter) ihjel, saa haad vi«, bandede han, »sidt net i'et«.

Et andet Aar havde han bestemt sig til at holde sig inde, selv om der blev larmet nok saa meget udenfor. Men da en Gavtyv bankede paa Ruden og raabte: »Kom ud, din gamle Rad! Du skylder mig 25 Øre!«, blev det alligevel Ole for meget. Han skyldte ikke nogen Mors Sjæl en Skilling, og saa var den Laban fræk nok til at kræve ham for 25 Øre! Nej, han maatte ud. Og Ungdommen fik den Fornøjelse, de ønskede.

Ole var god til at fortælle Historier og for det meste parat. »Hør nu, mi' Farsen!«, begyndte han og løftede en Pegefinger, og saa kom der en eller anden munter Krønneke.

Der var flere gamle Veteraner i Byen. To af dem døde med kort Mellemrum, og ved begge Begravelser mødte Horsens Garderforening med Fane. Ole var dybt grebet over denne Hædersbevisning til Kammeraterne.

»Mon En skuld' løw' den Daw, da de kommer aa følger jen hen med Fane?«, sagde han eftertænksomt til en Mand fra Byen.

»Det kan vel blyw gal nok, Wolle!«, svarede Manden lunt.

»Du skal edt sej aa et!«, sagde Ole.

Han blev ogsaa fulgt hen med Fane, men han oplevede det jo ikke. —

Efter hans Død blev Smedjen købt af Beboerne og indrettet til et lille Bymuseum, der bl. a. indeholdt en komplet Hørstue. Oles Datter, Helene, passede Museet som sine egne Stuer, men da hun mod al Forventning flyttede fra Byen, var der ingen til at holde Orden paa Tingene. Museet forfaldt og blev splittet og skilt ad, men selve Smedjen blev solgt til Nedbrydning, og det var Synd. For nogle faa Kroner aarlig kunde den have været vedligeholdt og staaet som en Pryd for Byen og et ejendommeligt Minde om gammel Tid.

Spægerbogaad.

Den fremmede, som i Dag følger Landevejen gennem Stensballe, der for Størstedelen er flankeret af moderne Bygninger, vil ikke faa meget Indtryk af den gamle By. Det opnaar man kun i Vestergade og »Spægerbogaad«, der til Trods for moderne »Skønhedspletter« er typiske Landsbygader, der snor sig ud og ind mellem Bindingsværklængerne. Nu er de asfalterede — mere eller mindre —, men forhen var de brolagte med toppede Sten og ikke just behagelige at færdes ad, især i Mørke.

Vestergade er den oprindelige Forbindelsesvej mellem Stensballegaard og Kirkevejen mod Væhr og videre til den gamle Hadsherredsvej mellem Horsens og Odder.

Spægerbogaad forbinder Vestergade med den nuværende Landevej, som paa det Stykke, der løber langs Stensballegaards Have, kaldes »æ Stjengaaed«, vistnok efter det Stendige, som skiller Haven fra Vejen, og som er rejst efter Udskiftningen.

Gaden er interessant allerede for Navnets Skyld. De gamle forklarede, at den kaldes saadan, fordi den snor sig ud og ind som et »Spægerbue« (Spigerbor). Men Stednavneforskeren Johannes Steenstrup har — jeg husker ikke hvor — givet en anden Forklaring. Navnet skal udledes af »Spigerborg«, der atter betyder »Spejderborg«, et højt Punkt, hvorfra man kunde holde Udkig efter mulige Fjender, der nærmede sig, og »Spejderborggade« var altsaa den Gade, der førte ud fra en saadan Borg eller høj Bakke. Nu findes der ganske vist ingen Bakke ved den gamle Gade; tidligere har der imidlertid ligget en høj Knude ved dens østlige Ende ud mod Landevejen, men den blev bortkørt for ca. 75 Aar siden for at skaffe jævn Plads til en Have ved en af Gaardene. Ifølge Steenstrup findes der kun to Gader med dette Navn, nemlig i Korsør og Varde, men her er altsaa alligevel den tredie og maaske den eneste i nogen dansk Landsby.

Gadens Beboere var lige saa interessante som dens Navn. Ikke saadan, at de var Originaler, paa ingen Maade! Men de var morsomme Typer fra en svunden og fordringsløs Tid, der aldrig kommer igen.

Nærmest Landevejen boede Spillemanden Jens Møller eller Jens Molgjer, som han tit kaldtes. Han leverede Musik til alle Ballerne i By og Egn og trakterede Violin og Klarinet med lige stor Færdighed. Ungdommen havde stor Respekt for ham, for han var skrap til at holde Disciplin og taalte ingen Udskejelser. Hvis nogen raabte for højt op eller begyndte at danse »avet om«, brød han brat af og pakkede Instrumenterne i Posen, og saa var det Bal forbi.

Næst efter boede »Hans Hendrikkes Hanne« (Johanne Cathrine, f. Nielsen); hun var krumbøjet af Gigt og maatte tilsidst vralte af Sted ved to Stokke. Gigtanfaldene havde to Grader. Enten varede de i tre Dage, eller hvis den Tid blev overskredet, i en halv Snes, og saa var det slemt for Alvor. »Naae a gør saa'n, og naae a gør saa'n«, sagde hun, mens hun vred sig i alle mulige og umulige Stillinger, »uha! saa er et edt te o hold ud«. Hun var velbegavet, fantasifuld og i Besiddelse af et vist djærvt Lune. Børnene flokkedes om hende i Hjemmene, hvor hun kom, for hun havde altid noget morsomt at fortælle. Hendes Mand døde ret pludseligt, og hun var selv syg dengang. »Det var mæ, de hentede æ Dogte te; men det var Hans Hendrik, der døde«, sagde hun, naar den Sag kom paa Tale.

Da Hanne blev gift med Hans Henrik Jørgensen i Stensballe, satte de Bo i en ussel lille Hytte, et forhenværende Hyrdehus med lerklinede Mure og Halvdør til Indgang. Foruden Forstuen, der tillige var Køkken og Bryggers

og havde Kampestensgulv, var der kun eet Rum i Huset, en to Fags Stue med Lergulv, hvori der lige indenfor Døren var slidt et stort Hul. Der var to Vinduer, ca. tre Kvarter i Firkant og hver med fire smaa Ruder af grønligt Glas, som man daarligt nok kunde se igennem. Alkoverne fyldte hele den inderste Væg; det øvrige Bohave bestod af to Halvkister, et Bord og et Par Skamler eller Treben med udhulede Sæder og uden Rygstød. Bilæggerovnen med Kobbertromle var vel Stuens fornemste Pynt. Væggene var »prydede« med Billede af »en stor Kok« samt Udklip af Tobaksposer o. lign.

Dette trange Rum skulde de endda dele med Mandens Mor, Gamle Jahn, som syntes, at ingen havde bedre og hyggeligere Stue, og i hvert Fald boede mange Smaafolk i Byen lige saa elendigt.

De sidste skrøbelige Udlænger af en Tvillinggaard i Stensballe.

Foto: Sv. Stubbe Østergaard.

Hans Henrik købte Huset af Stensballegaard for 100 Kr. Det blev nedrevet 1875, efter at »æ Over« var blæst af. Historien om, hvordan et nyt Hus blev bygget er et smukt Træk om Sammenhold og Hjælpsomhed i de Dage, ogsaa blandt dem, der var daarligst stillede. Hans Henrik havde sammen med Niels Kudsk og Erik Gaardskarl vundet 600 Kr. i Lotteriet. De to tilbød ham da deres Part, saa han kunde faa bygget et Hus, der kom til at ligge paa det gamles Plads og akkurat kostede de 600 Kr. Derefter optog han hos Stamhuset et Laan paa 400 Kr. og tilbagebetalte de to Spillere deres Penge.

Efter Hannes Død og indtil for nogle faa Aar siden boede Sønnen Jørgen Hansen alene i Huset. Han var tung og træg, ordknap og mut og kunde godt gaa for at være en af de gamle Hovbønder, der havde overlevet sin Tid. Det var for Resten ham, der ikke vilde hilse paa mig, da vi mødtes første Gang. Han var vist en tro og paalidelig Arbejder, der passede sit og lod andre om deres. Og fik man ham trukket op, røbede han et vist tørt Lune, der især kom frem, naar han paa sin sindige Maade fortalte om sin Ungdomstid nede i Holsten.

Han havde været med til at grave Kielerkanalen. Det var haardt Arbejde, men han havde Kræfterne til det. Imidlertid fik det en brat Ende, for der blev Strejke. »Og da saa de tyske Soldater kom og dasket vos over æ Bien

med djer Bayonetter, saa stak a aa sammen med hiel Diel andre; for vi var jo edt saa'n aa dryw mæ som æ Tyskere«.

Siden arbejdede han paa en stor Gaard ude i den holstenske Marsk. En Foraarsdag, da alle Folkene sad inde og spiste, kom en Knægt farende ind og botrede en hel Del af sig, som Jørgen ikke forstod. Men alle Folkene stormede ud i Gaarden og klappede i Hænderne. Det var, fordi Storken var kommen. »Haar I edt sjet en Stork far, saa er et aalle en Bit' for t'le —«, sagde Jørgen.

Gammelt Stuehus fra en udflyttet Gaard i Stensballe.
Foto: Sv. Stubbe Østergaard.

Under sidste Verdenskrig forsøgte Jørg. Hansen at trodse Paabudet om Mørklægning; dette Narreværk vilde han ikke være med til, men lod sit Lys skinne, som det plejede, og saa langt det kunde naa. Saa kom Politibetjenten.

»Hvorfor har De ikke mørkelagt? Det skal De have!«

»Her foregaar et and't, end hvad enhver maa se« svarede Jørgen Hansen.

Nej, men det var jo ikke derfor, og den Ting skulde altsaa bringes i Orden. Da en Henstilling ikke syntes at ville hjælpe, maatte Betjenten optage Rapport. Han spurgte om Navn og Stilling og derpaa om Alder. —

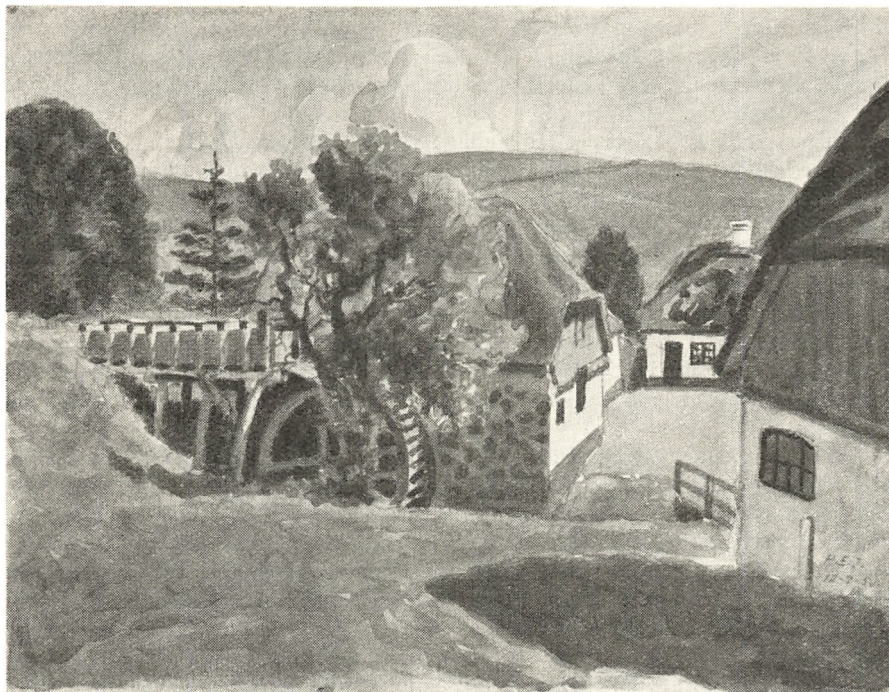
»Hvor gammel a er?« brummede Jørgen Hansen. »Ja, se, i 1906, da mi' Søster var hjem' fra Amerika, da var a (saa og saa) gammel, og saa kan de sjel regn' et ud«.

»Hvor er De født?«

»A er nær ved aa trow, te de var i æ Stow her ved Siden af, men da stod æ Seng vistnok ved den anden Væg«, lød Svaret.

Naa, han maatte jo alligevel til at mørklægge, og han gjorde det grundigt. I den følgende Tid var der sort Papir for Vinduerne baade Nat og Dag. »A ka' jo da sæt mæ hen i æ Dae, naar a vil løs i æ Avis«, sagde Jørgen Hansen.

Naboejendommen var et Husmandssted, som Jorden dog nu var solgt fra. Her boede Enkemanden Ole Hansen ganske alene; han var nok den sidste i Byen, der bar rød Tophue, dog kun om Natten, naar han laa i sin Seng. Han førte selv sin Husholdning og kom saa nemt om ved det som muligt. Han kogte Grød til en Uge ad Gangen, og hvis den efterhaanden blev mugen og skimlet, hulede han ud under Skorpen for at finde, hvad spiseligt var. Kaffe kogte han ogsaa for flere Dage ad Gangen og varmede saa hele Beholdningen op, naar han skulde have sig en Taar. Hvis en Nabo kiggede ind, kom Kasserollen straks over Ilden, for nu skulde der en Punch til. Naar der var gaaet en passende Tid, pirrede han rundt i Kaffen med en ikke alt for ren Finger. »Nu er det vist løjt (lunken) nok«, sagde han. Drikken var

Billrup Mølle.

Efter Akvarel af H. E. Jensen.

ikke altid lige nem at svælge, men dygtigt med Brændevin, saa gik det jo an. Ole Hansen havde vist ikke været nogen særlig fremragende Landmand. Naar han pløjede sin Brakmark, hvor Ukrudtet stod tæt og frodigt, slog den røde af og til et lille Sving ud til Siden efter en fristende Bid, og det blev kendeligt paa Furen. Hvis nogen stiklede efter ham i den Anledning, og sagde, at han pløjede mere end ligefrem (et Udtryk, der kunde tydes baade som Ros og Dadel), svarede han trangbrystet og pibende: »A laver edt Skønplovning, a ørker Jorden«. Og saa fik Hesten en lille Opmuntring: »Hæng i, Røde, hvis du vil frem i Verden! Saa'n har a maattet bære mæ ad«.

Naturligvis maa vi ogsaa hilse paa det sirlige gamle Par Ras Væver og Stine. Ras Væver var en smuk Mand, rank i Ryggen lige til det sidste og med et tæt, hvidt Haar, og Stine, trivelig og mild, var saa pæn en Kone, som han var Mand. De var Ordensmennesker helt igennem, og der var pillent baade ude og inde. Huset var gammelt, Stuerne smaa og lavloftede, Ydersiden af den vestlige, lerklinede Mur var dækket med Halmfletning for at lune Alkoven, der stod indenfor og optog den ene Side af Opholdsstuen. Naar Væven var stillet op, var der ikke mere Plads, end at man lige kunde kante sig rundt. I Overstuen med dens Lergulv og sparsomme Bohave stod der ogsaa en Væv, saa længe gamle Per levede; for da drev baade han og Sønnen Haandværket paa samme Tid. Per Væver havde forøvrigt tre Brødre, der ogsaa var Vævere, Rasmus og Niels begge i Stensballe og Anders i Haldrup. En Søn af den sidste, Rasmus Væver i Haldrup, gik i Fædrenes Fodspor og vandt desuden Berømmelse som Skattenægter i Provisorietiden.

Ved Siden af Vævningen drev Ras Væver et udmærket Havebrug, og hver Torvedag drog han og Datteren Lise til Horsens med en Trækvogn fyldt med Grønsager. Det gav vel en helt god Fortjeneste, men kostede ogsaa meget

Arbejde. Om Sommeren var Ras Væver tit oppe Kl. 3 om Morgenen for at vande sine Jordbær. Endelig holdt han Forsamlingshuset i mønsterværdig Orden, og ve den, der lavede Ustyr, naar han havde ryddet op, eller brugte hans Redskaber uden Forlov!

Stine gik ud til Vask eller andet Arbejde og var sin Mand en trofast Hjælper. Ogsaa naar der skulde glibes Aal i Nørrestrand eller i Fjorden. Med Sække bundet om Livet og iøvrigt fuldt paaklædt gik de i Timevis ude i Vandet, hun med Gliben, han med en Støder for at jage Aalene op; foran sig havde de et lille tilspidset Kar svømmende til Fangsten. Tit fik de ikke alene til Føden i flere Dage, men ogsaa til Salg omkring i Byen.

Nu er de forlængst borte, og Datteren Lise bor alene i Huset med sin Kat. Overstuen har endnu sit Lergulv, og Alkoven staa fremdeles paa sin Plads, selv om den ikke bliver brugt. »Den skal staa, saa længe jeg lever«, siger Lise, »og det gaar heller ikke an at bryde den ned, for saa falder hele Væggen«. —

Som de sidste i Gaden maa nævnes Johannes Jensen og Marie, der levede af Havebrug og Torvehandel. Marie var altid i godt Humør, og hende kan jeg takke for en lille Ekstraindtægt i en Tid, da Smaapengene ogsaa var noget værd. Kort efter min Ankomst til Byen var jeg i Færd med at rydde op i noget usædvanligt kraftigt »Senegræs«, der bredte sig over store Dele af Haven. Da Marie kom forbi, slog hun forfærdet Hænderne sammen og raabte: »Men Gud fri os, lille Mand! Hvad er det, De gør? Det er jo ,Lillekomfal«. Naa, jeg blev jo noget slukøret og holdt inde med Arbejdet. Næste Foraar stod der i Tusindtal af Liljekonvaller, som kunde afsættes til en Blomsterhandler for en Øre pr. Stk.

»Bøjens Mænd«.

Det var kun dem, som var gamle og halvgamle for et halvt Hundrede Aar siden, der brugte dette Udtryk; den yngre Slægt kendte det ikke. Og egentlig var det vel kun Gaardmændene, der var tænkt paa i denne Forbindelse. De var dengang ene om at styre Byens og Sognets Sager og lod de forskellige Tillidshverv gaa paa Omgang imellem sig.

Der var dog ingen Standsforskel. Arbejdsmænd og Husmænd kunde udmærket være i Gildelag med Gaardmændene. I Hjemmet spiste man ved samme Bord, og ved Gilderne nød Folkene samme Ret som Gæsterne, sad til Bords med dem og deltog i Kortspillet. Ved større Familiefester var det ogsaa ret almindeligt, at man indbød Folk, der tidligere havde tjent i Gaarden. Ganske vist holdt Gaardmænd og Husmænd deres Tiendegilder hver for sig, men hvis det var samme Dag, kunde det godt ske, at de mest tørstige og spillelystne Gaardmænd sluttede af hos Husmændene, hvis Gilde trak længst ud.

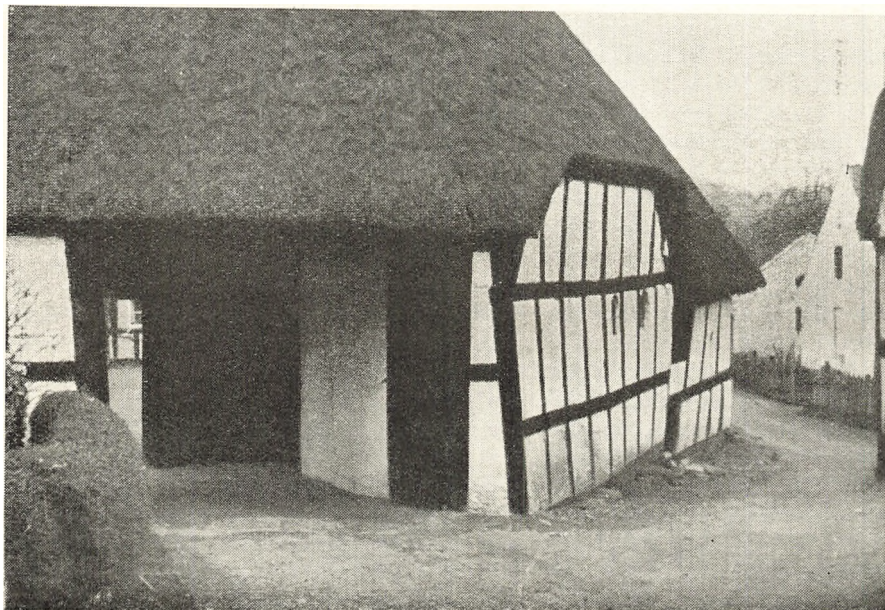
Bymændene, der forøvrigt var i Familie med hverandre næsten alle til Hobe, kunde naturligvis ikke altid forliges, men udadtil holdt de sammen som Ærtehalm selv i Smaating.

En af Bønderne beklagede sig engang over en særlig nærgaaende Tiggerkælling, der sammen med et Par af sine Børn hjemsøgte Byen op mod hver Højtid og brugte grove Ord og Trusler, hvis hun intet fik. »Hvorfor jager De hende ikke ud?«, spurgte jeg. »Hvad siger Bøjens Mænd?«, svarede han og trak opgivende paa Skuldrene. »Hun kunde jo stikke Ild paa Gaardene«.

De var forsigtige og vovede sig aldrig længere ud, end at de kunde bunde. — »Det kan der vist ikke ske noget ved«, var et almindeligt Udtryk, som brugtes, naar man foretog sig et eller andet, der helst ikke skulde faa ubehagelige Følger. Nej, der maatte helst ingenting ske, alt skulde gaa i den

gamle rolige Gænge. — Man var mistroisk mod ælt det fremmede og uvante. Naar der blev fortalt om noget nyt, især hvis det lød en Kende eventyrligt, trak de paa Skuldrene og skottede tvivlende til hverandre. »Det kunde jo godt være sandt«, kom det saa tørt fra en eller anden. Mistroen kunde ofte faa rammende Udtryk. En fremmed kom til Byen for at se paa en Ejendom, der var til Salg; han havde Pels paa, men forstod nok ikke rigtigt at bære den. »A trowe, det var en Ræv'pels«, sagde en af Naboerne, da Manden var kørt bort.

De gamle var udprægede Hjemmefødinge. De fleste af Mændene havde vel været Soldat, enkelte havde tilmed været med i Krigen 1864, og saa var

Det er ikke saa ligetil at komme ind, naar Porten er skæv som ved denne gamle Gaard i Haldrup. Foto: Sv. Stubbe Østergaard.

der nogle, der som Handelsmænd havde været lidt ude i Verden, men der var mange, især blandt Kvinderne, som aldrig havde været udenfor Sognets Grænser eller i det højeste længere end i Horsens. »A haae aalle væt længer end ved Sønderbrow«, sagde en af Mændene uden at føle noget Savn af den Grund. Selv blandt de unge var der kun faa, der vovede sig ret langt bort fra Hjemmet; de kendte ikke den Udlængsel og den Videlyst, som præger Nutidens Ungdom.

Man gik sindigt til Værks og betænkte sig vel, før man indlod sig paa Forandringer af de gamle Forhold, ogsaa hvad Landbrugsredskaber angik. Kornet blev høstet med Le, ogsaa paa Stensballegaard. Det varede dog ikke længe, inden de første Maskiner, Aflæggere, kom i Brug og naturligvis vakte Opsigt. Stubbene blev revet med almindelig Rive eller med en større Rive forsynet med Træksele. Kornet blev tærsket med Plejl. Kun en enkelt Gaard havde Beholder til Ajlen, som ellers flød i Rendestenen ned i Gadekæret, hvor Køerne blev vandede ved Sommertid og tilsyneladende drak med Velbehag. Det var smaat med Brønde i Byen, og i tørre Somre var de fleste uden Vand, saa Kvinderne maatte helt ned til Væhr Sø for at skylle deres Vasketøj.

Ogsaa med Hensyn til Ægteskab var man forsigtig og betænkte sig tit saa længe, at det aldrig blev til noget. Naar jeg nu tænker tilbage, kan jeg mindes flere end tyve, der i en ret fremskreden Alder gik ugifte.

Det var en solid Befolkning, gæstfri, venlig og hjælpsom. Var nogen i Penge nød, kostede det kun et Ord til en af de mere velhavende, saa kom Tegnebogen straks frem fra Brystlommen, og der krævedes ikke Bevis af nogen Art. »Du er god nok for de Penge«, hed det.

Der var endnu en god Del Overtro at spore, i hvert Fald hos de ældste. De kunde fortælle om den hovedløse So paa Tusdals Banke ved Væhr Sø, om de to sammenlængede Hunde paa Fagsbjerg mellem Stensballe og Haldrup, om Lyset, der brændte i Lysmose i Haldrup, og ikke mindst om Kjesten i Rævbjerre, der kunde skabe sig om til en Hare og havde voldt saa megen Fortræd. Naturligvis troede Fortælleren ikke paa den Slags. Nej da! Men gik man ham lidt nærmere paa Klingen, viste det sig dog tit, at han ogsaa havde en Rem af Huden, ikke saa lille endda. Han huskede jo baade den og den, som havde mødt Soen eller Hundene, eller som havde haft Fortrædeligheder af den nederdrægtige Hare, der snart løb foran Plovmanden og kyste Hestene, snart viste sig foran et Køretøj paa Herredsvejen, saa Hestene ikke var til at drive af Stedet. Der var ogsaa dem, der havde rørt ved en stor Sten, der hang i Kjestens Faaresti, og ikke kunde slippe løs, før hun kom hjem. Ja, en af dem, der ikke troede paa den Slags, havde dog alligevel været Gæst i Kjestens Hus engang, da alle Dørene pludselig sprang op, men Kjesten sagde roligt: »I skal ikke være rædde. De (Aanderne) gør ingenting«.

Man vidste da ogsaa, at Amtsprovsten (Henrik Christopher Schmidt 1799—1848) gav sig af med at mane. En Aften, da han drev sine Kunster ude i Præstegaardens Forte, kom hans Tjenestekarl forbi og hilste God Aften. Men Amtsprovsten bad ham om ikke at forstyrre en anden Gang, »for saa kan jeg ikke faa Bugt med dem«. Provst Høegh Guldberg kunde nok ogsaa mere end sit Fadervor. I hvert Fald kunde den gamle Graver Erik Jørgensen (Jerrik fra Bliurup) fortælle, at Provsten efter Jordpaakastelsen efter en Begravelse stod nogle Minutter og kiggede ind i sin høje Hat. »Og saa kunde han Sneden den se, om de gik his' op eller her ned. Skulde En ikke undres paa det!«

Mange Interesser eller megen aandelig Sans mærkede man just ikke i den lille By. I den Henseende var Haldrup vistnok mere med. Men rundt i Sognet var der dog adskillige, som var stærkt paavirkede af Præsterne Otto Møller i Gylling og Kirkeby i Søvind. Flere af Sognets Lærere havde ogsaa haft Betydning saavel for den religiøse som den politiske Udvikling, saaledes Niels Christensen Møssing i Stensballe (indtil 1863), Johan Andersen, Stensballe (1870—74), senere Forstander for Rødkilde Højskole, Fader til Skuespillerinde Sigrid Neiendam, og Eskild Møller i Haldrup (1859—95). — Det er forøvrigt ret interessant og sikkert temmelig enestaaende, at to Præster som Schmidt og Høegh Guldberg har virket i et Embede i til sammen 103 Aar.

Herregaarden og Hoveriet.

Naar man søger efter Grunden til de særprægede Forhold i Sognet og især i Stensballe, standser man først ved den Kendsgerning, at Hoveriet for Stensballegaards Vedkommende først blev afløst 1853. Indtil da skulde hver af de 54 hoveripligtige Bønder i Stensballe, Væhrholm, Meldrup, Bliurup, Haldrup og Tvingstrup Søndermark drive godt 3 Tdr. Land af Gaardens Jord. Desuden skulde de forrette alt forekommende »Plidsarbejde«, Fældning og

Hjemkørsel af Brænde, Tørveskæring, Tærskning, Mønning af Husene, Vedligeholdelse af Gærder, Renholdelse af Ladegaarden m. m., ialt 14 Spandage og 24 Gangdage aarlig. Og der var faste Regler for, hvor meget Folkene skulde bestille hver Dag. »En Karl bør i een Dag afmeje 1 Td. Land Jord, og en Pige bør opbinde lige saa meget, som en Karl afmejer. En Karl afslaar i Høsletten 7000 Kv. Alen af bedste Tilvækst Hø, 10500 af Middelvækst og 14000 af sletteste Vækst; han aftærsker i December og Januar i een Dag en Trave Rug og af Byg lige saa meget, naar det tillige kørnes; Havre $1\frac{1}{4}$ Trave. I November bør han tærske en halv Gang og i de øvrige Maaneder een Gang mere; han bør i een Dag skære 1600 Stk. Tørv, »hekke« 40 Alen nyt Gærde af $1\frac{1}{4}$ Alens Højde, og hvor Jorden er nogenlunde bekvem, grave 15 Alen Grøfter af Bredde $2\frac{1}{2}$ Alen og Dybde $1\frac{1}{2}$ Alen, og endelig bør han i een Dag fælde, save og kløve en Favn Brænde til 4 a 5 Kvarters Længde«.

Det var vel ikke altid, det gik saa nøje efter Forskriften; thi, som det hed fra gammel Tid: »Den der slider sig ihjel til Hove, skal begraves under Galgen«. Men det sinkede i hvert Fald det hjemlige Arbejde, hvortil man maatte hjælpe sig med de daarligste Folk og tit slide til sent paa Aftenen saavel som paa Helligdagene. Det var derfor en Lettelse og et stort Fremskridt, da den gamle Skik endelig hørte op imod en Afgift paa 30 Rbdlr. 8 Mark 3 Sk. for hver af de fuldt hoveriplitige Gaarde.

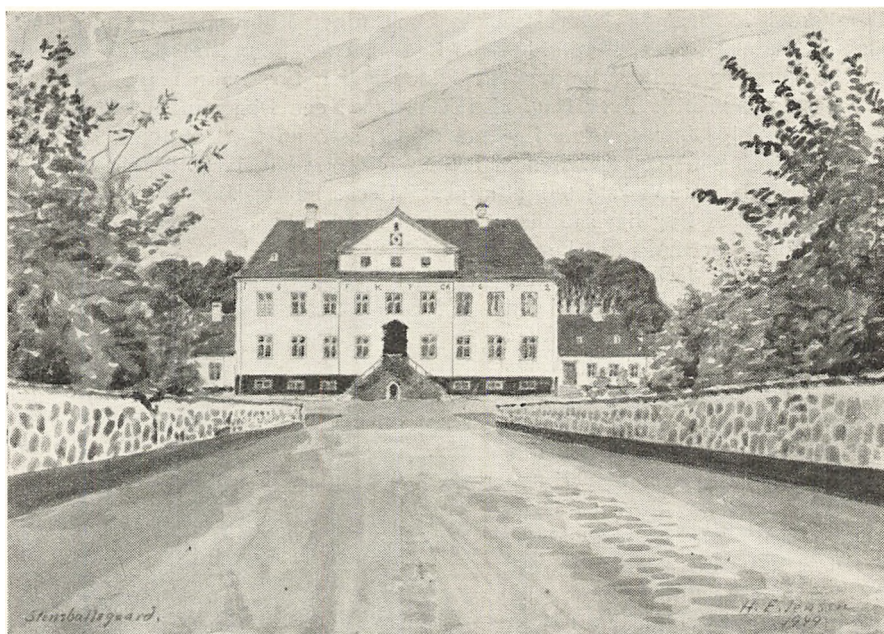
Stensballegaard nævnes allerede paa Dronning Margrethes Tid, og fra 1452 og ca. 200 Aar frem i Tiden var den i Rosenkrantzernes Eje. En af Slægtens mest fremtrædende Mænd, Folmer Rosenkranz, ombyggede Gaarden og satte denne endnu bevarede Indskrift: »Ther man schreff 1582, lod jeg Folmer R. thet sidste Huus bygge paa thenne Gaard. Stensballe er hendes fordums Naffn. Gud unde hende at staa min Børn til Gode og Gaffn«.

Godt hundrede Aar efter — 1692—94 — blev Gaarden atter ombygget af Baron Frederik Krag og fik den Skikkelse, som den for Hovedbygningens Vedkommende har endnu, medens de gamle Avlsbygninger blev nedbrudt omkring 1930.

Baron Krags Bygningsværk var i klassisk Stil, fuldstændig symmetrisk i i sit Anlæg. Der gik en lige Linje fra Indkørselsporten i Vest gennem Midten af Hovedbygningen og videre ad den en halv Fjerdingvej lange Alle til Udsigtspunktet »Kraghøj« i Udkanten af Skoven. En kortere Tværalle vinkelret paa den lange er ligeløbende med Hovedbygningens Østfacade. Lindene i denne

Kunstmaleren Carl I. Christensen fejrer for sin egen Dør udenfor sit hyggelige Hus i Haldrup.

Hovedbygningen paa Stensballegaard.

Efter Akvarel af H. E. Jensen.

Alle er efter kyndige Folks Mening sikkert de samme, som blev plantet paa Baronens Tid; men i den lange Alle blev det nødvendigt at plante om for nogle faa Aar siden.

Avlsgaarden havde mod Nord og Syd et Par mægtige Lader, hvoraf den ene var flyttet fra Væhrholm, der blev nedbrudt paa samme Tid, som Stensballegaard blev bygget.

Den hvide, to Stokværk høje Hovedbygning var indtil o. 1880 omgivet af Voldgrave, der satte et skarpt Skel mellem det høje Herskab og alt det, der hørte Ladegaarden til. De gamle kunde huske, at Broen blev bevogtet af to store gule Hunde, hvis Lænker akkurat kunde naa sammen, saa ingen ukaldet turde driste sig forbi.

Den store Gaard har i det hele taget virket dominerende over de lave, mosgroede Tage i den lille By, og en tidligere Tids »usselige Bonde« har højet baade Nakke og Sind, naar Hovklokken kaldte ham til Pligtarbejde under Fogdens Kommando. Men der kom andre Dage. Udskiftningen og det derefter paafølgende Bortsalg af Fæstegodset ændrede i høj Grad de bestaaende Forhold. Herregaarden havde ikke længer Krav paa Bønderne og stod for saa vidt paa lige Fod med andre Gaarde, kun at den var større.

1924 overgik Stensballegaard, der da i lang Tid havde været et Stamhus under Frijsenborg, til privat Ejendom, imod at der blev afgivet ca. 130 Tdr. Land til Husmandsbrug. Den første Ejer, Axel Højer, der havde Gaarden i nogle faa Aar, lod den vestlige Længe med Indkørselsporten nedbryde. Dermed var der sket et afgørende Brud paa den gamle Byggeplan, og da den nuværende Ejer, Grev Hans Ahlefeldt-Laurvig, kom til 1928, var der ikke andet at gøre end at fortsætte. De store Lader forsvandt, og Avlsgaarden blev flyttet syd for Hovedbygningen. Den gamle Tomt saavel som en opfyldt Gadedam foran Indkørslen og Pladsen, hvor den gamle Skole stod til omkring

Stensballegaard, set fra Haven.

Efter Akvarel af H. E. Jensen.

Den ene Stueløng af en Tvillinggaard i Blistrup, sikkert en af de ældste i Sognet. Tvillinggaardene er adskilt ved en Udhusløng (t. h.), hvorefter hver af Ejerne raader over Halvdelen. — Foto: Sv. Stubbe Østergaard.

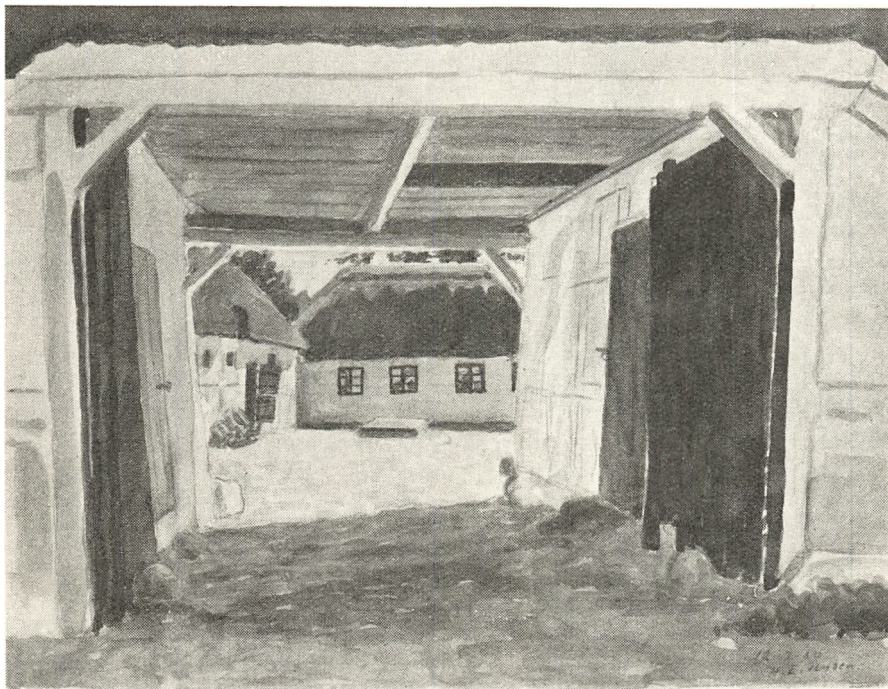
1910, blev beplantet og danner nu et smukt Anlæg, der tildels skjuler Gaardspladsen med dens to Damme og den statelige, i alle Maader velholdte Hovedbygning i Baggrunden.

Den gamle Gaard havde sin Charme og stod som et særpræget Minde om Adelens Glansperiode; men det kan ikke nægtes, at den i sin nye Skikkelse virker højst tiltalende og er en Pryd for Byen.

Landbruget (ca. 300 Tdr. Land) drives nu af den unge Greve Ditlev Ahlefeldt, medens Faderen har Skoven (ca. 400 Tdr. Land) og en Frugtplantage, der i hans Tid har faaet en Tilvækst af henimod 5000 Træer, der dækker over 25 Tdr. Land og i et normalt Aar kan yde 200 Tons Frugt.

En Afkrog af Verden.

Den væsentligste Grund til, at gammel Sæd og Skik holdt sig saa længe i Stensballe, maa dog sikkert søges i Byens afsides Beliggenhed. Ganske vist er der kun smaa 5 Kilometer i lige Linje ind til Horsens Torv, men »Sundet«, hvorigennem Hansted Aa fra Nørrestrand strømmer ud i Fjorden, ligger imellem, og der var dengang ingen Bro. De gamle svor højt og dyrt paa, at der aldrig kunde komme Bro over saa stort et Vand. Den eneste Kørevej til Købstaden førte forbi Væhr Kirke og ad den gamle Hads Herredsvej gennem Nebel til Hammersholm og videre til »Smedegades Port«. Mod Øst førte Vejen langs Serridslevgaards Marskel, lidt nord om Blistrup og videre til Haldrup, hvis østlige Del altsaa altid har ligget ved en Alfervej, og hvor der fandtes en Smugkro i den Ejendom, som Rudolf Andersen nu har. Gennem Stensballe kom kun de, der havde særligt Ærinde i Byen eller vilde skyde Genvej til Horsens ved at lade sig færges over Sundet. Var man ridende, kunde man selv komme over ved Lavvandstider, men ellers lod man Hesten svømme bagefter Baaden.

Et Kig ind i den ene af Tvillinggaardene i Blirup.

Efter Akvarel af H. E. Jensen.

Færgemanden, »æ Sundmand«, som han kaldtes, boede paa Stensballe-siden, og paa modsat Bred var der en Klokke, hvormed man kunde kalde ham til sig. Han var Fæster under Stensballegaard, og i et Fæstebrev udstedt af Baron Jens Carl Krag-Juel-Vind, Hans Majestæts Kammerherre og Generalmajor, der ejede Gaarden fra 1776 til 1855, hedder det, at han skal »holde mine Fiskervaad vedlige og fiske i Væhr Søe, naar jeg vil have det, samt sætte mig og mine Folk frit over Sundet, naar de er i min Forretning«, hvorimod han maa »tage 1 Skilling hen og 1 Skilling hjem af hvert Menneske, han fører over Sundet«. Bønderne drejede naturligvis Færgemanden en Knap, naar de kunde, og paastod altid, de var ude for Kammerherren. Derfor blev det i et senere Fæstebrev bestemt, at de skulde medføre Bevis »paa det de ikke deraf skal gøre Misbrug«. Udensognsfolk maatte betale efter Overenskomst.

Naar en Natteravn efter for mange Værtshusbesøg slog Alarm med Klokken, skete det, at Færgemanden vendte det døve Øre til og blev i sin varme Seng, og Staklen maatte da gaa tilbage til Horsens og ad den lange Omvej uden om Nørrestrand. Saa lærte han vel at finde hjem ved Dagslys en anden Gang.

Som nævnt kunde man ved Lavvande ride over Sundet. Jens Havkaael (Havekarl) fra Stensballe, en lille Mand, der bar strikket Hue og mindede noget om en Nisse, var engang kommet ud paa en Ridetur, som han sent glemte. Han skulde ride til Horsens efter Kød til Kammerherren. Han fik en Remontehest til Turen og kom godt nok ind til Byen. Men da han var paa Hjemvejen, havde Kyradsererne Øvelse udenfor Byen. Der blæstes netop til Samling, da Jens passerede forbi, og Remonten lystrede Ordre, sprang over Grøften med Jens og stillede sig ind i Geledet. Kyradsererne morede

Gadeparti fra Meldrup. Gaardene ligger i den ene Side af Vejen.
Tegning af H. E. Jensen.

sig over den pudsige Kammerat med den røde Hue. Hesten vilde ikke ud af Stedet, før en Kyradsler red med paa Vej. Da Jens var tæt ved Sundet, lød Signalet paany. Hesten gjorde omkring og stillede atter i Geledet. Saa maatte man indstille Øvelsen, til Jens var kommet vel over Sundet. »Gud fri mig arme syndige Menneske! A troed', mi sølle Liv havde haft Ende«, klagede Jens, da han kom hjem.

Trods Bøndernes Tvivl kom der alligevel en Bro over Sundet. Majoren Jens Holger, Kammerherrens Søn og Eftermand, byggede først en for egen Regning, men den blev afbrudt under Krigen 1864. Først i 1868 kom den endelige Bro, samtidig med at den ny Landevej mellem Horsens og Odder blev færdig.

»Torsdagspeter«, en Tigger fra Horsens, der hver Torsdag hjemsøgte Stensballe, og som var lidt til en Side, stolede dog ikke paa, at Broen var helt sikker. Engang da han var paa Hjemvejen til Horsens med en fyldt Kurv paa Armen, satte han denne foran Broen, løb derpaa over af alle Kræfter og skyndte sig saa tilbage efter Kurven.

Med Broens og Landevejens Aabning var Sundfærgens Saga ude. Hads Herreds-Deligencen begyndte at køre mellem Horsens og Odder, og Postkuskens skrattende Horn forkyndte Sundmanden, at en ny Tid var i Frembrud — ogsaa for den hidtil saa afsidesliggende Landsby. Men der skal Tid til alting. Der gik endnu et halvt Hundrede Aar, før der for Alvor blev rokket ved gammel Sæd og Skik.

Som Udflugtssted

var Stensballe i sin Tid meget yndet af Horsensianerne. Allerede før Broen kom, søgte Folk derud i stort Tal, særlig om Søndagen. En Del slog sig ned i »Sundhuset«, der ogsaa var Traktørsted, andre drog videre til selve Byen, hvor der var hele tre Beværtninger, dels hos Skovfoged-Stine, der boede,

hvor nu Stensballegaards Forvalterbolig ligger, dels hos Grünau paa samme Sted som den nuværende Pavillon og dels i Østergaards Have med sine idylliske Lindelysthuse.

Efter Sundbroens Aabning, da Kapervognene begyndte at køre, tiltog Besøget stærkt, og især var der stor Tilstrømning Pinsedag. Denne Dag blev af hele Byen imødeset med store Forventninger. Foraarsarbejdet var endt, Huse og Gaarde var hvidtede og afstolpede, Haverne var i fin-fin Orden, overalt var der fejtet og prydet, Frugttræerne blomstrede, og udenom laa Markerne som et grønt Tæppe fra Vigen og Fjorden op over Bakkerue til den nysudsprungne, silkeskinnende Bøgeskov. Men hvordan vilde Vejret blive? Restauratørerne havde i flere Dage spejdet mod Himlen og banket paa Vejrglasset. Stod det højt og fast, var det en rede Sag. Saa turde man dristigt købe ind, sikker paa stort Besøg, men i modsat Fald, hvad saa? Var der Ølskyer oppe, eller skulde man mest berede sig paa varm Mad, Kaffe og Brød? Øl kunde gemmes til senere Brug, men det var ikke morsomt at brænde inde med store Forraad af Kød og Brød. Allerværst var det, hvis Vejret i Dagen forud havde

Lindealle i Stensballegaards Park, temmelig sikkert plantet i Baron Krags Tid ca. 1700. Lindene blev »stynede« i 1840, da Driverne efter et Snefog laa i Højde med Toppen af de gamle Stammer.

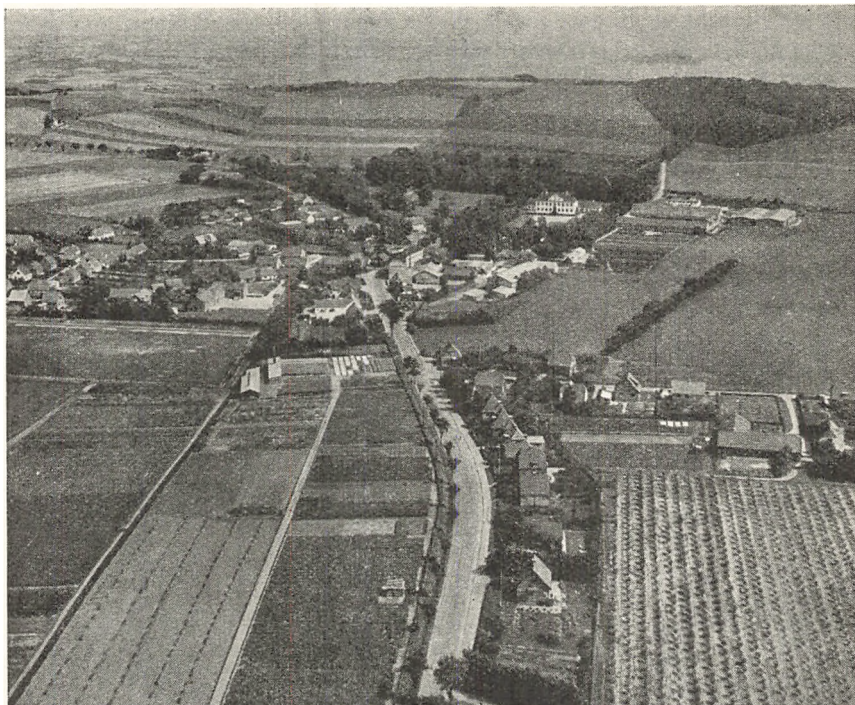
været varmt og straalende, men slog om til Regn og Kulde Pinsemorgen. Da blev der tabt mere paa denne ene Dag, end der kunde tjenes hele den øvrige Sommer. Og det kunde ske. »Nu har det regnet 17 Søndage i Rad«, klagede Restauratør Edelmann (Grünaus Efterfølger) et Efteraar, »og Pinsedag, som lovede saa godt og kunde have reddet det hele, gik ogsaa i Vasken«.

Men gik alt, som man ventede, kom de første Gæster allerede ved 2—3 Tiden om Morgenen for at se Solen danse. Senere kom der baade Musikkorps og Sangkor, og Kapervognene bragte den ene Flok morgenglade Gæster til Bys efter den anden. Bønderne »stod til Gaads« iført hvide Sommerjakker og med Piben tændt for at se paa Mylderet, men deres Fortæring tog de hjemme som enhver anden Dag. Restaurationerne fristede dem ikke, hverken den Dag eller ved andre Lejligheder. De havde Morskab nok af at se, hvordan Byfolk kunde te sig, naar de kom paa Landet og slog sig løs.

Det var ogsaa ganske spændende at drøfte Restauratørernes formodede Indtægter. »Hvor meget mon de har tjent derinde i Dag?«, spurgte en engang og pegede med Piben. »600 Kroner, siger de!« »Aa«, sagde den første, som var mere skeptisk indstillet, »der er altid en Fandens Flothed med de Nuller«.

Til en rigtig Pinseudflugt hørte ogsaa en Spadseretur i Stensballegaards Have, ad den lange Alle op til »Kraghøj« og videre ud i Skoven til »Guldbjerg« og Kilden, hvis jernholdige Vand skulde være saa sundt.

Endnu saa sent som i 1905 var der saa mange Mennesker i Byen Pinsedag, at man kun med stort Besvær kunde mase sig frem ad Landevejen, men dermed var den gyldne Tid ogsaa forbi. Aaret før var Odderbanen blevet

Stensballe, set fra Luften.

Til venstre i Forgrunden Østergaards Frøavls Forsøgsmark. Til højre i Baggrunden Stensballegaard.

aabnet og havde faaet Holdeplads i Elbæk Skov, hvor der blev opført en Pavillon og anlagt en Bro, som Fjorddamperne kunde lægge til ved, og nu gik Strømmen den Vej til Skoven udenom Stensballe. Da Bilerne kom, og Folk søgte videre ud, blev der ogsaa tomt i Elbæk. Dampskibsbroen blev fjernet, og Pavillonen flyttet til Stensballe, hvor den nu under Navnet »Krokodillen«, saaledes kaldet efter sin Tagkonstruktion, er Byens eneste Traktørsted. Desuden er Parken og den største Del af Skoven blevet lukket for Offentligheden. Det er naturligvis et Savn for de mange, som kan glæde sig ved og er nænsomme mod den fri Natur, men Vandalernes Hærgen mod de unge Træer og »Skovsvinene«s utrolige Griseri gjorde omsider — efter flere Advarsler — Lukningen uomgængelig nødvendig.

Nu er det kun de gamle, der bevarer Mindet om en munter Periode i det lille Landsbysamfunds Tilværelse.

En ny Tid bryder frem.

De særprægede gammeldags Forhold kunde dog ikke i Længden holde Stand mod Tidens Krav og alt det ny, som trængte paa, og da der først kom Skred i Tingene, foregik den videre Udvikling med rivende Fart.

Sognets Smaabyer ligger ganske vist endnu, som de har ligget i Mands Minde og meget længere. Heller ikke i Haldrup er der sket større Forandringer, siden Landevejen blev anlagt, men til Gengæld har Stensballe i de sidste 25 Aar gennemgaaet en forbausende Udvikling, der har mere end fordoblet Indbyggerantallet og i nogen Maade kastet Glemsel over gammel Sæd og Skik nedarvet fra Fædrene gennem mangfoldige Led.

Et kvart Aarhundrede efter Landevejen kom Odderbanen (1904), der dog

lusker af Sted langs Fjorden og gennem Skoven langt udendom Stensballe, saa det blev foreløbig kun Haldrup, der fik Gavn af den, lidt nok endda, da Stationen blev lagt i den yderste østlige Ende af Byen længst modlet fra Horsens, hvortil man dog oftest har Ærinde. Holdepladsen ved Husodde syd for Stensballe kom først langt senere, da Bebyggelsen dernede voksede op.

Det afgørende Brud mellem Fortid og Nutid kom først 1924, da en Del af Herregaardsjorden blev udskiftet og gav Plads for 12 Statshusmandsbrug. Det var meget betegnende, at disse Nybyggere for at skaffe Adgang til deres Lodder først gik løs paa det gamle Hovdige langs Husoddevejen, den sidste Mindelse om Herremandsvældet og Bøndernes ufri Kaar. Vejen blev udvidet og senere asfalteret, den ene Villa efter den anden, en helt ny Bydel voksede op og strækker sig nu fra Landevejen lige til Fjorden. Nye Folk, nye Skikke og nye Tanker. Den unge Slægt, som nu vokser op i Byen, har ingen Anelse om Hovdiget, der i Foraarstiden prangede med blomstrende Hyld og Tjørn og vilde Roser og senere paa Aaret fristede med brune Nødder og sorte, saftige Brombær. Byens eneste Fisker fra dengang, den sindige og solide Mads Tellerup, der ikke vidste, hvad Nerver var for noget, og som altid havde Ild paa Shagpiben, var egentlig den eneste, som havde Ærinde til Fjorden, og nu er Vejen, især ved Sommertid, naar Badelivet flourer, den mest befærdede i hele Kommunen.

Imidlertid havde Byen — ligesom hele Sognet — forlængst faaet elektrisk Lys og Kraft, Vandværk, ny Skole, Sportsplads o.s.v. Men det, som især har bidraget til Byens Udvikling og præger den i Dag, er ubetinget »Østergaards Frøavl«, hvis store Bygningskompleks dominerer stærkt over Omgivelserne og straks fanger Opmærksomheden hos den, der passerer forbi.

Firmaets Grundlægger Rasmus Østergaard, der ikke for ingenting var opvokset i Persillekræmmernes Sogn, begyndte 1884 at drive Frøavl som Erhverv for derved at skaffe sig og sine Forældre en Ekstraandtægt i de for Landbruget saa trange Tider. Frøavl var dengang lidet kendt her i Landet. Vi fik vort Roefrø særlig fra de britiske Øer, Tyskland, Frankrig og New Zealand, men 50 Aar efter var Forholdet nogenlunde det modsatte, idet vi da til de respektive Lande udførte de samme Sorter, som vi tidligere havde indført, og denne Udvikling blev naturligvis til Gavn for den nye Virksomhed. Begyndelsen var ikke imponerende. Derom har Østergaard fortalt i et Jubilæumsskrift, som han udsendte i 1934, 50 Aar efter Starten.

»Mine Forældres Ejendom var kun 8 Tdr. Land, og da en Del af Jorden skulde udnyttes til almindeligt Landbrug, blev der ikke meget tilovers til Frøavl, og naar dertil kommer, at Jorden var udpint af den idelige Kornavl, og da man ikke kendte til Kunstgødning, vil man forstaa, at det økonomiske Resultat ikke var straalende«.

Fremad gik det dog, omend med smaa Skridt i den første Snes Aar eller saa. De, som er gamle nok, kan endnu mindes den lave Lade ud mod Landevejen, hvor Østergaard og hans gode Ven og Medhjælper Iver Iversen stod og rensede Frø med en almindelig Rensemaskine, mens Støvet stod som en tæt Taage omkring dem. Naar Arbejdet med Avling, Indbjærgning og Rensning af Frøet var overstaaet, drog de begge af Sted paa Forretningsrejse med deres Vareprøver, først med Toget til en eller anden Station og derfra til Fods, ofte indtil 15 km ud i Omegnen. Senere fik de Cykler og atter senere Motorcykler, og en skøn Dag rygtedes det over hele Byen, at Østergaard havde faaet en Bil. Det var en Begivenhed af Rang, sikkert ogsaa for Manden selv. Efter endt Forretningsrejse kom Kontorarbejdet hjemme i »æ Owerstow«, hvor nogle store Reoler fyldte op langs Væggene, og naar det var overstaaet,

blev Reolerne flyttet paa Loftet, for at der i Stuen kunde blive Plads til de sædvanlige Efteraarsgilder for Venner og Naboer.

I Aarene lige før og under den første Verdenskrig kom det store Fremskridt med øget Avl og Opførelse af et moderne Renseri, der Gang paa Gang maatte udvides. I 1920 stod der paa den gamle Lades Plads en stor 4-Etages Bygning (senere udvidet til den dobbelte Størrelse), hvori der blev indrettet Tørreri og ikke mindre end 50 Triører og andre sindrige Maskiner til Behandling af Frøet. Disse Maskiner eller i hvert Fald en stor Del af dem var udtænkt af Østergaard selv og blev opstillet under hans personlige Ledelse; for med sine andre Evner forbandt han ogsaa et betydeligt mekanisk

Frøavlser Rasmus Østergaard, Stensballe.

Snille, som kom Forretningen til Gode; han var i det hele taget en selvhjulpent Mand, der med almindelig Folkeskoleuddannelse naaede videre frem, end det lykkedes for de fleste.

Han kunde glæde sig som et Barn over Fremgangen, men han blev ved at være jævn og ligefrem i al sin Færd. Han var, som han selv udtrykte sig, sjældent »klædt paa«, det vil sige i Stadsen; han følte sig bedst tilpas i de daglige Klæder og med sin gamle Bør paa Hovedet, og tit saa man ham færdes med sin trofaste Følgesvend en ruhaaret, ikke videre skøn Køter i Følge. »Jeg er den sidste Original i Byen«, sagde han undertiden med et lunt Smil, der dog ikke skulde mistydes. — Han havde altid vidst, hvad han vilde, og han vidste ogsaa, hvad han kunde, og at han havde gjort god Fyldest i den Gerning, der blev hans. — Efter hans Død 1940 er Forretningen blevet

videreført af Datteren Sine Østergaard og Svigersønnen Rasmus Bjerregaard Rasmussen, medens Sønnen Carl Østergaard driver det tilhørende Landbrug. Og det gaar stadig fremad, hvad nogle faa Kendsgerninger vil vise. Firmaet har nu 70 Tdr. Land i Brug udelukkende til Forædling og Avl af Stamfrø, og det er kun en forsvindende Brøkdæl af det Areal videnom, hvorfra der aftages Frø til Behandling og Eksport. I de nye, hypermoderne Kontorlokaler beskæftiges daglig ca. 30 Mennesker, 9 Konsulenter sørger for Vejledning og Afsætning, og hele Personalet udgør ca. 100 Mand. Virksomheden er efterhaanden blevet verdensomspændende. »Stensballe-Frø« med Guleroden som Varemærke finder Vej til det meste af Jordkloden.

— Stensballegaard — Østergaards Frøavl! — Der ligger et langt Spand af Tid og mange for Byen og Sognet betydelige Begivenheder mellem disse to, mellem Minderne om godt og ondt, der hviker fra Gaardens aarhundredgamle, ærværdige Mure og det travle Liv, der rører sig i Virksomheden ved den alfare Vej. Og Byen selv er delt mellem disse to. De gamle Gaarde vidner stiltørdigt om Dagene, der gik; de nye Boliger er Nutidens Værk, der venter paa Fremtidens Dom.

Slægtsgaarden Rudstrup i Them Sogn.

Gennem 400 Aar.

Ved S. P. Petersen, Gjessø.

THEM SOGN bestod oprindelig af 7 a 8 Landsbyer og 12 a 13 Enkeltgaarde, ialt 20 Ejerlag. Rudstrup er en af Enkeltgaardene, hvis Navn er dannet af Mandsnavnet Rud med Endelsen Torp og i Tidens Løb er Ruds Torp vokset sammen og blevet til Rudstrup.

I Dronning Margretes og Erik af Pommerens Tid levede Ridder Laurids Hvas til Ormstrup. Ved Giftermaal, første Gang med Ridder Eluf Elufsens og anden Gang med Erik Mus's Datter paa Silkeborg kom han i Besiddelse af en Del Gods: Dyrnæs (nu Dynæs) Slot, Silkeborg Slot og Godset i Them Sogn og meget mere. Efter hans Tid kom en Del af dette Gods under Aarhus Bispestol, dels som Gave og dels ved Byttehandler.

Den adelig Herre Ejler Madsen Stygge var Biskop i Aarhus fra 1483 til 1491. Han var dygtig til at bjærge Gods under Aarhus Bispestol, men det var mere smaat med Dygtigheden i den egentlige Bispegerning. I alt Fald blev han afskediget fra sin Stilling paa Grund af Uduelighed, men beholdt dog Silkeborg Slot, hvor han levede i ti Aar efter Afsættelsen og døde ind under Jul 1501. Det var i hans Tid, Størstedelen af Them Sogn og deriblandt Rudstrup kom under Aarhus Bispestol, og Ejler Stygge var den første kirkelige Herre over Rudstrup. Efter ham kom Niels Clausen paa Bispestolen. Han var ogsaa en højadelig Herre og klædte Bispestolen fra 1491 til 1520. Efter ham kom Ove Bilde, som var den sidste katolske Biskop i Aarhus, ikke blot af Navn, men ogsaa af Gavn. I hans Tid kom Reformationen, som i 1536 og de nærmest følgende Aar — sammen med Kongen og Adelen — gjorde Ende paa Kirkens Ejendomsret.

Landet inddeltes i Len, og over hvert Len blev indsat en af Kongen udnævnt Lensmand, der saa godt som altid hørte til Adelen. Det meste af Them Sogn, og deriblandt Rudstrup, blev lagt under Silkeborg Len, og Lensmanden der med Ridefogden og Skrivere blev Fæstebøndernes nærmeste Herrer. Kongen var dog Bøndernes egentlige »Herremand«, og det var ikke sjældent, han greb ind i disses Forhold. Navnlig gælder dette Frederik den Anden og Christian den Fjerde. Sidstnævnte var en streng og fordringsfuld Herre overfor Fæstebønderne, men hans Retfærdighedssans og at han var tilgængelig for Bonden, blev dog af ret stor Betydning for denne. Om de Silkeborg Lensmænd og deres Ridefogders Handlen og Vandlen findes udførlige Underretninger i Edv. Egebergs Bog »Silkeborg Slot«. Her skal behandles den oprindelige Helgaard Rudstrups Historie, saaledes som den fremgaar af hidtil utrykte Kilder, og begyndes med:

Lenstiden fra Reformationen til 1660.

Silkeborg Lens Jordebøger og Regnskaber giver Underretning om den Side af Fæstebøndernes Levevilkaar, som bestod i Ydelse af Landgilde og tildels Hoveri m. m. Landgilden var fastsat fra gammel Tid og var af samme Alder som Fæsteforholdet. Den forandredes ikke, men var den samme Aar efter Aar. Lenets ældste Jordebog er fra Aaret 1586, og deri er den aarlige Landgilde, der skulde ydes fra Rudstrup — saa vel som fremdeles i Aarene — opført indtil Aaret 1661. Landgilden skulde leveres paa Silkeborg Slot, fra hvis Skriverstue der afgaves Kvittering derfor. Den bestod af følgende:

Rug 1 Ørte — Byg 1 Ørte — Smør 1 Pund — Gæsteribyg 1 Ørte — Fedesvin 1 Stk. — Kørsel af Brændeved 23 Læs — Trækul 1 Tønde, Hummelstænger 1 Læs — Fodernød 1 Stk. — Gæsteripenge 2 Mark.

De tre førstnævnte Dele: Rug, Byg og Smør leveredes ligefrem i de opgivne Maal: 1 Ørte Rug var 10 Skæpper, 1 Ørte Byg 12 Skæpper og 1 Pund Smør var ca. 6 kg. Fra de ældste Tider havde Landets Folk Pligt til at beværte Kongen og hans Følge, naar han rejste omkring i Landet. Denne Forpligtelse kom særlig til at hvile paa de Bønder, der boede i de Egne og ved de Veje, hvor Kongerne sædvanligt færdedes, medens de, der boede udenfor, slap fri. Den var derfor blevet afløst af aarlige Ydelser af Korn og Penge, der leveredes under Navn af Gæsteri. Af det øvrige var der et Fedesvin at levere hvert Aar af de Svin, som fededes af Olden i Skovene. Kørselen af Brænde skulde ske til Silkeborg Slot eller andre Steder, hvor Kongen havde Brug derfor. Humlestænger blev anvist til Hugst i Skoven, hvorefter et Læs saadanne skulde føres til Silkeborg. Et Nød eller Ungkreatur skulde fodres i dets Opvækst og ombyttes med et andet, naar det blev stort nok til at føres paa Stald for at fedes.

Foruden disse egentlige Landgildedele var der ogsaa andre Ydelser, f. Eks. at betale Spindepenge. Fra gammel Tid var Bonden pligtig at spinde for Herskabet, men det var bleven afløst mod at betale 4 Skilling aarlig. Desuden var der Huspenge: Bønderne havde Forpligtelse til at bage Brød for Herskabet. Brødet til Flaadens Mandskab blev for en Del bagt af Bønder ud over Landet, men det var ikke altid heldigt. Brødet, der fremkom paa den Maade, var ofte bagt for lidt, og naar det skulde spises af Mandskabet, kunde det ske, at det vakte højrosted Utilfredshed. Omsider blev denne Maade at fremskaffe Brød paa afskaffet, men Bønderne blev ikke fri. Brødbagningspligten blev afløst mod, at der betaltes 20 Skilling aarlig under Navn af Huspenge. Det kunde ogsaa hænde, naar der var god Fragtlejlighed til København, at Lensmanden fik Ordre til at fremskaffe en Høne eller Gaas fra hver Bondegaard til Kongens Bord.

Hoveriet og hvad der hænger sammen dermed, vil vi faa Lejlighed til at omtale i det følgende. Foreløbig omtaler vi de Folk, der var Gaardfæstere og Beboere i Rudstrup i Slutningen af 1500-Tallene og som er de første, vi ved lidt om.

I Silkeborg Lens Jordebog af 1586 nævnes Søren Jørgensen som Fæstebonde og eneste Beboer i Rudstrup. Hans Navn findes endnu den Dag i Dag indskaaren i en af de gamle Kirkestoles Endestykker, der er opbevaret i Them Kirke, hvor en Del af Stolene har lignende indskaarne Navne paa Sognets Bønder i Aaret 1585. Søren Jørgensens ældste Søn Jørgen Sørensen blev ikke Fæster i Rudstrup efter Faderen, men blev Fæster af en Halvgaard i Them By. Denne Halvgaard havde tidligere været fæstet af en Bonde ved Navn

Niels Rask, der gjorde sig bemærket paa forskellig Vis. Han drev ulovlig Skovhugst og skaffede sig paa den Maade Træ fra Skoven, og han skaffede sig Trækul paa en nem Maade ved at stjæle Kul af Kongens Kulmiler. Denne Vindskibelighed skete der dog Indgreb i 1611, da maatte han udrede en Bøde paa 12 Rigsdaler — vel saa omtrent 3 Hestes Værdi i de Tider. Han drev dog ogsaa paa andre Kiler, idet han holdt Smugkro, men det voldte ham ogsaa Genvordigheder, thi han idømtes en Bøde paa 8 Rigsdaler for »Ølsalg og ulovligt Kroerhus«. Maaske paa Grund af saa megen Virksomhed, fik han ikke sin Gaard passet ordentligt. Baade Gaarden og dens Bygninger lod han i høj Grad forfalde, og det fik ikke Lov at gaa længere end til 1614, da ses det i Lensregnskabet, at han maatte, som det hedder »oplade Gaarden« for en ny Fæster, og det blev Rudstrupssønnen Jørgen Sørensen, som nu rykkede ind. Maaske blev denne gift med en Datter af Niels Rask. Derpaa tyder den ret høje Indfæstning: 20 Rigsdaler, som maatte udredes.

I 1599 kom der en ny Fæster til Rudstrup af en anden Slægt. Han var sandsynligvis gift med Formandens Datter. Hans Navn var Kristen Olufsen, og han var Enefæster ligesom Søren Jørgensen, men ikke længere end til 1614, da Gaarden deles og der blev 2 Fæstere. Kristen Olufsen beholdt $\frac{1}{3}$ af Gaarden, og de to Trediedele fæstedes af Laurs Kristensen, der rimeligvis var Søn af Kristen Olufsen. Disse to Mænd er i Jordebogen opført som Fæstere indtil 1632.

Det er usikkert, hvorvidt Kristen Olufsen levede til dette Aar, men han oplevede Christian den Fjerdes Kejserkrig, under hvilken Wallensteins Hær brød ind i Jylland, hvor mange Egne blev hærgede og plyndrede. Det gik haardt ud over Them Sogn. Rudstrup blev omtrent ødelagt. Kristen Olufsen blev udplyndret i Bund og Grund. Jordebogen melder i det følgende Aar, at han »helt forskaanes« for at betale Landgilde. Der var altsaa absolut intet at faa. Det var ikke fuldt saa slemt hos Laurs Kristensen. Han maa have beholdt en Smule Korn og en Ko, thi han skulde yde en Femtedel af Landgildekornet og det halve Smør. Kristen Olufsen er sandsynligvis omkommen under Krigsplyndringen. Som den ældste i Gaarden stod han haardest for Stød under Landsknægtenes Besøg.

Angaaende Familieforholdene i Rudstrup i den Tid giver Lensregnskabet for 1623 nogle Antydninger. Kristen Olufsen havde en Datter ved Navn Maren Kristensdatter, der opholdt sig hjemme i Gaarden hos Faderen eller Broderen. Samtidig opholdt sig i Gaarden en Mand, hvis Navn var Rasmus Jensen. Han og Maren fik et Barn sammen uden at være gifte, noget som der toges strengt paa i de Tider. Parret dømtes til at udrede en Bøde »efter deres yderste Formue« paa 12 Rigsdaler, og de har rimeligvis maattet staa frem i Them Kirke til offentlig Skrifte. Efter dette har Parret vel nok sørget for at blive gift, skønt det nok har knebet haardt at opnaa Tilladelse dertil under slige Omstændigheder. I alt Fald blev Rasmus Jensens fremtidige Opholdssted Rudstrup, hvor han da ogsaa opholdt sig i Aaret 1632, da Laurs Kristensen døde.

Samme Aar kom der to nye Fæstere i Rudstrup. Jordebogen melder, at Rasmus Jensen nu fæstede en Trediedel af Gaarden og udredede 15 Rigsdaler i Indfæstningspenge. En Mand ved Navn Kristen Nielsen fæstede to Trediedele og maatte af med 30 Rigsdaler ligeledes i Indfæstningspenge. Under disse to Mænd kom Krigen med Sverige i 1645, da Svenskergeneralen Torstensson førte sin Hær ind i Jylland. Rudstrup blev afbrændt, og Lensregnskabet oplyser, at der maatte anvises Tømmer til at bygge en ny Gaard op af. Kristen Nielsen og Rasmus Jensen kunde ikke udrede Landgilden i de

følgende Aar, og de slap med at levere Halvdelen af Kornet og Smørret. En daarlig Trøst var det, at det stod endnu værre til i Nabogaarden Gjessø, skønt de der, som det lader til, dog beholdt Tag over Hovedet.

Dette var haardt, men ca. 12 Aar efter blev det værre. Vort Land indviklede i en ny Krig med Sverige. Kong Karl X Gustav faldt med sin Hær ind i Jylland, og Svenskerne var haarde, men værre blev det, da vore Forbundsfæller: Brandenborgere og Polakker kom herind — for, som det hed, at jage Svenskerne ud. I Landsarkivet i Viborg opbevares en i det ydre uanselig lille Tingbog fra Vrads Herredsting fra Aarene 1661—1662. I den er indført mange Tingsvidner, som i disse Aar blev aflagte paa Herredstinget. Deri er Tilstandene fremstillet, som de var, da de fremmede Krigsfolk opholdt sig i Them Sogn. Af en Retssag, der førtes mod Skovfogderne i Vrads Herred fremgaar følgende:

Den 15. August 1661 aflagdes et Skovsyn paa Herredstinget over, hvor mange Træer: Ege og Bøge, der i de sidste tre Aar »fra Rode var afhugget og bortført« under Svenskekrigen. Der var i enhver Skovpart hugget saaledes:

I Silkeborg Slots Enemærke 103 Ege og 108 Bøge. — I Virklund Vesterskov 309 Ege og 250 Bøge. — I Virklund Østerskov 250 Ege og 153 Bøge. — I Them Skov 83 Ege og 105 Bøge. — I Lovdal Skov 110 Ege og 250 Bøge. — I Rudstrup Skov 55 Ege og 109 Bøge. — I Gjessø Skov 103 Ege og 117 Bøge. — I Løgager Skov 320 Ege og 150 Bøge, i Nørby Skov 42 Ege. — I Byskov (Bæskov) og Sebstrup Skove 11 Ege og 21 Bøge. I Hjortsballe Skov 23 Ege. — I Tolstrup, Linde og Tømmerby Skove 41 Ege og 152 Bøge. — I Silkeborg Slots Anpart af Fogstrup Skov 19 Ege og 81 Bøge. — I sammes Anpart af Vorret Skov 6 Ege. — I Vrads Skov 33 Ege og 84 Bøge. — I Silkeborg Anpart af Areskov Skov 2 Bøge. — I Bøgeskov Skov 36 Ege og 255 Bøge. — I Søgaards Skov 50 Ege og 22½ Bøge. — I Silkeborg Anpart af Boest Skov 2 Ege og 56 Bøge. — I Isen Skov 450 Ege og 86 Bøge. — Guldforhoved Skov er ganske ophuggen, der findes kun 10 haldne Stubbe. Ialt 2106 Ege og 2197 Bøge.

Den 21. Februar 1661 udsendte Ridefogden paa Silkeborg Peder Jensen Mørch følgende Stævning:

Efter Kongl. Majestæts naadigste udgivne Forordning, dateret Kiøbenhavn Slot den 24. Juni 1660 og efter velbyrdige Landsherrens (Hans Friis: Lensmanden over Silkeborg Len) alvorlige Befaling retter jeg Beskyldning mod efterskrevne Kongl. Majestæts Skovridere og Skovfogder i Vrads Herred.

Herefter nævnes Skovrider Sigvard Hansen i Them og derefter 23 Skovfogder, hvoraf de 13 var fra Them Sogn, og blandt disse var Christen Nielsen i Rudstrup. De var alle Fæstebønder, der var paalagt at være Skovfogder over de tilliggende Skove til deres Gaarde. — Herefter fortsætter Stævningen:

Disse nævnte, Skovrider og Skovfogder beskyldes og drages til Ansvar for den ubillige og til Upligt skete Forhugning af Skovene, som her udi Retten med lovligt Syn og Granskning er bevist. Det formenes, at enhver af Skovfogderne kunde have haft bedre i Agt over hver sin Skov at forsvare den med Panten, Forbud eller i det ringeste ved Skovsyn og Vidnesbyrd, hvorved sliq ulovlig Skovhugst kunde været afværget. Saadant Syn havde været paakrævet, naar fremmede (Krigsfolk) med Gevalt huggede i Skovene, men der er intet foretaget i den Retning. — Og ikke nok hermed, men det er befundet, at de fleste af de forannævnte Skovfogder i de Skove, der var dem betroede, selv har gjort den største Skade, som de kun har agtet for lidet, hvilket fremlagt Tingsvidne formelder, og, som

det fremgaar af Lysnings Sedler, der til Kirke er forkyndt. — Hvad der efter Fredens Slutning kunde findes af nedhugget Træ i Skovene, (altsaa, hvad Svenskerne og de andre fremmede havde fældet, men ikke havde naaet at faa ført bort af Skovene) og som laa paa Jorden, har de — Skovfogderne — ført bort og ladet udføre. — Det formenes derfor, at Skovfogderne ikke alene har forbrudt deres Gaardes Fæste, men at enhver af dem desuden bør lide og stande til Rette som Selvskyldnere for det nævnte saavel som for anden ulovlig Gerning, hvorover Dom begæres.

For Retten mødte de omtalte Skovfogder og de fremlagde et Tingsvidne fra Hitz Herredsting af 12. Marts sidst forleden — saalydende:

Det er i Sandhed vitterligt, at Aar 1657 den Tid, Svensken blev Landet mægtig. — Lod Svenskens Folk hugge udi Vrads Herreds Skove, (hvortil) Kongl. Majestæts Skovfogder (blev tvungne), en ganske Hob Træer, baade til Pallisader, Rustvogne, Brændevad og andet deres Brug og derforuden gav enhver frit Forlov at hugge, paa det at Ugeskatten kunde derom tilbringes. Og da Svensken forlod Landet og de kejserslige Brandenborgs og Polakkerne blev her i Lenet indkvarteret, blev der Polakker indkvarteret i Them Sogn ugefør fjorten Dage før Kyndelmisse 1659, hvilke begyndte saa haardelig og strengelig dennem at haandlere, saa de fattige Folk i Them Sogn ingenlunde kunde blive ved Hus og Hjem hos dennem, men maatte søge Plads paa andre Steder, indtil en Maaned for St. Mikkelsdag, og dis imidlertid lod Rytterne deres Korn oppeje paa Marken og bortføre og deres Boskab af Husene og deres Gaarde ilde spolere og dis imidlertid blev Skoven meget ilde medhandlet med Huggen og bortført og en Del paa Stedet blev liggende, saa ingen, enten Skovridere eller Skovfogder var mægtig nogen del forhindret eller pante formedelst Rytternes og Officerers Medhold, paa det Ugeskatten kunde dennem tilbringes af saa mange i Herredet, som kunde tilstede være.

Derefter fremlagde Skovfogderne deres skriftlige Svar og Erklæring, som var saalydende:

Eftersom Peder Jensen Mørch, Ridefoged til Silkeborg, har ladet os fattige Skovfogder og Skovrideren i Vrads Herred, Them Sogn, stævne for at faa Dom over os, som han agter at forhverve. En Dom som skal gaa ud paa at fratage os vore Fæstegaarde og at vi skal stande til Rette for den Skovskade, som i denne bedrøvelige Krigstid er gjort i Them Sogns Skove, saa er det vort enfoldige Svar derpaa at fremføre følgende:

Efterdi vi var saa haardelig medhandlet, saa vi ikke kunde blive ved Hus og Hjem paa tre Fjerdingaars Tid, saa kunde vi ikke, afværge den store Skade, som de fremmede Krigsfolk gjorde os, idet de lod vort Korn paa Marken oppeje og bortføre og vort Bohave borttage af Husene og vore Gaarde ilde spolere og mange Mennesker ilde medhandlet »baade pint til Døde og druknet og ynkelig medhandlet«, saa mange, som fandtes i Them Sogn. »Meget mindre kunde vi afværge Hans Majestæts Skovskade, som er med Tingsvidne at bevise og videre endnu bevidnes kan, om Behov gøres? Hvorfor vi fattige Mænd formener os lovlig undskyldt og for Peder Jensens Tiltale kvil at være.

Herefter kommer Herredsfogdens Kendelse —{saalydende:

Eftersom det ovenfor anførte Svar formelder, gik de i Rette med hverandre med flere Ord og Tale om det, som dennem imellem var. — Saa efter Gensvar og denne Sags Lejlighed, og saasom det er bevist ved Tingsvidne, at bemeldte Skovrider og Skovfogder i langsommelig Tid i

denne Krigstid har været (borte) fra Hus og Hjem og ikke kunde have noget Opsyn med deres Gaarde og meget mindre have Opsyn med Skovene. — Ikke heller er angivet, hvilket Aar samme Skovskade er gjort, og efterdi Skovrideren og Skovfogdernes Vidner er imod Synsvidnerne, saa ved jeg ikke her i at kunne afsige Kendelse, men indstiller Sagen for en tilbørlig højere Dommer. Men de aflagte Tingsvidner i denne Sag stander ved fuld Magt.

Svenskerne havde givet alle og enhver frit Lov til at hugge i Skovene. Derved kunde Bønderne aftjene den Ugeskat eller Krigsskat, som Fjenderne havde paalagt dem at svare. — Da Brandenborgerne og Polakkerne kom, gik det endnu mere løs paa Skovene. Træerne blev hugget ned og meget bortført, men en Del blev liggende, efter at de fremmede var dragne bort. Efter kort Tids Forløb var denne Rest forsvunden. Nærmere og fjernere boende Folk havde ordnet den Sag. Det var at vente, at Skovfogedsagen kom frem paa Landstinget, men ved Eftersyn af Landstingets Justitsprotokol fra de omhandlede Aar er intet fundet derom. — Kristen Nielsen blev boende i sin Fæstegaard i Rudstrup adskillige Aar efter den Tid.

I 1655 førtes i Them Sogn en overordentlig stor Retssag, hvori Hovedpersonen var Præsten Magister Niels Jørgensen Serup i Them. Han var det sorte Faar i Rækken af Them Præster siden Reformationen. Denne Retssag endte med, at Magisteren blev afsat fra sit Embede ved Herredagsdom (= Højesteretsdom i Nutiden). I Præstens Sag var blandt meget andet indfiltret en Sag angaaende Skovfogdernes og Skovriderens »Utroskab og Forseelse«, som den emsige Magister Niels var kommen med i. Han var, saa vidt skønnes kan, baade Hæler og Angiver overfor Skovfogderne. I alt Fald var det ulovlige Skovhugsthistorier, der stod bagved, uden at man strengt taget kunde overbevise Præsten om at have begaaet egentlig Skovtyveri, og derfor gaar Dommen over Magister Niels uden om Skovsagen. Kristen Nielsen i Rudstrup var en af de Skovfogder, der havde med den Sag at gøre. — Saa vel i denne Sag som i den forannævnte faar vi det bestemte Indtryk, at Skovfogderne ingenlunde var forfulgte Uskyldigheder og Skovrideren allermindst.

Den 28. November 1660 blev aflagt et Tingsvidne paa Herredstinget, hvor 14 Mænd i Herredet »vidnede og kundgjorde med oprakte Finger og Ed efter Recessen — — — om Kongl. Majestæts Gods her i Herredet til Silkeborg liggende, hvilket deraf, der har standen øde og er nu nyligen besat, og hvad der endnu er ledigt og øde findes. — Samt de Bønder og Enker, som er forarmede og endnu bor paa nævnte Gods. — Da er dem vitterlig udi Guds Sandhed, det, som efter følger, at i Them Sogn den Gaard i Virklang (Virklund) Chr. Thomsen paa boede var øde og er nu nylig besat. Den Gaard sammesteds, Rasmus Nielsen paaboede, staar slet øde og besides ikke af nogen. — Det Gadehus i Them, Anders Ousen paaboede, staar ganske øde. Den Gaard sammesteds, Magister Niels Jørgensen havde udi Fæste, er nylig besat. Peder Jørgensen, som boer paa en hel Gaard, er ganske forarmet. — Den Gaard i Tømmerby, Jens Thomsen paaboede er ganske afarmet. — Jens Andersens Enke sammesteds, som bor paa en Gaard, er slet forarmet. — Ib Madsen i Linde, som boer paa Fjerdeparten af en Gaard, er slet forarmet. — Hos Christen Nielsens Enke i Fogstrup, som boer paa en Gaard, blev tvende Huse, nemlig Laden og Fæhuset, slet afbrændt, og den nævnte Enke er slet forarmet. — Enevold Pedersens Enke i Asklev og Anders Christensens sammesteds, som boer paa Fjerdedelen af en Gaard, er slet forarmet. — Rasmus Andersen i Lovdal, som har to Parter af en Gaard, er slet forarmet. Tredieparten af samme Gaard, som Søren Mikkelsen paaboede, er nylig besat. Den Gaard, Hedegaard, Peder Torbensens Enke paaboede, er nu nylig besat (Alle disse Gaarde ligger i Them Sogn). Derefter kommer Vrads Sogn og By med 2 a 3 øde Gaarde og 2 a 3 sletforarmede og Snede

Sogn med ca. 20 Gaarde enten forarmede, øde eller afbrændte. — I ligemaade vidnede Synsmændene, som ogsaa havde besigtiget Kongl. Majestæts Skove og Vildtbaner, at de forgangen Uge har været udi alle Kongl. Majestæts Bøndergaarde og Boliger her udi Herredet for at syne og besigtige, hvilke Mangler og Brøstfældigheder derpaa kan findes, efter som de i Dag 8 Dage var heraf Tinget tilkrævet. — Da befandtes der alle Steder stor Mangel og Brøst baade paa Ved, Tømmer, Lægter og Tage, samt og paa Bygningernes Indre, som ganske meget ud af Krigsfolkene var ruineret og sønderhugget, hvilket vilde blive alt for vidtløftigt hos enhver særdeles at specificere. Dog er dennem højlig fornøden Træ til deres Huses Brøstfældighed at forfærdige, samt til Vogne og Plove, som hos enhver er funden ganske øde. — Dette saaledes for os at være vidnet, bekræfter vi med underskrevne Hænder.

Og saa fremstod her i Dag for Dom Jens Thomsen i Tømmerby, Niels Sørensen i Gjessø, Peder Rask og Christen Rask i Virchlang (Virklund), som vidnede og kundgjorde med oprakte Finger og Ed, at det er dem vitterligt i Sandhed, at den tredie Part af Lovdal, som Jens Christensen forgangen Aar fæstede, er saa ganske øde paa Bygning, saa aldeles intet deraf er tjenligt at staa uden fire Binding af Isteradshuset. — Desligeste er det dem og vitterligt, at Ansøgaard, som Dynis Jensen for kort Tid siden har fæstet, er og ganske øde paa Bygning, at aldeles intet kan staa med Undtagelse af 8 Binding Ladehus Østen i Gaarden.

Om Skjærbæk Mølle blev 15. Marts 1661 aflagt følgende Tingsvidne paa Vrads Herredsting:

Fremstod udi Retten Søffren Jensen i Ansø Mølle, Dynis Jensen i Ansøgaard, Lars Brixen, Niels Christensen og Niels Poulsen, Vrads, og Vedde Mikkelsen i Sillerup Mølle. De vidnede og kundgjorde med oprakte Finger og Ed, at eftersom de i Dag 8 Dage var udmeldt her af Tinget at syne og besigtige Skjærbæk Møllens Brøstfældighed, og hvorledes den udi sidste Fjendetid er behandlet og medfaret. Da var de i Gaar udi nævnte Mølle, hvor de saa, at Mølledammen var udskaaren, Møllebroen var sønderkørt. Al Staal er af Kværnen borttagen, og det ydre Hjul var sønderslagen saa vel som Gavlbjælken, som Stenen ligger paa, var ogsaa sønderdret. Dens Oversten er ganske forslidt. — Desligeste er det dennem vitterligt, at Mølleren paa et halvt Aars Tid af Krigsfolkene var forjaget fra Hus og Hjem og meget haardeligen udplyndret og beskattet, saa han moxen er ganske forarmet. — Dette saaledes at være vidnet bekræftes under vore Signeter og Hænder.

Andre Steder i Vrads Herred stod det, om muligt, værre til end i Them Sogn. Et Tingsvidne af 24. April 1661 giver en kortfattet Beretning om Tilstanden i Nørre Snede — saaledes:

Delefogden Anders Thomsen i Sejl med seks Mænd fra Nørre Snede Sogn vidnede med oprakte Finger og Ed, at det i Sandhed er dem vitterligt, at der i sidste Krig og dermed følgende smitsom Sygdom er Hjemblevne øde og mange slet nedbrudte. Dette gælder i Snede Sogn 21 Helgaarde og 2 Boelsteder foruden Gadehuse. I Sigten*) Sogn 17 Helgaarde og et Boelsted. Foruden disse er en Del af andre Gaarde, hvori Folkene endnu sidder, strengt forarmede paa Grund af den meget haarde og strenge Indkvartering, Beskatning og daglige Marchering af større og mindre Troppeparter, som færdedes gennem Sognet og ganske udplyndrede Bøndernes Gaarde. Følgen er, at Folk ikke har Trækdyr at spænde for Plov og Markredskaber og ikke paa nogen Aarstid har faaet det ringeste saet, men er saa ganske forarmede og maa betle deres Føde. — Præsten i Snede Hr. Peder Sørensen har næsten intet faaet af Offer eller Tiende af sine Sogne. Angaaende Præstegaarden, som ligger paa den store Landevej, da blev den i denne bedrøvelige Tid meget ruineret og ilde medhandlet. Præsten blev slet udplyndret og berøvet, hvad han havde. Hans Avling og Landbrugsbedrift blev næsten ødelagt, saa at han som fattig Mand havde meget ringe Midler til sit Livs Ophold.

*) Omkring Stedet, hvor Christianshede Kirke nu ligger, laa forud Sigten Sogn.

I Krigens Tid var det ikke alene de fremmede Krigsfolk, der voldte Ødelæggelse og Fortræd. Vore egne Soldater kunde ogsaa være slumme at faa som Gæster. Et Tingsvidne af 9. Januar 1661 viser, hvorledes en Afdeling af Gyldenløves Folk gæstede Virklund i Sommeren 1660. Det lyder i al sin Korthed saaledes:

Seks Mænd af Them Sogn vidnede og kundgjorde med oprakte Finger og Ed, at det er dem vitterligt udi Sandhed, at nu i forgangne Sommer ved St. Hans Tid, da stod der fem Compagnier — to en Dag og Nat og tre den anden Dag og Nat — af Gyldenløves Folk ved Virchlang (Virklund). De baade op slog og nedtraadte og fordærvede al deres Byg, som de havde saaet, saa der aldeles intet deraf blev beholden, dem (Folk i Virklund) til Gavn og Bedste. — Desligeste gjorde dennem ogsaa meget stor Skade samme Tid paa deres Rug og andet Korn, som udaf deres Heste blev nedtraadt og meget skammeligt ødt.

I Krigstiden og de nærmest derefter følgende Aar var Staten i Pungenød, der egentlig førte til Statsbankerot. Landgilde og Skatter kunde af letforstaaelige Grunde ikke komme ind, og Kongen maatte derfor gøre en Naade af Nødvendighed. Optrækning af Landgilde for Aaret 1660 maatte helt opgives. For 1661 affattedes den sidste Lensjordebog. Landgilden blev udskreven, men det var umuligt at faa den ind af den simple Grund, at hvor der intet er, kan intet tages. Der blev foretaget Afkortninger i Landgildeydelseerne, saa Bønderne kun skulde yde, eftersom det fandtes hver enkelt Vilkaar var, og der skulde derfor kun ydes — som Regel — fra en Fjerdedel til Halvdelen af det sædvanlige, hvor der var noget at faa, og det var der ingenlunde overalt. I Rudstrup skulde de to Fæstebønder, Christen Nielsen med to Trediedele og Rasmus Jensen med en Trediedel af Gaarden, ud med Halvdelen af Landgilden. Det kunde deraf synes at fremgaa, at deres Stilling var forholdsvis god, men dette kan kun gælde for Rasmus Jensens Vedkommende. Christen Nielsen kunde ikke længere klare de to Trediedele af Gaarden. Han manglede sandsynligvis Kreaturer og Sædekorn, og han maatte 1661 oplade Halvdelen af sin Gaarddel — altsaa en Trediedel af Rudstrup — for Peder Lauridsen. Om ham melder Lensregnskabet, at han fæstede en Trediedel af Rudstrup og blev fri for at betale Indfæstningspenge, fordi Gaarden var »ganske brøstfædig«. Denne Peder Lauridsen var maaske Søn af Laurs Kristensen, og er ifølge Them Sogns Kirkebog født 1619 og var altsaa 42 Aar gammel, da han blev Fæster. Han levede i Rudstrup til sin Død i 1697. Hvor naar Rasmus døde eller afstod sit Fæste af den Trediedel af Rudstrup, som kan fæstede i 1632, kan ikke oplyses. I 1677 var der kommen en Mand i hans Sted ved Navn Anders Jensen. Han kan ikke have været Søn af en af Rudstrupmændene. Vi gætter paa, at han var Søn af Jens Kristensen i Nabogaarden Lovdal, og derfra indgiftet i Rudstrup. Han fødtes i 1650 og døde i Marts 1693.

Aaret 1660 sætter Skel i vort Lands Historie, ved at vi fik en ny Regeringsform, idet Adelsvælden afskaffedes og kongelig Enevoldsregering kom i Stedet for. Ogsaa paa anden Maade skete Forandring, som fik Betydning i Silkeborgegnens Historie. Kongen eller Staten, om man vil, var kommen i bundløs Gæld, større end det var muligt at afvikle den ved Betaling ad regelmæssig Vej. Blandt Statens, og tillige direkte Kongens Kreditorer, var Christian Fischer.

Denne Mand var Søn af en indvandret Tysker og opfostret mellem Vinfade og ditto Flasker. Han blev Mundskænk for Kong Frederik den Tredie,

og forestod dette høje Embede saa vel, at han fik meget store Pengesummer tilgode hos Kongen, hvori ogsaa var indbefattet Laan under Svenskekrigen, men mere Regninger for kolossale Leveringer af Rhinskvin. Følgen blev, at C. Fischer fik Silkeborg tillige med meget Gods i Egnen deromkring. Af Them Sogn fik han Størstedelen og deriblandt Rudstrup. De Dele af Sognet, han ikke fik, var Salten, Sebstrup, Vorret, Engetved og Porup.

Fra de ældste Tider havde Skovene været af stor Betydning som Indtægtskilde for Bønderne. Til alle Byer og Enkeltgaarde i Them Sogn henlaa store Skove, som Ejerne fra Arilds Tid kunde udnytte efter Behag, men Overgangen fra Ejerskab til Fæste forandrede dette. Almindelig Skovhugst blev forbudt, og Bønderne skulde betale, hvad Træ de fik og have det udvist af Skovejernes Skovfogder, men i Bondens Bevidsthed henlaa et urokkelig Retsbegreb, som kan udtrykkes i en almindelig Udtalelse, et Slags Ordsprog, der lyder: »Et Træ i Skov og Fisk i Vand er hver Mands Ret«. Bonden følte det som sin Ret at hente Træ i Skoven, og Forbud imod dette betragtede han som Retskrænkelse og respekterede det ikke. Han fældede Skovens Træer og hjemførte saa meget deraf, som han kunde, uden at spørge om Forlov trods Skovfogder og Øvrighed. Kunde det ikke ske om Dagen, saa brugtes Nætterne, især de mørke og stormfulde, og i det stod Bønderne hverandre bi. Lensregnskaberne giver Underretning om, hvad der solgtes af Træ til alle Slags Brug, og det er forbavsende lidt. — De Pengesummer, der blev indbetalt af Skovfogderne til Lenskassen er faa og smaa, og dog brugtes meget Træ. Til Husbygning, især efter Ildebrand, kunde Bønderne faa Tømmer gratis udvist, og hvor meget der blev hentet paa den Konto i Skoven, forblev skjult, men hvad der brugtes til Forarbejdning af Træsko, Landbrugsredskaber som Vogne, Plove og Harver m. m., samt til Indbo og Husgeraad, var naturligvis langt mere. En Gang imellem blev der betalt lidt for Træ, særlig for Vindfælder og Grene, som Stormen knækkede af Træerne, men hermed fulgte større Masser af Træ iøvrigt! Til Kulbrænding brugtes store Masser af Træ, og endnu den Dag i Dag findes saa omtrent overalt i Skoven Rester af Trækul fra Kulmilerne. Lensregnskaberne giver Antydninger deraf, f. Eks. naar det meldes fra Aaret 1637, at Rasmus Jensen i Rudstrup betalte 20 Skilling for Træ til en Kulmile, »som hannem er bevilget at brænde i Rudstrup Skov«. Han maatte dertil bruge afstødte Grene.

Udbyttet af Skovdriften i Rudstrup Skov giver Lensregnskabet af og til Oplysninger om. I 1615 var der mange Vindfælder, og der solgtes 30 »rod-blæste« Bøge til Hjul og Kulmiler og 43 »stævned« Bøgetoppe og Grene — alt for 24 Rigsdaler, som den daværende Skovfoged over Rudstrup Skov Fæstebonden Søren Jensen i Gjessø indbetalte til Lenskassen. I 1638 indbragte Vindfælder 1 Rigsdaler. I 1632 indbetalte Kristen Nielsen 12 Skilling for to Bøgetoppe — alt fra Rudstrup Skov. Der maa i Christian den Fjerdes Tid have været meget Arbejde i Them Sogn med Tilvirkning af Vognhjul, thi der fremkommer ved mange Vurderinger af Træ i Skovene Skøn over, hvor mange Hjul, der kan blive af Træet, og derefter sættes Prisen. Den sædvanlige Pris for Træ til et Hjul var 2 Skilling, men kunde undertiden være lavere som da Rasmus Nielsen i Virklund fik Træ af »afstødt Bøge« til 18 Vognhjul for 18 Skilling i Aaret 1636. Træ til Kulmiler blev betalt med forskellige Priser, maaske i Forhold til Milens Størrelse og Beskaffenheden af det Træ, der anvendtes dertil. Det var især Trætoppe og afknækkede Grene, der brugtes. Prisen varierer fra nogle faa Skilling til op imod 3 a 4 Mark eller ca. 50 Skilling.

I Slutningen af 1660 gik en Storm hen over Silkeborgegnens Skove og væltede en Del Træer. 12 Mænd blev ordret ud for at tage Syn over Skovene, og 9. Januar 1661 stod disse Mænd paa Vrads Herredsting, hvor de »med oprakte Fingre og Ed« gav Meddelelse om Stormskaden i Skovene. I Rudstrup Skov havde de set nogle rodblæste Bøge og knækkede Træer, hvoraf de mente, der kunde blive 16 Par Hjul og Ved til 2 Kulmiler. Den største Del af de omblæste og knækkede Træer var hule og haldne, og heri er et Fingerpeg i Retning af, hvad Fjenderne havde sparet i Krigstiden. Omkring 1. Marts var Synsmændene ude i Skovene igen. Denne Gang optalte de, hvor mange haldne Træer, der ikke længere kunde bære Løv og Olden. Disse Træer skulde bruges til Opbygning og Reparation paa Silkeborg Slot og Ladegaard, til Broer og til Opbygning af Bøndernes Gaarde og Huse. Naturligvis var det Egetræerne, det særlig gjaldt, men ogsaa Bøgene blev talt. I Rudstrup Skov var der af halvt udgaaede Træer 4 Ege og 70 Bøge. I Juni 1661 blev der foretaget Syn i Skovene for at faa oplyst, hvor mange Ege og Bøge, der var hugget fra Roden siden sidste Skovsyn, men som ikke var mærket med Kongens Skovmærke, altsaa hvad der var hugget paa ulovlig Vis. Af saadanne Træer fandt Synsmændene 16 Stubbe i Skovene i Vrads Herred og deraf 1 efter en hul Bøg i Rudstrup Skov.

Som allerede antydet var Oldensvin en betydelig Indtægtskilde. Naar den Aarstid kom, da Bøgens og Egens Frugter, der kaldtes Olden, faldt paa Skovbunden, sendtes Svin til Skovs for at æde sig fede af de nedfaldne Træfrugter. Det var ikke hvert Aar, der var Olden af Betydning, men til Gengæld var der ogsaa Aar, hvor der var store Masser deraf. Hvert Aar blev der holdt Oldensyn, som skete ved, at Retten udmeldte Mænd til at gaa igennem Skovene, og som det hed, nøje undersøge, hvor meget der var af Olden, og afgive Skøn over, hvor mange Svin der kunde fedes deraf. Som Eksempel paa Oldensyn anføres her det Syn, der blev afgivet som Tingsvidne paa Vrads Herredsting den 30. September 1641.

— — — 8 Dannemænd vidnede alle paa deres ganske Tro til rette Sandhed, at de saa og hørte samme Dag paa Vrads Ting, at for dem stod 12 Mænd, som vidnede og kundgjorde med oprakte Finger og Ed tillige med Delefogden Peder Jacobsen i Løgager, at de havde været til Syn til alle Kongelig Majestæts saavelsom deres Gaardes Skove i fornævnte Herred at syne og forfare om Olden saavel som taksere, hvor mange Svin paa hver Skov billigen kan indbrændes, at de kan blive fede og faa Flæsk. — De var da først i Them Skov og takserede den for halvanden hundrede Svins Olden, hvoraf Kongelig Majestæt tilkommer de to Parter og Præsten og Kanniketjeneren den tredie Part. Derefter i Virchlang (Virklund) Skov og satte den for fjorten hundrede Svins Olden. Dernæst takseredes Slottets (Silkeborg Slots) Skov, der blev sat for et halvt hundrede Svin. — Løgager Skov sat for hundrede Svins Olden — Gjessø Skov for hundrede Svins Olden. Rudstrup Skov sat for hundrede Svins Olden. Lovdal Skov sat for hundrede Svins Olden. — Tolstrup og Linde Skove sat for fire og tyve Svins Olden. — Tømmerby Skov for seks Svins Olden. Foustrup Skov for tresindstyve Svin, hvoraf den halve Part gives til Silkeborg. — Sebstrup og Byskov (Bøskov) Skove for to Svin. Vratz Skov for tre Svin. Aschløff Skov for tre Svin. — Boest Skov: Kongelig Majestæts Anpart sat for 7 Svin. Bøse Bondegaardsskov sat for fjorten Svin. — Bøgeskov Skov for seks Svin. Hvepskov for to Svin. — Guldforhoved Skov for tre Svin.

Og dersom Gud vil det, Olden bliver ved Magt, syntes de (nemlig Synsmændene) let forannævnte Skove kan fede de Svin, de er takseret for, saa de kan faa Flæsk. — Hvilket de afhjemlede for et fuldt Syn. — Datum ut Supra.

Meningen med Slutningen af dette Oldensyn er, at dersom det bliver heldigt Efteraarsvejr, saa at Olden ikke ødelægges og raadner paa Grund af slet Vejr, er der Udsigt til, at det nævnte Antal Svin kan fedes, saa de ikke bliver magre Kødsvin, men faar Flæsk paa Siderne.

Bønder og andre, der havde Svin i Skovene, skulde betale en Afgift for hvert Svin, de havde i Skoven, lidt mere for gamle Svin end for Ungsvin, der af Lensskriveren blev kaldt »Grissere«. Baade Svin og Grise blev brændemærkede, for at det kunde kendes, at der var betalt for dem, saa de havde Ret til at være i Skoven og æde Olden. Det hed derom, at Svinene blev indebrændte og de blev kaldte Brændsvin.

Oldensvinene bragte betydelige Indkomster til Lenskassen og udgjorde en af Bøndernes vigtigste Indkomster. Bønderne holdt nemlig »Brændsvin« i Skovene, men i gode Oldenaar var der mange andre, der gjorde saa: Herremænd, Embedsmænd, Præster, Degne og mange andre helt ned til Tjenestepiger.

Som Eksempel paa Oldensvin i Rudstrup skal blot nævnes, at i 1611 havde Kristen Olufsen i Rudstrup 8 Svin i Skoven. Den sædvanlige Betaling derfor var 12 Skilling for hver Gris, men undertiden betaltes der mere, f. Eks. en Mark (16 Skilling) eller mere for hvert Svin. Der var ogsaa en Ordning, hvorefter der betaltes 1 Brændsvin for hver 6 Stk., der var ført i Skoven. I 1621 leverede Laurs Kristensen i Rudstrup 1 Brændsvin. Han havde altsaa haft 6 Svin i Skoven.

I det førnævnte rige Oldenaar 1641 havde Rasmus Jensen i Rudstrup 5 Svin og 4 Grise i Skoven og betalte derfor 10 Mark 12 Skilling. Samme Aar havde Kristen Nielsen 6 Svin og 9 Grise i Skoven, hvorfor han betalte med 3 Mark 6 Skilling og 1 Oldensvin. I 1660 takseredes Rudstrup Skov til 1 Læg eller 6 Svin, men i 1661 nævnes den ikke blandt de Skove, der kunde føde Oldensvin.

Fischernes Herremandstid 1661 til ca. 1720.

Da Christian Fischer fik overdraget Silkeborggodset m. m. udgik følgende Skrivelse til Fæstebønderne:

Wi Frederich den tredie hilser Eder vore Bønder og Tjenere, som bygge och boe udi Silkeborg Len udi Vrads Herred, nemlig af Themb Sogn: Virchlang, Themb, Thømerbye, Fougstrup, Hiortzballe, Brand, Byeschouff, Løgage, Gieschøe, Rudstrup, Tolstrup, Linde, Aschlouff, Løudal og Hedegaard.

(Derefter nævnes Gods i Hids og Lysgaard Herreder).

Evindelig med Gud og vor Naade. Vi biude (byde) her med og alvorlig befale, eder alle och enhver udi Særdeleshed, at i rette eder efter, herefter at svare os Elschelig Christian Fischer vores Vinschenck og hans Arvinger efter eder paa vores Skødes videre Indhold givendes og gøres hannem og ingen anden eders aarlig Landgilde grj (= Gæsteri). Sagefald, Egte, Arbejde og al anden Rendte og Rettighed, som i plejer og pligtig er at gjøre og give og af Arilds Tid gjort og givende have. Han skal igjen handtheffue og holde eder alle og enhver ved Lougschiel og Ret og ingen af eder tilstedes at forventes imod Lov og Jordbogen udi nogen Maader, Laden det ingenlunde.

Givet paa vort Residentz udi Kiøbenhaffn den 28 December 1661

under vort Zignet.

Frederich.

Fæsterne i Them Sogn fik snart at mærke, de havde faaet en anden Herremand. Chr. Fischer havde Ret til at fordre de samme Ydelser af Fæsterne, som de hidtil havde ydet, men heller ikke mere end Jordbogen udviste, og som de fra Arilds Tid havde givet. Hermed vilde Fischer ikke lade

sig nøje. Han fordrer en ny Afgift under Navn af Arbejdspenge med 6 Rigsdaler om Aaret foruden en Del mere Hoveri og Ægter. I den første Tid efter 1660 kunde Fæsterne ikke betale deres Landgilde, og det hjalp ikke, at Fischer indstævnede dem til Betaling deraf. Ganske vist dømte Retten, at Bønderne skulde betale, men det hjalp ikke, fordi de ikke havde noget at betale med, og de kunde ikke dømmes til at betale Arbejdspenge, fordi Kravet derom manglede Hjemmel i Jordebog og de gamle, hævdvundne Forpligtelser for Fæsterne. — Fischer vedblev at stævne Bønderne for Retten Aar efter Aar, og i Tingbøgerne vrimler det af Retssager, hvoraf han næsten altid havde nogle løbende. Bønderne forsvarede sig kraftigt og leverede Indlæg for Retten, f. Eks. følgende af 25. Juli 1666.

Tingsvidne: Niels Rasmussen i Themb og Niels Jensen i Tømmerby kundgjorde med oprakt Finger og Ed, at de i Gaar for 14 Dage siden var for Silkeborg Port og der stævnede og Varsel gav ærlig og velfornemme Mand Christian Fischer: Kongl. Mundskænk med hans Fuldmægtig, Ridefoged Christen Christensen i hans Tjeners Henrik Henriksens Paahørelse for Vidne i Dag at tage beskreven, om de vil have noget at svare. — Og nu fremkom for Retten: (Nu nævnes 12 Mænd, hvoraf 1 var fra Funder og 11 fra den Del af Them Sogn, Fischer ikke var Herre over). De vidnede og kundgjorde med Ed — — at det er dem fuldt vitterligt i Guds Sandhed, at de Mænd i Them Sogn, som var Tjenere til Silkeborg, saalænge de var Kronens Tjenere, havde aarlig af hver Gaard: Fellit (= pløjet) grøn Jord en Dag og pløjet det samme op igen til Sæd. Ud af samme Sogn og for samme Oppløjning var de Mænd i Virchlang (Virklund) fri, formedelst de skulde saa og høste den Boghvede, der blev avlet til Ladegaarden og føre den i Laden. Af Enghøet høstede de aarlig Veilboe Kær og førte det i Laden i tørt Hø. — Af hver Gaard i Them Sogn undtagen af Virklund, agede de aarlig Møg en Dag, naar Gødningen lagdes ved Ladegaarden, men naar den skal føres langt ud paa Marken, agede to Dage Møg. — Ikke videre med Ladegaardens Arbejde og Avling blev de besværet i nogen Maade, og ikke heller gav nogen Arbejdspenge desimidlertid. (Den Tid de var Kronens Tjenere). —
Hvilket deres Vidne de vil vedstaa og være ansvarlige.

Om det Hoveri og Ægter, Christian Fischer havde fordret, findes følgende i et Tingsvidne, aflagt af 12 Mænd fra den Del af Them Sogn, som Fischer ikke var Herre over — 16. Juli 1670.

Enhver især vidnede med oprakt Finger efter Recessen, at det er dem fuldt vitterligt i Sandhed, at de Mænd i Themb Sogn, som er Tjenere til Silkeborg, har gjort mere Arbejde og Ægter til Silkeborg end de gjorde tilforn, medens de var under Kronen, nemlig:
Pløjet til Rugsæd, — »opbrot« deres tilskiftede Part af Frydensbjerg Mark, afryddet Helder og Rødder, pløjet og saaet samme Mark med Korn, som de aldrig har gjort tilforn. — Dernæst har de slaaet deres tilskiftede Part i Funderholme Enge tvende Gange om Aaret og gærdet der omkring, samt slaaet Eng i Kjærshoved Kær*, og de har revet og indført Høet i Silkeborg Lade, hvilket aldrig før er gjort eller sket af Themb Sognemænd. De har kun slaaet Veilberks Kær, de nemlig, som tjente til Silkeborg. Sandemændene (som før var fri), gør nu lige Arbejde med de andre »som nu siden seks Gaarde af Virklund har slaaet udi to Aar og høstet, saa ene til Hjælp af Themb det første Aar«. Derimod slog Virklundmændene i Funderholme igen.

Tilforn gjort efterfølgende Rejser efter Christian Fischers Fuldmægtigs og Betjeners skriftlige og mundtlige Befaling:

Først hentede de Fyrretømmer udi Horsens og førte det til Skanderborg. Siden skulde de age Tømmer fra Themb Sogns Skove til Skanderborg. Dernæst tage Korn paa Silkeborg og køre det til Palstrup. Siden

*) Afstanden fra Silkeborg til Kjærshoved er 19 km i lige Linie.

maatte de nogle Gange køre Tømmer af Silkeborg Skove til Silkeborg og køre Jord til Broer og Dæmninger. Derforuden mange Rejser til Købstaden og andre Steder, som videre sandfærdigt skriftligt og mundtligt kan bevises, om Belov gøres. — Og alligevel er af Christian Fischer paalagt at give fire Rixdaler i Arbejdspenge aarlig af hver Gaard, og hvis de ikke bliver betalt, har han forhvervet Dom over dem derfor til Nam og Vurdering (Udpantning).

Ved Ed og oprakt Finger æske de 12 Mænd i Nørre Snede og Bording Sogne, at det er dem vitterligt udi Sandhed, at de Mænd i Them Sogn, som er Tjenere til Silkeborg, aldrig har høstet Hø enten i Funderholme eller Kærshoved Kær eller gærdet om Funderholme, siden de kan mindes og har været Medtjenere med dem til Silkeborg, førend de blev Chr. Fischers Tjenere, hvilket Vidne de samtlige er gestendige.

Underskrevet af Peder Sørensen, Herredsfoged i Vrads Herred.

Fischer fortsatte saa længe han levede med at indstævne Bønderne til Betaling af Landgilde og Arbejdspenge. Følgen blev, at Fæsterne betalte noget af Landgilden, f. Eks. Korn og Smør, men undlod at yde Størstedelen af Resten. Det lader til, der var Drilleri med i det Spil. Som Eksempel paa Fischers Indstævning kan nævnes, at han i 1677 lod alle sine Fæstere i Them stævne og deriblandt Christen Nielsen, Peder Lauritzen og Anders Jensen i Rudstrup til Levering af 1 Brændsvin, 23 Læs Ved, 1 Tønde Kul, 1 Læs Hummelstænger, 1 Fodernød, 1 Mark Gæsteripenge, 22 Skilling Brødbagningspenge og 6 Rigsdaler Arbejdspenge. Der blev fremlagt et skriftligt Indlæg fra de omhandlede Fæstere. Heri fremhæver de, at de har ydet en Del Ægter og Arbejde udover deres Pligt, og at de har bevist aldrig at have ydet Arbejdspenge, samt at Ved og Hummelstænger skal udvises dem. Retten afgav følgende Kendelse:

»Enhver bør at betale sin resterende Korn, Smør, Grisser, Brændsvin, Fodernød, Oldengæld, Tærsepenge, Kopenge, Brødbagnings- og Spindepenge med andet smaat Bederi, som de med Rette skyldige ere. Desligeste Ved, Kul og Hummelstænger, naar de har faaet Udvisning dertil af Skoven. Enten in natura eller Penge derfor efter gammel Sædvane, og det inden 15 Dage eller lide Nam og Vurdering. — — Men hvad Arbejdspenge sig belanger, ved jeg ikke at kunne tildømme de Bønder i Them Sogn at betale imod min forrige Dom, saa længe den saavel som forrige Domme, der paadømt er, staar ved fulde Magt. Til Vitterlighed ved min egen Haand.

Herredsfogden.

Sagen om Arbejdspenge kom omsider frem for Landstinget, hvor der blev fældet Dom, der indførtes i Vrads Herreds Tingbog, hvori der staar, at Landsdommerens Dom gik ud paa, at Bønderne »er tilfundne Arbejdspenge at betale«. Denne Afgørelse fremkom i Maj 1678.

Christian Fischer døde i 1677, og hans store Godser gik i Arv til hans syv Søkende. Rudstrup tilfaldt Broderen Rasmus Fischer.

For Bønderne i Them Sogn havde Skovene stor Betydning ved Fædriften, som de fra Arilds Tid uhindret havde brugt. Derved fik de Græsning for deres Kvæg, naar der var Mangel paa Græs paa de magre Marker. Efterhaanden som Skovens Omraade indskrænkedes, og nu sidst efter den store Nedhugst i Krigstiden, blev det paakrævet at værne om Resten, og da Kvægdriften voldte betydelig Skade, blev der gjort Skridt hen imod dens Ophør ved at forbyde den. Bønderne søgte at værne deres gamle formentlige Ret til Fædriften og fik foranstaltet et Tingsvidne den 27. Juli 1676 paa deres Herredsting, hvor en Del af Them Sogns ældre Mænd og Kvinder traadte frem og vidnede.

Christen Jensen i Hjortsballe vidnede med oprakt Finger og Ed, at for 42 Aar siden tjente han i Themb Præstegaard, og da havde Mændene i Themb, Salten og Virklund deres fri fælles Fædrift i Themb, Salten og Virklund Skov »ulast og ukiert« (uden Klage) baade fra Hegnets Tid og efter. — Ikke heller havde han hørt nogen har æsket og klaget over samme Fædrift nogen Maade indtil dette Aar.

Karen Andersdatter i Themb vidnede ligeledes med oprakt Finger, at hun er født i Themb og kan mindes 70 Aar, og i den Tid er det hende vitterligt, at Mændene i Themb, Salten og Vircklang (Virklund) har haft deres fri fælles Fædrift i de nævnte Skove, baade før og efter Hegnets Tid — ulast og ukæret til dette Aar som Christen Jensen i Hjortsballe vidnede.

Paa samme Maade vidnede 21 andre Kvinder og Mænd, som gentog Christen Jensens Vidneudsagn. Nogle havde vidst, at Fædriften havde fundet Sted i nogle faa Aar, andre havde været med dertil i en Menne-skealder.

I den første Tid efter 1660 maatte Bønderne saa omtrent arbejde paa bar Bund, men snart tog Udviklingen Fart, og i Slutningen af Aarhundredet begyndte der at komme nogenlunde Velstand, ogsaa i Rudstrup. Hvor megen Jord, der var naaet at faa under Plov i 1660, giver Sognejordebogen en Slags Underretning om, idet den melder, at Rudstrup Gaard ialt havde en Udsæd af 3 Tønder Rug, 12 Skæpper Byg, 4 Tønder Havre og 2 Skæpper Boghvede. Dertil føjedes, at Høavlen var 6 Læs aarlig, og at Skoven var takseret til 160 Svins Olden.

Skattelisterne giver Underretning om den Skat, der skulde svares af Men-nesker og Kreaturer, og bliver derved en Hjælp til Folketælling og til at faa Viden om Bedriften. Blandt Skattelisterne vælger vi Listen over Kop- og Kvægskatten for 1678. Kopskatten betaltes for hvert Hoved: Mand, Kone, voksne Børn og Tjenestefolk, og Kvægskatten betaltes af alle Kreaturer, og derved faas følgende Underretning fra Rudstrup:

Peder Lauridsen havde en Kone, en Datter og en Tjenestekarl. Hans Kreaturbesætning var: 2 Heste, 2 Køer, 2 Ungnød, 1 Kalv, 10 Faar og Lam, 2 Geder og 1 Bistade.

Christen Nielsen havde en Kone, ingen Børn, men en Tjenestepige. — 1 Hest, 2 Køer, 1 Ungnød, 1 Føl, 7 Faar og Lam og ikke videre.

Anders Jensen havde en Kone, ingen Børn, men en Tjenestepige. — 2 Heste, 1 Ko, 2 Ungnød, 8 Faar og Lam, 2 Geder og ikke videre.

Der var altsaa 10 voksne Mennesker i Rudstrup. og Kreaturbesætningerne bestod af ialt 5 Heste, 5 Køer, ingen Stude, 5 Ungnød, 1 Kalv, 1 Føl, 25 Faar og Lam, ingen Svin, 4 Geder og 1 Bistade, men der var ingen Vædder i hele Rudstrup.

Befolkningen i hele Them Sogn udgjorde: 90 Mænd, 87 Koner, 39 voksne og hjemmeværende Børn, 24 Tjenestekarle og 48 Tjenestepiger, ialt 288 voksne Mennesker.

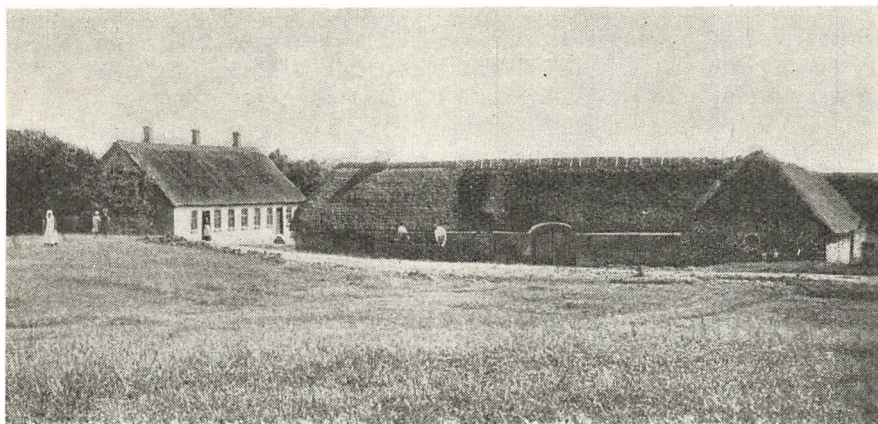
Kreaturbesætningerne udgjorde: 139 Heste, 130 Køer, 6 Stude, 109 Ungnød, 22 Kalve, 41 Føl, 5 Væddere, 609 Faar, Lam og Svin, 105 Geder og 30 Bistader.

Hovedskatten udgjorde i dette Aar for hele Sognet 127 Rigsdaler 2 Mark og Kvægskatten 79 Rigsdaler og 3 Mark.

Den første Opmaaling af Jorderne i Them Sogn skete i Aaret 1683 for Rudstrups Vedkommende, og i Markbogen for Them Sogn gives os følgende Oplysninger: Opmaalingen begyndte 2. August nævnte Aar.

Ejeren var Proprietarius Rasmus Fischer paa Allinggaard.

Bønderne var: Peder Lauridsen, Søren Lauridsen og Anders Jensen.

Rudstrup.

Gaarden havde en Mark, som bestaar af efterfølgende Fald:

1. Kirkeagers Fald med 12 Agre og bestaar af: Graa Sand, skarp Rugjord. Saaes med Boghvede 1. Aar og 2 Aar med Rug. Hviler i 3 Aar.
2. Østerfald med 11 Agre.
3. Sønderfald med 14 Agre.
4. Vesterfald med 19 Agre, bestaar af: Graa Sand med lidet Muld m. m. Rugjord. Saaes med Boghvede 1 Aar og med Rug i 2 Aar. Hviler 3 Aar.
5. Snaredals Fald: Graa Sand, skarp Jord. Rug Jord. Saaes med Boghvede i 1. Aar og 2 Aar med Rug. Hviler i 6 Aar. — 13 Agre.
6. Høfversagers Fald: Bestaar af graa Sand. Skarp Jord. Rug Jord. Saaes 1 Aar med Boghvede, 2 Aar med Rug. Hviler i 6 Aar. — 9 Agre.
7. Veyagers Fald med 16 Agre.
8. Dahlageres Fald med 10 Agre. Bestaar af graa Sand. Ond Jord. Rug Jord. Saaes med Boghvede og Rug i 2 Aar og hviler i 9 Aar.
9. Søageres Fald med 13 Agre.
10. Krogageres Fald med 13 Agre. Bestaar af graa Sand, skarp Rug Jord. Saaes 1. Aar med Boghvede og 2 Aar med Rug. Hviler i 6 Aar.
11. Nørageres Fald med 21 Agre. Bestaar af graa Sand med Muld m. m. Rug Jord. Saaes 2 Aar med Rug og 1 Aar med Havre og hviler 3 Aar.

Herlighederne til Rudstrup er nævnte saaledes:

Der avles Hø i Jenskær (Dalen nord for Rudstrup Skov). Det er Mosehø, som skal bæres i Land. Ialt 1 Læs. I Tousøe (Thorsø) Vildkjælder (Vældgynger) kan avles ondt Mose Enghø 1 Læs, som ogsaa skal bringes i Land paa Bakkerne ved Hjælp af Stænger.

I Langmose i Rudstrup Skov kan avles $1\frac{1}{2}$ Læs Lyngstrinkel Hø.

I Nedervildkjælder avles $\frac{1}{2}$ Læs Mosehø.

I Engmose i Rudstrup Skov avles 1 Læs Lyngstrinkel Hø.

I Stoemose (Storemose) samme Sted avles 1 Læs Mose og Lynghø.

I Nordmose samme Sted avles 1 Læs Lynghø.

Endnu i Langkjær samme Sted avles $\frac{1}{8}$ Læs.

Paa Agerstød paa Marken kan bjærges 1 Læs ondt Hø.

Til Gaarden kan græsses 10 Ungnød og 6 Bæster.

Gaardens Beboere kan faa deres fornødne Ildebrand (Brænde) med Besværighed.

Modelbogen af 1686 karakteriserer Rudstrup saaledes:

Rudstrup er en god Gaard og kan vel svare sin Skyld, og er ansat ved Beregning $\frac{1}{8}$ middel $\frac{1}{2}$ Del skarp og $\frac{1}{8}$ ondt Jord.

Der avles 12 Læs maadelig Hø. Der er Græsning til 10 Heste.

Skoven er ansat til 126 Svins Olden.

Efter den gamle Matricul havde Rudstrup 5 Td. 1 Skp. 0 Fdk. 2 Album Hartkorn. Den ny Matricul, som den kaldtes dengang, blev fastsat 1688, og da blev Hartkornet sat til 7 Tdr. 5 Skp. 1 Fdk. 1 Album. Svinsolden eller Skovskyld blev sat til 1 Td. 6 Skp. 3 Fdk. 2 Album.

I Aaret 1682 var der kommen en ny Fæster i Christen Niensens Sted ved Navn Søren Lauridsen Brøms. I 1690erne døde alle 3 Mænd i Rudstrup. Anders Jensen i 1693. Han blev 43 Aar gammel. Søren Brøms døde samme Aar i samme Alder, og Peder Lauridsen 1697. Han blev 78 Aar gammel.

Der kom nu tre nye Fæstere til Rudstrup. Det var sandsynligvis Peder Lauridsens Søn Laurids Pedersen, der blev Fæster efter Faderen i 1697. Han havde en Søn, Peder Lauridsen, der blev født i Juni 1695. Alt tyder paa, at denne Laurids Slægt kom i Forbindelse med Erik Slægten i Hjortsballe og Them, hvorved Laurids Navnet forplantedes til Laurids Slægten i Rudstrup i Nutiden.

I Juni 1691 var der Bryllup i Rudstrup, idet den ældre Peder Lauridsens Datter Maren Pedersdatter blev gift med en Mand ved Navn Niels Sørensen. Maren døde 19. Maj 1692 efter et dødfødt Barn, men Niels blev ikke længe i Enkemandsstanden. 26. Oktober samme Aar trolovedes han til Kirsten Torbensdatter af Salten og blev viet til hende Mikkelsdag samme Aar. Han blev 68 Aar gammel og døde 1722. Hun overlevede ham i 17 Aar og døde 70 Aar gammel i Rudstrup i 1739. De havde 8 Børn, hvoraf vi her skal nævne 3, nemlig Søren Nielsen, der fødtes i September 1696 og blev Fæster i Rudstrup. Kirsten Nielsdatter, født i Juli 1698. Hun blev i Juni 1719 gift med Peder Poulsen, som ogsaa blev Fæster i Rudstrup. Torben Nielsen, født i August 1706. Han blev Fuldmægtig hos Regimentskriveren i Frederiksborg og døde i eller før 1754. Han efterlod sig en Arv paa 100 Rigsdaler til Søsteren Kirsten Nielsdatter, og derved kom Velstand til Rudstrup.

Det var i 1693 i April, Anders Jensen døde i Rudstrup, og det var saa temmelig sikkert hans Enke Maren Svenningsdatter, der i Juni 1693 blev gift med Peder Thomasen fra Hedegaard, som blev Fæster i Rudstrup, i en ret lang Arrække efter at have boet i Hedegaard nogle Aar. Maren Svenningsdatter døde, og Peder Thomsen blev gift anden Gang i 1708 med Zidse Andersdatter i Rudstrup.

Det var i 1694 Søren Brøms døde, og det var vistnok hans Enke Zidse Jensdatter, der blev gift med Povl Nielsen fra Vrads i 1695, som derefter blev Fæster i Rudstrup. Zidse døde i Juli 1698, og i September samme Aar holdt Povl Bryllup med Kirsten Pedersdatter af Virklund. Hun var født i Aaret 1675 og var af Jacob Bertelsen Løgagers Slægt. Hun blev kun 39 Aar gammel og døde i Februar 1714. Derefter blev Povl Nielsen tredie Gang i Oktober samme Aar gift med Ane Sørensdatter af Virklund. Han havde 6 Børn, hvoraf den ældste hed Peder Poulsen. Han blev født i Maj 1699 og blev Fæstegaardsmand i Rudstrup.

Denne Peder Poulsen blev gift med Niels Sørensens Datter Kirsten Nielsdatter den 26. Maj 1719. Det var to unge Mennesker, der blev Fæstegaardsfolk i Rudstrup — kun 20 Aar gamle. Niels Sørensen og Hustru blev Aftægtsfolk. Han døde i 1753 og hun i 1766.

(Sluttes i næste Aargang).

Fra Gern og Framlev Herredsting omkring 1700.

Af Alfred Kaae.

GERN HERREDS Ting har vel nok oprindelig været holdt i Gern Sogn, der har givet Herredet Navn, og hvor der findes baade en Tinghøj og en Galgehøj; men da Tvilum og Sminge Birker opstod i Middelalderen, maatte Herredets Tingsted rykke lidt mod Syd. Der har været Tingsted i Linaa Sogn, og ved Skanderup Kirke har Tinget sikkert været holdt længe. En Galgehøj ved Skanderup Kirke vidner om, at Tinget blev holdt her i Nærheden. Nogle af de yngste Tingsteder her i Herredet er sikkert de, der har afsat Navnene: Tingskovhus og Tinghus, som ligger længst mod Syd i Skanderup og Klintrup Heder. Det yngste Tingsted, som Herredet havde, mens det alene udgjorde en Retskreds, laa paa Sorring Mark mod Nord i Nærheden af Sognegrænsen. Her ligger nu en Ejendom, som bærer Navnet Tinghus. Ogsaa i Toustrup skal have været Tinghus.

Gamle Folk i Laasby fortalte, at der havde været et Tingsted i Kaarendal i Laasby Vesterskov. Her laa en vældig stor, bred Sten, og i en Rundkreds udenom den laa der syv store Sten. Den midterste af Stenene kaldte de Domstenen, og her blev Dommen afsagt. Der stod en Mand ved hver Sten og dømte.

Ogsaa paa Tulstrup Mark fandtes et saadant Tingsted. Der siges, at den midterste store Sten stod paa Højkant, og paa den var udhugget to Hænder, der tog fat i hinanden, som om de ville sige: Goddag! Rundkredsen udenom den store Sten talte ogsaa her syv store Sten.

Hvordan det forholder sig med disse to »Tingsteder« er ikke godt at vide. Det kan tænkes, at de begge har været Gravanlæg fra Stenalderen; men det er vel ikke udelukket, at vi her har Minder om Middelalderens Retsvæsen, og de mange Dommere har været Nævninge. Den opretstaaende Sten paa Tulstrup Tingstedet tyder jo ikke paa, at det er et Gravsted, Hænderne heller ikke.

Begge de to Stenanlæg er forlængst borte. Det i Laasby blev ryddet af Mads Murer og Rask Hendrik, paa hvis Mark det laa. De kløvede Stenene paa een nær, som var for haard. Bagefter fortrød de det ganske vist og drak nogle Kaffeponche over det; men det gjorde jo ikke Stenene hele igen. Mads Murer har dog gennem sin Fortælling om Ødelæggelsen bevaret Mindet om Tingstedet i Kaarendal. Det er ogsaa ham, som er Hjemmelsmand for min Viden om Tingstedet i Tulstrup. Han har fortalt, at han selv har set det; for Mændene i Laasby havde paataget sig hvert Aar at gøre noget Vejarbejde paa Randersbakken i Skegiskov, fordi de brugte Vejen til Rye Mølle. Her mødte nu en Dag hvert Aar 16 Mand fra Laasby for at gøre Vejen farbar.

De kom om Morgenen, og ved Middagstid gik de over Bakkerne til Tulstrup Kro for at faa en Dram til Maden. Her kom de forbi Tingstedet med de udhugne Hænder paa; men ogsaa disse Sten er forlængst borte, de skal være brugt til Jernbanebroen paa det Sted, hvor Vandet fra Knud Sø løber i Birk Sø lige vest for Rye Station.

Gern Herreds yngste Tingsted laa, saa vidt jeg kan skønne, paa Sorring Mark. Det i Toustrup nævnte Tinghus er vist yngre og fra den Tid, da Gern Herred var lagt sammen med Framlev Herred. Af det følgende fremgaar det forhaabentlig, at Tinghuset i 1665 og 67 var paa Sorring Mark. Det var ikke noget knejsende Hus med Spir og Tinder, men et simpelt, lerklinet Bindingsværkshus uden nogen Slags Komfort, et Hus man kun tyede til at bruge, naar Vejret ikke var saa godt, at man kunde være ude. Der var vist ikke engang et Ildsted i Huset.

I 1665 kundgjorde Skanderborg Slots Delefoged i Herredet, Jon Knudsen fra Toustrup, at hver Lørdag Klokken 10 slett skal Ting bliffue holdt medt Guds hielp efter Forordningen. Det kunde ske, at man om Vinteren var nødt til at forlade Tinghuset, fordi det var umuligt at være der. Saaledes fortæller Tingbogen selv, at man ikke var i Huset Lørdag den 12. Januar 1667, »da Ting holdtes i Sorring, formedelst Guds strenge Veyrlig«. De to følgende Lørdage var der ligesom denne Dag intet at forhandle paa Grund af det ufremkommelige Føre og det haarde Vintervejr med Frost og Kulde, med Sne og Fog.

Om Jon Knudsen fra Toustrup, der var i Dommers Sted de nævnte Dage, ogsaa gik til Sorring for at holde Ting den 19. og 26. nævnes ikke, men det har han formodentlig gjort. Det er saaledes usandsynlig, at Tinghuset skulde ligge i Toustrup paa denne Tid, thi saa havde Jon ikke gaaet til Sorring for at holde Ting paa en Dag, da Vejret var saa ondt; han havde nok fundet et Sted i Toustrup at være. Han kunde jo have taget Skriveren med hjem til sin egen Gaard. Det maa derfor skønnes at være en Misforstaaelse, naar Heilskov og Jensen i deres fornøjelige og overordentlig smukke Bog: Dallerup Sogn (S. 125), hævder, at Tinghuset 1667 laa i Toustrup. Det laa ganske sikkert paa det Sted, hvor samme Bog nævner Husets Plads i 1706 (S. 71); men om det 1706 brugtes som Tinghus, er tvivlsomt. Navnet bruges jo endnu, selv om der ikke har været Ting der i halvtredje hundrede Aar.

Hen paa Efteraaret 1667 var Tinghuset meget brøstfældigt og trængte til at sættes i Stand. Et Syn over Huset fortæller, at det manglede baade Lægter og Tag paa begge Sider. Menige herredsmænd havde Pligt til at holde Huset i Hævd, hvorfor det blev dem paalagt at levere baade Halm og Penge til Istandsættelsen. Hver Helgaard skulde yde fire Langhalmkærver og fire Skilling, en Halvgaard det halve og et Hus eller Boel een Kærv og een Skilling, alt inden Udgangen af November.

Det er maaske sidste Gang Huset blev tækket; for tyve Aar senere blev Gern Herred og Tvilum Birk lagt sammen med Framlev Herred. Tinghuset blev da formodentlig ikke længere i Brug, men er nok flyttet længere imod Øst. 1708 laa det i Skørring Sogn mellem Røde og Toustrup, men der kan godt inden den Tid have været et Tinghus i Toustrup.

Der findes en Række Tingbøger for Gern Herred fra 1663—81. I disse 18 Aar var der to Herredsfogeder: Hendrik Lauridsen i Kalbygaard og Niels Gregersen i Gern. Der var ogsaa to Skrivere i den Tid, nemlig Frans Nielsen i Storning og Peter Fransen i Søballe, vel nok Fader og Søn. Deres Skrift ligner meget hinanden; den er solid og forholdsvis let at læse.

Hendrich Lauridsen havde den halve Kalbygaard i Fæste. Han sad der i 1650 og til sin Død 1667. Han havde i sine yngre Aar været i Tjeneste hos Slotsfoged Hendrich Spleet paa Skanderborg Slot, og det er sikkert denne Mand, som har skaffet ham baade Fæstet og Herredsfogedembedet. Hendrich Lauridsen var to Gange gift, først med Karen Jensdatter, der var Søster til Jørgen Jensen i Halling; hun efterlod sig to Døtre, Birgitte og Anne. Hans anden Kone hed Maren Rasmusdatter; hun overlevede ham og giftede sig senere med Rasmus Nielsen i Foldby. Der er ingen Beviser for, at Hendrichs to Køner er i Familie med hans Forgænger i Gaarden, Rasmus Jensen, men det kunde godt være Tilfældet.

Niels Gregersen, som 1667 blev Herredsfoged, havde før den Tid været Delefoged under Silkeborg Slot baade i Herredet og i Tvillum Birk, hvor han var blevet Birkefoged. Den første Syssel havde han allerede 1635, da hans Navn nævnes i Landstingets Dombøger. Han har sikkert været en temmelig velstaaende Mand. I 1665 købte han Bondeskylden af en Selvejergaard i Flensted, hvilken han dog efter nogle Aars Forløb igen solgte. Hans Søn Anders Nielsen fik 1680 Bestalling paa at blive sin Faders Efterfølger, men endnu i Sommeren 1681 fungerer Niels Gregersen som Herredsfoged. Anders Nielsen blev i en kort Aarrække Herredsfoged. Om ham hedder det, at han er en ikke uvittig Karl, der skriver en god Haand, og de jyske Landsdommere anbefaler, at han bliver Skriver i de sammenlagte Herreder 1687. Herredsfoged blev da forhenværende Amtsskriver i Koldinghus Amt, Mathias Friis. Peder Frandsen blev altsaa vraget til Fordel for Anders Nielsen, men det er tvivlsomt, om det var ud fra saglige Grunde. Det er sandsynligt, at Landsdommerne har syntes, at naar en af de to af Rettens Betjenter skulde udgaa, maatte det blive Skriveren og ikke Herredsfogeden.

For de sammenlagte Herreder findes der ingen Tingbøger før 1695, og da var Friis afløst af Claus Jensen, der boede i Galten. Skriveren var afløst af Oluf Hansen Branderup, som boede i Toustrup. Det er nok ham, om hvem man senere der i Byen sagde, at han spøgede og gik igen. Og han kunde gerne have nødig at gaa igen og gøre sit Arbejde om, hans Skrift er hartad ulæselig.

Herredsfoged Jessen og Oluf Skriver forligedes meget daarligt, og de var hver for sig mindre heldige med at røgte deres Embeder. Om deres Fjendskab er Aarsag til de Hændelser her skal omtales, er vel nok tvivlsomt, men det udgør dog Grundlaget i en Del af det Stof, her drages frem af den gamle Tingbog. De var altsaa begge to ikke helt rene i Kanten, og det gik dem da ogsaa galt. Nu kunde dette i og for sig være os hjertelig ligegyldigt, men af de Rets handlinger, der finder Sted, faar vi en Del Oplysninger om Forhold omkring Tinget og Tingstedet.

Tinghuset paa Skørring Mark var i Stil med det ved Sorring Skov, men endnu slettere vedligeholdt. Naar Tingdagen var forbi, tog Skriveren sin Tingbog med hjem til Toustrup, og her indfandt Herredsfoged Jessen sig en Dag i Juli Maaned 1696 henimod Aften og spurgte, om han ikke maatte have Lov at se Tingbogen. Han lod Skriveren kalde Jørgen Nielsen af Sorring og Peder Sørensen af Toustrup ind i Stuen, da de just kom gaaende paa Vejen. Nu bad Jessen om et Lys og en Naal med Traad, idet det vistnok var hans Agt at forsegle nogle Blade i Tingbogen, men Skriveren anede Uraad, han vilde ikke fanges paa fersk Gerning; derfor løb han til, snappede Bogen fra Herredsfogeden og kastede den i en stor Kiste, som blev slaaet i Laas, mens han raabte: »Eja, god' Karl! er der saadanne Ræverænker i Eder. Er I indkommen i mit Hus paa den Maade at gøre Fortræd og føre mig i Ulykke!

Havde jeg vidst det, skulle I ikke have bleven værdig at se i eller røre min Tingbog«.

Herredsfogeden rejser sig nu og bliver højtidelig: »I Danemænd«, siger han nu henvendt til Vidnerne, »jeg er indkommen i Olluf Hansens Hus i Hans Majestæts Navn og efter den Myndighed, som Kongens Lov giver mig at efterse hans uforvarlige og lovstridige Forhold med nogle ledige Pladser, som han har ladet ubeskrevet iblandt de andre beskrevne Blade i Tingbogen«. Det var nemlig paabudt, at Tingbogens Blade skulde skrives helt fulde, der maatte ingen aabne Steder være, saa der kunde laves senere Tilføjelser. Og nu oplyser Fogeden, at han vilde sætte Mærker ved de paagældende Steder, saa de kunde være ubeskrevne til Sagens Uddrag.

»Men som Olluf Hansen ikke har givet mig Tid dertil, og idet han nu her i gode Danemænds Nærværelse har gjort Haands-Ran, forbyder jeg i Hans Majestæts Navn og i de tvende Danemænds Nærværelse, at han beskriver disse ledige Pladser og ubeskrevne Blade i Tingbogen, inden Sagen imod ham slutter«. Og saa gik Jessen ud af Skriverens Hus, hans Ærinde var mislykket, men han hævdede, at Skriveren sagde til Afsked, at de aabne Steder saamænd gerne kunde blive staaende, og som Afskedssalut: »Min ærlige Monsør Jessen, havde jeg fire eller seks Dalere at stikke Eder i Næven, som andre maa gøre, da maaske I saa ikke saa nøje efter de ledige Pladser i min Tingbog!«

Denne grimme Afskedstale saa lidt som andre Ord, der blev sagt af Skriveren og Herredsfogeden, kan denne dog slet ikke faa Vidnerne til at sande med ham. De var begge to enige om, at de ikke hørte nogen Ting. De havde dog set, at Herredsfogeden sad med Tingbogen, og at Skriveren tog den og lagde den i en Kiste. De synes at være baade døve og stumme, og Herredsfogeden tilfører Tingbogen, at det lader til, de følger deres Broder Olluf Hansen med Sandhed at dølge; men maaske skal de faa deres Mund lukket op. Beskrivelsen af Hændelsen i Skriverens Hus maa altsaa staa for Jessens egen Regning, og han paastaar, at der var et aabent Sted paa Side 12, hvor der nederst er noget indført med Olluf Hansens ulæselige Skrift, men med andet Blæk end baade før og efter. Saa vidt mig bekendt staa der ikke andet i Tingbogen om denne Sag, men snart aabenbarer der sig andre Skavanker i den nyoprettede Retskreds.

I 1708 paabegyndes en Sag mod Herredsfogeden for lovstridige Forhold ved Tinget. Paa Amtmand Hans Nansens Vegne optræder Amtsfuldmejtig Lunow som Anklager. Et af Sagens Punkter gaar ud paa, at Herredsfogeden ikke overholder hverken Tid eller Sted for Tingets Afholdelse, men holdt Ting paa Steder, der i det paagældende Øjeblik passede ham bedst. Blandt andet havde han for nogle Aar siden holdt Ting hos Smeden i Laasby. Det var oven i Købet en Sag, hvor Fogeden selv var Part, saa der var en Sættedommer til at optræde paa hans Vegne. Sagen drejede sig om Istandsettelsen af Gernbro, og man dømte Mændene i Holmstol og Ellerup til at tage Del i dette Arbejde. Sættedommeren var Mogens Christensen i Mølhøve; han siger, at der blev godt nok holdt Ting hos Bysmeden i Laasby. Han var gaaet ind til Skriveren den Morgen paa Vej til Tinghuset og havde der faaet at vide, at de skulde til Laasby, da der kun var den ene Sag, og de Laasbymænd skulde saa kaldes sammen og være Ottemænd. Der var Sne paa Jorden, og de to Mænd fulgtes ad til Laasby, hvor Herredsfogeden og de otte Mænd allerede var mødt hos Smeden. Aarsagen til, at der holdtes Ting paa dette Sted, siges at være den, at Jessen samme Dag skulde til Linaa i Embeds Medfør.

Mændene fra Holmstol og Ellerup kom til Tingstedet saa sent, at de ikke kunde faa et Ord indført; thi Tinget blev holdt, før det plejede. De havde først været ved Tinghuset, hvorpaa de gik til Toustrup, hvor de fik at vide, at Tinget holdtes i Laasby. Endvidere maatte Mogens Christensen indrømme, at Jessen havde skrevet den Dom, han afsagde.

Vi ser, at den gode Claus Jessen handler som han finder for godt. Olluf Skriver, der jo overværede saa godt som alle Rettens Møder, maa ogsaa give Forklaring om de Steder, hvor Herredsfogeden havde holdt Ting, og Lunow spørger, om det ikke passer, at der er holdt Ting f. Eks. i Galten By, hvor Jessen boede, hos Jens Munks og Jens Larsens, i Rode hos Mikkel Sørensen og Jens Lundgaards, i Skørring hos Mads Pedersen, i Toustrup Mølle hos Niels Jensens, i Toustrup By i Skriversens eget Hus samt hos Rasmus Rasmussen og Søren Pedersen, i Dallerup hos Poul Lassen, i Laasby hos Morten Albretsen i Ougaard og Lars Smed, i Silkeborg samt i Farre hos Peder Haugaards.

Jo, det indrømmer Skriversen gerne, det er ret nok, men dog husker han ikke, at de har været hos Mads Pedersen i Skørring og Morten Albretsen i Ougaard. Naar der skulde være Ting i Rode, sendte Jessen Bud til Tinghuset, at de skulde komme derned til ham. Han nægter heller ikke, at det ikke altid var ondt Vejr, der var Skyld i, at man flyttede rundt med Tinget. Han mente saaledes, at der i Rode var holdt Ting om Sommeren, men hvordan Vejret var, havde han glemt.

Der havde ogsaa været klaget over Udsenkning af Brændevin ved Tinget, og her er Mistanken aabenbart rettet mod Skriversen, der havde Bevilning paa Salg af Øl, Brændevin og Tobak i Dallerup Sogn. Om han ogsaa har solgt disse Varer ved Tinget, faar man ikke rigtig at vide, men Lunow har ham aabenbart mistænkt, da der klages over, at der tit har været Spektakler og Ulyd, og dette af Erfaring let finder Sted, hvor der er Brændevin at faa.

Om Tinghusets Tilstand, som var yderst slet, siger Skriversen, at de mange Gange ikke har kunnet skrive der, og naar det var ondt Vejr, har de maattet søge andre Steder hen; men Retten har ogsaa været holdt i det fri udenfor Huset, naar det var godt Vejr. Husets Brøstfældighed har længe været stor; der har længe været Huller i Taget og manglet nogle Fjæl i Gavlen. Et Syn paa Huset viser, at det har været ubrugeligt: Den vestre Ende mangler otte Fjæl, og der er ni Vægge, hvormed vistnok mentes Tavler eller Fag, som fejler Ler forneden. Vinduesskodder fandtes ikke, og Døren var helt væk. Saa det har været et meget beskedent Rettens Tempel, det Framlev-Gern Herreds Tinghus, men, siger Synsmændene, hvis det ikke havde været saa brøstfældigt, kunde der vel holdes Ting i det. Lunow spørger, om der ikke kunde holdes Ting i den nordøstre Ende af Huset, selv om det regner og sner. Nej, det mener Synsmændene ikke, saa skulde da Vinden blæse fra norden, med Vesten- og Søndenvind var der ikke til at være.

Vi kan jo næsten se Huset for os nu, se den værdige Ret krybe sammen i en Krog for dog at finde et tørt Sted, hvor man kunde sidde, uden at Regn og Sne ødelagde baade Tingbogen og andre Papirer. Til at reparere Huset mente Synsmændene, at der vilde medgaa 16 Traver Langhalm, 5 Læs Ler og 1 Tylvt Brædder samt 8 Fjæl til Gavlen. Herredsfogeden klager over, at han ikke er rask og ikke kan taale at være i det uhyggelige Hus, hvorfor han undertiden holdt Ting andre Steder.

Lunow spørger nu Skriversen, der er Hovedvidne, om han ved af at sige, at Herredsfogeden har været syg og sengeliggende, naar han f. Eks. holdt

Ting i Galten. Ja, han spørger rentud, om ikke Olluf Skriver husker, at Jessen en Morgen før Tinget i Galten gik og spillede Kegler, hvilket jo ikke var Tegn paa nogen Sygdom. Eller om han ikke husker engang, Tinget holdtes hos Jens Munkes i Galten, at Palli Møller, Præsten i Stjær, Skriveren selv og saa han, Chr. Lunow, som dengang tjente Regimentsskriver Holmer, efter Tinget blev budt med hjem hos Herredsfogeden og blev »trakteret og fornøjet med Øl, Mad og Brændevin samt et Spil Kort til over Midnat«.

Dette Gilde haabede Lunow dog, at Skriveren endnu havde i Erindring. Mon Jessen havde været syg disse to Dage? Ja, det vidste Skriveren ikke, men han mindedes andre Dage, da Claus Jessen paa Grund af Sygdom holdt Ting i Galten.

I Spørgsmaalet om, hvem der skrev Dommene, naar der var Sættedommer, oplyste Olluf Skriver, at Niels Jensen i Toustrup Mølle, som tit var Sættedommer og afsagde mange Domme, hverken kunde læse eller skrive. Fogeden havde skrevet mange af hans Domme, som i Retten oplæstes af Skriveren, men han havde ogsaa selv een og anden Gang hjulpet Niels Jensen med Dommen.

Aarsagen til, at der blev rejst en Sag imod Claus Jessen er sikkert ikke Skriveren, han skulde nok holde sig i Skindet for at komme med aabenbare Angreb, men han var et villigt Vidne. Det er en mere højtstaaende Person, der er kommet paa Kant med Herredsfogeden. Lunow spørger nemlig Skriveren, om han ikke nok ved, at fremmede tilrejsende Personer har spurgt ved Retten, og især Sr. Anders Nielsen Møllerup paa Vestervig Kloster i Thy (d. 16. 2. 1707), hvor Tinget næste Dag skulde holdes, og om Sr. Møllerup ikke fik det Svar, at Retten holdtes i Tinghuset, hvilket dog ikke skete, men Retten blev foretaget i Jens Lundgaards Hus i Rode. Olluf Skriver huskede ikke Sr. Møllerups Spørgsmaal, men erindrede nok Retsmødet i Rode, hvor der havde været en stor Mængde Ulyd. Sr. Møllerup, der stammer fra Møllerup i Linaa Sogn, havde en Sag om en Eng mod Jørgen Skræder, og han paastod, at Jessen tog sig for meget af Skræderens Sag, mens Fogeden til Gengæld skyldte Møllerup for, at han paavirkede Vidnerne ved at hviske dem i Ørene og trække dem hid og did for Retten, saa en af Ottemændene raabte, at det var ikke til at høre, hvad der passerede for al den Ulyd. Jørgen Skræder boede i Sorring, og Møllerup førte de Møllerup-Bymænd som Vidner. Han har øjensynligt holdt et værre Hus sammen med Vidnerne; for tilsidst viste Herredsfogeden de Møllerupmænd ud af Tinget. Der siges endda, at han gjorde det to Gange.

»Det skal I drages i Minde!«, tordnede den opbragte Godsejer til Ottemændene. »Hvad er det, der her skal drages i Minde?«, raabte Fogeden, og den anden Gang, han jog dem ud, var det med Ordene: »De skal ud, det Djævelen end skal før dem ud!«. Nogle af de udviste Vidner siges at have været ved Døren flere Gange, men blev nægtet Adgang til Retten af Fogeden. Et Vidne siger dog, at Døren var saadan, at enhver kunde gaa ind. Dette Vidne hed Niels Lourcing, og han var ikke sikker paa, at Fogeden ikke tog sig lovlig meget af Jørgen Skræders Sag, saa han optraadte mere som en Prokurator end som en Dommer. Og dette har aabenbart været Sr. Møllerups Anklage imod Jessen foruden, at han saa har samlet andre Anklagepunkter sammen om det øvrige, f. Eks. de forskellige Tingsteder.

Sagen blev paadømt af en Kommission: Justitsraad Krabbe og Kancelliraad Nissen. Deres Dom kender jeg ikke, men Claus Jessen blev fjernet fra sit Embede som Herredsfoged over Framlev-Gern Herreder. Og i 1710 kom Johan Snell i hans Sted. Han træffes paa Tinge første Gang den 23. Juli 1710

og kaldes da »af Rode«, men snart efter flyttede han til Høver, hvor han boede i mange Aar. Det var at haabe, at Snell fik et bedre Tinghus at sidde i. I 1719 blev Retskredsen lagt under det skanderborgske Rytterdistrikts Birk og Tingstedet flyttedes til Skanderborg. I 1801 ophævedes dette Birk og Gern Herred kom sammen med Hjelmlev Herred og Skanderborg By, og beholdt Skanderborg som Tingby for de sydligste og østligste Sognes Vedkommende, mens de vestlige Sogne gik til Silkeborg Birk, de Sogne, der hørte under Frijsenborg, havde længe hørt til dette Gods' Birk og kom ikke under Rytterdistriktets Jurisdiktion.

Udgivet med Støtte af: Den grevelige Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse.

Folketro og overtroiske Meninger.

Optegnede af R. P. Randsløv.

III. Aarstiderne.

»Kjormesdaw« (Kyndelmissegang) 2. Februar skal man have en Melmad af det Brød, man bagte til Jul. Saa faar man ingen Hovedpine i det kommende Aar.

Lige saa mange Dage Lærken synger før Kyndelmisse, lige saa mange Dage skal den tie efter Voldermisse (1. Maj). Spaadommen forudsætter, at der vil blive Vinter i Maj, saa Lærken vil blive nødt til at indstille Sangen lige saa længe, som den sang før 2. Februar.

Hvem der kom ud Nytaarsaften holdt ikke af at se ind ad Vinduerne, fordi man da risikerede ligesom Juleaften at se dem, der mulig skulde dø i Aarets Løb, sidde uden Hoved.

Nyaarsny er jo den første Nymaane i det nye Aar. Hvad man tænker paa første Gang, man ser Nyet, vil gaa i Opfyldelse. Derfor spørger man, naar man hører, at en har set Nytaarsny: »Hvad tænkte du saa paa?« Man kan ogsaa tage Varsel af Nyet ved at tage Salmebogen i Haanden, første Gang Nyet er tændt, gaa ud og, mens man ser paa den lille Maanestribe, slaa op i Salmebogen. Man tager da Varsel af den Salme, man træffer, om det er en Bryllups-, Daabs- eller Begravelsessalme.

Juleaften fik Dyrene forhen et ekstra godt Foder, og Manden slog Kors over Nødsdøren i den treenige Guds Navn.

Dagen til Juleaften skulde Frugttræerne ombindes med Halmbaand. Det skulde gøres under følgende Formular: »No klee a dæ, mæn saa ska do føø mæ. I Navnet Guds Faders, Gud Søns og Gud den Helligaands«.

I Julen blev Rokken, Garnvinden og andet omdrejende Redskab sat til Side. Intet maatte løbe rundt, saa længe Julen varede. Det var et ondt Varsel, hvis en kom til at slukke Lyset Juleaften. Det betød, at en skulde dø i Løbet af Aaret. Man skulde heller ikke saa gerne se ind ad Vinduerne denne Aften, for saa vilde den, der mulig skulde dø i Løbet af Aaret, sidde uden Hoved. Jeg kender en Karl og en Pige, som tilfældig kom til at se ind ad Vinduerne Juleaften et Sted, hvor de tjente. Der saa de Manden sidde uden Hoved. De blev noget sære ved det, men tav med, hvad de havde set. Hen paa Sommeren døde Manden.

Staar Ploven ude Juleaften, vil Jerusalems Skomager komme og hvile sig paa den. Andre mener, at selve »Gammel Erik« kommer og rider paa Ploven, hvis den staar i Marken Juleaften. Derfor skal man have baade Ploven og andre Markredskaber i Hus inden Julen.

Hvis det i Juletiden og ellers Midvinters rimer meget, faar vi et frugtbart Aar. Derimod er det ubeldigt at have en grøn Jul. »Ywlsomme gi Pooskvinte« og »en grøn Ywl gir en hwi Pooskv.«

Ingen Gæster maa i Julen forlade Huset, uden at være bleven beværtede. De maatte, som man sagde, »ikke bære Julen ud«.

Der siges, at alle Dyrene i Stalden rejser sig Kl. 12 Julenat og taler sammen. Man maa ikke i Julen nævne Mus og Rotter ved deres Navn, men skal sige enten »di smo gro« eller »di stue gro«.

Naar man stryger Kniven paa Dørtræet i Julen, vil man komme til at stryge den til noget, man nødig vil af med.

Man maa ikke sy eller binde i Julen, saa faar man bulne Fingre.

Som Vejret er de 40 Ridderes Dag d. 9. Marts, vil det blive 40 Dage efter.

Aftenen før Sct. Hansdag, den 24. Juni, skulde der samles Sct. Hansløg. De skulde stikkes ind ved Loftsbjælken, for om man mulig ad denne Vej kunde faa Vished om sine lønlige Haab og Ønsker. Groede Løgene, gik Ønskerne i Opfyldelse, men visnede de, var alt Haab ude. Man kunde ogsaa plante Løgene for andre end sig selv. Hvis man f. Eks. formodede, at en Karl og en Pige havde Godhed for hinanden, plantede man et Løg for hver af dem. Groede begge Løgene, vilde Parret faa hinanden, men groede kun det ene, var det Tegn paa, at Kærligheden var kølnet hos den, Løget var plantet for.

Margrethes Dag faldt den 13. Juli. Dagen kaldes ogsaa »Magret Rønny«, fordi Høet vil raadne, hvis det regner Margrethes Dag. Saa vil det nemlig regne i længere Tid. Og saa vil Nødderne ogsaa blive øde.

Et gammelt »Sej« vil vide, at paa Marie Magdalene (22. Juli), da »skabes dæ Nøje aa Hommel po Grene«. Dette er imidlertid lovlig sent for Nøddernes Vedkommende. Nogle vil endogsaa mene, at de skabes en hel Maaned før.

Sneen blaastrer i Hundedagene, d. v. s. hvis der er mange smaa hvide Skyer, saa er det Tegn paa, at vi faar megen Sne om Vinteren.

Der er fire Tamperdage i Aaret med Variationer af Datoerne. De gamle tog en Del Varsler om Vejr og andre Forhold efter Vejret paa Tamperdag og ogsaa efter Datoen i Maaneden, som Tamperdag faldt paa.

En Torvedag i Aarhus for længe siden

Bispetorvet for 50 Aar siden. Bag Boderne ses Rozzi's Cafe.

I GENNEM det sidste halve Hundrede Aar har Torvepladserne i Aarhus stadig skiftet. I ældre Tid var Torvehandelen kun paa Lille og Store Torv samt Clemenstov, men da Bispegaarden Syd for Domkirken blev nedrevet, fandt man her en udmærket Plads til den voksende Bys Torvehandel. Pladsen fik Navnet Bispetorv, men Mand og Mand imellem hed den kun Kødtorvet, fordi det særlig var Landslagterne fra Vejlbj og andre nære Landsbyer, som falbød deres Varer her fra Vognene.

Paa Clemenstov var det kun Blomster, der blev handlet med, og Vognene holdt ud for Holger Larsens Manufakturhandel og Yhrs Hatteforretning. — Disse Huse er jo nu forlængst nedrevet. Da Sporvejene blev anlagt i 1904, blev Handelen flyttet om bag Domkirken. Ved Store Torvs Omlægning fik Biler Holdeplads her, og Torvehandelen ophørte, og ved Indførelse af Rundkørsel paa Lille Torv forsvandt endelig Handelen her. Blomsterkonerne fik Stade paa Immervad, og anden Handel henlagdes til Aegade. Her var endog i nogle Aar opført nogle Fiskeboder. Da Bispetorvet blev omdannet til Parkeringsplads, blev Handelen med Kød henlagt til det lille Torv mellem Volden og Badstuegade.

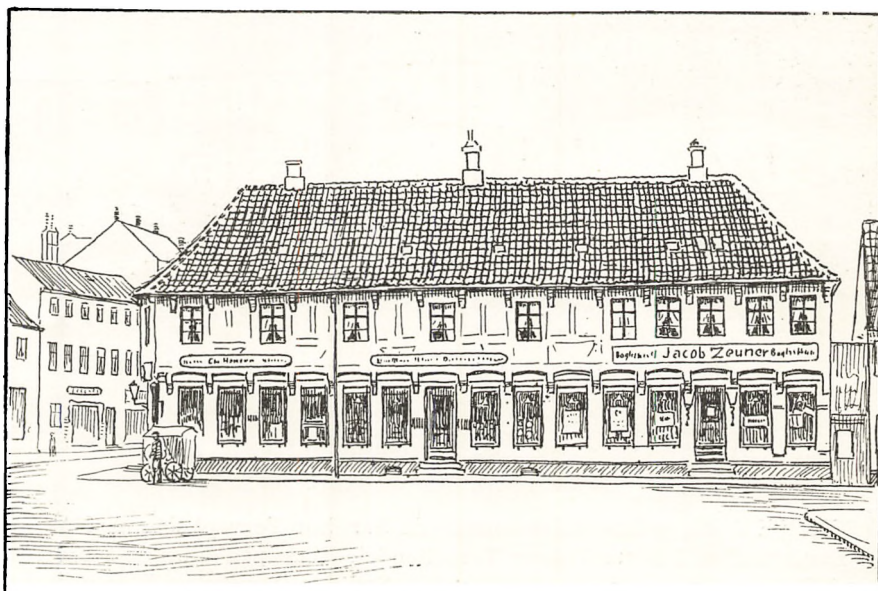
Stadepenge (10 Øre) blev opkrævet af en Betjent og gik i den kongelige Borgmesters Lomme. Da Stadepengene i 1934 forhøjedes til 15 Øre pr. m², vilde man undgaa at give Borgmesteren disse Penge, men det viste sig at være hans Ret. I Aaret 1505 havde Kong Hans bestemt, at kgl. Borgmester udi Aarhus skulde bekommes nogle Skilling (senere sat til 10 Øre) pr. Stade mod at holde Bytyr. (Det sidste var han dog forlængst holdt op med).

Endelig fik man oprettet Torveholdet for Frederiksbjerg paa den aabne Plads foran Teknisk Skole (Ingerslevs Plads).

Men Torvehandelen er ikke det mere, som den har været. Rundt om i Byens Gader oprettedes Butikker, hvor man kunde købe Varerne lige saa billigt som paa Torvet; hvorfor skulde man saa slæbe dem helt nede fra Torvet.

Men lad mig forsøge at beskrive en Torvedag i Efteraaret for et halvt Aarhundrede siden.

En Lørdag, vi havde fri for Skole, spurgte Mor, om jeg vilde med paa Torveindkøb, saa kunde jeg hjælpe at bære Varerne hjem. Naturligvis vilde jeg med. Torvet var et helt Slaraffenland for en Dreng, der var opfødt paa

Borgmestergaarden som den saa ud, da den laa paa Lilletorv med Chr. Hansens og Boghandler Jacob Zeuners Forretninger. Sliber Nissen ses ved Hjørnet.

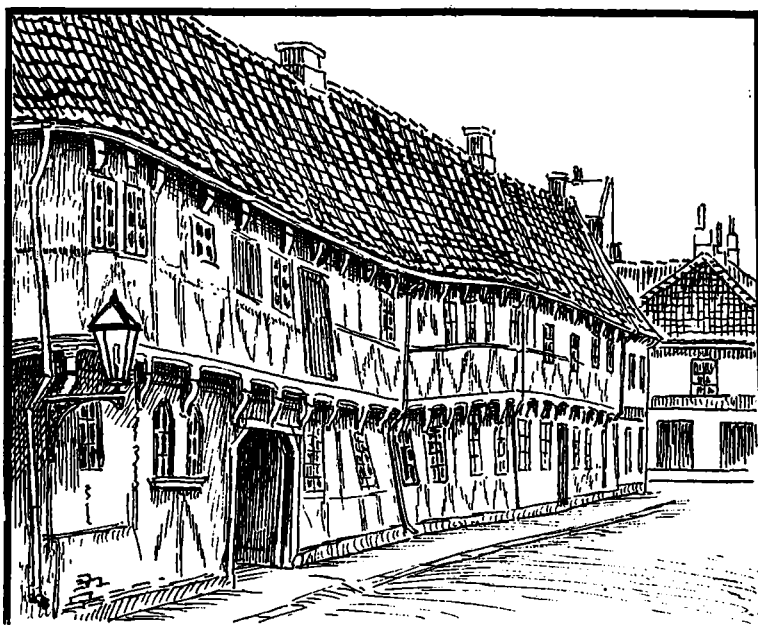
Stenbroen. I en Fart fik jeg Gaden fejlet og Skraldespandene baaret ud paa Gaden, inden Skraldemanden, hvis store Skralde jeg kunde høre nede i Gaden, naede helt op til os. Da jeg kom ud, saa jeg ham gaende foran Vognen svingende med Skralden, saa det knaldede i Gaden, og Folk skyndte sig ud med deres Spande, inden han kom forbi. Enkelte havde sat Spandene ud, og dem greb han og smed Affaldet op i Vognen, saa det støvede langt væk. I en Sæk, der hang og dinglede bag Vognen, kastede han Klude og Ben, som han samlede fra. De kunde jo gøres i Penge hos Marcus Bech.

Saa gik jeg op i Køkkenet, vaskede og friserede mig og fik Sko paa. Jeg ventede utaalmodigt, mens Mor fik sig nettet. Hun var altid saa pæn, syntes jeg, naar vi skulde i Byen. Hun havde ikke som andre Koner Forklæde og Sjal, men altid en pæn Kjole og Hat. Maaske var det derfor, at mange kaldte hende Frue og ikke Madam.

Jeg haabede ogsaa, at vi skulde ind til Hesteslagteren og have en Mørbrad til Bøf. Det var noget, vi alle kunde lide. Men et Besøg hos Hesteslagteren maatte foregaa skjult, for at ingen Bekendte skulde se det. Det blev nemlig ikke anset for pænt at spise Hestekød. Det var vel Overtro fra gamle

Dage, da Hesten ansaas for et urent Dyr, som kun Natmænd vilde slagte og spise.

Men Far og Mor saa anderledes paa dette som paa mange andre Ting. De var saaledes ikke bange for at spise Margarine, som de ansaa for en god og billig Spise. Vi Børn drog ogsaa hvert Efteraar ud i Riis Skov og samlede Agern, som Mor ristede, og vi saa skiftedes til at male paa en lille Kaffe-kværn. Naar man led af Kirtelsyge, var almindelig Kaffe meget skadelig, mente Far.

Marcus Bechs Gaard, Badstuegade 2.

Partiet omkring Porten hældede saa stærkt, at mange helst gik over paa det andet Fortov.

Saa gik vi til Torvs. efter at Mor havde givet Nabokonen, Madam Jacobsen, en Pakke Fødevarer til vor faste Tiggerkone. Det var saaledes, at »Lemmerne« fra Fattiggarden havde Ret til at »gaa med Kurven« hver Lørdag, og de havde faste Steder, hvor de fik »lidt i Guds Navn«.

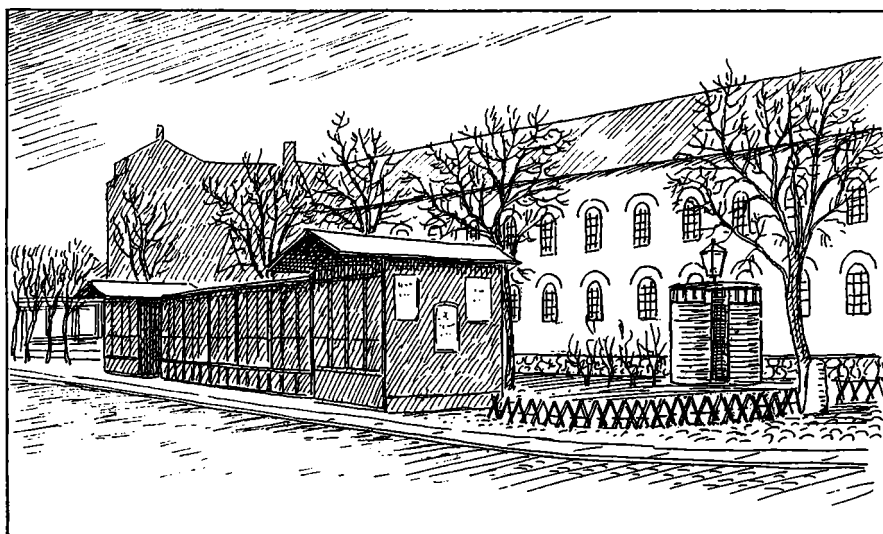
Paa Lille Torv forhørte Mor sig om Priserne. Hun havde bestemte Handlende at købe hos, men det kunde jo ikke skade at være lidt orienteret i Forvejen. Imens gik jeg og kiggede mig omkring, og der var nok at se paa. Mændene stod og bakkede paa deres lange Træpiber med udskaalet Hoved, hvoraf et forestillede en springende Hjort, et andet havde Frederik VII's kendte Træk. Konerne sad paa en Kasse iført halvstivede Forklæder og sorte Kyser. — Et Sted havde en Kone levende Kaniner, og et andet Sted var en Kasse med smaa Hundehvalpe. Men det mærkeligste var dog en Kasse med sære smaa Dyr, der gryntede og skreg som smaa Grise. Den Slags Dyr havde jeg aldrig set før og fik at vide, at de kaldtes Marsvin. Ogsaa hvide Mus og Rotter fandtes der til Salg.

Jeg husker endnu tydeligt, hvor dybt et Indtryk det gjorde paa mig, at se en Kone, som solgte Duer, tage de levende Dyr op af Kassen og kvæle dem ved at klemme dem under Vingerne, alt medens hun sad og underholdt

sig med Kunden, som om der ingenting var i Vejen. Men jeg saa den Rædsel, der kom i Duens Øjne, som næsten traadte ud af Hovedet. Saa gabte de, og der gled en Hinde over Øjnene, Hovedet sank ned, der gik en Skælven gennem den lille Krop, og den var død. Saa smed hun den døde Due over i Kundens Kurv, som om det var et Bundt Radiser.

Ved Siden af hende sad en anden Kone med Æg og Kyllinger. Med en sløv Lommekniv skar eller filede hun Hovedet af en Kylling over Kanten af en Kasse og lod Blodet løbe ned paa Stenbroen, mens Dyret baskede med Vingerne, indtil alt Liv var udslukt.

Det var for meget for mig, og jeg rykkede min Mor i Sjalet for at komme bort. Vi havde en Saks med, som skulde slibes, og jeg fik Lov til at gaa

Fiskeboderne paa Aagade, som blev nedlagt 1905. I Baggrunden — hinsides Aaen — ses Holm & Voigts Farveri og Klædefabrik med Jernvinduene. Her ligger nu bl. a. Centrum.

over med den til Nissen, den gamle enbenede Skærslipper, som hver Dag holdt udenfor Chr. Hansens Urtekramhandel paa Hjørnet af Immervad (den gamle Borgmestergaard). — Jeg stod og betragtede ham, mens han med det raske Ben satte Slibestenen i Gang. Ovenover den hang en lille Vandkande, fra hvis Tud Vandet Draabe efter Draabe dryppede ned paa Stenen, som snurrede rundt i vældig Fart. Det var morsomt at se den gamle tage fat paa Arbejdet med dyb Alvor. Jeg betragtede hans vekslende Minespil, saa godt det lod sig gøre for hans rige Skægvekst. Han havde Haar over hele Ansigtet, selv ud af Ørerne voksede de.

Da jeg havde faaet Saksen slebet, løb jeg hen til Jacob Zeuners Boghandel for at se, om den nikkende Mand endnu stod i Vinduet; men han var fjernet. Hvert Aar op mod Jul havde Zeuner — som den eneste i Byen — en mekanisk Mand staaende i Vinduet.

Jeg fulgte nu med Mor op mod Store Torv forbi Langermanns store Isenkramforretning i Borgporten. Paa den modsatte Side af den snævre Gade, hvor Bybergs Forretning dannede et Indhak med Rybner Petersens Boghandel, stod en Invalid fra 64 og spillede paa sin Lirekasse. Mor gav mig en 2 Øre til ham, fordi han spillede hendes Yndlingsmelodi Daisy Bell, og jeg lagde pænt Mønten i hans gamle Soldaterkasket, som laa paa Lirekassen.

Ved Hjørnet af Volden, hvor Jean Findlings fine Hatteforretning var med den kæmpemæssige, røde, høje Hat, fik jeg Mor puffet hen til Tusindhandelen, hvor jeg gerne vilde se alle de Herligheder i Nips og Legetøj, som fandtes der. Maaske kunde jeg ogsaa give Mor et lille Fingerpeg om min Fødselsdagsgave. — Men Mor blev utaalmodig, og vi maatte tilbage til Torvet. Ved Maren Smeds Gyde sad gamle Kjesten med sin store Kurv fyldt med Sukkerstads og Æbler. Men Mor havde ikke Sans for den Slags Ting. Hun hilste paa Sophus Nielsen, der stod i Døren til sin store Manufakturforretning, (hvor nu »Kosmorama« er), og hilste med sin fine, velpudsede Cylinderhat paa sine Kunder. Han hilste paa Mor, som om hun kunde være en Dronning, og jeg maatte naturligvis af med min strikkede Hue, skønt det kneb med at

Blomsterkonerne paa Immervad. I Baggrunden Jernstøber Christensens Ejendom. Til højre ligger Magasin du Nord og Boghandler Th. Thruers Ejendom.

faa den fri at mit struttende Haar. Det var denne Sophus Niensens elegante Hilsen og saa det, at han altid benævned sine kvindelige Kunder »Frue« i Stedet for det foragtede »Madam«, der havde skaffet ham næsten hele Byen som Kunde.

Ved Mors sædvanlige Leverandør købte hun nu en Høne til en Krones Penge og en Snes Æg til 80 Øre. Et andet Sted købte hun Suppegrønt og et halvt Fjerdingkar Flaskeæbler. Dengang var der ikke ret mange Slags Æbler at vælge imellem, kun Flaskeæbler, Gravenstener og Pigeoner og nogle andre navnløse. Af Pærer var der Grev Molkte og Graapærer.

Naar man var paa Torvetur, var der altid andre Ærinder at besørge. Jeg havde i længere Tid gaaet med en Byld paa Armen. Mor havde talt om at gaa op til Læge Mohnsen, men det var jo dyrt, og vi var naturligvis ikke i Sygekasse. Dengang maatte Arbejdere nøjes med Madam Sejersens i Spanien eller ogsaa alle fattiges Læge, Provisor Pedersen paa Løve-Apotheket. Vi valgte den sidste. Provisoren var en lille Mand med Guldlorgnetter. Han saa paa Armen og hentede et Plaster, som skulde lægges paa; men først skulde Saaret skrappes med hedt Sæbevand. Han mente Betændelsen stammede fra det Skomagerplaster (Begplaster), som jeg først havde haft paa for at trække Bylden til. Hans Metode viste sig snart at være god, for Armen kom sig hurtigt.

Da vi atter stod paa Torvet, kom Mor i Tanker om, at hun manglede en Skurebørste, og vi fandt snart den blinde Børstenbinder, der havde Stade lige overfor Mehls Fabrik.

Derefter gik vi forbi Rozzi's Hjørne, hvor der serveredes paa Fortovet, hen til Kødtorvet, hvor Landsbyslagterne holdt med deres Vogne. Deres Boder bestod kun af en Bordplade over to Bukke. En stor Presenning var slaaget op over Vognen og fastspændt til et Par Stænger over Bordpladen, saa de skærmede Manden og Kødet mod Sol og Regn.

I Blæsevejr skete det ofte, at hele »Teltet« ramlede ned over Konen, for som Regel var det hende, der handlede her, mens Manden var paa Grise-torvet for at købe ind: Grise, Faar, Lam og Kalve til næste Uges Salg.

Efter at Mor havde købt noget Oksebryst (til 16 Øre Pundet) og faaet en mægtig Skank i Købet, gik vi hjemad. Al Indmad: Nyrer, Hjerter o. l. fik man som Regel gratis hos sin Slagter.

Men nu slog Uret paa Domkirken halv tolv, og saa maatte vi stræbe at komme hjem, saa Maden kunde være færdig til Far kom hjem Kl. 12.

Det vilde ellers have været morsomt at se nogle af de Slagsmaal, som altid fandt Sted mellem de løsgaaende Hunde og Slagternes Hunde, der var tøjret til Vognens Hjul. Især Slagterne fra Vejlbj var kendt for de stridbare Bæster, de havde med for at holde fremmede Hunde borte fra Kødet.

Morsomt vilde det ogsaa have været at se, naar Torvet blev ryddet af Betjentene. Der var jo altid en og anden, som vilde gøre en rask Handel i sidste Øjeblik, saa kunde der »pruttes« kraftigt. Og naar den sidste Bonde med Piben dinglende i Munden spændte sig for Vognen og trak af Sted med til den Købmandsgaard paa Mejlgade eller Vestergade, hvor han nu hørte til, kom sidste Akt af Torvedagen: Rengøringen. — Byens Skraldemænd tog fat med Kostene, og snart var det sidste Spor af Torvehandelen udslettet.

Tegninger og Tekst: Viktor Jensen.

Bidrag til Thorsager Sogns ældste Historie.

Af Poul Rasmussen.

IFØLGE Kong Valdemars Jordebog fra 1231, den ældste bevarede Kilde, som omtaler Thorsager, ejede Kongen i Lisbjerg Herred »Thorsager med sit Tilliggende, 100 Mark Guld«¹⁾ (se Svend Aakjærs Udgave, S. 5). Af Kalø Lens Jordebog fra 1573 fremgaar det, at Kongen paa den Tid ejede alle Gaardene i tre af Sognets Byer, nemlig i Thorsager, som var paa 1154,7 Tdr. Land i 1682, i Skrejrup, som var paa 264,5 Tdr. Land, og i Faarup, som var paa 192,2 Tdr. Land. En Mark Guld vil altsaa svare til 11,5 eller til 16,1 Tdr. Land, hvis »Thorsager med sit Tilliggende« omfatter henholdsvis selve Byen Thorsager og alt Kongens Gods i Sognet i 1573. Da en Mark Guld i 63 af Svend Aakjær undersøgte Tilfælde svarer til gennemsnitlig 12,16 Tdr. Land (se Indledningen til Udgaven af Kong Valdemars Jordebog, S. 111), er intet af disse Tal helt usandsynligt. Antager man derimod, at de 100 Mark Guld, som Jordebogen omtaler, er hele Sognet eller hele Thorsager Birk, maa man sandsynligvis regne med, at der er opbrudt megen Skovjord i Sognet i Tiden mellem 1231 og 1682 (se Svend Aakjær i Noterne til Udgaven af Kong Valdemars Jordebog, S. 50 f.).

I 1573 blev der betalt enten 10 eller 12 Skæpper Rug, enten 12 eller 13 Skæpper Byg og enten 20 eller 25 Skæpper Havre i Kornlandgilde af hver af de 28 Gaarde i Thorsager. I Skrejrup blev der betalt 20 Skæpper Rug, 12 Skæpper Byg og 20 Skæpper Havre af 5 Gaarde og 10 Skæpper Rug og 6 Skæpper Byg af 1 Gaard. Endelig blev der i Faarup betalt 22 Skæpper Rug, 14½ Skæppe Byg og 20 Skæpper Havre af 4 Gaarde, og 12 Skæpper Rug, 14½ Skæppe Byg og 20 Skæpper Havre af 1 Gaard. Omregnet til de gamle Kornmaal, Ørtug og Øre Korn²⁾, blev der af samtlige Gaarde i Thorsager betalt 32,2 Ørtug Rug, 29,1 Ørtug Byg og 29,5 Ørtug Havre eller 90,8 Ørtug = 30,3 Øre Korn ialt. Af Gaardene i Skrejrup blev der betalt 11 Ørtug Rug, 5,5 Ørtug Byg og 5 Ørtug Havre eller 21,5 Ørtug = 7,2 Øre Korn ialt, og af Gaardene i Faarup blev der betalt 10 Ørtug Rug, 6 Ørtug Byg og 5 Ørtug Havre eller 21 Ørtug = 7 Øre Korn ialt. Det er meget almindeligt, at mange af Gaardene i Byer, som var i Kongens eller en enkelt Adelmands Eje, saaledes betalte samme Landgilde, og at Byernes samlede Kornlandgilde praktisk talt udgjorde et helt (og et rundt) Antal Øre Korn.

Foruden deres Kornlandgilde maatte Fæsterne af samtlige Gaarde paa Fæsteren af den lille Gaard i Skrejrup nær betale 1 Skæppe Gryn, 1 Faar, 1 Gaas, 4 Høns samt Gæsteri. Gæsteriet, d. v. s. den Afgift, hvormed Pligten til at modtage et bestemt Antal af Husbondens Folk i Indkvartering var afløst, var sat til 10 Skilling af de 9 store Gaarde i Skrejrup og Faarup og 5 Skilling af de øvrige Gaarde. Den samlede Gæsteriydelse af de tre Byer bliver 240 Skilling eller 15 Mark, altsaa igen et rundt Tal.

Som det ofte er Tilfældet med gammelt Krongods (se Svend Aakjær i Noterne til Udgaven af Kong Valdemars Jordebog, S. 137) betalte Fæsterne af Gaardene i Thorsager, Skrejrup og Faarup Sammelskat, d. v. s. nogle Afgifter, de skulde yde i Fællesskab. Den Sammelskat, der skulde svares af Kronens Gaarde i Thorsager Sogn, bestod af 3½ Tønde Smør, 1½ Tønde Honning, 6 fede Køer, 2 Malkekøer samt 12 fede Svin, naar der ikke var Olden i Skovene.

I 1573 blev der betalt omtrent det samme af alle Gaardene i Thorsager, som altsaa har været næsten lige store. Da Fæsteren af den Gaard, Lensjordebogen behandler først, hedder Jens Hovgaard, og Hovgaardene er Gaarde, hvortil der har været gjort Hoveri, er det imidlertid højst sandsynligt, at der engang har ligget en Ladegaard i Byen (se Mogens Lebech i Jyske Samlinger, 5. Rk., Bd. 2, S. 292).

Det gamle Krongods i Thorsager Sogn tilhørte maaske allerede i 1231 et særligt Birk (se Svend Aakjær i Indledningen til Udgaven af Kong Valdemars Jordebog, S. 62). Dette Birk, som senere hen ogsaa omfattede Rønde By og kaldtes Kalø Birk, hed oprindelig Thorsager Birk (se Mogens Lebech anførte Sted).

Rundkirken i Thorsager ligner meget Kirken i Bjernede paa Sjælland. Da Kirken i Bjernede er opført af Skjalm Hvides Sønsøn, Sune Ebbesen, har man formodet, at Kirken i Thorsager er bygget af Biskop Peder Vognsen i Aarhus, hvis Moder var Sune Ebbesens Kusine (se Traps Danmark, 4. Udgave, Bd. 6, S. 686, jvnf. J. B. Løffler, Udsigt over Danmarks Kirkebygninger, S. 257). Der foreligger imidlertid intet om, at Peder Vognsen har ejet Gods i Thorsager, hvorimod det vides, at det meste af Sognet har tilhørt Kongen, hvis nærmeste Medarbejdere i Slutningen af det 12. Aarhundrede netop var Medlemmer af Hvidernes Æt. Det er derfor det mest sandsynlige, at det er Kongen, der var Kirkens Byggherre.

- 1) Mark Guld er en middelalderlig Jordvurderingsenhed, noget hen i Retning af senere Tiders Tønder Hartkorn.
- 2) 1 Øre Korn = 3 Ørtug Korn = 30 Skæpper Rug eller 36 Skæpper Byg eller 60 Skæpper Havre paa Aarhuseggen.

Tre Ulykkestilfælde, som indtraf i Ning Herred 1664.

Ved P. R.

DA KIRSTEN SØRENSDATTER, som tjente hos Laurids Sejersens i Jegstrup, en Dag i Juli Maaned 1664 kom hjem til Gaarden, mødte hun Anne Andersdatter, der kom gaaende med noget Traad i et Bækken. Da hun spurgte hende, hvor hun skulde hen med Traaden, svarede hun, at hun skulde ud til Brønden og to den. Anne Andersdatter vendte imidlertid ikke tilbage fra Brønden, og da Gaardens Folk gik ud at lede efter hende, saa de, at Jungen (d.v.s. Brøndvippen) over Brønden var gaaet itu og faldet i Vandet, og at Traaden, Anne Andersdatter skulde vaske, laa paa den ene og Bækkenet, hun havde haft Traaden i, paa den anden Side af Brøndtruget. Manden paa Gaarden og hans Karl søgte derefter i Brønden og fandt Anne Andersdatter liggende død paa Bunden. De Synsmænd, der havde besigtiget den druknede, erklærede, at de havde set hende ligge død paa Skiven (d. v. s. Bordet) i Laurids Sejersens Stue og ikke fundet noget Saar paa hende.

(Tingbogen for Havreballegaards Birk 2. August 1664).

Om Aftenen den 4. September 1664 var Jens Jensen Kold i Kolt og hans Søn, der ligeledes hed Jens Jensen, gaaet ud i et Rud (d.v.s. en Rydning, et Vænge) i Kolt Skov for at »vogte paa deres Korn«. Ved Midnatstid lagde de sig ved en Eggestub, der stod i Rudet, som de nylig havde tændt Ild i for at skaffe sig lidt Varme i den kølige Nat. Da Sønnen henimod Morgen vaagnede, opdagede han, at en Gren var faldet ned fra Stubben og havde knust hans Faders Hoved. Han løb derfor hjem efter sin Moder og sin Søster, som sammen med ham fik Grenen løftet bort og Liget fjernet fra den brændende Stub.

(Tingbogen for Havreballegaards Birk 13. og 20. September 1664).

Jørgen Mortensen i Svinsager og Rasmus Andersen i Hvilsted vidnede, at de om Natten mellem den 27. og 28. Oktober, da de kørte gennem Solbjerg Skov, saa en Vogn, som var »omvæltet paa alle fire Kæpper«. De holdt derfor deres Heste an og raabte, om der var nogen, som var kommet til Skade. Da der blev svaret ja af en Mand, som laa under Vognen, rejste de den op, »satte Fjælen og Bagkurven (d.v.s. Bagsmækken, der var lavet af Risfletning) paa den«, lagde et Sæde og nogle Sække i den og hjalp den forulykkede, som hed Jørgen Nielsen og boede i Fastrup, op. Ligesom de havde faaet Jørgen Nielsen anbragt i Vognen, opdagede de anden Mand, der laa med Ansigtet i en Mudderpøl og med en Sæk Kalk over sig. Da det viste sig, at han allerede var død, blev de imidlertid bange for, at de skulde blive rodet ind i en besværlig Drabssag, og skyndte sig at komme af Sted. Medens de kørte hen ad Vejen, lagde de Mærke til, at Jørgen Niensens Heste »kom drivende efter dem med Vognen, til de kom til Fastrup Mark, og saa drev de hen paa Vejen imod Fastrup«.

(Tingbogen for Havreballegaards Birk 6. December 1664).

Erik Thøgersens Barselgilde og andet fornøjeligt fra Ingerslev i 1860'erne og 70'erne.

Optegnelser fra min Drengetid. Af Morten Eriksen Overgaard.

Morten Eriksen Overgaard.
Foto 1933.

A BEGYNDER ved min Fødsel, som a ikke kan huske, men andre har fortalt mig, den indtraf den 9. December 1866, altsaa nu 1948 for 82 Aar siden, Kl. 10 om Aftenen. A blev vejjet og ikke funden for let. Vægten viste 11½ Pund. Min Faders Fødselsdag var den 10. December, og da a var kommen til Verden, spurgte Jordemoderen min Mor: Vilde du nu ikke have ventet de Par Timer, saa Far og Søn kunde have holdt Fødselsdag samme Dag (jeg var nemlig den førstefødte). Men min Mor svarede: A ønskede ikke at vente flere Timer!

Naa altsaa, a var jo kommen til Verden og begyndte Livet i en gammel Gaard i Ingerslev — kaldet »Snedkegaard«. Nu kan det maaske være lige saa vanskeligt for en nyfødt Kleps paa 11½ Pund som for en nyfødt Splejs paa 2½ Pund at begynde Livet, da en 7—8 Pund ved Fødselen er mest normalt. Nok er det, den 7. Februar 1867 truede a mine Forældre med at ville forlade Verden, men for at a først skulde modtage Daaben, fik de Degnen til at forrette denne, da der var langt til, hvor Præsten boede, og dengang var der jo hverken Telefon eller Bil, kuns en stiv Hestevogn.

Naa, Degnen kom og spurgte om Drengens Navn; mine Forældre havde da bestemt, at a fik min Bedstefaders Navn til Fornavn og min Fars Fornavn til Efternavn, men dette, var Degnen klar over, kunde ikke være lovligt, enten skulde Drengen have sin Faders Efternavn eller et Efternavn til Fornavnet, dette blev saa tilføjet Navnet (Overgaard).

Naa, Tiden gik, og a holdt Liv; den 7. April 1867 kom, jeg blev fremstillet i Kirken, og Barselgilde blev holdt i Hjemmet med Spise og Drikke samt Dans til Loftet; dengang var der jo i de gamle Gaarde ikke særlig højt mellem Gulv og Loft. — Familie, Slægt og Venner samt Naboer var indbudt. Send (Mælk og Æg til Bagning m. m.) kom nogle Dage før Gildet. Dagen før Gildet kom »Lønpigerne« med store Stykker Smørsend. De største og smukkeste Stykker Smør (8 Pund) blev sat paa Bordet ved Højboardsende, hvor de ærværdigste Gæster sad.

Lønpigerne gik Dagen før Gildet omkring i Byen og laante Dækketøj til Bordene, som »Byemanden« (Skafferen) havde laant og stillet an i Stuerne

Paa Gildedagen, da alle de indbudte havde indfundet sig, bød Skafferen til Bords. Festmaaltidets første Ret var: Vælling kogt af sød Mælk, bedækket med »breedt« (smeltet) Smør. Anden Ret: Bergfisk med »breedt« Smør. Under Spisningen gik Spillemændene rundt i Stuerne og strøg paa »Fiolen«, mens Skafferen gik rundt med en Tallerken, som rakte over Borde. Heri lagde Gæsterne nogle Smaaskillinger, som blev fordelt mellem Spillemændene og »Kokkekonen«, der modtog sin Part oversendt i en Grydeske.

Naar Spisningen var til Ende, og Kvinderne havde taget deres Snusdaaser frem til en »Pris«, og deres Hovedvandsæg til »Vellugt«, raabte Skafferen med høj Røst: Valbekom og væssgo alle at søge eders Plads ved Bordene, i Morgen som i Dag. — Væssgo, Løøs.

Naar Bordskikken var til Ende, rejste Gæsterne sig fra Bordet — ved Barselgilde for mig som ved ethvert andet Gilde — og takkede for Mad. Derefter fordelte Kvindfolkene sig i Stuerne og drøftede deres Oplevelser med hinanden. Mandfolkene gik ud i Gaardens Hestestald, Nødset og Svinehuset for at se Besætningen.

Derpaa fordelte Mandfolkene sig i Nabogaardene, hvor den tilrejsende Families 15—16 Heste var indstaldede.

Min Fader havde 10 Søskende, som dengang alle var gifte og drev Landbrug omkring i forskellige Landsbyer i Aarhus og Skanderborg Amter, og da de fleste var kørende, var der mange Heste at faa indstaldede.

Men omsider, efter at »Overstuen« efter Spisningen var gjort ryddelig til Dans, indfandt Gæsterne sig der igen, hvorefter Spillemændene spillede op, og Dansen blev tiltraadt af de fleste. Enkelte spillede Kort.

Da Morgendæmringen begyndte at bryde frem, hævdedes første Gildedag, og Naboerne tog forskellige af Familiegæsterne med hjem for at de kunde sove lidt, før Andendagsgildet tog sin Begyndelse. Men min Farbroder i Haarby vilde ikke høre Tale om Søvn, han sagde:

»A æ it kommen te Basselgil' i Engesløw fo o sow; æ de ingen, de vel speel Kwot me mæ, fo a ska it hen o sow«.

»Jow«, sø mi Bestefaae, »de vel a!«

De to spillede saa »olle ow de bejst« til hen paa Formiddagen, saa gik de omkring i Byens Gaarde og fik Folk »røwslet ud« til Andendagsgilde, som varede til et Stykke ud paa Natten. Saa fik de alle Hestene spændt for Vognene. Folk tog Afsked med hinanden og takkede Vært og Værtinde for de to gode Gildedage, saa et Knald med Pисken over de udhvilede Heste. Særlig min Farbrors Heste i Haarby var fyrige, naar han tog Tømmen. Han havde ved at købe 2 magre Heste og opfede dem og paa den Maade skifte igen, taget 24.000 Kr. fra paa hans Heste i hans Manddomstid, — det var mange Penge dengang.

Barselgildet over mig var dermed til Ende, og Livet fortsattes i den daglige Dont, Dag og Nat. A lugged i Vuggen det meste af Tiden, men kom en Gang imellem om Natten ind i Himmelsengen, hvoraf der var to i vor Dagligstue. Den ene sov mine Forældre i, den anden min Bedstefar. Mens a laa i Vuggen, maatte min Mor jo somme Tider trække Omhænget til Side for at hive mig op i Sengen til sit Bryst, for at a kunde faa en »Pa«.

Da a var et Par Aar gammel, blev Vuggen mig for trang at strække mig i, a fik da min Soveplads i min Bedstefars Himmelseng ved hans Side. Det gik i sin bestandige Dur, indtil a var 4 Aar, saa lavede a Forstyrrelse igen ved at true med at ville tage Afsked med Livet, som da a blev hjemmedøbt. A havde faaet nogle slemme Smerter i den højre Side, ind mellem Ribbenene, saa mine Nærmeste blev klar over, at det maatte være rigtigst at hente en

Doktor fra Aarhus. Dengang var der ingen Læge paa Landet. En stiv Vogn blev forspændt for at hente Doktoren. Lægen kom, undersøgte mig og sagde, at i Dag kunde han intet gøre, da det var Buldenskab, der skulde Hul for, men det var for tidligt. »Om 3 Dage kan I hente mig igen«, sagde han. — Dagen efter kunde mine Forældre skønne, at Drengen var meget langt ude i Livs- traaden, og i en Fart fik de Doktoren hentet, min Mor tog mig ud af Sengen og sad med mig, mens Lægen skar Hul ind mellem Ribbenene. Der flød saa megen Materie ud, at 3 Gulvfliser blev dækkede. Da dette var sket, sagde Lægen: »Der traf vi det rigtige, ellers var Drengen død«. Men saa skulde Saaret jo læges, og det skete for hurtigt, saa det trak ud i mine Øjenlaag. I al min Skoletid maatte a hver Morgen væde mine Øjenlaag, før a kunde aabne dem. Mine Forældre søgte mange Raad, men ingen hjalp, end ikke en klog Mand, der sagde: »I skulde lade ham ryge Kridtpibe, saa Røgen kan trække op i Øjnene«. Min Fader købte saa et Dusin til at begynde med til een Skilling Stykket. Det hjalp ikke paa Øjnene, skønt der knækkedes mange Pibestilker; dette kunde a senere se, da a blev Mand og pløjede, hvor den gamle Gaard havde været. Men den 4-aarige Knægt havde faaet lært at ryge Tobak, og det har han holdt siden, og a kan rose mig af, at a kun en Gang har været syg af at ryge Tobak, skønt a har holdt det gaaende i 78 Aar, til Ma a d e. Dengang, a blev syg, var ved et Grisegilde, der holdtes, da Julegrisen var blevet slagtet, og efter Spisningen blev der spillet Kort. A var dengang 5 Aar og stod og saa til. A fik Lov at ryge den Aften paa min Bedstefars Pibe. A holdt den tændt ved at faa den glødende »Broom« i Piben, naar de brynede de 3 Talglys, der stod paa Bordet, og det endte med, at a blev meget daarlig tilpas med Opkastning og maatte gaa i Seng. Det er den eneste Gang, a har røget mig syg i 78 Aar.

Som 6-aarig husker a en Dag, der kom en Ilder med 4 Unger ud gennem et Hul under »Leeden« ved Overstuen. Den havde født sine Unger og opdraget dem under Overstuegulvet, og nu skulde Ungerne saa ud for at gøre sig bekendt med noget større Omraade i Verden. Men den Beregning slog fejl for »Mor Ilder«, for da de var kommet udenfor Hullet og ud i Haven, blev de opdaget, og da Ungerne ikke var saa raske til at forsvinde for Mennesker som deres Mor, blev de alle fire slaaet ihjel. Mor Ilder undslap.

Ligesaa husker a, at der om den gamle Have var et stort Sten- og Jorddige med store Træer, mest Hyldtræer, og der op til disse Hyldtræer var der »Blegplads« til Lærredet, og da gamle Folk sagde, at der i de gamle og store Hyldtræer kunde bo »Hyldmænd«, der var hule i Ryggen, var det ikke saa sært, at Pigen, naar hun ved Sengetid skulde ud for at »rinke« Lærredet ind, gav Drengen et Puf, for at han kunde følge med ud i Haven efter »Lattet«, for »Lattet« skulde jo have Aftenduggen og Dagsolskin, for at Blegningen kunde virke godt.

Da a var 7 Aar, flyttede mine Forældre fra den gamle Gaard inde i Byen til den ny Gaard ude paa Marken, der var opført under Slid og Slæb hele Sommeren, og nu om Efteraaret skulde alt, baade Folk, Fæ og Bohave flyttes fra den gamle Gaard og ud i den ny. Min yngre Broder og a blev betroet til at drive et Par store Grise derud. Men Begyndelsen var ikke heldig, for da vi kom ud med dem bag det gamle »Nødshus«, var der her en stor Mudergrøft, som begge Grisene sprang ud i, og a behøver ikke at nævne, hvordan de kom til at se ud, da der dengang ingen Ajlbeholdere var. Men saa var der en Dam i Nærheden, som vi fik dem dreven ud i, hvorefter de kom til at ligne sig selv igen.

Engang min Broder og a havde gjort noget, der ikke passede min Bed-

stefar, blev vi lukket inde i hvert sit Rum, min Broder i Faarestien og a i Huggehuset. Det var i den gamle Gaard, og der var kun et Bræddemeldskel mellem os, saa vi kunde se hinanden gennem Sprækkerne i Brædderne. Ligesaa kunde a gennem Sprækken i Døren, hvor a var placeret, se Haspen uden paa, og da min Broder græd inde i hans Kabinet, trøstede a ham med: »Du skal ikke klage dig! Naar vi ikke kan høre mer til Bedstefar, skal a nok redde os ud!« Der var jo Redskabstøj i Huggehuset, og a fandt da et tyndt Stykke Redskab, der kunde gaa ud gennem Sprækket i Døren og løfte Haspen af. Dermed var a brudt ud og kunde lukke op for min Broder. Dog skjulte vi os en Tid i Friheden. Bedstefar bebrejdede os ikke mere.

Nu kan det godt tænkes, at en og anden af den yngre Slægt i Aarene omkring 1948, vil spørge saadan en gammel Mand som mig, der er oppe i den femte Snes Aar: »Men hvordan fik I da jeres Arbejde gjort med de faa primitive Redskaber, I havde dengang?« Ja, der var kun en enkelt, der var lidt foran andre, som havde en Tærskemaskine og en lille Kornrensemaskine. Hakkelsemaskine kendtes ikke. Hakkelse til Hestene blev skaaren i en Skjærekiste. Kornet blev torsken med Plejl, koostet med en Haandskovl og finrenset i et dertil dannet Sold. Markredskaberne bestod af en Plov, en Svenskharve, en Slagharve og en Trætromle. Til Kørselsbrug: stive Vogne og Hyvlboorer. Haandredskaber: Træ- og smedede Grebe, Forker og Skovle, Spader af Jern, Liimer af Birkeris.

Omkring Kjallen var der de fleste Steder et Bolværk med Kjalvep til at hejse Spanden ned og op. I Huggehuset, hvor de forskellige Brugsgenstande til Gaardens Brug blev lavet, saasom Plovhamle, Svingle, Kjæpstokke, Kjæppe og Stjaet til Vogne, endvidere Tyrhæl og Lægne til Kreaturerne og Faarene samt en Tyrkøl, var der en Hogknot, en Tællestol, en Savbok, een eller to Save, Baandkniv og Økse, Hammer og Tang, Stemmejern, Boer og Boersving. Ikke alle havde, hvad de skulde bruge af de forskellige Redskaber, men saa laante de ved Naboerne og hjalp paa den Maade hinanden.

I Stuehuset var der flere Steder Lergulv i Dagligstuen, Stengulve i Køkken og Sals, kun i Overstuen var der Bræddegulv, og her stod Klædeskabe, Dragkister, Stondkiste og Sengesteder med et Oplag af hjemmelavede Dyner og Puder, som ikke til daglig var i Brug. I Skabe og Kister opbevaredes Vadmelsklæder, Linned af alle Slags, som alt var hjemmelavet af Uld og Hør.

Alle Væggene i Stuehuset var hvidkalkede. Lofterne var Bjælkelofter, Døre og Vinduer med enkelte blyndfattede Ruder var malet. Under den aabne Skorsten i Køkkenet var Ildstedet med en nedhængende Jernkjæde med en Krog i til at hænge Gryden paa, mens Maden blev kogt. Ligesaa var der i Salset en aaben Skorsten med Ildsted, hvortil ogsaa Bageovn og Grukedel havde Forbindelse. I Salset opbevaredes Brygge- og Vaskekar og Baljer, en Brygestol, en Tapstong, en Bankestol og Tærskels til Vasketøj samt et Salsbord og en Sandkrog til Strøsand. I en Abild i Haven havde Ovnrager, Vidske og Skørsel deres Plads. Bagetruget havde sin Plads paa Loftet, naar det ikke var i Brug, ligesaa var Malt og Humle paa Loftet i Kister.

I Mælkekammeret blev Mælken opsiet i røde Fade og senere skummet. Fløden kom i Flødebøtten for derfra et Par Gange om Ugen at blive hældt over i Stavkærnen og lavet til Smør. Ostehylde var der ogsaa i Mælkestuen, som Osten blev lagret paa. Saltkarret stod ligeledes her med Flæsk, Faarelaar og Rullepølse.

Naar a nu har nævnt de forskellige Husgeraad og Redskaber, de havde at betjene sig af dengang, saa er det ret naturligt at spørge, hvordan

man udførte den daglige Gerning og Arbejdet i de forskellige Aarstider.

Ja, lad os saa begynde ved den mørke Tid: Efteraaret. Det første, Kvindfolkene havde at gøre om Morgenen, var at faa Asken raget ud af Gløderne i Kakkellovnen. Gløderne var dækket til om Aftenen, før man gik i Seng, saa der kunde være Ild om Morgenen, naar Mælken og Kaffen skulde koges til Davren (Mælkebrød). Derefter hen at malke Køerne og faa Mælken siet op i Lerfæde i Mælkestuen. Sengene redtes, Gulvene fejedes og der blev strøet Sand paa. Imens havde Karlfolkene faaet Kreaturerne fodret, mooget ud i Nøds og Stald, Hestene striglet og vandet ved Kjaldruget. Derefter samledes de alle ved Davrebordet, enhver tog sin Ske frem fra den gængse Plads — enten ved en Vindueshasp eller stukket ind ved en Spræk ved Loftsbjælken, og saa langede de, hver især, til det fælles Mælkebrødfad med Træskeer, der til Tider rebbet lidt i Mundkrogene. Knive og Gafler havde deres fælles Plads i Bordskuffen, naar hver især først havde tørret dem paa Karkluden, som Pigen derefter tørrede Bordet af med.

Naar Davren var til Ende, satte Kvindfolkene sig til Rokken og spandt, eller de kartede, naar der ikke var Ekstraarbejde med Kartoffeloptagning, Vask, Brygning eller Bagning. Karlfolkene i Laden med Plejlen, naar Møddingen var kørt ud og Pløjningen bragt til Ende samt Kartoffelkulerne dækket godt til for Frostene, og var der endnu ingen Sne at kaste for Karlene, passede alle baade inde og ude deres daglige Dont hjemme i Gaardene.

I September var Rugen saaet, og den havde sagt: »Gør blødt under mig — læg mig i Læ ved en Knold —, saa skal jeg hjælpe dig til Brød!« Faarene var vaskede og klippede, Ulden var taget ind til Kartning og Spinding, som helst skulde være udført inden Jul. Hørret var brodet, skoget og heglet, klar til Spinding efter Jul. I Oktober var Kartofflerne samlet op, Gulerødder og Havens Frugter gemt hen til Vinter og al Skyld og Kredit betalt til Mikelsdag.

I November blev Faarene slagtede og saltede hen til Brug hele Aaret. Storvask blev besørget for et kvart Aar. Der vaskedes kun Storvask 4 Gange om Aaret. Den Storvask, der faldt om Sommeren, blev kørt ned til Aaen og skyllet i Aavand, bredt ud til Tørring paa Engen. Meget yndet.

Endelig maa a tilføje, at under det fælles Arbejde i Tørvemosen, i Høslæt og om Høsten, drak alle, baade Kvindfolk og Karlfolk af samme Ølpejter eller Flaske, der var medbragt for Tørstens Skyld. Hvis der er Nutidsmennesker, der ikke synes om de forskellige Skikke, vi dengang brugte, maa de være klar over, at vi, der er oppe i den femte Snes af Aar, ikke var opfødt ved Vitaminer, Kalorier, Bakterier eller Termometer, som nu er kommen frem indtil 1948.

I December begynder Vintermaanederne. Julegrisen bliver slagtet, Juleøllet brygget og gæret og en Del fyldt paa Flasker for rigtig at skumme om Julen til de store Julegilder, naar det kom frem paa Julehelligdagsbordet, som mest stod dækket med Sulevarer Dagen lang og Aftenen med. Bagningen til Jul var ene Sejtekoog (Hvedebrød) og Pebernødder; en fyrretyve Kager blev bagt i de fleste Gaarde, da fattige Koner, naar de kom efter en Krukke Mælk og en Flaske Fløde, fik en Julekage og et Stykke Flæsk i Forklædet med hjem til Julen. Naar saa Offersedler til Præst og Degn var kommen og Rokken sat i Skjul, var alt beredt til Julen. Der maatte nemlig ingen Hjul løbe rundt om Julen, og særlig ikke Rokkehjul før efter Helligtrekongersdag. Derimod blev der med Kridt sat et Mærke om Vejrets 12 Dage fra Juledag til Helligtrekongersdag. Dette Mærke eller Tegn blev sat

paa Bjælken i Dagligstuen. Det Mærke, der for hver Dag var sat eftersom Vejret var, rettede man sig efter, idet der regnedes med, at saadan blev Vejret efter Dagens Mærke (Julemærkerne) Maaned efter Maaned i Aarets 12 Maaned.

Januar Maaned gik med den daglige Pasning i Stuer og Køkken samt Malkning og give Kalve, det var Kvindfolkene Gerning, og saa for Resten holde sig til Rokken med at spinde Hør; nu var Uldgarnet jo sendt til Vævning. Husmoderen havde hjulpet Væveren at trende Garnet. Karlfolkene daglige Gerning var at røgte Gaardens Besætning, fodre Køerne med Hø og Halm, lidt Avner med »støbte« Ærter eller lidt Havregrutning. Af Dyrebestanden var Hestene deres eet og alt, de fik Havrekjærrehakkelse og til Tider lidt Kærne paa, saadan at de kunde slaa op, naar de kom for Sneslæden, og præsentere sig godt for tyske Opkøbere. Hvis der skulde ombyttes et Par fede Heste med et Par unge, magre Heste, kunde der tages Penge fra.

Faarene blev jaget ud paa Rugen, naar der var Barfrost; nu var Ulden jo vokset lidt ud igen, saa de bedre kunde modstaa Kulden, men de skulde nok søge ind i Faarestien igen, naar det ved Aftenstid blev koldt. Dog sagde Manden sommetider ved Nætovveren: »I fek val Foeren ind?«

Naar der ikke var Sne at skovle, var Karlfolkene inde i Ladeloen med Plejlen over Hovedet Dagen lang. Aftenen gik for dem paa forskellige Maader, enten ved at lave Hejter (Maller og Moner), binde Løb og Fuerkopper ow Sywi og anden Husflid eller spille Kvot og til Tider Højtlesning.

Februar Maaned begyndte med Kjormesgilde. En Snes af de gamle gifte Folk slog sig sammen om at skiftes til at gøre eet Gilde om Aaret, og til Afholdelse af Udgifterne for den, der gjorde Aarets Gilde, betalte hver af de andre Par »een Rigsdaler«.

Alle skulde møde præcis Kl. 1 om Eftermiddagen. Spisningen begyndte med Flæsketeg, Faarelaar, Rullepølse og Sejtekoog med Drammer og Øl. Derefter Kaffe med Kaffebrød og saa en 3—4 store Kaffeponcher, og saa var Stejlen sat, (For to Kaffeponcher til saadan et Gilde var jo kun, som naar et Par Mand kommer sammen). Derefter stemte de to bestilte Musikantere Fiolen, og Dansen begyndte, gjerne med en Pærevals, som nok kunde klares uden Tørst, men efter en Galop maatte Sveden tørres af og Ganen læskes med en Dram og en Taar Øl. Med Spise og Kaffe til de forskellige Tider, var dette jo aftalt, da Gildeslavet blev stiftet. Øl med Rom i Kl. 12 om Natten hørte ogsaa til, men blev senere afskaffet, fordi Mændene, naar de havde faaet rigelig af den Bolle og igen traadte Dansen, ikke kunde faa Bentøjet til at holde Trit efter Fiolen. Men de, der kunde holde ud, blev til den lyse Morgen. —

I Februar skulde Forsyning af Træbrænde ogsaa bjærges hjem til Gaarden, samt Gavningstræ: enten det nu var fra Skov eller Træer ved Gaarden, skulde de fældes eller Grene fra Poppeltræer saves ned, inden Saften fra Rødder og Jorden trængte op i Stammen. Kvindfolkene skulde have Fjerene af de i Aarets Løb slagtede Fjerkræ ribbede og ovntørrede, samt have Flæsket røget i Ovnen og derefter hængt op under en Hanebjælke paa Loftet, hvor der kunde skæres af det efter Behov i Aarets Løb; ligesaa blev Faarelaarene røgede og nedpakkede i Rughalm i en Kiste paa Loftet til at skære af til Paalæg.

Ellers gik alt i den daglige Dont inde og ude.

I en af de tre Vintermaaned blev Tælgen af de slagtede Faar støbt til Lys, Praaser og Væger til Belysning i de mørke Aarstider. Endnu fandtes ingen Stenolie- eller Petroleumslamper.

Marts Maaned blev sommetider kaldet overflødig, da den hverken bragte Vinter eller Vaar. Men der var jo altid noget at lave. Nu var Vadmel til Klæder kommen hjem fra Væveren; det havde været til Farvning, Stampning og Overskæring, og Skrædderen kom nu med sin Maskine for at sy nye Klæder til Paaskefest. Bolster ligesaa kommen af Væven, saa Kvindfolkene kunde komme til at sy Dyner og Puder og udstoppe med Fjer eller Dun, enten indkøbt eller af deres eget slagtede Fjerkræ. Ligesaa blev alt det haspede Hør vundet i Nøgler med »Ruselæp« i Haanden, for derefter at faa Nøglerne sendt til Lærred-Vævning. Karlfolkene sorterede det skovede Træ, de tynde Topgrene blev sat i Vedkassen bag det søndre Hus, saa Solen i Sommerens Løb kunde bage det knastørt, saa Pigerne let kunde knække Forklædet fuldt om Aftenen til Optænding næste Morgen. Gavningstræ blev søgt ud, og Resten af Træet blev lavet til Brænde for at bruges sammen med Tørv om Vinteren. Kul kendtes kun i Smedjen.

Ja, ogsaa i Hoghuset blev der lavet adskillige Trægenstande til Brug Foraar og Sommer. De Markredskaber, der trængte til Hvæsning, blev sendt til Smeden, saa de var rele til Brug, naar den Tid kom, da Markarbejdet kunde begynde. Trak Markarbejdet ud — før Midten af April var der jo ingen, der tænkte paa Markarbejde — fik man Tækkehalmen gjort i Stand til Tækning, ribbet det »slejre« fra, bundet det »stri« i Neg, skaaret Rodenderne lige af i Skærekisten, bundet 3 Neg sammen i et Taghalmknip, bragt et Par Rugklæpinger til en gammel Kone i Byen, der snoede Simer til at binde Taghalmen paa Hustaget fast til »Latterne« med, naar Tækkemanden kom og lagde det nye Tag op.

Ogsaa River og Kratter blev gjort i Stand til Brug i Sommertiden til Hørvning i Slæten og Negoptagning om Høsten.

I April Maanedes sidste Halvdel begyndte Harvningen, hvis Pløjemarken havde rigelig med hvide, tørre Pletter. Først en »Tand« paa tværs med Slagharven, saa en paa langs med Svenskharven og derefter en paa tværs. Naar saa Sædekornet var maalt op i Sække (det havde hverken faaet Bejdsning eller noget andet Pulver), blev det kørt ud paa det Indtægt, det skulde saas i. Saaningen gik for sig med Haanden, og Kornet blev harvet ned med Svenskharven — en Tand paa langs og en Tand med Slagharven paa tværs. Skulde der saaes Græsfrø til Udlæg, saa en Tand med Slagharven.

Naar det var gjort, maatte Piger og Drengene ud at samle Smaasten af, før der skulde tromles. Ærter, Havre og Blandsæd saaedes i Tiden 8 Dage før og 8 Dage efter Majdag. Byggen blev saaet 16. Maj. — En Karl skulde helst kunde saa 8 Tdr. Havre en Dag, og Byg 6 Tdr. en Dag. Muldvarpeskuddene blev ogsaa »splet« paa den Tid.

Fra den Tid, Foraarsarbejdet i Marken var begyndt og indtil Høsten var til Ende, var baade Kvindfolkene og Karlfolkene som Regel i Arbejde mindst 14 Timer daglig i alle Ugens 6 Søgnedage (Ferie kendtes ikke). Naar Kornet var saaet, blev Kartofflerne sat. Kom saa Tækkemanden, passede Karlfolkene ham. Brakmarken blev ogsaa harvet. Imens saade Kvindfolken »Otetøj« og ordnede Kaalhaven. — Nu, da Køerne var kommen paa Græs, gav de mere Mælk og skulde malkes tre Gange daglig, saa Pigerne maatte malke om Middagen, mens Karlene sov Middagssovn. Dette var en Regel Sommeren lang. Efter Aftenmalkningen maatte Pigerne som det sidste hen i Laden efter en lille Halmvisk og saa om i Vedkassen og knække et forklædefuld Pinde til Optænding næste Morgen.

I første Halvdel af Juni drog alle Gaardens Folk — paa Konen og Hjordrengen nær — i Tørvemosen med Redskaber og Proviant. Det vil sige, Ko-

nen kom til Tider med Pandekager til Middag. Derefter tog de dem en lille Lur i Græsset med Frakken (Kjovlen) over Hovedet for Solens Skyld. Pigerne var i de Dage, de var med i Tørvemosen, fri for Malkning om Middagen, det ordnede Konen. Tørveskjæringen kunde foregaa paa to Maader efter Tørvejordens Beskaffenhed, enten Skjæretørv eller Æltetørv, men i begge Tilfælde var det Pigerne Arbejde at skubbe dem ud med »Skubkar« (Hyvlbor) fra Tørvegraven til Læggepladsen. Karlen stod i Tørvegraven med Træskostøvler paa og æltede Tørvejorden blød til Strygning, hvorefter han fyldte »Hyvlboeren«. Hvis Karlen havde et godt Øje til Pigen »minisjerede« Karlen lidt i Paafylldningen. Pigen kørte saa det tilberedte »Døj« hen til Manden paa Læggepladsen, hvor »Døj« blev væltet af og derefter glattet ud i en passende Tykkelse, siden »stukket af« paa langs og paa tværs med et Spyd paa et Skaft. Et saadant Spyd havde de i enhver Gaard til Forsvar, om der kom Skarnsfolk til Byen.

Naar Tørveskjæringen var endt, og der var Tørvej, kunde Kvinderne begynde at kante Tørvene, derefter rejse dem og blive ved med at lette paa dem til Tørring, indtil de havde dem i Stakke. Imens kørte Karlfolkene Møddingen ud paa Brakjorden og pløjede den ned. Brakjorden blev pløjet fire Gange i Løbet af Sommeren, saa den kunde give en god Rugafgrøde til Brødkorn hele Aaret.

I første Halvdel af Juli Maaned blev Engen slaet. Karlene lagde det paa Skaar med »Hjølle« (Le). Pigerne »holmede« Skaarene ud til Tørring med Riven. Senere, naar det var begyndt at blegne til Hø, blev det »hverret« op, vendt med Riven, for kort Tid derefter at blive sat op i Stakke. Karlene forkede det sammen, Pigerne rev efter. Naar dette var endt, skulde Høstakkene staa og fordampe en 8 Dage, inden de maatte komme i Hus. — I denne Tid blev Tørvene kørt hjem. Karlene læssede Tørvene i Mosen, Pigerne læssede dem af i Gaarden ind i Tørvehuset. Træbrændet, der nu ogsaa var tørt, kom ligeledes i Hus. Naar dette var endt, blev »Aasættet« taget af Vognen, hvorefter de to bageste Hjul blev skubbet et Par Alen tilbage, en »Langvogn« sat imellem For- og Baghjul, derefter blev »Lejren« og »Skraver« sat paa, saaledes at Høstvognen nu var »re'le« til Brug. Hestene blev spændt for, Karlen og Pigen satte sig paa »Sejfielen«, Manden eller Drengen satte sig paa »Bondsejlet« med Benene bagud, og saa kørte de i Engen efter Hø. Naar de gav Holdt ved en Høstak, steg de af Vognen paa Pigen nær, hun blev i Vognen og lagde »Villerne« i Lav, eftersom Karlen forkede Høet op til hende. Den anden, der var med, rev Stakbunde sammen. Naar saa Læsset var højt nok, blev »Lasmestongen« bundet over, derefter blev Siderne og Enderne revne glatte. Var Læsset lige, og der intet Tegn var til, at det kunde vælte, fik Pigen Ros. Efter at være kommen hjem i Gaarden forkede Karlen Høet ind ad et »Akkenej«. Pigen og Drengen løftede med Fork Høet op i Stoklavet, hvor Manden »gøllede« det.

Og saa var de naaet til August Maaned, Rugen var bleven moden til Høst. Karlfolkene satte »Meedkroog« paa »Sloodrawet«, sleb »Hjöllien«, fik en ny »Stryg«. Kvindfolkene fik »Flaggehatten« om Hovedet, Høstærmer paa Arme og »Kratte« i Haanden, og saa gik det løs med at meje Rugen. Men der kunde være megen Forskel paa Karle med at lægge »Skooren« pænt og Pigerne Hurtighed med at trimle Negene og binde dem op. Naar saa Rugen var kommen i Hus, og Foraarskornet endnu ikke var helt modent, tog de nogle Dage, særlig Pigerne, til at lave Baand i. Foraarskornet skulde nemlig bindes i »Kjærre«, to Neg sammen. Først tærskede Karlene saa noget Rug af med Plejlen og lignede Halmen pænt til Pigerne til at lave Baand af.

Naar saa Foraarskornet var blevet modent, blev ogsaa dette høstet med Liv og glade Dage, det var jo lettere at »bakse« med end det svære Rug, der var groet efter Brak. Tidsler kunde der godt være i Udlægshavren, der var den fjerde »Kornkjærre« i Rad efter Brak, men saa tog »Optoeren« et Par Vanter paa. Naar den sidste »Skoee« af Foraarskornet var bleven mejet (den, der bandt det sidste Neg, blev kaldt »den gamle«), saa gik alle Høstfolkene hjem og stillede sig an i Kaalhaven. Karlene strøg »Hjöllien« og bankede paa den med Strygen (en Stryg var en tynd Fyrretræsliste dypet i Tjære og derefter i Sand). Hvis saa Konen i Gaarden ikke kom ud med Æbleskiver og Manden med Brændevinsflasken og Ølkruset, var Kaalene i Fare, men naar Mand og Kone udfyldte deres Pligter, var Kaalene reddede.

Naar saa Kornet havde staaet i Hobe paa Agrene en otte Dage i nogenlunde Tørvejr, gik Pigerne ud med de dertil lavede Halmbaand og bandt to og to Neg sammen i »Kjærre«. Høstvognen kom bagefter og fik »Kjærrene« læsset paa, og derefter blev de kørt hjem og »gøllet« i et Gulv i Laden eller sat i Hæs. — »Nu haar vi faaet »Kjærrene«, sagde de, »nu har vi kun Rivelsen tilbage«, og saa stillede alle med en Haandrive, den ene bag den anden, Ager op og Ager ned, indtil Rivelsen laa i en Stribe paa hver Ager. Derefter blev den samlet i Bunker og kørt hjem, hvorefter Høsten var til Ende, og Høstfolkene fik deres »Skoorgrød«, — og knap derefter begyndte Høstgilderne.

Da a nu slutter her med Nedskrivning af forrige Generations væsentlige Dagværk i Aarets 12 Maaneder, randt det mig i Tanker, at ogsaa de havde oplevet to Krige, og det endda direkte, i 1848 og 1864, men disse to Kriges »Eftertryk« overvandt de ved mindst 14 Timers dagligt Arbejde — uden Ferie. Samtidig tænkte jeg: Kan den Generation, der nu overlever de sidste to — ikke direkte Krige, 1914 og 1940 — nu ogsaa overvinde disse to Kriges »Eftertryk« med højst 9 Timers dagligt Arbejde — med Ferie?

Naa, altsaa den gamle Gaard var brækket ned, og vi var flyttet ud i den ny Gaard. Efter Byggeriet dér laa der hist og her mange halve og kvart Mursten. A var som før sagt 7 Aar og min Broder 4 Aar. Vi fik saa Lov at samle disse Stumper Mursten sammen og bygge en Mølle af dem. Til Dør fik vi et Ladevindue fra den gamle Gaard. En lille Vogn med fire Træruller til Hjul fik vi lavet, og den blev forspændt med vor store »Schæferhund«, hvis Seletøj var en Hestegrime. De første Dage maatte vi lempe os frem, indtil Hunden fik lært at gaa i Tøj, men det varede ikke længe, inden han logrede med Halen, naar vi kom ind i Lænken til ham med Seletøjet, saa vidste han, at nu skulde der køres, og det giver Adspredelse.

Min Broder kørte saa med Hunden Sten til, hvor Møllen skulde staa, og a æltede Ler og murede Stenene sammen med Leret, og da den var i Rejseshøjde lavede vi Møllehatten, der blev klinet udvendig med Ler. Da den var bleven tør, hev vi den op paa Møllen; min Broder stod inde i Møllen og a stod udenfor, mens vi gjorde den fast. Derefter slog vi to Brædder paa et Par Alens Længde over Kors til Vinger, som saa blev anbragt paa en rund Stang inde under Hatten og gjort fast inde i Møllen, og saa beregnede vi, at naar vi nu fik Inventar i Møllen, maatte det hele kunne drives ved Røgen fra Naboens Skorsten. — Men Inventaret kom uventet en Dag, vi kom og saa ind i Møllen; det første vi saa, var fra een, der havde gjort sig ufin derinde. Tjenesterengen, der passede Køerne, godtede sig derover, skønt det havde knebet ham at komme derind gennem det lille Vindue til Dør og sidde derinde. Nu var min Broder og a enige om, at Møllen var forpestet, og at der aldrig kunde blive noget fint Mølleri, hvorfor vi brød Møllen ned.

Da Vinteren kom og a skulde studere ABC, da a skulde til at gaa i Skole til Foraaret, var det nu slet ikke saa rart med den tvungne Læsning; a vilde meget hellere ud at køre paa Isen med Slæde og være med til at lave Snehuler, men om Aftenen blev der da gerne lidt Tid til at spille Kort med Bedstefar. Naa, men Foraaret kom, og en Dag var Far og a samt en Nabodreng og hans Far paa Vej til Skolen for første Gang, og ved den forestaaende Højtidelighed med at staa frem for Degnen maatte det »fornødne« ordnes, før vi gik ind paa Skolen, og da havde a et beklageligt Uheld, syntes a da. Vi havde dengang »Smækbowser« med 4 Knapper til at knappe Smækken op paa, og nu gik der en Knap af ved den ene Side. — »Hva ska a nu gye?«, sø a. — »Aae«, sagde Nabomanden, »det er er ogsaa sket for mig, saa bøjer a bare Hjørnet ind, og det kan du ogsaa gøre!« — Og det gik, uden at nogen anede det, a mærkede da ikke, der var nogen, som snakkede om det.

Men da vi var bleven skreven ind i Skolens Protokol, og Degnen af vore Fædre havde faaet, a tænker mig en Daler fra hver, gik de hjem, og nu var vi to Knægte for første Gang udenfor Hjemmets Hygge sammen med flere andre. Vi blev saa af Degnen ført ind i Skolen og fik anvist vore Pladser ved den nederste Ende. En skulde jo sidde øverst, men det blev ikke mig, skønt a var den største, men en mindre Dreng, og a blev sat anden, og dette gentog sig ved hver Eksamenskarakter, naar der nogle Dage efter Eksamen skete Omflytning; han blev ovenfor mig, og a næst efter ham hele vor Skoletid, baade i det Lille- og i det Store Klasse, og før Konfirmationen havde vi anstrengt os, saa vi havde naaet Klassens øverste Ende.

Men — som alle véd — hvad har ikke saadan en 7 Aars Purk at fortælle om den første Dag, han er i Skole, naar han kommer hjem. Senere tier han med, naar der er faldet noget paa Rygstykket af Tamp eller af Spanskrør, som de gamle Degne brugte flittigt, naar vi havde forset os, og det skete jo ikke sjældent, naar vi blev ældre — i Skolens Fag og i Lærdom, og var blevne mere dristige til at trodse Degnens Forbud. En Morgen f. Eks. havde de første, der var kommen, dristet sig til at lege »Skytte og Hare« ude paa Skolepladsen, og eftersom de andre kom, sluttede de dem til i Stedet for som paabudt at sætte sig paa Plads i Skolen og læse paa deres Lektier. Men Udfaldet blev ogsaa derefter. Da det blev paa Klokkeslaget Skoletiden skulde begynde, kom Degnen frem i Forstuedøren og raabte med høj Røst: Kom ind! Men han blev staaende i Forstuen, som vi skulde igennem, og svingede med et Limskaft, og da der ingen Vej var udenom, og a var en af de største og højeste, fik a et Rap over Nakken, saa a røg ind paa Skolegulvet og ind under Bordene og op paa min Plads. Med det samme maa a nok hellere give en Forklaring om de her Limskafter. I Forstuen til Skolen skulde vi hænge vor Kasket og vort Mundklæde. Særlig om Vinteren skulde vi ogsaa der eller ude paa Trappestenen træde Snavs eller Sne af vore Træskostøvler, inden vi gik ind i Skolen. I Forstuen stod der derfor nogle Birkelimer med Skaft, og det var saadan et Degnen havde trukket ud og stod og svingede med, ellers blev de sjældent brugt til andre Tider end om Lørdagen efter Skoletid, saa blev der af de største Piger udtagen 2 til at feje Skolestuen, samt 2 Drengene til at flytte Bordene, eftersom Fejningen skred frem. Bænkene hængte fast ved Bordene. Det var Rengøring til Søndag, saa var alle Vandpladsker fra vedhængende Sne fra Træskostøvler jævnet ud.

Naa, en Ting vil a nok undskylde Degnen med, vi var den sidste Vinter, a gik i Skole, 65 i den store Klasse, saa der maatte skaffes ekstra Borde og Stole for at alle kunde faa Plads, — og saa tillige, at »Degnemadammen« var svagelig og ikke kunde taale al den Støj, alle vi kunde lave i Frikvarter og

i de to Timers »Middag«, i hvilken iøvrigt en Del gik hjem og fik deres »Unnowe«, men der var nok til at lave Støj endda, saa a kan nu godt forstaa, at Degnen tit bad os om at være mere stille. Vi, der blev i Skolen om Middagen, fandt saa paa at spille Kort om Knapper, og det gik godt. Degnen kom ind for at fyre i Kakkelovnen, han sagde ikke noget, skønt han godt saa, vi puttede Kortene. Det gav os Dristighed, saa vi ikke senere tog det saa nøje, fordi Degnen kom. Men en Dag var a baade heldig og uheldig; a havde om Middagen vunden mange Knapper, som a havde i en Lærredspose, min Moder havde syet til mig til dette Brug. Da vi saa efter Middagens to Timers »Fri« skulde have Indenadslæsning og Læsebøgerne blev delt om, saadan at to skulde se med hinanden i en Bog og saa følge med under Læsningen, stoledes a paa, at han a sad sammen med, fulgte med i Bogen, saa a godt kunde tælle mine Knapper. Men hvad sker saa! Bedst som a tæller, rækker den Dreng ved den anden Side af mig en Arm ud og slog til Posen, saa hele Herligheden røg ned paa Gulvet, og saa var det endda, at a maatte samle alle Knapperne op og aflevere til Kakkelovnen — med Skænd til.

Naa, der siges jo »Forandring fryder«, og det blev ogsaa Tilfældet med os, for da vi havde spillet Kort en Tid, var der en Dreng, der sagde: »A har et Spil smaa Kegler, hvis a nu tog dem til Skole i Morgen og saa lægger dem under en Busk bag Naboens Havedige, kunde vi saa ikke godt sætte Bordene lidt sammen og slaa Kegler inde i Skolen om Middagen — ?« Forslaget blev vedtaget. Dagen efter kom Drengen med Keglerne — Middagen kom og Spillet begyndte inde i Skolen. En Tid gik det godt, men saa engang det var min Tur til at slaa, fik a Kloden til at slaa Keglerne med sat temmelig højt, saa den røg gennem en Rude i et Vindue. Spillet fik Ende, ham med Keglerne fik dem ud og puttet væk, og a fik Glasstykkerne, der var tilbage i Rammen, hvor Ruden var slaaet ud, pillet væk, saa Degnen ikke saa godt kunde opdage, at Ruden var borte. Naa, alvorligt var det og værre blev det, for da vi begyndte vor Tavleregning efter Middag, gik Degnen frem og tilbage paa Gulvet og røg en Pibe Tobak, men naar han kom i Nærheden af Rudehullet, kunde den af Drengene, der sad nærmest, ikke dy sig for at gøre Miner til slet Spil, og dette opdagede Degnen, og Forhør blev holdt, og de maatte bekende, at det var det med den Rude, og at det havde været mig, der havde slaaet den ud med en »Kegleklode«. Drengen, der havde taget Keglerne med i Skolen, maatte hente dem, og de gik samme Vej som mine Knapper, og a fik Paabud om at faa Ruden sat i. Det kunde jo nok efterkommes, da der boede en Glarmester i Byen, men noget andet var, at Ruden skulde koste 75 Øre. Nok havde a Penge i Pungen, men saa mange havde a ikke, og saa maatte a jo bekende Skaden derhjemme for at faa Penge til at betale Ruden med. Naa, Ruden blev sat i og betalt, saa var den Akt ude.

Min Bedstefar havde imidlertid fundet paa, at i de Dage, a ikke var i Skole og Køerne skulde ud til Dammen for at drikke, skulde a passe dem, mens han gjorde Baasene rene. Men en Dag efter flere Dages Frost var Isen paa Kjærene meget glat. Damme og Tørvegrave maatte vi ikke komme paa. Min Bedstefar havde nu »vækket« Isen, saa Køerne kunde komme til at drikke. Vi havde løst Køernes Klavebaand og faaet dem ned til Dammen, hvor a saa skulde holde Opsigt med dem. Men den Dag havde a noget helt andet i Hovedet, a havde faaet nogle tomme Gartrisser inde ved Kvindfolkene, og a havde regnet ud, at naar a gjorde dem fast til Slædetræerne under min Is-slæde, vilde det blive et sjældent Køretøj, og ved at tænke paa det, blev Tiden mig alt for lang ved Køerne, saa a sneg mig ind i Hoghuset og var lige kommen ilav med Slædetøjet, da a ser paa een Gang min Bedstefader

i Hoghusedøren med Limen i Haanden og Skældsord i Munden. Heller ikke her var der nogen Vej udenom, a maatte forbi ham, og fornåm igen et Limskåft over Nakken. Men da vi saa havde faaet Køerne ind, var a jo straks i Gang igen med Isslåden, for det gjaldt om snarest muligt at faa den ny Opfindelse prøvet. A kom saa ud til et stort Iskjær i vor Mark, hvor a vidste, der ingen andre Drenges var den Dag. Og heldigt var det, for da a stod op paa Slåden, lagde alle Trisserne sig ud paa Siden, og a tænkte ved mig selv: »Sikken en Torsk, du er, at du ikke kunde tænke dig, at dette ikke kunde gaa!« Da jeg i mange Aar ikke har set en Isslåde, véd a ikke, om de bruges endnu, men Skøjter brugtes ogsaa dengang. Vi lavede en Isslåde paa denne Maade: 2 Slådetræer paa $\frac{1}{2}$ Alens Længde med et Stykke Telegraftraad underneden, satte dem med $\frac{1}{2}$ Alens Afstand fra hinanden, slog saa 2 Brædder af samme Længde fast ovenpaa Slådetræerne. Yderligere anskaffede vi os en god, lige, passende tyk Hasselkæp, fik den bagt i Ovnen efter en Båging, fik en Jernring om den tykkeste Ende og en spids Pig i selve Enden. Naar en Dreng saa stod op paa Slåden med Pigkæppen mellem Benene, slak Piggen i Isen bag ved Slåden og trykkede til, gled Slåden med Fart. En lille Pige kunde godt sidde paa Drengens Træsko og vende Benene fremefter, saa hendes Træskohæle gled paa Isen. Paa den Maade kunde vi køre den halve Vej til Skolen, før Uddræning af de lave Arealer blev almindelig. Men ogsaa ved denne Sport kunde der ske Uheld. Piggen kunde glide paa Isen, saa man røg bagover, saa Stjerner kom til Syne i Solskin. Engang kom a til at hænge i et Hul udenfor et Hus. Hullet var lavet i Isen for at hente Vand dér, og da det ikke var større, end en Spand kunde gaa derned, beholdt a Armene ovenpaa Isen, men koldt var det for den Del, der var i Vandet.

Da a var en 8—9 Aar, var a en Dag sendt til Høkers for min Mor med Paabud om ikke at fange Karudser i Dammen, der hørte til den gamle Gaard inde i Byen; men da a var paa Hjemvejen fra Høkeren, kom a om ved Dammen, og der laa en Stang med et Sold paa i den ene Ende. Dette fristede mig til at prøve at fiske. A hev Soldet ud i Dammen, gav det nogle Sving med Stangen, hev det saa paa Land igen med 2 Karudser i paa Størrelse med almindelige Rødspætter. A var saa optaget af Fangsten, at a slet ikke tænkte paa Paabudet, da a vandrede hjemad med Høkersager og Karudser, før a gik ved Siden af vor Hvedemark og kunde se hjem. Da kom det op for mig: Det gaar aldrig at komme hjem med de Karudser! Det var lige før Høst, og resolut smed a dem ind i Hvedemarken.

Naa, som sagt, a var stor af Fødsel, og i al den Tid a voksede, var a stor af Alder. Da a var ti Aar, fik a en lille Høle, og med den tog a min Skaar som tredie Mand i en Tønde Land med Ærter, og om Høsten derefter, mens a passede Køerne, og min Moder havde Tid, gik vi tredie Mede i Kornhøsten.

Da a var 11 Aar og min Broder havde gaaet i Skole den første Sommer, havde vi den Sorg, at han om Julen blev angrebet af Gastrisksfeber, der medførte Døden. A husker det endnu, skønt det er 71 Aar siden, at Dagen efter hans Død kom en Nabomand og vilde glæde ham med en fin Pengepung med blank Messinglaas og grøn Betræk indeni. I Pungen var der nogle røde Øre, og i et lille Rum i Betrækket sad der en 10 Øre. »Ja«, sagde Nabomanden, »som det nu er gaaet, og du græder over, at din Broder er død, saa maa du nu faa Pungen!«, og han gav mig den, og a kan ikke nægte, at a var glad ved den og havde den i mange Aar. Men tit ønskede a dog hellere, at min Broder havde levet og faaet den. Paa hans Begravelsesdag havde

Skolebørnene skillingen sammen og sat en Marmorplade paa hans Grav.

Da a blev konfirmeret 14 $\frac{1}{4}$ Aar gammel — Højde 66 Tommer (171,6 cm), Vægt 139 Pund (69 $\frac{1}{2}$ kg) — blev der holdt Gilde over mig. Mine Forældre havde udstyret mig med pæne Klæder og hvad dertil hører. Fra Slægt og Venner fik a en Skrivemappe af Pap med Penneskaft, Blyant og Blækhus samt 2 Breve og 2 kristelige Bøger, som a har endnu, og saa 3 — tre — Kr. i Penge.

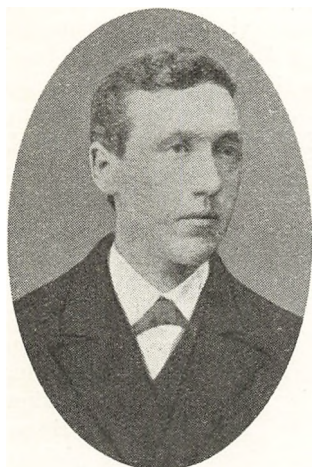
Naa, men nu var a jo saa fri for Skolen og skulde til at hjælpe til med det daglige Arbejde hjemme ved mine Forældre. Det første, a særlig lagde Mærke til nogle Dage efter Konfirmationen, var, at Tækkemanden kom, og der skulde lægges nyt Straatag paa et af Udhusene. A blev sendt op paa Loftet for at skære de gamle Simer og saa skubbe det gamle Tag ned. Da det var gjort, blev der mere lyst, og a ser da en Høne ligge ganske rolig inde ved Husremmen. A jagede hende væk og saa kom der 16 Æg til Syne, hvor hun havde ligget. A samlede dem i min Kasket og gik ind til min Mor med dem. Hun slog saa et i Stykker for at se, om de var friske — men nej, der var en Kylling i det. Saa sagde hun til mig: »Læg du nu Æggene op igen, hvor du tog dem, og bliver der saa nogle Kyllinger, saa maa de være dinel!« A lagde saa de 15 Æg igen, og saa en Ugestid efter kom Hønen ned med 16 Kyllinger. Den Gaade er ikke løst endnu efter 68 Aars Forløb, men Kyllingerne levede alle til de blev saa store, at »Kokkerne« havde Kamme. Saa kom der en Dag en Fjerkræopkøber kørende ind i Gaarden med Kasser i Vognen. Prisen blev først sat, »50 Øre pr. Stk.«, sagde han, »mere faar ingen for Kyllinger!« — »Naa, ja, men saa maa du hellere faa dem!« Han fik saa alle mine »Kokke«. Min Mor, der ogsaa havde Kyllinger, fik alle mine »Hønner« mod at hun gav mig »Kokke« i Stedet, men hvem der fik Penge, det var mig — ialt 8 Kr. Det var mange Penge at passe paa, saa a maatte til at lave et lille Skab med Skuffer til at gemme alle de Penge i.

Min Interesse for »Skydetøj« blev tidlig vakt, idet vi i den gamle Gaard havde en Væver til Nabo, som a kom ind til næsten hver Dag. A havde i deres Have en Ribsbusk, og mens a var en lille Purk paa, a tænke mig et Par Aar, ialtfald var der en lille Grøft, a skulde over, og den maatte a kravle over. Denne Ribsbusk maatte a plukke alle Ribsene af, men maatte saa ikke komme i de andre Buske. Væverens havde en Opholdsmand, og han gik altid med Kæp med Pig i Enden. En Dag talte han lidt haardt til mig, saa a en Tid, naar a havde banket paa Yderdøren og Konen lukkede op, nævnede først Opholdsmandens Navn og om han var hjemme. Sagde hun ja, saa vendte a om og kravlede over Grøften og hjem; sagde hun nej og hun lod mig komme ind, havde a en ikke særlig hvas Kniv, der var stukken ind ved »Vinnikarmen« ved Børdet, og der kunde a sidde og pille Marven af Hyldepinde. Kom der saa en Kone med et »Vejgaan« Nøgler, blev Trenen stillet an paa en Sten med et Hul i i Lergulvet, hvor en Pig af Trenstokkens ene Ende blev stukket ned, og den anden Ende ligesaa med en Pig blev gjort fast i Loftsbjælken. Paa Trenstokken blev sat 4 Vinger af samme Højde som Stokken og en halvanden Alen ud fra. Alle Konens Nøgler blev saa fordelt i en Kasse med et passende Rum til hvert Nøgle. Væveren samlede en Ende af hvert Nøgle i sin ene Haand og gjorde dem fast til en af Trenens Vinger, og med den anden Haand skubbede han Vingerne frem. Konen skulde paase, at Nøglerne var i Bevægelse, saa ingen Traade var sprungen. A stod inde i Trenen og holdt om Stokken og kørte med rundt; det var noget, der passede

mig. Dette kunde ikke gaa for tidt paa, og særlig ikke da Opholdsmanden igen var bleven god ved mig.

Men det var dette her Skydetøj, a nævnte til at begynde med. Væveren havde en Pistol, der hang paa Loftsbjælken inde over Væven, og den fangede min Opmærksomhed. Særlig hver Nytaarsaften, naar han ladede den med løst Krudt og gik ud og fyrede den af op i Luften, skulde a nok være til Stede for at se dette storartede Fyrværkeri og høre det vældige Knald, og tidt i min Drengetid har a tænkt paa, da Væveren ikke var mere, hvor mon den dejlige Pistol blev af?

Naa, men i min Skoletid maatte a jo nøjes med en Pigkæp med en Knaldhæt paa at støde mod en Sten udenfor Yderdøren. Naar en hel Flok Dreng

Morten Erlkeken Overgaard
som 18-aarlig.

Nytaarsdag stormede ind i alle Byens Huse og Gaarde og raabte »Nøjesga'v«, var det første, de bød os, naar vi kom ind, Æbleskiver, men dem blev vi snart tilsat af, hvorfor vore Mødre havde bundet et stort Lommetørklæde sammen i alle fire Hjørner til at tage Æbler i, men var der et Sted, hvor Æblerne var sluppet op og de havde sikret sig med en 2 Øre til hver Dreng, var det det allerbedste vi kunde faa. For ogsaa det var vi klar over dengang, at ved Sammenparing af smaa Mønter kan der med Tiden blive en Kapital, som kan anvendes til et eller andet Indkøb af de Varer, der havde Ens særlige Interesse. Min Interesse stak dybt i »Skyls«, og det første, jeg købte for mine sammensparede Smaapenge var en Knaldpapirbøsse med Skæft af Tin og Løbet lavet af Messing. A fik snart med en Syl lavet Forbindelse mellem Knaldpapiret og det gule Løb. A havde nemlig faaet Lov at have mine Sager i en gammel Stond-

kiste af min Fars, og i dens ene Ende var der en »Lædik« med Laag, hvori der kunde gemmes Smaating, og ved at lette paa Laaget opdagede a, at der laa noget sort paa Bunden, og til min store Forbavselse ser a, det er noget gammelt Krudt, der engang er spildt af en Kardus og nu har ligget og tabt sin Kraft. Saasnart a kunde se mit Snit dertil, fik a mit gule Bøsseløb ladet med dette Krudt og nogle faa Hagl ovenpaa og saa et Knaldpapir under Hanen. Derpaa om bag Laden, og med kort Afstand fra en Poppelpil gik Knaldet af og Haglene sad i Barken. Dette gentog sig saa ofte der var Lejlighed til det, og indtil Kruddet i Kistelædikken slap op, og saa maatte a paa een eller anden Maade have anskaffet mig noget frisk Krudt til at lade det gule Løb med. Men det blev den sidste Gang a saa denne Bøsse, for da Knaldet gik af, røg Bøssen ud af min Haand i ene Smaastykker. A slap med Skrækken, og dermed indstilledes Skydningen, indtil a var en 16—17 Aar.

Saa en Dag gik Jagten ind, og det blev en Søndag, mine Forældre var gaaet til Kirke, Vejret var fint til Jagt, og da a havde hørt nogle Skud og set en Hare falde, steg Jagtblodet op i mig; a tænkte mig lidt om, og saa var Gaaden løst, idet a kom i Tanker om, at den Husmand, vi havde til at tærskke vort Rug om Vinteren, havde en Bøsse af den gamle Slags; den stod i en Krog af deres Overstue. A havde lidt Penge i min Pung, og med dem i Lommen gik a hen til Manden. »Vil du sælge di Bøs?« — »Ja, den kan du godt købe for 2 Kr., men der sidder et gammelt Skud i den, og det maa du

lade Smeden bore ud«. — Naa, Bøssen fik a, og a gik aa tænkt paa: Ja, det kan nu være rigtignok med Smeden med det gamle Skud, men det er Søndag i Dag, og han er jo ikke i Smedien, og saa kommer du ikke paa Jagt i Dag! Og derfor besluttede a: Naar du nu kommer hjem, saa binder du Bøssen fast til et Træ, sætter en Knaldhæt paa og en lang Strik i Aftrækkeren, saa maa det da kunne gaa! Og som sagt saa gjort, Knaldet gik, Bøssen røg ud af Bindselet, men ren var den nu. Krudt og Hagl havde a anskaffet mig, og a fik en herlig Jagttur den Søndag Eftermiddag, det vil sige, Vildtet tog nu ingen Skade af Haglene, de gik altid ved Siden af, for dér er mest Plads. Røg og Knald giver jo blot Skræk og Flugt.

Naa, men da min Far fik den her Bøsse at se, kaldte han den vel ringe at gaa og skyde med, og saa sagde han: »Tag du dig en Tur til Aarhus og gaa ind til en Marskandiser og køb en Bøsse af dem, vi brugte i 64, de kan holde til at skyde med!« Det gjorde a saa, og for 6 Kr. fik a Bøs med Bajonet paa, og a sad med den i en Jernbanekupé paa Hjemturen uden at vække særlig Opsigt. Nu var Skydetøjet i Orden, men altfor langt mellem Søndagene, men ogsaa dette vidste min Fader Raad for. En Eftermiddag i et herligt Vejr lige over Middag og a var ved at pløje, kom min Far og sagde: »No ka' a godt plow i Eftermiddag, saa maa du gaa paa Jagt!« Det var noget, der passede mig, men det varede ikke ret længe, for alle, der var i Marken ved Arbejdet, kiggede paa mig, som vilde de sige: »Har han da Tid til at gaa og drive en Søgndag?« A gik og blev saa flov, at a lusket ov hjem, hængte Bøssen og fik fat i Ploven, og aldrig har det siden faldet mig ind at gaa paa Jagt en Søgndag, naar ikke særlige Tilfælde indtraf. — Jeg gik og pløjede, da to Jægere kom og spurgte mig, om jeg ikke havde set, hvor den Hare, de havde skudt efter, var bleven af. — Jo, den forsvandt over Bakken der. De fortsatte saa ogsaa over Bakken efter Haren. Lidt efter kom Haren og lagde sig i vor Nabos Rugmark, lige ved Siden af, hvor a gik og pløjede. A spændte Hestene fra Ploven, hjem og ind i Stalden, fik fat i Bøssen, kom op til Haren. Da a var lige ved den, parat til at skyde, sprang den op, Skudet gik og Haren faldt, hjem med den og Bøssen, Hestene for Ploven. — Jægerne kom atter og spurgte efter Haren. »Ja«, sagde a, »gaa og passe paa jer Hare kan a ikke, særlig ikke efter den sidste Forskrækkelse I gav den; den kom her forbi i en saadan Fart, a fik lige Øje paa den, men i det samme var den væk, dog, derfor er det maaske ikke helt umuligt at finde den.« »Vi prøver!« De gik, og a tænkte: Det bliver nu ikke saa let!

Det er det interessanteste, som a har oplevet ved Jagten.

Them Sogns gamle Kirker.

Ved S. P. Petersen, Gjessø.

I Kancelliets Brevbøger findes i »Jydske Tegnelser 4. 298« under 14. Marts 1592 følgende:

Missive til Frantz Rantzau, Lensmand paa Silkeborg.

Kirkeværger og menige Sognemænd i Vrads Sogn under Silkeborg Slot har berettet, at Sognekirken er meget bygfældig og daglig forfalder mere og mere, men har en saare ringe Indkomst, saa den ikke selv formaar at betale Omkostningerne ved Istandsættelsen. — Da de i den Anledning har begæret at maatte faa nogen Hjælp af de andre Kirker i Herredet, der er inere formuende, dels at maatte faa nogle hugne Kampesten, der findes i en øde Kirke ved »Temebye« (Tømmerby) og i et øde Kirkested ved Brande i Them Sogn til deres Kirkers Istandsættelse.

(Saa) skal Frantz Rantzau give Ordre til, at de Kirker i Herredet, der er formuende og ikke selv behøver Bygning, skal komme Vrads Kirke til Hjælp, enhver efter sin Evne og Formue; undersøge, hvorledes det forholder sig med de nævnte Kirkesteder, og hjælpe Sognemændene til at faa Sten derfra til deres Kirkes Bygning, saa at Kirken kan blive hjulpen, uden at Kongens Undersaatler forarmes derved.

I Præsteindberetning af 1661 fra Præsten Jacob Holm i Them findes under Beretningens Punkt 5 følgende:

I Sognet (Them Sogn) findes ingen Adelsgaarde, ikke heller findes i Kirken nogen adelig Begravelse. Men findes endnu i Sognet ved Brande og Tømmerby fuldkomne Kirkegaarde af to smaa Kirker, som sagtens stod i gamle Dage.

Vrads Kirkes Mure bestaar for Størstedelen af raa Kamp, men især i Vesterenden findes en Del Kvadersten og skraakantede Sokkelsten, som er indmurede senere end Kirkens oprindelige Opførelse. Den nævnte Kancelliskrivelse af 14. Marts 1592 til Lensmanden paa Silkeborg Slot viser, hvor disse Sten er kommen fra, nemlig fra de øde Kirker i Tømmerby og Brande, men fra hvilken kan ikke afgøres. Forskellen af Afstanden fra Vrads Kirke til Tømmerby og Brande er kun lille — 6 a 7 km i lige Linie —. Det har været omtrent lige let at køre Sten fra hver af disse til Vrads Kirke.

Traps Danmark har en Notits om, at man har ment, at Materialer af Tømmerby og Brande Kirker er bleven benyttet ved Silkeborg Slot; men hvor den Mening stammer fra, kendes ikke.

Them Kirkes Taarn er opbyggt i sengotisk Tid. I Taarnets nederste Del findes en Del Kvadersten og rundbuede Vinduessten. En gammel Overlevering vil vide, at Stenene til Taarnet er hentede fra Øm Kloster i den Tid, Klosteret blev nedbrudt, men Taarnet er sandsynligvis bygget, før Nedbrydningen af Klosteret begyndte, og det synes derfor rimeligere, at de nævnte

Sten er hentet fra en eller flere af Sognets nedlagte Kirker. At Stenene skulde være de, der har siddet i Them Kirke, før de oprindelige Vinduessten blev nedbrudte og de nyere store Vinduer indrettedes, kan ikke være Tilfældet, da Taarnet er bygget længe før de nye større Vinduer blev indsatte. Indtil for faa Aar siden laa iøvrigt de oprindelige Vinduessten tildels ved Kirkegaardsdiget og blev af Pastor N. Nielsen ført til Præstegaardshaven og opmurede ind mod Præstegaardens daværende Stuehus. Disse Vinduessten har samme Størrelse som Vinduesstenene i det oprindelige Vindue i Koret paa Them Kirkes Nordside. Nogle tilhuggede gamle Kirkesten fra en Bue og andre tilhugne Sten findes nu ved Museets Bystævne i Them. De er rimeligvis kommen fra Sognets nedlagte Kirker.

Da den nuværende Kirke i Brande blev bygget, nedbrødes de ret store Murrester af den gamle Kirke. I dennes Vestende var der en ca. to Meter høj Murrest, men det var kun en Del af den indvendige raa Kampestenmur. Af Murenes ydre Del, Kvaderstenene, var kun en tilbage, ca. 30 cm bred, 40 cm lang og ca. 10 cm tyk. Ved Oprydningen af Tømmerby Kirkes Ruintomt i December 1943 fandtes ingen af de Kvadersten, hvoraf Kirkemurens ydre Del har bestaaet, men der var ca. 50 a 45 m³, for Størstedelen ukløvede raa Kampesten i Størrelse 10 a 40 cm, samt en Del hensmuldret Murkalk.

Det oprindelige Dige af raa Kampesten omkring Kirkegaarden i Brande er opbevaret i nedskreden Tilstand, men er opsat paany paa Syd- og Øst-siden og danner mægtige Stendiger. At den gamle Kirkegaard er bleven fredet, skyldes visse Forestillinger hos Befolkningen. Den tidligere Ejer af Brande Gaard, Steffen Pedersens Enke har fortalt, at hendes Mand omtrent ved Aaret 1860 besluttede sig til at opdyrke Kirkegaarden, og han spændte sine Heste for Ploven og begyndte at pløje derinde, men straks brast Hammelrebene, og da han fik disse reparerede og vilde begynde Pløjningen paany, brast Hamlerne. Manden sluttede deraf, at Kirkegaarden ikke maatte dyrkes, men skulde blive liggende i Fred, og hverken han eller senere Ejere af Brande Gaard forsøgte Opdyrkning af Kirkegaardens Jord. — Det synes at fremgaa af Præsten Jacob Holms Indberetning fra 1661, at Kirkegaardene i Tømmerby og Brande paa hans Tid blev brugte som Begravelsessteder. Udtrykket »fuldkomne Kirkegaarde« tyder i den Retning. Paa hvilken Tid Folk holdt op med at begrave deres døde paa de gamle Kirkegaarde, vides ikke. Den Omstændighed, at der ved Gravkastning paa Brande Kirkegaard i Nutiden fremkommer Skeletdele overalt, viser, at Pladsen er bleven brugt til Begravelse i lang Tid.

Stendige eller andet Hegn omkring Tømmerby Kirkegaard er helt forsvundet. Den dyrkede Mark findes helt ind til Kirkens gamle Grund. Folk paa Stedet mener at kunne paapege et Sted i en lille Naaletræsplantage Nord for Kirkestedet, hvortil Kirkegaarden har naaet. Hvis dette er rigtigt, har den været endog betydelig større end den ret store Kirkegaard i Brande. Før Brande Kirke byggedes op paany i Aaret 1900, og før den gamle Kirkegaardsplads blev jævnet, kunde Gravtuer tydelig ses dersteds.

Da Tømmerby Kirkes Grund blev opbrudt i 1943 viste det sig, at Kirkens hele Længde udvendig har været 19,4 m, og deraf var Korets Længde 6,25 m. Skibets Bredde var udvendig 9,20 m og Korets Bredde 7,60 m. Murtykkelsen i Grunden var 1,25 m. Grunden var overalt lagt i samme Dybde ned til omtrent 1 m under den oprindelige Jords Overflade. Under Væggen mellem Kor og Skib var lagt Grund som under de øvrige Mure, men derunder var tre Grave dækkede med utilhugne Kampesten, hvoraf den midterstes Længde var ca. 1½ m og Bredden noget mindre og Tykkelse ca. ½ m. De to andre

Sten var noget mindre. Under Stenene laa hensmuldrende Skeletdele. Der var ingen Rester af Kister, hverken af Sten eller Træ, men nogle Søm 6 a 8 cm lange med smedede Hoveder. Paa Kirkens Nordside tæt ind mod Grunden fandtes paa et Sted Skeletdele og Hovedskaller af 3 Personer, men ingen Kisterester, men Rester af Søm. Paa Kirkeskibets Sydside var der ligeledes Rester af mindst to Grave.

Tømmerby Kirke laa paa et lavt Bakkedrag omtrent $\frac{1}{2}$ km Nordvest for det nuværende Tømmerby. Mod Vest og Nord for Kirkepladsen er der højtliggende Moser og lidt længere ude i samme Retning hæver Them Sogns højeste Parti sig med Hjortballe Bavnehøj omtrent 2 km Nord for Kirkens gamle Sted, hvorfra der er et skønt Udsyn mod Øst, hvor lidt af Mossø øjnes tilligemed Egnen om de gamle Klostersteder Øm og Vissingkloster. Der har maaske været nogen Forbindelse mellem disse Klostre og Kirkerne i Ry, Them og Tømmerby. I alt Fald har Øm Kloster ejet Jordegods i Them Sogns sydøstlige Del.

Brande Kirkes Beliggenhed ved Randen af et Sted, hvor Them Sogns bølgede Bakkeland begynder at skraane jævnt ud mod de store Flader ad Vestjylland til i Forbindelse med de Flader, hvorpaa Asklev og tildels Bøskov (oprindelig Byskov) ligger og med Torpbyen Sebstrup, dannede en nogenlunde afgrænset Del af Them Sogn med Skove mod Syd ad Fogstrup og Vorret og med Skovstrækninger mod Vest ad Høllund og Guldforhoved, der er forsvundne i Nutiden, og Sandflugtsstrækninger i Sebstrup Sande kom til at danne senere Grænse imod Vest.

Den lange Dal fra Harbolunde i Vest og hen mod Them i Øst med Bøskov (Byskov), Brande og Hjortballe paa den ene Side — den søndre, og Løgager, Gjessø, Rustrup og Lovdal paa den nordre Side, har forhen været bredt skovbevokset paa begge Sider og deler Them Vestersogn i en nordlig og sydlig Del. Den nordlige Del deles ved Søer og store Skove mod Øst. Thorsø, Jenskær og Funderholme saaledes, at Virklund skilles derfra som en Del af Sognet for sig selv.

Disse Antydninger synes at pege i Retning af, hvilke Dele af Them Sogn, der i Middelalderen kan have hørt til Kirkerne og danner Sogne for Tømmerby, Brande og Virklund. I T. Gravlunds Herredsbogen fortælles Sagn om Sysselkongen, der boede i Them Konghus i Vesterskoven. Han kæmpede med Hardsysselkongen Syd i Sognet, hvor Løverkongen sad paa Kongstolen og Dronningen paa Dronningholm. Her er altsaa Tale om en Slags Deling af Them Sogn. — Det er sandsynligvis disse Sagn, der i Pontoppidans Atlas fra Aaret 1768 føres tilbage til en Indberetning fra Provsten Oluf Grønbek i Them fra Aaret 1628 og deri meldes følgende:

»I Them Sogn ligger et stort Bjerg*), af hvilket man kan overse mange Herreder og Skove, og hvorpaa har været en Bavn oprejst i Skipper Clemens Tid. Ved samme Bjerg skal have staaet et stort Feltslag mellem tvende Krigshære, som havde lejret sig paa hver sin Side af Bjerget, og vare endda at se Kendetegn af Skanser og Grøfter, ligesom og paa Valstedet blev opløjet Vaaben og adskillige Krigsredskaber. Lidet sønden derfor ligger et andet Bjerg i Foustrup Hede kaldet Kongens Bjerg. Men et Stykke Østen derfra i en Skov laa tvende Banker, kaldede Kongens Holm og Dronningens Holm, om hvilke siges, at Kongen og Dronningen der skulde haft deres Telte, imedens Slaget har staaet«.

Der vides ikke noget om Tiden, da Brugen af Kirkerne i Virklund, Brande og Tømmerby hørte op. Grev Gerts Maade at regere paa i sin Tid i Jylland gik ud over en Del Kirker, saa de blev nedlagte. I den sorte Døds Tid under

*) Hjortballe Bavnehøj.

Valdemar Atterdags Regering uddøde enkelte Steder saa store Dele af Befolkningen, at der ingen Brug blev for Kirker, hvoraf flere blev ødelagte og kom til at henstaa tomme og blev Ruiner. I Forfaldstiden omkring Aar 1500, da Kirkerne ofte blev betjente inde fra Stifternes Hovedkirker, og det dermed gik som det kunde, kom nogle Kirker til at staa ubrugte, og da Reformationen indførtes ved Aar 1536, kunde der ikke skaffes Præster til alle Kirker, og derfor blev der nedlagt Kirker hist og her. Folkemindet beretter følgende, fortalt af Forfatteren Johan Skjoldborg, om Nedlæggelsen af de tre Kirker i Them Sogn:

Herremanden paa Dynæs var Husbonde over Them Sogn. Han kaldte Folk sammen og fortalte om alle de Besværligheder, der var forbundet med at vedligeholde fire Kirker og holde Præster dertil. Han bad dem vælge imellem at opretholde Kirken i Them og holde en Præst der og nedlægge de andre tre Kirker — eller at opretholde de fire Kirker med Præster dertil. — Folkene gik da ind paa at blive ved den ene Kirke ogophøre med Brugen af de andre tre.

I Virklund var der i Slutningen af Middelalderen en Hovedgaard og en anden saadan i Hedegaard i Them Sogn. Disse Gaarde blev i Aaret 1391 skødet til Aarhus Domkirke af Anders Offesen Hvide. Maaske har Hovedgaarden i Virklund været en Del af det Virke eller befæstede Anlæg, hvorfra det nuværende Virklund har hentet sit Navn. Kirken har da rimeligvis været knyttet til Gaarden. Folkemindet beretter, at Kirken i Virklund blev betjent af Præsten i Linaa og paapeger det Sted, hvor han færgede sig over Søen eller Aaen, naar han færdedes mellem Linaa og Virklund.

Der synes at være et Folkeminde om, at Brande Kirke engang i gammel Tid blev ødelagt af Brand. Da Kirkeruinen tildels blev opryddet før den nuværende Kirkes Bygning blev paabegyndt, fandtes smaa forkullede Rester af Træ ved den indre Side af Murene. Disse Kulrester kan dog meget vel være fremkommen f. Eks. som Rester af Natmandsfolks Lejrbaal.

Det nærliggende Asklev viser ved Navneendelsen »lev«, at det er en Bebyggelse, der er fremkommen adskillige Aarhundreder før der byggedes Kirker i Them Sogn, men da Tiden kom og Kirker byggedes, er der kun liden Sandsynlighed for, at Kirken her blev bygget 1 km borte fra Asklev. Denne By — eller Enkeltgaard — har paa Grund af sin Alder været det mest ansete Beboelsessted i Egnen. Torpbyen Sebstrup var paa den Tid, Kirken byggedes mellem Aarene 1100 og 1200, enten ikke bleven til endnu eller i alt Fald en ung Opkomling, og Bøskov har altid været en mindre Enkeltgaard, som først i sin Tid blev delt i to Halvgaarde. Det synes derfor rimeligt, at Kirken blev bygget i Asklev, og at den maaske i lang Tid har været Asklevs Kirke. Det kan tænkes, at Asklev blev lagt i Aske ved en Ildebrand og blev til et Brandsted, der kan have henligget som saadan i lange Tider, indtil der paany byggedes Gaard paa Pladsen, og at denne blev kaldt Brand, saaledes som det udtales af Egnens Folk den Dag i Dag og altid blev skrevet i ældre Tid. Kirken var imidlertid gaet ud af Brug — var bleven en Ruin, som helt naturligt blev kaldt efter Gaarden. Navnet Asklev blev opretholdt for den Bebyggelse, der imidlertid var fremkommen længere mod Syd. Det er ikke udslettet af Folkemindet, at Brande Kirke og Gaard engang har haft et andet Navn, men som nu er glemt.

Them Kirke er opbyggt fra først af noget større end Kirkerne i Tømmerby og Brande, nemlig 4 Meter længere og lidt videre. Før Kirketomten i Tømmerby blev opryddet i December 1943 blev der foretaget en nøjagtig Opmaaling af Grunden, hvis Resultat findes her foranstaaende. Derved blev

godtgjort, at de gamle Kirker i Brande og Tømmerby har været ret nøjagtig lige store hvad Længde og Bredde angaar. Uden for Brandes Kirkeruin op mod Vestenden laa en meget stor Bunke af Murkalk og raa Kampesten, hvoraf endnu findes Antydning foran den vestlige Indgang til den nuværende Kirke. Hvorvidt dette hidrørte fra et Taarn, blev saa vidt vides ikke undersøgt, og maa altsaa staa hen.

Da Kirkestedet i Tømmerby blev opryddet viste det sig, at Kirken havde været betydelig større end antaget. Kirketomten henlaa som en overalt græsklædt, omtrent en Meter høj Jordforhøjning, som mentes at vise Kirkens Størrelse. Denne Tomt viste sig at være Kirkeskibets Del. Korets Del var udenfor mod Øst, hvor Jorden forlængst var opdyrket, men Grunden var fuldstændig tydelig. Kirkerne i Tømmerby og Brande har været jævnt store Landsbykirker uden Korrunding, og for Tømmerby Kirkes Vedkommende uden Taarn.

Virklund Kirke menes at være helt opbrudt og dens Plads opdyrket. Muligvis kan der dog findes lidt af dens Grundsten. Den har været omtrent 16 Meter lang — altsaa noget mindre end de andre Kirker i Them Sogn. Taarn har den ikke haft. Den skal have været opført af Al, hvilket sagtens vil sige, at den har været opført af Limonitsandsten, der findes flere Steder i Egnen.

En vistnok betydelig Del af Tømmerby Kirkes tilhugne Sten er bleven hentede og brugte som Grundsten og Trappesten i Huse og Gaarde i Egnen, deriblandt Sten af et Par Alens Længde. En Del tilhugne Sten af Kirkeruinen blev ført til Salten og brugt af F. Møller, da han opbygte Løvenholt i 1844, i Svinehuset saa vel som andet Sted i Gaarden. Nogle faa tilhugne Sten fra Kirken findes ved Gaarden Kirkeminde i Tømmerby.

Da Smeden i Velling 1772 brød ud af Skanderborg Arrest.

Sidstleden 11te Maj blev paagreben og udi Schanderborg Arresthuus indsat en Person, mistænkt for at have myntet falske Penge, navnlig Johan Hartvig, som paa en halv Aars Tid havde opholdt sig som Smed udi Velling Bye i Bryrup Sogn under Schanderborg Amt, men ellers hiemhørende udi Giwe Sogn og Bye udi Coldinghus Amt. Bemelte Johan Smed er af hans Arrest udi Schanderborg Natten imellem den 5te og 6te October sidst undvigt og ved Undvigelsen var klædt i en blakket Klædes Rejse Kiol med nogle faae Kamelhaars Knapper i, og til Underfoer rød Multum, en gammel brun Troye ventelig af Vadmel, og inden for en sribet Brøstdug med blanke Knapper i, et Par gamle skidne Skindbuxer, et Par gamle blaa Strømper og et Par gamle Træskoer, paa Hovedet en gammel grøn Klædes Hue med Iller Foer i Kanderterne og hvid Multum under til Dræt, af Person eller Statur var han omtrent 10 og et halvt Qvarter høj, havde sort kortagtigt Haar, Skiæg og Øyenbryne, for Resten rød af Ansigt, saae skarp ud af Øynene, hvilke vare brune og sad langt ude i Hovedet, havde en lang spids rødladen Næse.

Alle som maatte forekomme denne Johan Hartvig Smed, ombedes derfor skyldigst at lade ham anholde og mig om hans Anholdelse med Posten a Mattrup pr. Horsens behagelig give Communication, da jeg til Fornøielse skal betale alle derpaa anvendende Omkostninger.

Mattrup, den 16de Oktober 1772.

Bolvig.

(Kiøbenhavnske Tidender, No. 87, 30te Oct. 1772).

Skjoldelevkredsen.

Af Kjeld Jensen.

III. 1894—95.

DA Søren Kjær var død, blev der udskrevet Suppleringsvalg, som fandt Sted i Skjoldelev den 17. Januar 1894. Det er den eneste Gang, der har været Suppleringsvalg i Kredsen. Kandidatopstillingerne kom man ret nemt over. Venstrevælgerforeningen, hvis Formand var Niels Eskildsen fra Aarslev, indbød til Møde den 27. Decbr. paa Forsamlingsbygningen i Aarhus, og her vedtoges med stort Flertal at opstille Gaardejer J e n s J e n s e n, Nydamsgaard i Lyngaa, som Kandidat. En Del undlod dog at stemme. Kort efter holdt Agrarerne Møde i Hinnerup og sluttede sig til Jensens Kandidatur. To andre Kandidater blev ogsaa opstillet, nemlig H a r a l d J e n s e n og Redaktør N. J o h. L a u r s e n fra Aarhus Folkeblad. Den sidste var særlig Grundtvigianernes Kandidat. Den Politiker, han sluttede sig nærmest til, var Sofus Høgsbro. — Jens Jensen blev almindelig kaldt Jensen-Lyngaa, og dette Navn vil blive brugt i det følgende.

Det blev en meget livlig Valgkamp, og der holdtes en Række Vælgermøder, saaledes i Aarslev, Borum, Høver og Lystrup. I Aarslev anbefalede Niels Eskildsen at stemme paa Jensen-Lyngaa. Ved et stort Møde i Borum den 9. Januar var Gaardejer J. C. Elgaard i Søften Ordstyrer og anbefalede Jensen-Lyngaa, hvad Forsamlingens Flertal gav Tilslutning. Derimod synes efter Avisreferaterne Laursen at have haft Flertallet paa sin Side i Høver. Naar Møderne fik et saa livligt Forløb, skyldtes det ikke mindst C h r. L e t h E s p e n s e n, Vibygaard, som i Novbr. 1892 var bleven Folketingsmand i Odder. Han deltog i de fleste af Møderne for at hjælpe Jensen-Lyngaa. Denne kunde nok have Hjælp behov imod de to Bladmænd fra Aarhus, der var drevne Debattører, og begge før flere Gange havde været Kandidater ved Folketingsvalg; men Leth Espensen kunde tage Kampen op mod dem.

Blandt de Vælgere, der anbefalede Jensen-Lyngaa, kan nævnes Lærer Schou i Storrिंग og Gaardejer Thomas Christensen, Skørring. Redaktør Laursens bedste Støtte var Gaardejer Peder Christensen af Taastrup (senere Amtsraadsmedlem). I Lystrup blev han anbefalet af Gaardejerne Niels Andersen og Rasmus Nielsen af Elev.

Da Leth Espensen omsider forlod Skuepladsen, afløstes han af Folketingsmand C h r. R a v n, der havde siddet i Viborg Amtsraad sammen med Jensen-Lyngaa.

Det vakte betydelig Opsigt, at Hummeluhr tog Ordet paa et af de sidste Møder. Han var ret bitter og beklagede sig over den Behandling, som han havde faaet, da han faldt. Han var klar over, at det var hans gamle Modstandere, der nu trængte sig frem. Alligevel endte han med at tilraade at stemme paa Jensen-Lyngaa. Den gamle Bjørnbakker foretrak sin Modstander fra 1890 fremfor en Socialdemokrat eller en Grundtvigianer. Men han har

sikkert gottet sig over følgende: Ved et Møde formandede Leth Espensen Vælgerne til at stemme paa en Landmand og ikke paa en Redaktør, hvortil Redaktør Laursen omgaaende svarede omtrent saaledes: Det lyder mærkeligt; thi i 1890 foretrak Leth Espensen en Redaktør i Stedet for en Landmand.

Der skal have været omtrent 2000 Mennesker til Stede i Skjoldelev paa Valgdagen. Stemmeprocenten var dog kun lille, godt 54 pCt. Formand for Valgbestyrelsen var Lærer Jens Jensen fra Lading Hedeskole (død 1898, 52 Aar gl.)

Harald Jensen anbefaledes af Slagter Henrik Jensen, Mundelstrup, og Husmand P. Andersen, Aaby.

Jensen-Lyngaa havde en lang Række af anbefalende Stillere. Den første var Gaardejer L. C. Larsen, Haldum, der særlig talte fra et Agrarsynspunkt. Han boede i Haldum en Snes Aar, deltog ivrig i det offentlige Liv og var endog 1890–92 Folketingsmand i Ebeltoft. Efter at have sat sin Formue til, rejste han midt i 90'erne til København. Ogsaa Amtsraadsmedlem H. P. Rasmussen, Herskind, anbefalede Jensen-Lyngaa, der desuden fik anbefalende Ord med paa Vejen fra en Kreds af Mænd fra Lyngaa Sogn, baade Husmænd og Gaardmænd, deriblandt Peder Christensen, Vivild.

Redaktør Laursen blev anbefalet af P. Christensen, Taastrup og Gaardejer Niels Kristensen af Spørring og maaske flere.

Kaaringen viste betydeligt Flertal for Jensen-Lyngaa. Derefter trak Laursen sig tilbage, idet han udtalte, at han ikke vilde medvirke til, at Harald Jensen blev valgt ligesom i 1890. Ved den skriftlige Afstemning valgtes Jensen-Lyngaa med 1065 St., Harald Jensen fik 616.

N. Joh. Laursen gjorde i sin Redaktørtid et ihærdigt Arbejde for at komme ind i Folketinget. 6 Gange stillede han sig i 5 forskellige Kredse uden Held. 1903 blev han Præst i Aarhus. Da han var 55 Aar, valgtes han 1910 til Folketingsmand i Koldingkredsen, som han repræsenterede til 1926. I den Tid indtog han en ret fremtrædende Plads i Venstre, var stadig Medlem af Finansudvalget og i nogle Aar Formand for dette Udvalg.

Medens Jensen-Lyngaa var Folketingsmand.

Det var paa et kritisk Tidspunkt, Jensen Lyngaa kom ind i Folketinget; thi i de følgende Maaneder førtes de Forhandlinger, som endte med Forliget 1. April 1894. Der havde i den 9aarige Provisorieperiode været ført adskillige Forhandlinger i den Retning, særlig ved Paasketid 1888. Men Resultatet var nærmest blevet en Svækkelse af Venstres Modstandskraft, idet Førerne ikke kunde enes. Berg, der under ingen Omstændigheder vilde Forlig med Højre, vandt en stor Valgsejr 1890 over det forhandlende Venstre, hvis Ledere var Bojsen og Hørup, der dog hver havde sin Gruppe. Efter Valget ønskede Hørup at gaa sammen med Berg, hvad der skete det følgende Efteraar. En Del af hans Gruppe forlod ham dog og gik i Parti med Bojsen, saaledes Viggo Bjørnbak, Rasmus Clausen, Ole Hansen og Dr. Pingel. Holstein-Ledreborg, der i flere Aar havde staaet sammen med Hørup, nedlagde sit Mandat, da han ikke vilde være i Parti hverken med Berg eller Bojsen. Bojsens Gruppe blev nu den førende, og han indledede den Forhandlingspolitik, som i de to følgende Samlinger fik gennemført en Række betydelige Love, f. Eks. Fattigloven, Loven om Alderdomsunderstøttelse, Sygekasseloven o. s. v.

Valget 1892 styrkede baade Højre og Bojsens Gruppe, og Forhandlingspolitikken blev nu til Forligspolitik. Flere Omstændigheder hidrog til, at

Bojsen vovede Forliget. Berg var død, og Hørup falden ved Valget. Indenfor Højre var der stærk Stemning for Forlig, selv i Ministeriet, hvor Reedtz-Thott, Nellemann og især Ingerslev var forligsvenlige. Dertil kom, at A g r a r f o r e n i n g e n var paa sit Højdepunkt, og dens fleste Medlemmer var stemt for Forlig. Man havde ventet Forliget i Marts 1893, men Estrup og Bahnson var endnu stærke nok til at hindre det. I den følgende Samling blev Forliget en Kendsgerning. Grundlaget var Vedtagelsen af en ordinær Finanslov og et Tillæg til Hærloven. Finansloven indeholdt en Bevilling til Fæstningens Vedligeholdelse. Efter Hærloven skulde der ikke indkaldes saa mange Soldater som hidtil, hvorved Militærudgifterne blev nedbragt noget. Endelig vedtoges en R i g s d a g s b e s l u t n i n g, som Bojsen og hans Venner ansaa for Kærnen i Forliget. Denne Rigsdagsbeslutning fik tilsidst en juridisk Afpuddning ved en fortrolig Konference mellem Justitsminister Nellemann og Venstres skarpsindige Jurist N. J. Larsen. Rigsdagsbeslutningen indeholdt 4 Punkter. Punkt 1 gav Regler for midlertidige Finanslove. 2. De provisoriske Love maatte ikke tilbageholdes i det ene Ting, men oversendes til det andet, hvis de ikke blev forkastede. Dette førte bl. a. til, at de ildesete Gendarmer forsvandt. 3. Folketinget forbeholdt sig Ret til Rigsretsanklage for Provisorierne. 4. Vort Forsvar skulde have Neutralitet som Maal. Endelig lød Aftalen paa, at der skulde gennemføres en Række Jernbanelove.

Da Sagerne saaledes var tilrettelagt, var det store Spørgsmaal, om der kunde samles et respektabelt Flertal i Folketinget for Forligets Gennemførelse. Man vidste, at Højre vilde stemme for det. Hvorledes Udfaldet vilde blive i det forhandlende Venstre, var endnu ikke afklaret, Bojsen havde de fleste fremtrædende Medlemmer paa sin Side, saaledes N. Neergaard, Klaus Berntsen, Rasmus Claussen, N. J. Larsen, Harald Holm og Landstingsmændene Jørgen Pedersen og Thomas Nielsen. Alle vidste dog, at S o f u s H ø g s b r o var imod Forliget; men Bojsen og hans nærmeste Venner troede, at kun faa vilde følge Høgsbro, og at mindst 30 af Partiets 39 Medlemmer vilde stemme for Overenskomsten. I og for sig var Høgsbro ikke Modstander af Forlig, selv med Estrup. Men han holdt paa, at Forlig ikke maatte afsluttes uden Garanti for, at provisoriske Finanslove herefter blev en Umulighed, og at Forliget ikke maatte kunne udlægges som en Sejr for Højre. Andre forlangte Estrups øjeblikkelige Afgang. Men disse Krav kunde Forligsvennerne ikke gennemføre, dersom der skulde være Forlig.

Om Aftenen den 29. Marts samledes det forhandlende Venstre i Grosserer Neijendams Hjem, hvor Partiet ofte havde Mødested. Bojsen anbefalede Forliget, medens Høgsbro gik stærkt imod. Det blev en meget bevæget Forhandling, hvori mange Medlemmer deltog. Adskillige stod vaklende, og derfor enedes man om at udsætte Afstemningen til næste Morgen. Da samledes man igen, og Afstemningen foretoges. For Forliget stemte 22, medens 16 stemte nej og 1 var fraværende.

Blandt dem, der gik med Høgsbro, var Alberti og Ole Hansen, 9 af de 16 var valgt i jyske Kredse og mellem dem var J e n s e n - L y n g a a og L e t h E s p e n s e n. Afstemningen var en dyb Skuffelse for Bojsen, der straks vilde opgive Forliget. Hans nærmeste Venner var dog ikke enige med ham heri, og til sidst fik de Bojsen til at love, at hvis 25 af det forhandlende Venstre vilde stemme for Forliget, skulde det gennemføres. Dette Tal naaedes derved, at en af de 16 (Søren Jørgensen, Give) og en fraværende (Rasmus Nielsen, Herning) begge gik med, og at man fik Løsgængeren Kaptajn Dinesen, der havde besejret Bønløkke i Grenaa, til at indmelde sig i Partiet.

Finansloven vedtoges 1. April med 54 St. mod 44, og de Love, der var en Følge af Forliget, gennemførtes nogle Dage senere. For Forslagene stemte 29 Højre og 25 Moderate, imod stemte Bergianerne, Hørupperne, de 15, nogle Løsgængere og de to Socialdemokrater.

Forliget vakte stort politisk Røre og er baade den Gang og senere bedømt yderst forskelligt. De, der afsluttede Forliget, forsvarede det som det eneste opnaelige, naar man skulde bort fra de provisoriske Tilstande, og de foretrak Forliget fremfor de vedvarende Provisorier. Men blandt dem, der med Glæde havde fulgt Bojsen hertil, var der mange, som var misfornøjede, og et stort Frafald skete. Man syntes, at Højre var sluppen alt for billig fra Provisorierne, og at det var Højre, som havde sejret. Forliget gav ikke den Betyggelse, som man havde ønsket. Derved drog Høgsbros Politik Skarer af Vælgere og megen Ungdom over paa hans Side.

Naar Forligsvennerne allerede Aaret efter led Nederlag og derefter gik tilbage fra Valg til Valg, da maa Skylden især lægges paa Højres Skuldre. Da Provisorierne var borte, gik de fleste Højremænd atter ind under Estrups Førerskab, og det blev ham, som bestemte de følgende Aars Højrepolitik. Et vagt Tilsagn om sin mulige Afgang, som han havde afgivet ved Finanslovens Vedtagelse i Landstinget, stode i hvert Fald kun de nærmest indviede paa. Til stor Skade for de Moderate blev han siddende til den 7. August, og det blev i Løbet af Sommeren brugt i Modstandernes Agitation. Det ny Ministerium Reedtz-Thott blev et rent Højreministerium, om end af en mere moderat Farve end Estrups. Havde man optaget nogle Moderate i Ministeriet, var Stillingen muligvis bleven en anden. Der var dygtige Mænd nok, som kunde overtage Ministerposter, saaledes to senere Konsejlspræsidenter.

En stor Fejl begik de Moderate ved sammen med Højre at gennemføre en ny Valglov 24. Dec. 1894. Der oprettedes 12 nye Valgkredse, og der fandt en Del Kredsomlægninger Sted, som næppe kan frikendes for at indeholde en Del Valggeometri. Høgsbro fandt Forslaget grundlovstridigt og trak sig tilbage som Folketingets Formand. Dermed bristede det Haab, som de Moderate havde næret om atter at forenes med de 15, og som adskillige af de 15 ogsaa var stemt for. Bruddet var nu ulægligt.

Valgkredsloven hidrog maaske mere end selve Forliget til at give Forligsmodstanderne Fremgang. Jensen-Lyngaa og Leth-Espensen stemte selvsagt imod Loven.

Nyt Valg til Folketinget skulde afholdes i Foraaret 1895. Forinden Valget udsendte 38 Forligsmodstandere et Valgoppraab, hvori Forliget fordømtes, og der opfordredes til at bringe Forligsvennerne i Mindretal. Jensen-Lyngaa var Medunderskriver paa dette Opraab. En Del af dem, der havde stemt for Forliget, faldt ved Valget. Men ogsaa enkelte af de 38 faldt, derimellem Jensen-Lyngaa. Han var kun Folketingsmand i ca. 1¼ Aar, saa hans Betydning paa Rigsdagen blev ikke stor. Der er kun Grund til at fremhæve hans Afstemninger mod Forliget og Valgloven samt hans Tilslutning til Opraabet fra de 38.

Jensen-Lyngaa.

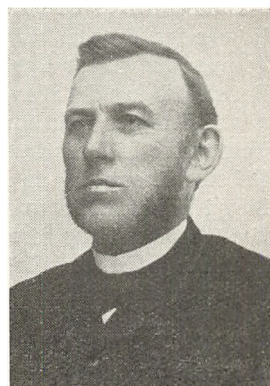
Jensen var født paa Nydamsgaard i Lyngaa 28. Juni 1848. Faderen, Jens Christensen, var da Gaardfæster, men købte 1873 Gaarden til Selveje. Moderen hed Ane Kathrine Jensdatter. Jensen-Lyngaa var 1865—66 paa Viby Højskole hos Bjørnbak, og 1869 købte han Lopdrup Mølle i Skjød Sogn. Derved kom han til at bo i Søndervingekredsen i Viborg Amt; thi skønt Lyngaa og Skjød Sogne er et Pastorat og grænser sammen, saa ligger Lyngaa dog i Aarhus Amt og Skjød i Viborg Amt, og hvert af Sognene udgør en

selvstændig Kommune. I 17 Aar boede han og hans Hustru Marie Kirstine Jensen, der var Gaardmandsdatter fra Lyngaa, i Lopdrup Mølle. Jensen-Lyngaa indtog i den Periode en fremtrædende Stilling paa det kommunale Livs Omraade. Han var Sogneraadsformand 1874–82, og da Venstre for første Gang sejrede ved Amsraadsvalget i Viborg 1883, blev han Amsraadsmedlem. Ogsaa ved politiske Møder optraadte han. Saaledes var han 1884 ordførende Stiller for Folketingsmand A. Holck i Søndervinge, og han var 1878–86 Formand for Grundlovsværneforeningen i Viborg Amt.

1886 overtog Jensen-Lyngaa sin Fødegaard og flyttede tilbage til Aarhus Amt. Han maatte da udtræde af Viborg Amsraad, men fik snart en Række Tillidshverv i Lyngaa. Saaledes blev han Medlem af Sogneraadet 1888 og Formand 1890–94, og han var Formand for Mejeriet Brolund 1887–97.

Faa Aar efter, at han var afgaaet som Folketingsmand, indtraadte en Katastrofe i hans Liv. Hans økonomiske Stilling blev uholdbar, bl. a. maatte han afhænde sin Gaard. Siden er der Stillehed om hans Navn, og han levede meget tilbagetrukken i beskedne Kaar. I en Del Aar var han Husmand i Hadsten, men omkring 1911 flyttede han til Assentoft ved Randers, hvor nogle af hans Børn boede. Her døde hans Hustru 1915, selv blev han over 80 Aar og afgik ved Døden den 21. Februar 1929. Ved sin Død nævnes han i Kirkebogen som fhv. Gaardejer, Aldersrentenyder.

Alt tyder paa, at Jensen-Lyngaa har været en vennelsel Natur, velset de forskellige Steder, hvor han boede. Ved de to Folketingsvalg, hvor han stillede sig, fik han alle de afgivne Stemmer fra Lyngaa paa nogle faa Socialdemokrater nær. Ogsaa i Assentoft har man haft meget tilovers for ham. Derom vidner hans smukke Eftermæle i »Randers Dagblad«, hvor det hedder, at Præsten holdt en smuk Mindetale over den stille, rolige og fredfyldte »Gamle Lyngaa«, og at over 200 Mennesker fulgte ham til hans Grav paa Essenbæk Kirkegaard.

Gdr. Jens Jensen-Lyngaa,
Folketingsmand for Skjold-
delevkredsen 17. Jan. 1894
–9. April 1895.

Valget 1895.

Det var et spændende Valg, som afholdtes 9. April 1895. Antagelig har de Moderate og Højre haft større Tro paa Sejr end Modstanderne, der bestod af lutter Smaagrupper. Men som tidligere nævnt blev Udfaldet et Nederlag for dem, der havde stemt for Forliget. Før Valgdagen bestod Tinget af 31 Højre, 26 Moderate og 45 af de andre Partier. Efter Valget var der 62 Modstandere af Forliget og 52 Forligsvenner. Især gik Tabet ud over Højre, der mistede 6 Mandater. De Moderate vandt vel et Mandat, men naar Hensyn tages til Forøgelsen af Folketingsmændens Antal, betød det heller ikke Fremgang. Efter Valget udtalte Bojsen da ogsaa overfor Høgsbro, at nu maatte Forligsmodstanderne overtage Ledelsen af Rigsdagsarbejdet.

Nederlaget skyldtes dog ikke Skjolddelevkredsen, der var en af de faa Kredse, som de Moderate vandt. I det hele var Østjylland den Egn i Landet, hvor de Moderate klarede sig bedst. Fra Slutningen af 1892 til 1897 var N. Neergaard Chefredaktør af »Aarhus Amtstidende«, og hans Indflydelse blev betydelig i Østjylland. Næsten alle større Venstreblade fra Randers til Vejle gav det forhandlende Venstres Politik deres Tilslutning.

At Jensen-Lyngaa vilde stille sig paany var givet. At Socialdemokraterne ogsaa vilde opstille, var lige saa sikkert. Men Harald Jensen mødte ikke mere, han foretrak Aarhus søndre Kreds, hvor han ogsaa blev valgt. Som ny Kandidat stillede sig Journalist Jens Peter Sundbo (1860—1928). Senere blev han velkendt som Redaktør og Folketingsmand i Esbjerg. Fra først i Marts gennemgik han Kredsen, og hans Meningsfæller udtalte sig med, at han havde gode Chancer. Højre tænkte paa at opstille Sognefoged H. P. Pedersen, Lading, men det blev dog opgivet. Derimod varede det længe, før det forhandlende Venstre bestemte sig for at opstille en Kandidat. »Demokraten« har dog den 23. Marts hørt Rygter om, at Nielsen-Jeksen af Højre og Moderate er udset til at være Kandidat.

Agrarerne og det forhandlende Venstre havde holdt to Møder, hvor det blev meddelt, at Jensen-Lyngaa havde givet Løfte om at stille sig venlig overfor det forhandlende Venstre paa Rigsdagen og søge Samarbejde med det paa det ved Forliget givne Grundlag. Mødedeltagerne var dog ikke tilbøjelige til at nøjes med en saadan Erklæring. Man vilde have en forhandlende Venstremand, paa hvem man kunde stole, og man vedtog at henvende sig til Nielsen-Jeksen.

Skanderborg Amts Avis skriver 27. Marts bl. a.: Lærer J. Nielsen-Jeksen, har i Gaar ved en Deputation modtaget en indtrængende Opfordring til at stille sig i Skjoldelev. Deputationen mødte paa Opfordring af, hvad der igennem to Møder var vedtaget af kendte Venstre mænd, Udsendinge fra 11 Sogne i Kredsen. Hvis Nielsen-Jeksen siger nej, vil man henvende sig til Anders Nielsen, Svejstrup Østergaard.

Aarhus Amtstidende meddeler 29. Marts, at Nielsen-Jeksen har sagt ja, og tilføjer: »Vi anser det for givet, at Venstre i Kredsen paa Valgdagen ikke vil komme til at staa med mere end een Kandidat«. Bladet har vistnok ventet, at Jensen-Lyngaa trods alt vilde gaa med de Moderate. Den 1 April havde det følgende Indlæg fra Niels Eskildsen i Aarslev: »Vi har i Skjoldelev slaaet »Postelinet« i Stykker en Gang, lad os ikke gøre det anden Gang; det lader sig maaske ikke klynke mere. Lad os derfor alle samles om Jensen-Lyngaa«.

Men saa kom de Radikales Valgopraab med Jensen-Lyngaa's Underskrift, og saa er Bladet færdig med ham. Det skriver den 2. April: »Vi maa tilstaa, at denne Underskrift har forbavset os i allerhøjeste Grad. Jensen-Lyngaa er fra vor Side bleven behandlet med den yderste Grad af Hensynsfuldhed. Vi lagde ingen Skjul paa, at vi ikke billigede den Maade, hvorpaa han efter Forliget har fulgt det Bergianske Førerskab i tykt og tyndt. Selv om han ikke mente at kunne forsvare at stemme for Forliget, havde han aldeles ikke behøvet efter det at afbryde alt Samarbejde med de gamle Meningsfæller og helt gaa over til de Radikale. Hvem der end kan samle Flertal i Skjoldelev den 9. April — det er sikkert: Jensen-Lyngaa bliver det ikke. — Nielsen-Jeksen er en god, solid Venstremand, vi giver ham vor bedste Anbefaling«.

Den 1. April bekendtgør Nielsen-Jeksen, at han efter Opfordring har lovet at stille sig i Skjoldelev og vil deltage i Jensen-Lyngaa's Møder.

Fra Vælgermøderne oplyses, at der ved et Møde i Spørring, hvor Niels Kristensen var Ordstyrer, var betydeligt Flertal for Jensen-Lyngaa. Her var Chr. Leth Espensen til Stede og anbefalede Jensen-Lyngaa, men han har næppe overværet andre Møder i Kredsen; thi han havde nok at gøre med at værge sig i Odder, hvor det forhandlende Venstre havde opstillet en udpræget Agrar, Smed P. Pedersen fra Lem i Salling, der fik et stort Min-

SKJOLDELEVKREDSSEN

dretal. I Borum, hvor der var mødt ca. 200, havde Nielsen-Jeksen Flertallet paa sin Side.

Paa Valgdagen var Tilslutningen ikke særlig stor. Kun godt 54 pCt. af Vælgerne stemte. Lærer Jensen, Lading Hedeskole, var atter Formand for Valgbestyrelsen. Valghandlingen varede i 5½ Time.

Jensen-Lyngaa anbefaltes af Gaardejer Niels Eskildsen, Aarslev, Gaardejer Søren Kristensen, Vitten, Væver H. P. Madsen, Lyngaa, og Pottemager Jens Asbæk, Hinnerup.

Nielsen-Jeksens anbefalende Stillere var fhv. Folketingsmand Hummeluhr, Sognefoged Chr. Christiansen, Aaby, Skrædder Danielsen, Borum og Lærer O. P. Schou, Storrिंग.

Sundbos Stillere var de samme som Harald Jensens Aaret før, nemlig Snedker P. Andersen, Aaby, og Slagter H. Jensen, Mundelstrup.

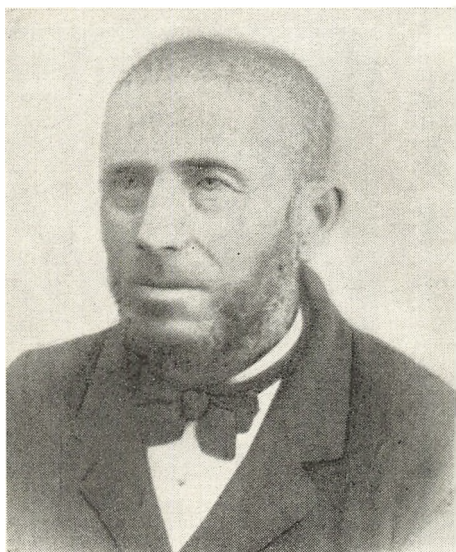
Nielsen-Jeksen valgtes ved Kaaringen. De andre to Kandidater forlangte skriftlig Afstemning, der fik det Udfald, at Nielsen-Jeksen blev valgt med 733 St., Sundbo fik 553 og Jensen-Lyngaa 375.

Kommunefafstemningen ser saaledes ud:

	Jensen-Lyngaa	J. Nielsen	Sundbo
Grundfør-Spørring	55	13	19
Søften-Foldby	41	53	82
Trige-Ølsted	2	44	43
Elev	3	3	13
Elsted	1	12	6
Lyngaa	47	0	14
Vitten-Haldum-Hadsten	68	30	59
Lading	41	64	15
Sabro-Faarup	24	50	24
Sjelle-Skørring	6	58	23
Skivholme-Skovby	16	91	12
Borum-Lyngby	4	67	10
Harlev-Framlev	24	60	54
Storrिंग-Stjær-Galten	18	80	43
Aaby	2	19	18
Brabrand-Aarslev	15	48	77
Tilst-Kasted	8	41	41
Tilsammen	375	733	553

Folkeliv i Græstrup Sogn.

Af August F. Schmidt.

Peter Knudsen, Lovet. (1850—1918).

FRA GRÆSTRUP SOGN (Tyrsting Herred) er vi saa heldige at besidde en Del Oplysninger om det gamle Folkeliv, nedskrevet af Husmand Peter Knudsen 1917—18 og indsendt til Dansk Folkemindesamling i København, hvor hans Optegnelser nu findes. Der foreligger ellers kun faa andre Folkemindeoptegnelser fra Sognet. De skyldes navnlig Anna Sørensen, Dauding, der 1945—46 sendte nogle Meddelelser (Bryllup, Sagn, Folketro, Hekseri m. m.) til Folkemindesamlingen, hvor de opbevares sammen med Peter Knudsens Stof. — Endvidere kan nævnes 10 Sagnoptegnelser fra Græstrup Sogn, trykt i Evald Tang Kristensens Værk: »Danske Sagn«, Ny Række, samt en Meddelelse om Rakkere, offentliggjort i E. T. Kr.s »Jysk Almueliv« V, Nr. 576. — Da der altsaa ikke ellers er indsamlet meget kulturhistorisk Materiale fra vort Sogn, skønner man saa meget mere paa, at Peter Knudsen i sit sidste Leve-

aar tog sig den nyttige Opgave paa at nedskrive, hvad han huskede af gammel Overlevering fra sin skønne Hjemstavn mellem Ring og Halle Søer. Disse hans Barndoms- og Ungdomsminder skal vi stifte Bekendtskab med paa de følgende Sider.

Peter Knudsen blev født 17. Januar 1850 i Græstrup Sogn, hvor hans Forældre havde en Landejendom. Faderen Knud Jensen (Holst) var fra Boest i Nørre Snede Sogn. Han døde 1888. Moderen Ellen Kirstine Pedersdatter var født i Horsens 15. Januar 1818. Hendes Fader var Underofficer ved Kyradsererne. I Knud Jensen Holst's Hjem voksede 3 Sønner op, Peter, Niels og Frederik. 12 Aar gammel maatte Peter Knudsen ud at tjene. Han døjede da baade ondt og godt, Sol og Regn, som det nu engang var Hyrdedrenges Lod. I Skolen blev Børnene undervist af en ueksamineret Lærer. Der var om Sommeren kun Skolegang en halv Dag hveranden Uge. Der var Skole i Halle og Buurgaard, begge Steder med den samme Lærer, og Peter Knudsen havde Lejlighed til at gaa i begge Skoler, alt eftersom de Pladser, han tjente i, laa i Afstand fra de nævnte Bebyggelser. I Skolen var Peter den dygtigste af Børnene, han var lærenem og havde en klar Forstand.

I et Brev af 1. Marts 1918 til Arkivar Hans Ellekilde i Dansk Folkemindesamling fortæller Peter Knudsen lærerigt om sin Skolegang. Der var »i Skolen kun Lergulv samt nogle flade Borde med løse Bænke til, der faldt

tilbage, naar vi Børn rejste os op. Æ Skolemæster, som vi kaldte ham, havde en gammel Armstol til Sæde, og det var hele Pulten. En gammel Bilæggekakkelovn besørgede Varmen; det vil da sige, naar der kom nogle halv- eller helvaade Tørv i den. Vi havde kun to Dages Skolegang om Ugen. Æ Skolemæster fik i Løn 8 Rigsdaler — 16 Kr. — om Aaret, men ved Siden af sin Lærergerning lavede han Træsko, og paa dette Arbejde anvendte han mere Tid end i Skolen. Vi havde Balslevs Katekismus og Birchs Bibelhistorie, og dem skulde vi lære udenad paa Remse. Trods det, at det nu er 56 Aar siden, jeg forlod Skolen, kan jeg endnu den kære Katekismus udenad. Saa indterpet blev Udenadslæsning dengang. Men jeg tilstaar ærligt, at jeg takker vor gamle Skolemester i hans Grav, fordi vi lærte saa grundigt udenad; thi »hvad man i Ungdommen nemmer, man sjældent i Alderdommen glemmer«. Geografi kendte vi ikke. Vi skrev med Pennesfjer, og i Mangel af Griffel skrev vi paa Tavle med Skaar af Jydepotter.

Efter sin Konfirmation tjente Peter Knudsen et Par Aar hos fremmede eller var hjemme at hjælpe med Ejendommens Drift. 1869 købte Faderen en Gaard paa 42 Tønder Land, mest uopdyrket Hede. Ejendommen laa Øst for Løvet Skov. Her var nok at tage fat paa for de tre Brødre. 1872 købte Peter Knudsen et Landbrug af sin Fader. Dette laa Nordøst for Løvet Skov. Her fik han nu sit Hjem til 1906. 1872 blev han gift. Indtil da havde han næppe været udenfor Græstrup Sogns Grænser.

Bondarbejdet havde imidlertid ikke hele Knudsens Interesse, ej heller forstod han den Kunst at tvinge Jorden til at yde sit yderste. Sammen med sin Broder Niels drev han i sine yngre Dage, saaledes bl. a. i 1889, Murerprofessionen.

I sin Fritid var Peter Knudsen stærkt optaget af Læsning, og han havde stor Lyst til at bruge Pennen. I 1881 begyndte han saa en Korrespondentvirksomhed til »Skanderborg Amts Avis«, der redigeredes af den energiske Oluf H. Jørgensen. Og fra den Tid af fangede Journalistikken ham mere og mere ind. Han blev efterhaanden Korrespondent til forskellige Blade baade i Horsens og Silkeborg og leverede Bidrag til forskellige Uge- og Maanedblade. Senere var han i Redaktionen af et periodisk Tidsskrift »Ungdommen og Fremtiden«, der dog kun udkom med to Numre.

Af offentlige Tillidshverv havde Peter Knudsen ikke saa mange, som hans Kundskaber og Evner egentlig synes at have kunnet føre med sig. Han var Formand for Græstrup Sogns Afholdsforening 1887—88, Formand for Klovborg-Tyrsting-Græstrup Sygekasse 1898—99, Ligsynsmand for Græstrup Sogn i nogle Aar, Dommer ved lokale Dyrskuer, Vurderingsmand for Husmandskreditforeningen o. s. v. — Iagttagelser af Vejrforholdene interesserede ham meget, og i over 30 Aar, fra 1. December 1887 og til en Maaned før sin Død, var han Bestyrer af en af Meteorologisk Instituts Stationer. De meteorologiske Observationer vedblev han at indføre paa Observationslisterne saa længe han overhovedet kunde føre en Pen.

Peter Knudsen var næsten altid paa Farten. Gennem Aarene saa og lærte han mere end de fleste i sine Omgivelser. Han var saaledes blandt de første, der kom med paa Husmandsrejserne. Solidt og nøgternt skildrede han, hvad han saa. Engang havde han faaet Lyst til at se Vesterhavet, og ganske alene tog han saa derud. Han fik ogsaa besøgt en stor Del af Jyllands Købstæder, og paa sine ældre Dage var han en Tur i København. Utallige Mile vandrede han paa sin Fod i sin travle Tilværelse. Han skulde jo skaffe sine Blade Nyheder og Referater. I Hundredevis af Møder, Generalforsamlinger m. v. maatte han af denne Grund overvære.

I 1906 solgte Peter Knudsen sin Ejendom i Løvet og flyttede til Bryrup. Her byggede han sig et Hus, og her fik han sit blivende Sted. I den sidste

Karen Knudsen, født Jensdatter, født 7. Juli 1848 i Ring, Brædstrup Sogn, død i Bryrup den 30. December 1936.

halve Snes Aar, han levede, var han stadig stedlig Medarbejder ved forskellige lokale Dagblade, samtidig med at han var knyttet til Redaktionen af Bryrup Avis, der begyndte at udkomme i 1908, redigeret og udgivet af hans Søn, Redaktør Kr. Knudsen, Aarhus, der i en Aarrække var ansat ved Ritzaus Bureau i Aarhus, død 1948.

Peter Knudsen, der var stærk af Helbred, begyndte at skranke i Efteraaret 1917, men han vilde ikke give op. Han foretog endog i Juni 1918 en Rejse til Silkeborg, men Sygdommen tog mere og mere Overhaand. Det er da kønt at tænke paa, at den 68aarige Mand brugte al den Tid, Kræfterne tillod det, at optegne Folkeminder fra sin Hjemstavn, hvis Ve og Vel altid havde ligget ham stærkt paa Sinde. Det gik stadig ned ad Bakke, og den 21. August 1918 afgik han ved Døden, efterladende sin Hustru Karen Knudsen. Jordefærden fandt Sted under stor Deltagelse den 26. August. I Læ af løvfulde Træer paa Bryrup Kirkegaard fik Peter Knudsen sit sidste Hvilested*).

De Minder, Knudsen i 1917—18 optegnede og sendte til Dansk Folkemindesamling, faar nu gaa ud til Erindring om den historisk interesserede, flittige og hjemstavnstro Mand, der gennem sin sidste Skribentvirksomhed har ydet et Bidrag af baade lokalhistorisk og kulturhistorisk Værdi. Hans Arbejde i Folkemindesagens Tjeneste vil bevare hans Navn fra Forglemmelse i hans Hjemegn.

Peter Knudsens Optegnelser er naturligvis skrevet paa Grundlag af Barndomsminder fra 1850—60erne, ligesom hans Bedstemoder, Ane Katrine Knudsdatter (1802—96) og Svigermoder Kristiane Jensdatter (1808—88) har været blandt de gamle Mennesker, der i hans Barndom og Ungdom fortalte ham mest om gammel Skik og Tro.

Knudsen har nedskrevet sine Minder, efterhaanden som de har meldt sig i hans Hukommelse. De er nu paa de følgende Sider ordnede i en Række Afsnit, der hver især giver levende Indtryk af Folkeliv, rig Overtro, Højtider og adskilligt andet. Knudsen havde den rette Forstaaelse af, hvad det gjaldt om at redde fra Forglemmelse, derfor er der saa mange saglige Enkeltheder i hans Stof og intet Udenomssnak. Dette bør man paaskønne samt glæde sig over, at Græstrup Sogn nu er saa smukt repræsenteret blandt de danske Sogne, hvorfra man har Skildringer af en svunden Tids Almuekultur.

Vildtbanestenene.

Som Indledning til Fremstillingen af Emner fra det gamle Landsbyliv skal anføres, hvad Peter Knudsen fortæller om Vildtbanestenene og en Sagnsten i Græstrup Sogn.

Fra Nim (Nim Herred) over Træden Sogn, Ring Sogn, Græstrup Sogn, Bryrup Sogn og Vrads Sogn har der i sin Tid staaet en Række, ca. 3 Alen høje, tilhuggede Sten. De kaldtes Vildtbane-Sten, fordi de var opsatte som Skel mellem Herremændenes og de kongelige Vildtbanedistrikter. Alle Stenene havde en og samme Form. Øverst en Kongekrone indhugget. Derunder Indskriften: S. D. C 6 A. 1743**). Det hele paa Stenens Forside. Der har været en Snes af disse Sten paa den nævnte Vildtbanelinje. De staaer med den bredeste Side mod Syd og Nord, og Indskriften er paa den Side, der vender mod Øst; dette gælder for alle Stenene. De er fra 15 til 18 Tommer brede og 12 Tommer tykke. De er ca. 3 Alen lange, deraf er ca. $\frac{3}{4}$ Alen gravet i Jorden, og de staaer lodret i Vejret. Der var ikke lige langt mellem hver Sten paa den nævnte Strækning. Imellem nogle var der fra $\frac{1}{4}$ til $\frac{1}{2}$ Mil, mellem andre kun nogle Hundrede Favne. Der var i 1918 kun to Vildtbanesten tilbage paa den omtalte Linje. Resten er forsvunden. Beboerne, paa hvis Grund de har staaet, tog Stenene i Brug til Dørtrin i Udhusene eller lod dem kløve til Trappesten. Paa Linjen gennem Græstrup Sogn stod fire Vildtbanesten, een et Par Hundrede Alen Vest for Græstrup Kirke, men den er ogsaa for-

*) I Bryrup Avis 2. Sept. 1918 findes en Levnedstegning af Peter Knudsen.

**) »Skanderborg Distrikt. Christian 6. Aar 1743«.

svundet. Een i Hovedskov ved den saakaldte Horsens—Ringkjøbing Landevej, og den staar der endnu i 1950. En tredje stod ved Tinghøj i Løvet, men den er forsvundet. En Vildtbanesten staar midt i Løvet Skov. De fire nævnte Sten stod alle i Græstrup Sogn. Saa stod der to i Bryrup Sogn. En Sten stod paa Gaasdalsbanke tæt Vest for Løvet Skov, og en var anbragt i Tyklund Hede Nord for Tyklund og Syd for Løve By. De er begge forsvundne. En stod i Vrads Hede Syd for Vrads By, den er ligeledes forsvunden. De syv nævnte Sten kunde Peter Knudsen huske havde staaet paa deres Plads, nogle af dem til faa Aar før 1918. I den vestlige Side af Løvet Skov var der tydelige Spor af, at nogle af Vildtbanestenene var udklavede her. I en Fordybning laa en stor Sten, der havde samme Længde som Vildtbanestenene. Endvidere var her nogle fraklavede Blokke, der var mislykkedes under Arbejdet. Af den store Sten var der i 1918 saa meget tilbage, at der kunde blive tre a fire Vildtbanesten af den. *)

Ved at grave Jorden fra en af de nævnte Vildtbanesten fandtes der ved Stenen nedgravet en Trepægleflaske med en flydende Vædske i. Det var en Pige, der fandt Flasken, og hun paastod, at hun aldrig var rask derefter. Hun sygnede hen og døde.

Imellem Græstrup og Nørre Snede Kirker er der ca. 1½ Mil. Ifølge Sag-net skal disse to Kirker være blevet bygget paa samme Tid **). Bygmesteren ved hver Kirke indgik et Væddemaal om, hvem af dem der først kunde blive færdige med sit Kirkebyggeri. Væddemalet gjaldt 100 fede Stude. Uagtet Kirken i Græstrup blev langt den største — havde Taarn og Spir, hvad Kirken i Nr. Snede ikke havde — blev den først færdig. Herover blev Bygmesteren ved Nr. Snede saa hidsig, at han tog en stor Sten, som han vilde kaste over og knuse Græstrup Kirke med. Stenen, der var 5 Alen i Længde, 4⅓ Alen i Bredde og 3 Alen i Tykkelse, faldt i Skellet mellem Nr. Snede og Græstrup Sogne, ved den nordøstre Ende af Halle Sø, hvor den blev liggende. I 1889, da Ejeren af Halle Teglggaard, paa hvis Mark Stenen laa, lod opføre en ny Lade af Kampestenmur, blev Stenen sprængt til Brug i Lademuren. Paa Stenens Overflade var indhugget en cirkelrund 2 Tommer dyb Fure med 3 Alens Tværmaal. Det mentes at være Begyndelsen til Udhugningen af en Møllesten. Endvidere var der hugget to Rækker Huller tværs over Stenen. Hullerne, 40 i Tal, viste tydeligt, at der var blevet gjort mislykket Forsøg paa at kløve Stenen med Jernkiler. Muligvis har man tænkt at anvende Stenen som Vildtbanesten. Peter Knudsen og hans Broder Niels havde Akkord paa at opføre Laden for Morten Frandsen, hvorfor de vilde benytte den store Sten til Bygningsbrug. Stenen, der var blød at arbejde i, sprængte de med Krudt. Der blev 23 Vognlæs af Kæmpen. Den blev delt i 160 Stykker gode Bygningssten, som havde en omtrentlig Længde af 24 Tommer og en Bredde af 15 Tommer samt en Tykkelse af 8 til 12 Tommer. Stenen sidder endnu (1917) i Halle Teglggaards Lademur og er let kendelig paa Grund af sin lyse Farve. Efter Stenens Sprængning skrev Peter Knudsen en lille Notits om denne mærkelige Sten til Horsens-Bladene. Straks derefter kom der en Skrivelse fra daværende Professor i Mineralogi, Fr. Johnstrup, København. Han anmodede om at faa et Stykke paa en Cigarkasses Størrelse af Stenen tilsendt, hvilket skete. Samtidig udbad P. Knudsen sig nogle Oplysninger om Stenen, der var af sjældent fint Granit. Herpaa svarede Prof. Johnstrup: »Stenen er

*) Om Skove og Vildtbaner i Græstrupegnen 1731 se Samlinger til jydsk Historie og Topografi 3. Rk. VI Bd, (1908—10), 163, jfr. 186.

**) De er begge fra romansk Tid, 12.—13. Aarhundrede.

en Varietet af Granit, der er meget almindelig i Sydsverrig, hvorfra Stenen sandsynligvis stammer og er flydt hertil i Syndflodens Dage*).

Hvor Stenen fandtes, er nu Granplantage.

Halle Teglgaard har sit Navn efter et flere Hundrede Aar gammelt Teglværk, der blev nedlagt o. 1850. Gaarden blev o. 1890 solgt til Justitsraad Hostrup-Schultz, København. Han lod det meste af Arealet beplante med Naaletræer. — I det gamle Teglværks Grund er fundet Munkesten af samme Format som Stenene i Græstrup Kirkeskib, der er opført vistnok i det 14.—15. Aarhundrede af store, røde Mursten. Munkestenene her er af Kalkmergel.

Bødkerhusets Originaler.

Herefter skal vi stifte Bekendtskab med nogle Mennesker, der ikke var, som Folk er flest. — Omkring 300 Alen nordvest for Græstrup Kirke, ved Horsens--Ringkjøbing Landevej, laa et lille Hus, kaldet »Bødkerhuset«. Det var opført o. 1835 af en Bødker, Peter Friis, og det beboedes af ham og hans Kone indtil 1869, da hun døde. Manden gik under Navnet »Den gale Bødker« paa Grund af hans mange gale Streger, som han lavede, naar han var fuld. Naar han i beruset Tilstand mødte nogen, raabte han: »No kommer æ gal Bødker!« Paa Bødkerhuset hang en lille grønmalet Tønde, der kunde rumme 6 Potter Brændevin. Dette var baade et Tegn paa, at her boede en Bødker, og at Bødkeren forstod at drikke Brændevin. Den gale Bødker havde i sine unge Dage rejst viden om som farende Svend. Han havde været gennem Europa, paa Grønland og flere Steder, fortalte man da. Da han kom til at bo i Bødkerhuset, gik han omkring i Egnen i sin Profession, som han var dygtig til. Konen Hanne kaldtes »Bødkerhanne«. De søgne Dage passede enhver sit, men om Søndagen, naar Manden kom hjem med de Penge, han havde tjent i Ugens Løb, drak de hinanden paa Pelsen i Brændevin. Naar Pengene var opbrugt, tog Bødkeren ud paa Arbejde, og Bødkerhanne gav sig til at sy. Hun kunde lidt Skræddersyning. Saaledes tilbragte de deres Liv, til han døde i 1867. Nu stod Bødkerhuset tomt, men kun for en kort Tid. Da Fattigvæsenet havde bekostet Ægteparrets Begravelse og understøttet Konen i hendes Enkestand, overtog Kommunen Huset, som siden blev solgt.

Frederik Kristensen, kaldet »Frederik Skæggi«, var en gammel Ungkarl i Græstrup Sogn. Han havde sit Tilnavn efter sit store Skæg, det stod ikke tilbage for en Gedebuks i Størrelse. Da nu Bødkerhuset stod ledigt, overlod Sogneraadet en Lejlighed heri til denne Mand, der dels havde været Tjenestekarl, dels Daglejer. I Bødkerhuset etablerede Frederik Skæggi et Værksted som Tusindkunstner, hvad han bildte sig selv ind, han var. Han arbejdede paa en Evighedsmaskine, som han lavede af Blik. Han fik den imidlertid aldrig færdig. Han gik omkring og gjorde gamle Stueure rene, men det hændte nu og da, naar han skulde samle Værket paa en gammel Klokke, at han fik et Hjul eller to for mange. Han gik ogsaa omkring og loddede og klinkede gamle Potteskaar sammen, men hans Hovederhverv var dog at være Pjaltekræmmer — Kludesamler —, det forstod han bedst. Lidt Hekseri var han ikke fri for at bilde sig ind, han kunde, men der var ingen andre end ham selv, som troede derpaa. Han bildte Folk ind, at han kunde se Ligfærd, stille løbske Heste, men ingen saa, at han gjorde det. Derimod saa Folk ret ofte, at han kunde hekse Brændevin af en Trepægleflaske ned i sin egen Mave.

*) I vore Dage vilde Geologerne skrive Istiden i Stedet for Syndfloden. — Sagn om kæmpekastede Sten er almindelig kendt fra alle Danmarks Egne, se August F. Schmidt: Danmarks Kæmpesten (1933), 288—89.

Efter saadan at have praktiseret med sine Tusindkunster, som han kaldte dem, i en længere Aarrække, afgik han som Pebersvend, 75 Aar gammel, ved Døden 4. Marts 1897. Ved en Auktion, som Sogneraadet lod afholde, spredtes Frederik Skæggis Tusindkunstnermuseum for alle Vinde. Blandt hans Efterladenskaber var Evighedsmaskinen med mange Femøresmønter i som Cylindere. Han mente, at Folk kunde flyve i den fra Jorden op til Himlen.

Thomas Rørbæk, »Den lille Rørbæk« kaldte han sig, naar han var fuld, var Murer og Broder til Bødkerhanne. Denne grundskikkelige Person havde i skøn Forening med sin Søster og Svoger i Bødkerhuset konsumeret en god Del dansk Brændevin. Thomas Rørbæk havde i sine yngre Dage intet andet Opholdssted end hos den gale Bødker. Hos Gaardejer Hans Kristian Nielsen, Dauding, opholdt han sig ofte om Vinteren, naar der ikke var Murerarbejde. Her fik han Føden »af Naade og Barmhjertighed«. Paa Hans Kr. Niensens Mark var en lille Rundhøj, »Skaaningshøj«, der var bevokset med Hasselbuske. Højen fandt Thomas stort Behag i, og Gaardejeren forærede ham den, saa længe han levede. Da Thomas Rørbæk var vellidt paa Grund af sin godmodige Karakter, hjalp Gaardejeren og flere af Dauding Bys Borgere ham med nogle brugte Byggematerialer, og nu indrettede Thomas sig en Bolig med to smaa Værelser i Højen. Her boede han i mange Aar. Der var ret hyggeligt hos ham. Naar Turister og andre om Sommeren besøgte Eggen, fik gamle Rørbæk Besøg af dem, da det var interessant for Byfolk at se Eneboeren og hans Eremitbolig. Ovenpaa Højen havde Rørbæk anlagt en lille Have, hvori han dyrkede forskellige Slags Blomster — særlig Tusindfryd — og af disse fik Besøgende gerne en Buket fæstet i Knaphullet, og saa vankede der en Drikkeskilling til Rørbæk. Han boede sammen med sin tro Hund Palle. Han lavede selv sin Mad, som Beboerne gav ham Størstedelen til. Om Sommeren kalkede og pudsede han deres Gaarde derfor. Da Thomas Rørbæk blev saa gammel, at han ikke kunde retirere sig selv, blev han flyttet til Bødkerhuset, hvor han fik den ene Lejlighed. Ham og Frederik Skæggi skulde saa hjælpe hinanden tilrette. Efter et Par Aars Ophold i Bødkerhuset døde Thomas Rørbæk den 7. Februar 1896, ca. 80 Aar gammel. Da Gamle Rørbæk, som han kaldtes, var død, var hans Hund ikke til at faa ud af Lejligheden. Den holdt sig ved hans Dødsleje, og naar nogen nærmede sig den, bed den om sig, saa den maatte dræbes, inden man kunde faa den ud. En Del af Græstrup Sogns Beboere satte et Minde paa Thomas Rørbæks Grav paa Græstrup Kirkegaard.

Gaardejer Hans Kr. Nielsen i Dauding døde o. 1916, og da han var ugift, er Gaarden gaaet over i fremmed Eje. Skaaningshøj stod endnu i 1918 uberrørt, og Resterne af Thomas Rørbæks Stue og Have kunde da endnu ses, omend stærk medtaget af Tidens Tand.

De tre Originaler fra Bødkerhuset var højst forskellige. Den gale Bødker var af en vild og opfarende Karakter, naar han fik for meget Brændevin. Frederik Skæggi var ikke opfarende, men pralede af sin Kunstfærdighed, naar han var blevet fyret op med Brændevin. Thomas Rørbæk var, enten han var fuld eller ædru, den mest godmodige Karakter af Verden, han gjorde ikke en Kat Fortrød.

Solformørkelse og den yderste Dag.

Herefter kommer vi til Folketroen, der havde en forunderlig rig Grobund i de gamle Slægters Tankeverden. Store Tegn i Sol og Maane gav selv sagt Anledning til mangehaande Overvejelser, hvad vi nu skal høre.

Saa vidt Peter Knudsen huskede, var det midt om Sommeren 1856, at en Solformørkelse*) indtraf. Der var denne Dag om Formiddagen stegende Hede; Formørkelsen fandt Sted om Eftermiddagen. Knudsens Forældre boede da paa Løvet Mark. De havde en Nabo, Jens Krænsen (o: Jens Kristensen), hvis Kone hed Mette Marie, i daglig Tale kaldet »Speg Mæt«. Hun beskyldtes for at kunne hekse. Ægteparret var henved 70 Aar gl. hver. Begge var meget overtroiske. Jens Krænsen kom mange Vinteraftener over til Peter Knudsens Forældre og fortalte de gyseligste Spøgelseshistorier, han var en Mester til at fortælle den Slags, saa Børnene, Peter Knudsen og hans 3 Aar yngre Broder blev saa forskrækkede, at de ikke turde gaa ud om Aftenen. Jens Krænsen fik for sine Fortællinger en Kaffepunch, som han var en Ynder af. — Da den nævnte Solformørkelse skulde indtræffe, havde Jens Krænsen med stor Selvbevidsthed fortalt, at Verden den Dag skulde forgaa, idet Solen vilde falde ned paa Jorden og stikke Ild i den, og alt vilde brænde op. Det var iøvrigt en almindelig Tro blandt Egnens Befolkning, at Verden vilde forgaa den Dag. — Peter Knudsen huskede i 1918 tydeligt, at hans Moder i 1856 havde 20—30 Æg, hvilke hun vilde lave en stor Flæskepandekage af, som saa blev spist til tidlig Middag; thi da Verden skulde forgaa, var der ingen Grund til at gemme Æggene. Saa vidt Knudsen erindrede, begyndte Formørkelsen ved Tolvtiden og varede til ca. Halvtretiden. Da Formørkelsen var begyndt, trak en vældig Tordenbyge op i Sydvest. I Forbindelse med Formørkelsen gjorde Tordenbygen det ganske mørkt. Lyn fulgte paa Lyn, saa Luften lignede et Ildhav og Tordenen rullede uafbrudt. Under dette Uvejr troede Folk fuldt og fast paa Verdens Undergang. Da Tordenbygen var trukket over, og Formørkelsen var forbi, stod Verden i god Behold. Jens Krænsen paastod, at det var den stærke Tordenregn, der havde slukket Ilden i Jorden, saa den ikke kom i Brand. Da Formørkelsen var forbi og Skrækken for Verdens Undergang havde lagt sig, løb Peter Knudsen og hans Broder ud i Marken for at se, om de kunde finde Steder, hvor der havde været Ild i Jorden, men de ledte forgæves. Derimod fandt de et Sted i Faderens Rugmark, hvor Lynet var slaet ned og havde afsvedet Rugen i en Rundkreds af ca. 3 Alen. I de første Aar derefter groede der hverken Korn eller Græs paa det Sted, hvor Lynet var slaet ned.

Jens Krænsen døde 1873, Speg Mæt var død i 1869. De blev over 80 Aar gamle. Han agerede som klog Mand, kastererede Katte, Hunde, Grise og Kalve samt kurerede Kreaturer for Forfangenhed. Som Medicin herfor brugte han noget, han kaldte »Forgylt Plaster«, det bestod af menneskelige Ekskrementer. Speg Mæt kunde læse over Forsprængthed og Forstuvning baade hos Folk og Fæ.

Arbejder og Folketro.

Naar Peter Knudsens Fader begyndte at saa Rug, saaede han altid et Kors af Kærner før Saaningen begyndte. Dette gjorde han hver Gang, han begyndte at saa paa en ny Indtægt, Vang, og naar han saaede Korset, sagde han noget. Ved Foraarssåden gjorde han ligesaa. De gamle brugte det allesammen, og det brugtes hist og her endnu i 1918 af de ældre, hvor der haandsaaedes. Da Faderen lærte Peter Knudsen at saa, paalagde han ham, at han først skulde saa et Kors, og mens Korset blev saaet, skulde siges: »I Jesu Kristi Navn«. Da P. Knudsen spurgte ham, hvorfor han skulde sige det, fik han til Svar: »Faa de vo Herre ska læg hans Velsignels i et, saaden de ka

*) Den Solformørkelse, der kan være Tale om, indtraf 18. Juli 1860. Den varede fra Kl. 2,39 til Kl. 4,38. Paa det højeste var $\frac{7}{11}$ af Solens Diameter formørket. Det var Kl. 3,39.

grou godt, for do ve nok, mi Dreng, te vi ka et sjel fo et te o grou!« — Den gamle blev altid ved at kalde Sønerne for Dreng, selv efter at de forlængst var blevet voksne. Saaledes var det Skik alle Steder i Egnen. Som Landmand i 35 Aar brugte P. Knudsen stedse den Skik, han havde lært af sin Fader ved Kornsaaningens Begyndelse.

Farvning.

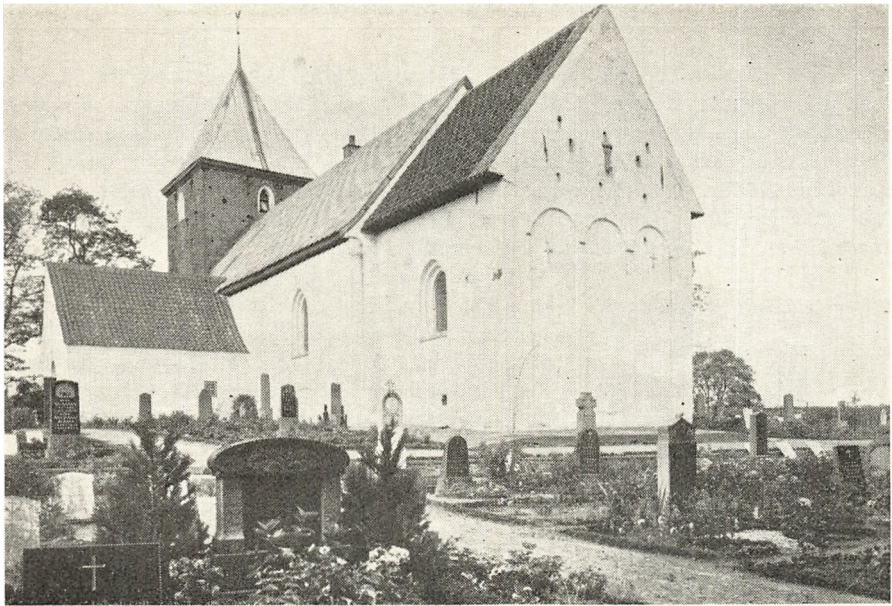
Endnu i Tiden o. 1850—80 blev det meste Uldgarn hjemmefarvet. Peter Knudsens ene Bedstemoder, der var født i Slutningen af det 17. Aarhundrede og døde i 1887, 97 Aar gammel, fortalte, at hun i al sin Tid havde farvet, og hun lærte Kunsten af sin Moder.

Hele Farveapparatet bestod af en sort Lergryde — Jydepotte —, der helst skulde være saa stor, at den kunde tage en Skæppe. Jo bedre Plads Garnet havde i Gryden, jo kønnere blev det i Farven. Farven var altid mørkeblaa, og kun denne Kulør kunde farves. Det hele kaldtes lødgrydfarvet. Gryden kaldtes Lødgryde. Farvesuppen bestod af menneskelig Urin, og Farven kaldtes Engelblaa — Indigo —. Naar der købtes Engelblaa, som Pjaltekammeren gik omkring og solgte eller bortbyttede for Pjalter — Klude —, skulde der gnides med en Negl paa den, og viste der sig da ikke en kobberglinsende Farve dér, hvor der var gnedet med Bagsiden af Neglen, da duede Engelblaa'en ikke.

Engelblaa var i haarde Stykker og kostede 4 Skilling Loddet. — »Moder paastod rigtignok, at Pjaltekammeren gned de daarlige Engelblaastykker med en Kobberskilling for at de kunde faa Kobberglans«. Naar Lødgryden havde faaet det tilstrækkelige Kvantum Farvesuppe, Urin, kom Engelblaa'en i en tynd Lærredspose og lagdes i Gryden, hvor den skulde ligge 2—3 Dage, til den var opløst. Farvesuppen skulde jævnlig omrøres og Engelblaaposen gnides mellem Hænderne for at faa Farven ud af Suppen snarest muligt. Lødgryden havde sin Plads i Skorstenen, hvor den skulde staa over nogle Tørvegløder, saa Suppen i den stadig var lunkenvarm. Blev Suppen kold, var Farvningen ødelagt, og blev Suppen for varm, var det ligesaa. I haard Frost blev Lødgryden sat ind paa Kakkellovnen, der saa holdtes varm hele Natten; thi frøs Suppen, var Farvningen ogsaa ødelagt. Der brugtes 3 Lod Engelblaa til hvert Pund Garn, naar Farven skulde være mørkeblaa, og to Lod, naar Garnet skulde være lyseblaat. Naar Engelblaa'en saa var opløst, kom Garnet i Suppen efter først at være vasket i Urin, for at det ikke skulde blive pletteret, ikke faa lige meget Farve overalt. Garnet skulde et Par Gange om Dagen tages op af Suppen, rystes godt og køles. Farvningen tog i Reglen 8 Dage. Over Lødgryden lagdes et Laag af Halmbind, for at Kraften af Farvesuppen ikke skulde fordampe. Farvesuppen havde en modbydelig Lugt, der langt overgik Lugten af Hjortetaksalt. Suppen gemtes fra den ene Farvning til den anden; thi jo ældre den blev, des bedre. Garnet brugtes til Islæt paa hvidt Trendegarn til Vadmæl eller ogsaa til Bindegarn — Strikning. — Særlig til Karleærmer med hveranden hvid og hveranden blaa Omgang Striber.

P. Knudsens Moder kartede og spandt gerne den Uld til Garn, som hun skulde farve, og derefter strikkedes Garnet i Karleærmer. Hun maa vist have været dygtig til at farve, thi hun havde stor Søgning af Gaardmandskonerne rundt omkring fra. Lødgrydfarvning blev ved at bruges helt op til 1880, men da saa Engelblaa ikke længere kunde faas, holdt Lødgrydfarvningen op af sig selv. I hver By og Sogn var der almindeligvis et Par gamle Koner, der forstod at farve i Lødgryden. Garnet gik under Navnet »Pesblaa«.

(Fortsættes).

Framlev Kirke.

Foto: Nationalmuseet.

Herredskirken i Framlev.

Ved Rs. Nielsen.

KIRKEN har i de skiftende Tider staaet som et naturligt Midtpunkt for det lille Sognesamfund, der samlede sig om den. Gaarde og Huse laa i en tætsluttet Kreds om Kirkebygningen, der var Symbol paa det, der bestod, naar alt andet sank i Grus. De lave Vaaninger omkring den er smuldreret hen og skiftet ud adskillige Gange siden da, men Kirken staaer der fremdeles høj og rank, næsten uantastet af Tidens Tand.

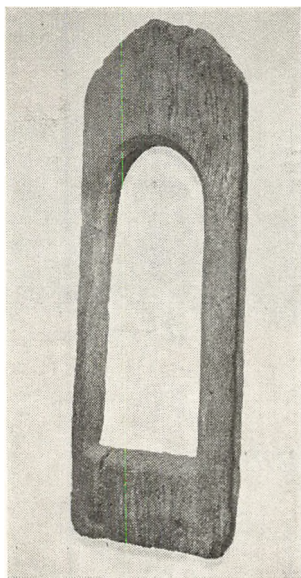
Hvem der var Framlev Kirkes Bygmester, og hvem der lod den opføre, melder Historien intet om. Muligvis har det været en eller anden Stormand, men det kan ogsaa hænde, det var Egnens Befolkning, der i Kirkebyggeriets Aarhundrede tog sig den betydelige Opgave paa at rejse et Gudshus større og anseeligere end nogen anden af Egnens Landsbykirker.

Herredskirken i Framlev maa efter Sagkundskabens Udsagn være bygget i første Halvdel af det 12. Aarhundrede. Mariebilledet i Korbuens skal nemlig være malet omkr. 1150, og dette maa da være et fuldgyldigt Udtryk for, at Kirken mindst har sine 800 Aar paa Bagen.

Men langt forud for den nuværende Stenbygning har der paa samme Plads staaet en Trækirke, opført af svære Egeplanker. Dette blev af Professor Magnus Pedersen paavist, da han ved Kirkens Hovedrestaurering i 1890 var herovre for at søge efter Kalkmalerier i Korpartiet.

Han fandt ogsaa Brudstykker af disse, men da de var meget medtagne, blev de atter overkalkede. Derimod afdækkedes en meget smuk Frise i det ene Korvindue, men Glanspunktet var, da han afdækkede det smukke Frescomaleri paa Korbuens Nordside. Dette, der forestiller Jomfru Marie siddende

paa en Stol med Scepter i venstre Haand og med Jesusbarnet paa Skødet, faar af Professor Magnus Pedersen en pietetsfuld Omtale. Han siger saaledes: »Malingen er paaført en meget glat Puds, og Farverne er endnu saa faste, at de modstaar Vaskning og Gnidning. Der er en ædel Behandling af Hoved og Klædningsfolder. Hele Karakteren bærer Vidne om, at det er malet om ved Aar 1200. Det bør spares og bevares, da der ikke er mange Vægmalier, som saa sikkert viser os det gamle Frescomaleri som dette«.

Vinduesramme fra den oprindelige Trækirke i Framlev.
Foto: Nationalmuseet.

Men paa et andet Omraade fik Professor Magnus Petersens Besøg i Framlev Kirke en afgørende Betydning til Belysning af de allerældste Kirkebygningsforhold i vort Land. — En Dag, da han færdedes i Kirken, blev han opmærksom paa nogle mørnede Træstykker, som laa henslængt paa en Affaldsdyng. Disse Træstykkers Form og Udseende fangede hans Opmærksomhed, og i sin Indberetning til Nationalmuseet siger han: »Da der blev vist mig en anden fuldstændigere (Vinduesramme), som var udtagen fra det nordlige Korvindue, blev jeg overrasket ved dens Form og Forarbejdning. Det var en 2 Alen 7 Tommer høj Egeplanke, hvori var udskaaren en rundbuet Vinduesaabning af 1 Al. 9 Tom. Højde og 13 Tom. Bredde med 1½ Tom. Falsning. Forneden er der 2 Huller med 2 deri siddende Trænegler. Planken har aabenbart været længere, idet det var tydeligt, at den var afkortet ved Øksehug for at gøre den mere tjenlig til Brug i Stenkirken. Der kan ikke være Tvivl om, at den sammen med den anden sønderbrudte Ramme er en Levning af en fordums Trækirke. Da det er det eneste fuldstændige af saadanne Kirker, som indtil nu er

fundet, bad jeg Skolelæreren om at bevare det omhyggeligt, indtil nærmere Bestemmelse kan træffes«.

Kirkeejeren Oberst Neergaard, Aarhus, skænkede dette enestaaende Levn fra maaske en af vore ældste Træ-(Stav)Kirker til Nationalmuseet, hvor det fremdeles opbevares og værdsættes meget højt, fordi det kaster Lys over de første Kirkebygninger i vort Land.

Det er egentlig ikke korrekt at betegne den fundne Genstand som Vinduesramme, idet selve Vinduesaabningen er udsavet i en af de opretstaaende 3 Tommer tykke Egeplanker, der sammennaglet med andre Planker dannede Kirkens nordre Langvæg.

En Sammenligning med de ældste nordiske Stavkirker giver ogsaa Framlevfundet en iøjnefaldende Særstilling; thi medens Lysaabningen i disse nærmest maa kaldes ret smaa Glughuller helt oppe under Taget, saa er Lysaabningen her meget stor, hvad de anførte Maal udviser, ligesom Lysaabningen i Framlevkirken har været anbragt i betydelig Afstand fra Taget.

Vinduesrammer, som man kender fra romanske Trækirker, og som omsluttede og fastholdt Glasset, var dannet af smalle Lister, medens Glasset i Framlevrammen har været nedfældet i en 1½ Tomme dyb Fals fastholdt af firsidede Søm, hvoraf Rester endnu var at se i den fundne Ramme. Forøvrigt er der ved en senere Restaurering af Alteret fundet Rester af en tredje

Framlev Kirkes Indre.

Foto: Nationalmuseet.

lignende Ramme bag den nuværende Altertavle, der dækker en betydelig Del af Korets Østvæg. Murstensskifterne i dette forlængst tilmurede Vindue ses endnu tydeligt i midterste Blændingsfag paa Murens Yderside.

Framlev Kirke maa paa et meget tidligt Tidspunkt være underlagt Bispstolen i Aarhus; thi allerede 1310 fastsætter Bisp Esger, at Kannikerne ved Domkapitlet i Aarhus skal nyde Tiende af Framlev Kirke, men til Gengæld skal en af disse forrette Kirketjeneste herude.

Ved Reformationen 1536 gaar Kirken sammen med det øvrige Kirke- og Klostergoods ind under Kronen. Men 12. September 1672 foreligger et Forleingsbrev fra denne til Mogens Frijs, Ejer af det samme Aar nyoprettede Grevskab Frijsenborg, lydende paa Framlev Kongetiende m. m. Derved kom Framlev Kirke til at nyde godt af Frijsernes store Interesse og Offervilje overfor de af Godset overtagne Kirker.

De oprindelige Mure i Kor og Langskib er opført af stærkt blandet Materiale som i andre Tufstenskirker. I de store Mængder Kalkmørtel, der dels dækkede og dels bandt, er der dog iblandet en betydelig Mængde Kampesten i tildels ordnede Skifter. Derimod bestaar Kirkens Hjørner af tilhugne Kvadre, ligesom der i Korets Østmur er anbragt meget store Syldsten. Langskibets Murflader er jævne uden Udsmykning af nogen Art, hvorimod Korets Østgavl er prydet med tre store, rundbuede Blændinger, der giver Kirken en Særstilling mellem de øvrige østjydske Kirker.

Over den midterste af Blændingerne sidder som et Fremspring i Murfladen en trapezformet Limstenskvadre, hvori er et udhugget lavt Relief forestillende den korsfæstede Frelser med løftede, udstrakte Arme. Relieffet minder om et byzantisk Krucifiks. Over Limstenskvadren sidder en fremspringende Sten med en uklar Profil, ligesom der under Kristusbilledet er en stærkere fremspringende Sten formet som et Dyrehoved.

Paa Korvæggens Sydøstmur er indmuret en anden Limstenskvadre, hvori

der er indhugget et Relief bestaaende af to Figurer, som dog vanskelig lader sig bestemme. Baade Kor og Langskib er holdt i romansk Stil.

Mod Middelalderens Slutning er Loftet, der var underbygget med Egeplanker, erstattet med de nuværende Hvælvinger.

Endnu er tre af de oprindelige Vinduer med blyindfattede Ruder i Brug. Kirkens Norddør, Kvindernes Indgang, er forlængst tilmuret, men dens Plads i Nordvæggen ses tydeligt paa Ydervæggen.

Koret skilles fra Langskibet ved en kraftig, bred Korbue; denne, der er indbygget ved Kirkens Opførelse, er rundbuet med Kapitæl og Sokkel. Langskibet har tre høje spidsbuede Hvælvinger, ligesom Taarnet forbindes med dette ved en Spidsbue. I Koret findes en Hvælving.

Alteret er meget anseeligt og dækker en stor Del af Korets Østgavl; det er opsat 1590. Alterfoden er bygget over og dækker endnu det oprindelige lave Alter opført af røde Munkesten fra den katolske Tid. Altertavlen var prydet med Malerier af de fire Evangelister samt i Feltet over disse Kristus paa Korset, medens det nuværende Alterbillede er en Kopi af A. Dorph's Maleri »Jesus og de to Disciples Vandring til Emaus«, malet af Lyders, Aarhus. I Sidefelterne Nadverordene i gylden Skrift, og over disse Felter Himmelhvælvet med de gyldne Stjerner paa dybblaa Bund.

Forøvrigt leder det smukke og velbevarede Frescomaleri i Korbuen — Maria med Jesusbarnet — uvilkaarlig Tanken hen paa, at den anseelige Herredskirke i Framlev forud for Reformationen maa have haft hele tre Altre, nemlig foruden Hovedalteret to mindre Altre, et ved hver Side af Indgangen til Koret knyttet til Korbuens Fod.

Paa Alterbordet staar en udskaaet Læsepult, et i sig selv ærværdigt Levn fra Fortiden, idet den stammer fra den katolske Tid, er altsaa mindst sine 400 Aar gammel.

I Koret er anbragt den ældgamle Degnestol, der bærer Bisp Niels Clausen Skades (Skaves) Vaaben i smukt Billedskærerarbejde i gotisk Stil. Sandsynligvis har Bispen indkasseret Tiende fra Framlev Kirke og derfor følt sig forpligtet til at betænke den med en Gave. Den samme Niels Clausen Skade var Biskop over Aarhus Stift fra 1491 til 1520 og har som saadan ofret meget store Summer til Udsmykning af Domkirken, ligesom han har betænkt flere af Stiftets Kirker med Degnestole som den i Framlev, saaledes Thunø Kirke og Koldby Kirke paa Samsø.

Et nøjere Studium af Degnestolens Inderside kan rejse berettiget Mistanke om, at de gamle Degne, mens »Vor Far« var paa Prædikestolen, har søgt Tidkort ved flittig Brug af Kniven. Timen, som det tog Sandet at passere Timeglasset, inden »Vor Far« fik sagt sit Amen, kunde nok til Tider blive baade træls og kedsommelig, derfor var det godt med lidt Beskæftigelse, og Resultatet af denne Virketrang ser vi endnu i Form af sirlige udskaarne Navne og Aarstal, saaledes Erasmus Severini 1601—08, Nicol Nicola Fogius, Severin S. Petri Montanus, Georgis Petri o. s. v.

Førstnævnte maa have været en af de første Degne i Frømløv Sogn, og har han vist lige saa fremragende Evner i Degnestillingen som til at bruge Kniven i Degnestolen, har han saa vist ikke været til at kimse ad. Antagelig har samme Erasmus resideret i det Kirken tilhørende 18 Fags Skolehus, som omtales meget tidligt.

Døbefonten, der er anbragt under Korbuen, er hugget i Granit, og som i en stor Del af de østjydske Landsbykirker smykket med Dobbeltløve-Motivet. Daabsfadet er smykket med springende Hjorte; det bærer Indskriften I. L. R. A. P. D. 1635.

Til Døbefonten hører en Fontehimmel, ophængt 1663, og saa sent som i 1866, da Kirkearkitekt Uldall inspicerede og beskrev Kirken, har nævnte Himmel sin Plads over Døbefonten. Men paa et eller andet Tidspunkt er den, muligvis paa Grund af Brøstfældighed, havnet paa Vaabenusets Loft, hvor nuværende Direktør for Nationalmuseet Poul Nørlund fandt den ved et Besøg i Kirken 1913. En Restaurering af Fontehimlen vilde koste saa meget, at Menighedsraadet indtil videre deponerede den i Nationalmuseet, hvor den har faaet en Hæderplads i det middelalderlig Kirkekapel. — Nu er der imidlertid stærk Stemning for atter at faa dette sjældne Stykke Kirkeinventar tilbage til sin oprindelige Plads.

Kirkens Prædikestol med Himmel er opsat 1602 og fremstillet af Morten Snedker. Den samme Mester har forøvrigt snedkret tilsvarende Prædikestole til Skovby og Sjelle Kirker, ligesom den senere nævnte Provst Niels Lavrids-Søn Hase, Præst i Sjelle i 22 Aar, i 1603 skænkede en af Morten Snedkers Prædikestole til Kirken i Gødvad, Hids Herred.

Det har ikke været muligt at opspore, hvem denne Morten Snedker er, og hvor han havde sit Hjemsted, end ikke i Nationalmuseets Navnearkiv har det været muligt at finde frem til denne meget

duelige Haandværkers Værksted. — I Prædikestolens 4 Siderfelter ses omrammet af smukke Søjler Billeder af Jesus Kristus samt Apostlene Johannes, Peder og Paulus. Billederne, som de ses i Dag, skal være de oprindelige, alt-saa malet omkring 1602.

Tilbygget Prædikestolen er indsat Arrild Huitfeldts Vaabenskjold samt Indskriften: »Arrild Huitfeldt, Rigens Kanseller, den Tid Domprouist i Aarhusen 1602«. — Samme Arrild Huitfeldt var en af Rigets højst betroede Mænd, hvis Navn vil leve til sene Tider. Som Domprovst i Aarhus har han antagelig paa Domkapitlets Vegne oppebaaret Tienden fra Framlev Kirke og derfor bekostet dens Prædikestol. Opgangspanelet til denne er snedkret af den føromtalte Morten Snedker og opsat 1604 d. 28. Januari. Paa dets Inderside er udskaaren i forgyldte Bogstaver »H. Niels Lavrids-Søn Hase, Provst i Framløf Herit«.

I Vaabenusets Sidevægge er indmuret to ved Kirken fundne meget anseelige Gravstene over Karl og Magnus. Kunstarkæologen Løffler har tydet den meget vanskelige latinske Indskrift: Sub lapide isto reqiescit Caroli. Hvilket kort og godt skal sige: Her hviler Karls Legeme.

Samhørsforholdet mellem Stat og Kirke markeres ved et synligt Minde,

Døbefonten i Framlev Kirke.

Foto: Nationalmuseet.

idet Knæfaldsskrankens Midterfelt bærer Kong Frederik den Femtes forgyldte Navnetræk kunstfærdigt udskaaet.

Kirkens smukke Hvælvinger skæmmes en Del af den grimme Skorsten og de svære Bjælkeankere, et i Langskibet og to i Koret. Uldall fremhæver de sidste i sin Indberetning allerede 1866 og nævner samtidig, at de maaske kunde fjernes uden at svække Kirkebygningen. Om denne Mulighed er undersøgt, kendes ikke.

Stolestaderne er for faa Aar siden fornyet, men de ny indsatte er udført i samme Stil og Udsmykning som de, der fandtes i Kirken fra 1654. Ved Indbygningen af de nye Stolestader maatte man fjerne det høje, mørke Panel, som fandtes langs Ydervæggen hele Kirkeskibet rundt, men som sammen med en Del af Stolene i Mandssiden var fuldstændig ødelagt af Svamp.

Det er beklageligt, at den Ligbaare, som tilhørte Framlev Kirke, for længe siden er forsvunden. Den havde sin Plads i det Hjørne af Skolehaven, som af Amtet for faa Aar siden inddroges i Vejreguleringen. Her, hvor Bygaden mandede ud i Randers-Skanderborg Landevejen, standsede Ligfølget. Kisten med den Døde flyttedes fra Ligvognen over paa Ligbaaren, som derfra blev baaren gennem Byen til Graven.

Et Taarnur har i tidligere Tid prydet Taarnets Sydside. En betydelig Rest af det gamle Urværk findes endnu i et af Taarnrummene, hvor et stort firkantet Jernstel med Hjul og andet Trisseværk fortæller om den

Fontehimmel fra Framlev Kirke.
Foto: Nationalmuseet.

gamle Tidsmaaler, der for Aartier siden er gaaet i Staa.

Framlev Kirke er, siden Menigheden overtog Ansvaret for den, undergaaet betydelige Forandringer til det bedre. I denne Forbindelse bør H. P. Christensen, Sognets Præst fra 1895 til 1934, nævnes. Han var utrættelig i sine Bestræbelser for at værne og højne vor gamle Kirke.

I Stedet for den grimme, rygende Kakkellovn blev saaledes indbygget et tidssvarende Varmeapparat, indlagt Elektricitet, tre meget smukke Lysekroner, den første skænket af Boelsmand And. Madsen Brandtbjerg, Framlev. Meget tidligt fik Kirken sit betydelige Orgel, ligeledes bør den gennemgribende Restaurering af Alterpartiet (Povl Jensen) nævnes. Som Kirken, saa Kirkegaarden. Ogsaa her ses Virkningerne af Pastor H. P. Christensens store og levende Interesse for den gamle Kirke.

Det vil i denne Forbindelse være fristende at fremdrage et enkelt Træk fra Sogneforstanderskabernes Tid. Da det første Sogneforstanderskab den 7. Marts 1842 holdt sit tredje Møde, blev det vedtaget at anvende et lidet Beløb til Forskønnelse af Kirkegaardene ved Harlev og Framlev Kirker, Anlæg af sirlige Gange samt Tid efter anden til Plantning af Buskadser paa passende Steder. Der nedsattes i dette Øjemed et Udvalg, der for Framlevs Vedkommende kom til at bestaa af Provst Ramsing, Frands Christensen og Jens

Sørensen, ligesom Kapellan Fabricius tilbød at bistaa Udvalget. Formanden, Gaardmand K. J. Knudsen, Taastrupgaard, lovede at forstrække Udvalgene med Penge, som senere skulde lignes paa Beboerne i hvert Sogn. Ligeledes vedtoges det at rette en Henvendelse til de respektive Kirkeejere, Lyngbygaard og Ludvigsholm, om at støtte Sagen enten med Penge eller med Planter.

Jens Jensen Harlev, Sognepræst for Harlev og Framlev fra 1690 til 1741 og samtidig Provst for Framlev Herred beretter i Kirkebogen for 22. Juli 1731 følgende: Nævnte Dato »undergaf Skoleholderen Niels Nielsen udi Hørslevboele sig i Kirchens Disciplin efter Kirche Sessionens Kiendelse af 5te Julij sidst afvigte for den Forseelse hand begich i Framlef Kirche Paaske Dag Anno 1729, da hand saae hans Koene blef indtrygt i Stoelen af Jens Kirkegaards Koene, gich han til mig, som stod for Alteret og under Sangen: Vi troe allesammen, raabte hand lydelig: Drages til Minde, og siden gich hand need paa Kirkegulvet og raabte de samme Ord til Meenigheeden, hvorefter hand tog sin Koene ud af Stolen og satte hende hos sig i Degnestoelen«.

Baggrunden for Provstens Beretning om, at Skoleholder Niels Nielsen har underkastet sig Kirkens Disciplin, er Stolestadestriden i Framlev Kirke Paaskedag 1729; da nævnte Skoleholders Kone bliver »indtrygt i Stolen af Kirkegaards Kone«. Rige Jens Jensens Kone, Ane Mogensdatter i Kirkegaard følte sig nemlig saa højt i Rang, at kun hun og ingen anden kunde benytte den fornemste, yderste Plads i den øverste Støl paa Kvindesiden. Skoleholderens Kone føler imidlertid hin Paaskedag i 1729 Trang til at bryde Privilegiet og indtager den højt eftertragtede Plads. Ane Mogensdatter tager denne hendes Dristighed meget unaadig op, og da hun kort efter indfinder sig, ender det med knubbede Ord, der gaar over til højrrøstet Skænderi, Skubben og Støden, indtil Skoleholderen fra sin Plads i Degnestolen bliver opmærksom paa den pinagtige Situation, hans Kone er stedt i. Det kan da ikke undre, at han som hendes Ægtemage reagerer, men det er uforklarligt, at han ved sin Opræden gør sig fortjent til at komme for Kirkens Standret, der omtrent halvandet Aar efter dømmer ham antagelig til i Menighedens Paahør at gøre Afbigt for sin formastelige Handling at skille de to varmblo-dige Kvinder, og som Provst Jens Jensen Harlev skriver: » han tog sin Koene ud af Stoelen og satte hende hos sig i Degnestoelen«.

Paa Kirkeskibets Sydvæg er for faa Aar siden ophængt en »Series Pastorum«. Her læses Navne og Data paa de 15 Præster, der efter Reformationen og indtil i Dag har været knyttet til Harlev-Framlev Sognekald.

Hundslund Præstegaard i Pastor Engbergs Tid.

Om Hundslunds Sogns Præster efter Reformationen.

II.

H. L. Engberg.

Af Civilingeniør J. F. Engberg.

MIN FADER, Harald Laurids Engberg, blev født d. 18. Marts 1850 i Holbæk, hvor hans Fader dengang var Kapellan. Samme Aar blev min Bedstefader forflyttet til et Kapellanembede i Skaarup paa Fyen, hvor han samtidig var Seminarieleærer, men sin egentlige Barndom oplevede min Fader i Hemmet Præstegaard i Vestjylland mellem Varde og Tarm, hvor Bedstefader var Sognepræst fra 1855 til 1866. Far gik i Ribe Kathedralskole, hvorfra han blev Student i 1867. Seks Aar senere blev han cand. theol. og var en kort Tid Højskolelærer. 1875 blev han pers. Kapellan hos Pastor Hansen i Hatting ved Horsens og derpaa i 1877 pers. Kapellan hos Bedstefader, der var blevet Sognepræst i Tostrup og Uggerløse paa Sjælland.

Samme Aar døde Bedstefader, og Fader blev saa Sognepræst i Haderup mellem Viborg og Holstebro indtil 1881, da han blev opfordret til at søge sin Faders gamle Embede i Hemmet og Sønder Viium. Efter 13 Aar i Hemmet blev Fader Sognepræst i Uldum og Langskov fra 1894 til 1900, i hvilket Aar vi flyttede til Hundslund nord for Horsens Fjord. Her havde vi yngre Søskende vort Barndomshjem, idet Far blev her, indtil han i 1923 — 73 Aar gammel — maatte tage sin Afsked. I de sidste 9 Aar boede mine Forældre i Ørting, der var Nabosogn til Hundslund, og her døde Far den 22. Marts 1932, 4 Dage efter, at vi havde fejret hans 82 Aars Fødselsdag.

Min Bedstemoder hed Elise Henriette Teilmann og var Præstedatter af den kendte Teilmannske Slægt. Fader havde 4 Brødre og 5 Søstre, af hvilke de fleste døde i en høj Alder efterladende sig mange Efterkommere.

Engberg-Slægten kan føres tilbage til Præsten Jesper Jepsen Engberg, f. 1599, død 1668, der var Sognepræst og senere Provst i Stubbekøbing.

Familienavnet stammer sandsynligvis fra Engbjerg Sogn ved Lemvig, hvor den første Præst efter Reformationen hed Paasche Jespersen, men en Udredelse af dette Forhold er vistnok umulig.

Min Fader var gift to Gange. Første Gang den 26. April 1876 med Signe Frederikke Læssøe, f. 24. Juli 1850 (Dagen før hendes Farbroder Oberst Fr. A. Læssøe faldt i Slaget ved Isted), Datter af Sognepræst til Galten og Vissing Kristian Frederik Læssøe. Der var 6 Børn i første Ægteskab, af hvilke Pastor Gunner Engberg er den mest kendte. Mine ældre Søskendes Moder døde i Hemmet i 1889, og i 1891 blev Fader paany gift med Elfride Mathilde Knudsen, Datter af Sognepræst i Lejrskov og Jordrup Jens Lassen Knudsen, og Søster til Forfatteren Jacob Knudsen. I andet Ægteskab var vi ogsaa 6 Børn.

Paa 100-Aars Dagen for min Faders Fødsel er vi alle 12 Søskende levende, og de to ældste har passeret de 70. Der er 42 Børnebørn og allerede op imod 30 Oldebørn. Fire af mine Søstre er bosiddende i U.S.A. og Canada, og to af min ældste Broders Sønner er emigreret til New Zealand.

Mine Barndoms minder og mine Erindringer om min Fader knytter sig især til Tiden i Hundslund, hvor Fader var Præst i et længere Tidsrum end noget andet Sted, nemlig i 23 Aar (1900—1923), thi her befandt Far sig godt.

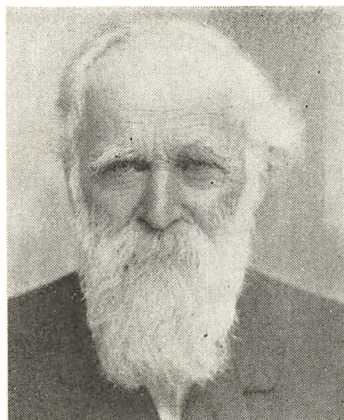
Hundslund Sogn er af firkantet Form. Det er ca. 8 km langt i Retning Nord-Syd og ca. 3 km bredt i Retning Øst-Vest og har altsaa en Kystlinie omtrent af denne Længde langs Horsens Fjord. I den sydlige Del af Sognet ned mod Fjorden — omkring Sondrup — er der en Del temmelig sandet Jord i Form af beplantede eller lyngklædte Bakker, medens den nordlige Del af Sognet er mere frugtbart, fladere og særdeles veldyrket. Befolkningen er i overvejende Grad jorddyrkende.

I sin aandelige Udvikling var Fader meget præget af Vestjylland, hvor han fra Haderup og Hemmet havde godt Kendskab til den karrige Hedejord; af Oprindelse og Naturel var Fader derimod præget af de mere frugtbare østlige Øer: Fyen og Sjælland. Han elskede Blomster og forstod sig som faa paa dem, og han havde Sans for landskabelig Skønhed — og Hundslund Sogn byder i Sandhed paa megen stor Naturskønhed, især den Part, der vender ned imod Horsens Fjord.

Far faldt godt til blandt Sognets Landbefolkning, og gennem 23 Aars stød og arbejdsom Præstegerning fra 50 Aars Alderen til sin høje Alderdom naaede Fader at blive afholdt og respekteret af praktisk talt alle i Sognet.

I sit Livssyn og i sin Kristendomsopfattelse var Fader Grundtvigianer af den gamle Skole. Han var jævn og folkelig paa en egenartet naturlig Maade og fuldstændig blottet for Snobberi til nogen af Siderne. Han var en velbevaret, kundskabsrig og belæst Mand, der blandt Kolleger, som han mødtes med paa Præstekonventer og ved lignende Lejligheder, var særdeles anset i saa Henseende, men overfor sine Sognebørn var han i sin Færd og Forkyndelse ganske ligetil. Menneskelighed, Forstandighed, Fromhed og Redelighed var Grundpillerne i hans Karakter.

Som Prædikant var Fader ikke særlig veltalende, men han kan ikke anklages for at tale for længe. Han var altid velforberedt og har efterladt sig mange haandskrevne Bøger med kortfattede Prædikener over alle Søndagens Evangelietekster. Fra Prædikestolen talte han jævnt og forstaaeligt for alle, og altid i Overensstemmelse med luthersk og grundtvigsk Teologi. — Der var jævn god Kirkegang.

H. L. Engberg.

Sognepræst i Hundslund 1900—1923.

I sine yngre Dage var Fader benyttet en Del som folkelig Taler, og han deltog ogsaa i politiske Møder, naar Lejlighed bød sig. Fra sine Dage i Vestjylland var han Tilhænger af I. C. Christensens Fløj af Venstrepartiet. Han var en ivrig Skytteforeningsmand og Tilhænger af Folkevæbning, men ikke meget begejstret for Militarisme, og i den politiske Brydningstid i Slutningen af forrige Aarhundrede var han en stærk Modstander af det Estrupske Provisorium. Fader var ogsaa aktiv med Hensyn til den kæmpende Danskhed i Sønderjylland.

Far havde megen Interesse og Forstaaelse overfor Ungdommen og lagde stor Vægt paa de unges Konfirmationsforberedelse, og jeg ved, at mange mindes Timerne i Præstegaardens Konfirmationsstue med stor Taknemlighed. Mange Sognebørn vil ogsaa med Glæde mindes den gamle patriark-lignende Præst fra hans værdige Tjeneste i Kirken ved Daab, Altergang samt andre

kirkelige Handlinger. — Om Vinteren holdt Fader ofte et Par Hverdagsaftener om Maanedens Bibellæsning i Skolerne i de Dele af Sognet, hvor Folk havde længst til Kirke, f. Eks. i Sondrup Skole. Som lille Dreng fik jeg sommetider Lov til at være med paa Aftenvandringen gennem Bakkerne til Sondrup Skole, hvor jeg legede med Lærerens Dreng, medens de voksne var til Bibellæsning i Skolestuen. Uforglemmelige er for mig saadane Ture i stjerneklare Vinteraftener, naar Fuldmaanen stod i Sydøst, og man fra Sondrup-Bakkerne kunde se ud over Horsens Fjord og Lillebælt og Kattegat med Øerne Alrø, Hjarnø, Endelave og Æbelø, hvorfra der glimtede et Fyr ligesom fra Sydspidsen af Samsø.

Elfride Mathilde Engberg,
f. Knudsen.

Overfor andre kristne Trosretninger var Fader meget tolerant.

I den sydlige Del af Sognet nede ved den lille Kystbebyggelse Skablund var der i min Barndom nogle, der hørte til den metodistiske Retning, og som til Tider fik Besøg om Søndagen af Metodistpræsten fra Horsens, som Fader gerne vilde samarbejde med, og mange Gange gik Fader Søndag Eftermiddag — efter Formiddagens Gudstjeneste — den 4 km lange Tur til Skablund for at deltage i Metodisternes Møde; det var vist udelukkende om Sommeren, og Møderne holdtes ofte som Friluftsmøder i den yndige lille Skablund Skov. Saa vidt jeg ved, talte Fader ofte selv paa disse Møder sammen med Metodistpræsten. Sommetider fik min yngre Broder og jeg Lov til at gaa med paa den Tur, det var jo spændende at være med til et »Skovmøde«. Jeg har ikke nogen Erindring om, at der var stor Tilslutning, men Møderne forløb sikkert altid i god Harmoni.

Knappt saa harmonisk var Forholdet til en Mormonpræst, der i ca. 1 Aar — lige i Begyndelsen af Aarhundredet — boede og virkede i Sognet. Han var forøvrigt en god og brav Mand, der var barnefødt i Hundslund Sogn af god Familie og med en Del Slægt boende der. Han var vistnok i sin meget tidlige Ungdom udvandret til Mormonstaten og havde saa faaet sit religiøse Genembrud derovre, og senere blev han da sendt tilbage til det gamle Land for at virke som Missionær for »de sidste Dages Helliges«. Det meste af Tiden boede han i et Hus lige udenfor Præstegaarden, saa det saa jo lidt faretruende ud, og jeg husker i hvert Fald, at det voldte min Moder en Del Bekym-

ringer. Jeg tror nu ikke, at han gik Fader stærkt paa Nerverne, og mit Indtryk er, at de var paa ret god Talefod med hinanden; thi han var en redelig og agtværdig Mand, der absolut tog Afstand fra Flerkoneri. Han havde en flink amerikansk Kone og et Par velopdragne Børn, der var jævnaldrende med mine Søskende og jeg, og som vi — da de var vore nærmeste Naboer — ofte legede med. Der hvervedes dog ingen Proselytter, og et Aarstid efter rejste Amerikanerne vistnok tilbage til U.S.A., hvorved jeg mistede en flink Legekammerat.

Faders betydningsfulde kristelige Virke i Hundslund Sogn var sandsynligvis hans personlige Færden og hans Flid med Henblik paa at besøge Folk. Han var en utrættelig Fodgænger, der i hvert Fald i de første Aar altid en Gang eller to om Aaret kom paa Besøg i ethvert Hjem i Sognet. Det er vist ikke for meget at sige, at han kendte alle de 1500 Mennesker, der boede i Sognet, og han havde med sin meget gode Hukommelse Rede paa alles personlige Forhold. Naar der var nogen alvorligt syge i Hjemmene, kom det sædvanligvis til Præstens Kundskab, og saa kiggede han indenfor og talte, læste og sang med Folk ved Sygesengen.

I Hemmet havde Far i sine yngre Dage forestaaet Præstegaardsjordernes Drift, saa han var fortrolig med og kunde snakke med om alle praktiske Landbrugsspørgsmaal, men det var ikke noget, han slog om sig med eller forsøgte at gøre sig interessant med.

Jeg tror, at mange Mennesker i Hundslund Sogn den Dag i Dag mindes deres gamle Præst vandrende rundt paa Sognets Veje og Stier og sommetider ogsaa tværs over Markerne, hvilket han havde for Vane fra Vestjylland, hvor Afstanden mellem Husene var endnu større, saa at man var meget fristet til at skyde Genvej.

Faders jævne, jordvindende lidt langsomme Gangart og noget foroverbøjede Skikkelse var let at kende. Helst vilde han paa disse Ture færdes i Træsko — maaske især med Henblik paa Genvejene over Markerne —, men det vilde Mor ikke tillade. Der var ingen Opstyltethed eller Pjank ved at tale med Præsten, men Venlighed, lyst Sind, Medmenneskelighed og Forstaaelse. Far holdt især meget af Husmændene, som i Almindelighed var stræbsomme og sparsommelige, saadan kendte han Landboerne fra Vestjylland, hvor vel de fleste er begyndt som Husmænd —, og ofte med et meget fremgangsrigt Resultat. Far vidste derfra, at Guds frygt og Sparsommelighed gaar godt i Spænd, og at Rigdom frister til Verdslighed og Materialisme, og i Husmandshjemmet mente Far, at Børnene fik den bedste Opdragelse, hvilket jo maaske ogsaa passer; thi saa mange af vore store Mænd i Danmark er jo kommet fra »småa Hjem«. Der fik Børnene tidligt lært at bestille noget, og Arbejde var efter Faders Mening Livets største Velsignelse.

Fader var en stærk Tilhænger af den »vestjydske Skoleordning«, efter hvilken Børnene praktisk talt kun gik i Skole om Vinteren, saa de kunde gøre Nytte ved Hjemmets Bedrift om Sommeren. Som Formand for Skolekommissionen var Fader ikke utilbøjelig til at lade i hvert Fald Husmændenes Børn slippe fri af Skolen om Sommeren, selv om de kun var 12—13 Aar, saa kunde de faa en højere Løn, naar de kom ud at tjene, men saa protesterede Lærerne og andre, og Fader maatte slippe »sine gammeldags Ideer«.

Selv om Fader var meget belæst og flittig med at studere og følge med i Tidens aandelige og politiske Spørgsmaal, var han ivrig efter at udføre legemligt Arbejde i Have og Huggehus. Fra sine personlige Livsvaner vidste han, at det er godt for Helbredet at skifte mellem aandeligt og legemligt Arbejde, men der udover saa han noget ædelt i Haandværk og legemligt Arbejde

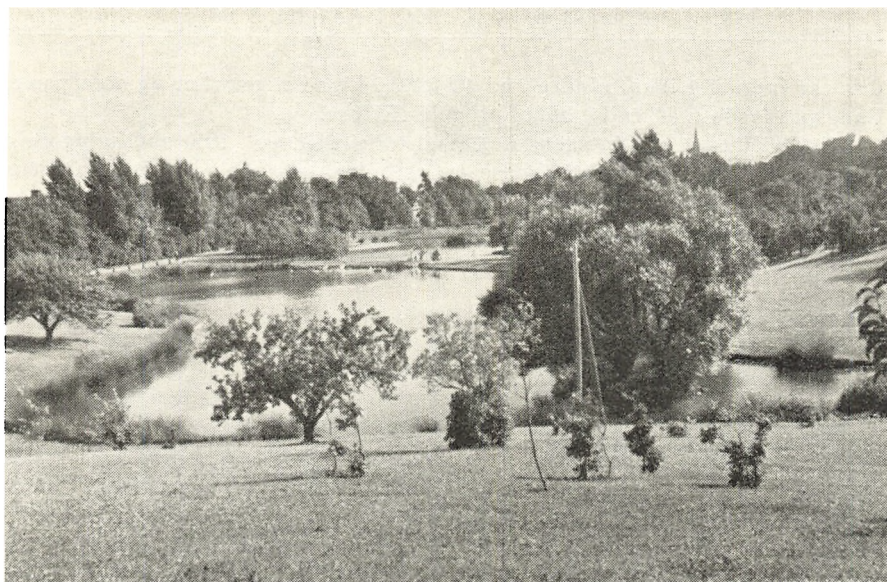
med Nytteformaal for Øje, og det var et vigtigt Punkt i hans System for Børneopdragelse. Han vilde lære os Respekt for og Kærlighed til legemligt Arbejde. I en stor Præstegaardshave er der jo nok at tage fat paa, og vi Børn fik i en ung Alder lært at bestille noget, men næsten altid sammen med Fader, og det satte vi Pris paa og er for os i voksen Alder et meget kært Minde. Fader viste os selv, hvordan Arbejdet skulde gøres; — vi skulde gøre Nytte! Det kunde sommetider være lidt tungt at blive afbrudt i sin Leg eller i Romanlæsning, fordi der skulde graves, rives, skuffes eller luges i Haven. Om Efteraaret skulde der sælges Træer, saves og kløves Favnbrende og hugges Pinde, og vi naede virkelig betydelig Dygtighed til disse Arbejder.

Mindesmærke for Pastor H. L. Engberg paa Hundslund Kirkegaard.

Vi skulde være dygtige til Kropsarbejde, og derfor kom vi Drengene ud at tjene hos Sognets Bønder om Sommeren, endogsaa før vi blev konfirmerede. Det var tilsyneladende modstræbende, at Fader gik med til, at vi, efter at vi var blevet konfirmerede, maatte gaa i Gang med boglig Uddannelse. Naar vi i ung Alder kom ud at tjene, var det vistnok ogsaa fordi, at Fader ønskede, at vi skulde kunne klare os blandt fremniede Mennesker, og det er senere i Livet kommet os til Gode.

Mild og ansprende overfor Arbejde og alt hvad der er godt her i Livet, saadan mindes vi Fader, og saadan kom vi til at elske ham. Hans daglige Eksempel i Retning af Ligevægtighed, Hjælp-somhed og Forstaaelse er det bedste Minde, vi har om ham, og saadan mindes han ogsaa blandt sine gamle Sognebørn, der efter hans Død rejste ham et Minde paa Hundslund Kirkegaard, bl. a. med følgende Tekst: »Med Tak for dansk og kristent Liv!«

Universitetsparken.

Parker og Anlæg i Aarhus By og deres Oprindelse.

Af Stadsgartner L. Sandberg.

DET er i Aar hundrede Aar siden, at »Vennelyst«, Aarhus ældste Anlæg, blev offentligt tilgængeligt i vore Dages Forstand. Hundrede Aar er maaske ikke nogen lang Tid, i hvert Fald ikke i Forhold til Byens Alder, men Oprindelsen til Byens Parker og Anlæg er ogsaa en Del af dens Historie, og det kan maaske derfor være af nogen Interesse at omtale de mest kendte Parker og Anlæg i Jyllands Hovedstad.

»Vennelyst«s Oprindelse gaar tilbage til 1824, da Aarhus Kommune til Oberst Høegh-Guldberg udelejede et Jordstykke, som var beliggende udenfor Studsgades Port. Arealet kaldtes »Folddumperne«, og var en Del af Byens fælles Græsningsareal. Det blev dengang omtalt som »en hæsliig stinkende Møddingspøl«, »et øde Landskab gennemfuret af Grusgrave«.

Oberst Høegh-Guldberg maatte forpligte sig til ved Lejemaalets Afslutning i 1849 at aflevere Jordstykket med i det mindste 3000 Træer i frodig Vækst.

Det lykkedes Høegh-Guldberg i Løbet af faa Aar at omdanne »Folddumperne« til et smukt Haveanlæg, som Byens Borgere havde Adgang til paa visse Tider af Dagen. — Borgerne kaldte Anlægget »Guldbergs Have«, men Obersten gav det Navnet »Vennelyst«, og dette Navn fik Hævd. En Skildring fra 1838 omtaler »Vennelyst« som »en anselig Strækning af smukke Plantninger med Udsigtspunkter og Spadseregange. Plantningerne bestaar ei alene af vilde Træer; her gives ogsaa Frugttræer, og blandt disse mange forædlede . . . saaledes et sandt Konststykke . . . nemlig et vildt Æbletræ, hvorpaa

der var indpodet ikke mindre end 12 forskellige Frugtsorter, og som paa en Gang prangede med røde, hvide og gule Æbler«.

Efter Udløbet af Oberstens Lejemaal udfærdigedes i 1850 en Kundgørelse angaaende Ordenens Opretholdelse i Lystlunden »Vennelyst«. Dette Ordensreglement, som man vilde kalde det i Dag, gav enhver ordentlig klædt Person fri Adgang fra om Morgenen til om Aftenen, een Time efter Polititid.

Indtil 1882, da Kommunen selv overtog Vedligeholdelsen, var Anlægget dog

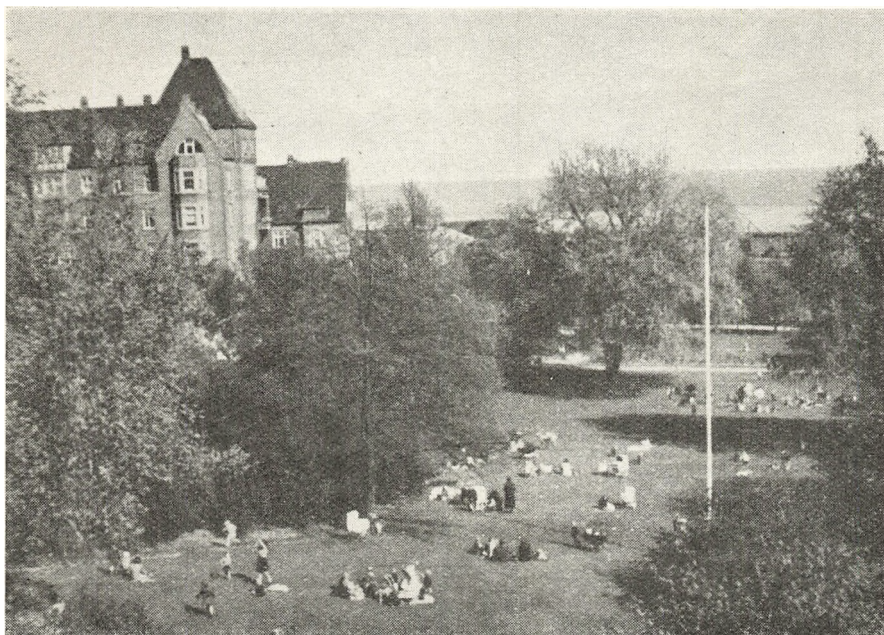
Vennelyst.

stadig forpagtet ud. De skiftende Forpagtere har sikkert tænkt mere paa egen Fordel end paa at vedligeholde Anlægget, for omkring 1880 betegnes »Vennelyst« som »et lille, kratbevokset, sumpet og forsømt Anlæg, der nærmest kun er Tumbleplads for Børn«.

Efter 1882 udvidedes »Vennelyst« til sin nuværende Størrelse, og man tør nok sige, at der har været Brug for al den Plads, man kunde faa. Anlægget har i Tidens Løb maattet give Plads for et Utal af Udstillinger, Møder, Fester og meget andet, og naar det i Dag fører en mere fredelig og rolig Tilværelse som offentligt Anlæg end tidligere, er det kun et velfortjent Hvil efter hundrede Aars Strabadser.

Byens næste Anlæg blev anlagt i 1901 i den sydlige Udkant af Byen paa det Sted, hvor der under Jyllands Besættelse i 1628 byggedes en Skanse. Det var derfor naturligt, at Anlægget fik Navnet »Skanseanlægget«. Hvor dette Anlæg ligger i Dag, laa der i gamle Dage en høj Bakke, der kaldtes Sakshøj. Paa denne Bakke byggedes — formentlig af Wallensteins Tropper — en Befæstning bestaaende af Volde og tørre Grave. Endnu i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede var Skansen afsat paa Datidens Kort; men efterhaanden toges den i Brug som Grusgrav, og i vore Dage er Sakshøj helt forsvunden. — »Skanseanlægget« ligger i Dag som en fredfyldt Plet med Græsplæner, Blomsterpartier, Bænkepladser og Legepladser, og af den krigerske Skanse er kun Navnet tilbage.

I umiddelbar Nærhed af Sakshøj laa »Skansekilde« eller »Hellig Niels' Kilde«. Saa sent som i det 18. Aarhundrede valfartedes der til denne Kilde, som renseses og holdtes vedlige af Byens Borgere. I strenge Vintre hentede man Vand herude. Omkring Kildens Udspring er i vore Dage opsat en Stensætning og Skraaningen er tilplantet. Hvis Kilden skal springe igen, bliver det med Vandværksvand, for den oprindelige Kilde er udtørret. Hellig Niels' Navn er ogsaa nær knyttet til Byens ældste Kirkegaard, Sct. Olufs Kirkegaard.

Skanseanlægget.

Sct. Olufs Kirkegaard, der er jævaldrende med den nu nedbrudte Sct. Olufs Kirke, ligger i den ældste Del af Aarhus ud mod Kysten. Saavel Nord som Syd for Kirkegaarden er der fundet Sager fra Vikingetiden, altsaa i den ældste Middelalder. Der er Sandsynlighed for, at Kirkegaarden kan føres tilbage til denne Tid, og dens Alder kan under alle Omstændigheder fastslaaes til at være mellem 800 og 900 Aar.

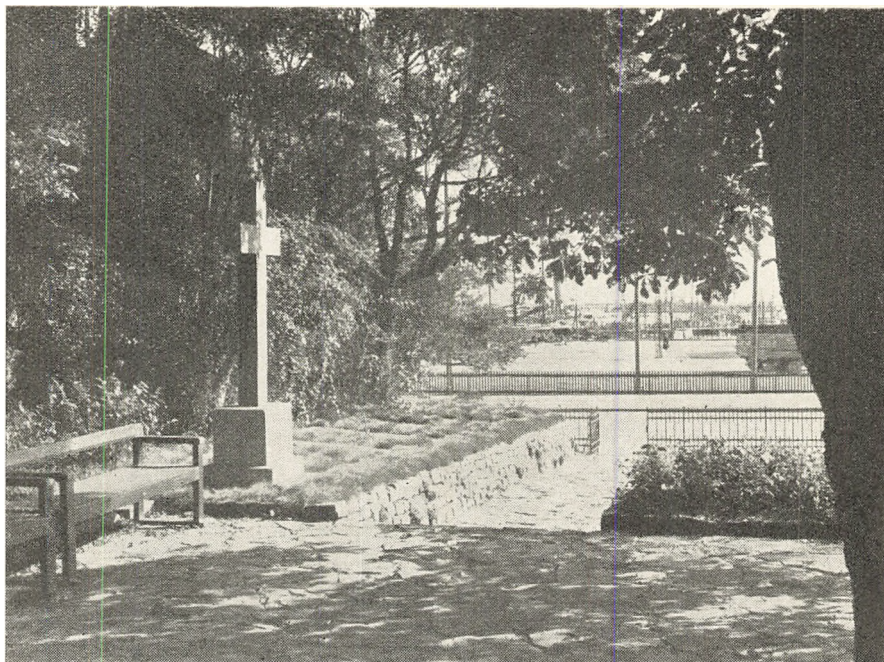
Kirkegaarden har Navn efter Kong Oluf, Helgenkongen, der blev Nordens største Helgen, efter at han var faldet ved Stiklestad 29. Juli 1030.

I 1180 døde Hellig Niels, eller som hans mere højtidelige Navn lyder: Sct. Nicolaus, der var en uægte Søn af Kong Knud, der var Valdemars Medkonge. Det fortælles, at den hellige Niels blev begravet paa Olufs Kirkegaard, og at der rejstes et Trækors ved Graven. Historisk uangribelig er denne Beretning dog ikke, men Mindet om Niels er alligevel nær forbundet med Olufs Kirkegaard, og den Dag i Dag er der paa Kirkegaarden opstillet et Granitkors til Minde om Byens Helgen »Sct. Nicolaus«.

De aarlige Olufsmesser, der i gamle Dage afholdtes i Kirken i Dagene omkring 29. Juli, har sikkert givet Anledning til Oprettelsen af et »Olufsmarked« paa Kirkegaarden, og dette Marked, der senere antog faste Former og indtil 1836 strakte sig over 8 Dage, blev efterhaanden er stor Begivenhed for Byen — ja, for hele Jylland. Dermed være ikke sagt, at Markedet saa langt

frem i Tiden blev holdt paa Kirkegaarden. Det har sikkert kun været Tilfældet i Begyndelsen, da Handelsmændene i Ly af Kirkens Tag og under Beskyttelse af dens Helgens Navn søgte Garanti for at kunne gøre deres Forretninger i Fred.

Den sidste Begravelse fandt Sted omkring 1813, og Kirkegaarden laa derefter uberørt indtil 1869, da Byraadet tiltraadte en Overenskomst mellem Domkirkeinspektionen og Kystbeklædningskomiteens delegerede, hvorefter

Sct. Olufs Kirkegaard.

Kommunen overtog Kirkegaarden mod, at Domkirken slap for at bidrage til Kystbeklædningen.

I 1938 fremsattes et Forslag fra Stadsgartneren til Ændring af Kirkegaardens daværende triste Udseende. Planen vedtoges af Byraadet og godkendtes af Ministeriet. Sct. Olufs Kirkegaard blev nu tilgængelig for Publikum som offentligt Anlæg. Granitkorset, der havde staaet skjult bag høje Træer, blev sammen med en lille halv Snes gamle Mindeplader, der fandtes paa Stedet, rensat og anbragt saa de blev let beskuelige og alligevel beskyttedes mod Overlast. Der indrettedes en Siddeplads, og Beplantningen blev gjort mere tiltalende, uden at det gik ud over Stedets Værdighed og Idyl.

Hvor længe Sct. Olufs Kirkegaard faar Lov at ligge i sin nuværende Skikkelse, er der ingen, der ved; men man maa haabe, at Byens Myndigheder og Borgere fortsat vil værne om den sidste Rest af en af Landets allerældste Kirkegarde, maaske den ældste.

Omkring Aarhundredskiftet var som nævnt baade den nordlige og den sydlige Del af Byen forsynet med et Anlæg, og man havde for saa vidt ogsaa et for den vestlige Del, selvom dette paa paa det Tidspunkt ikke stod aabent for Offentligheden. I 1873 udlejede Aarhus Kommune ca. 8 Tdr. Land til Det jyske Haveselskab. Arealet var beliggende lige udenfor Vesterbro-Kvarteret,

og Det jyske Haveselskab fik her et glimrende beliggende Stykke Jord, som indrettedes som Demonstrationshave for Selskabets Medlemmer.

Omkring 1909 overvejede Det jyske Haveselskab at ophæve Lejemaalet, men beholdt dog Haven til 1911, hvorefter Kommunen overtog den. Haven ved Vesterbro, som den kaldtes, var paa dette Tidspunkt tilplantet med mange værdifulde Træer, og dette i Forbindelse med Havens centrale Beliggenhed bevirkede, at Byraadet besluttede at videreføre Haven som Botanisk Have og

Botanisk Have.

offentlig Park. De botaniske Samlinger omfatter nu 7—8000 forskellige Planter, og Botanisk Have er udvidet gentagne Gange og omfatter i Dag 21 ha.

Botanisk Have er Aarhusianernes Kælebarn, ingen anden Park har tilnærmelsesvis saa stort Besøg. Hertil medvirker den Omstændighed, at Parken som før nævnt har en gunstig Beliggenhed og at den, foruden at indeholde righoldige Plantesamlinger, er indrettet som Folkepark med to Friluftsteatre, Mødeplads, store Liggeplæner og Legeplads. Det maa i denne Forbindelse ikke glemmes, at Købstadmuseet »Den gamle By«, som ligger i den ældste Del af Botanisk Have og er en meget stor Turistattraktion, bidrager til at øge Antallet af besøgende i Parken.

Naar Parker og Anlæg, der har Historie, skal omtales, fortjener ogsaa Mølleparken at nævnes. Parken anlagdes i 1930 paa en Grund, som Aarhus Kommune tidligere havde erhvervet af Møllejeer A. Weis' Arvinger.

Paa dette Sted laa i gamle Dage Aarhus Mølle, hvis Historie gaar tilbage til Tiden før 1286, da Møllen omtales første Gang. Møllen var i Aarhundreder en Vandmølle, hvortil Aarhus Aa leverede den fornødne Kraft.

Den kendte Aarhusborger, Møllejeer A. Weis, døde i 1889, og Enken og Sønnen E. Weis videreførte Forretningen endnu nogle Aar; men i Foraaret 1903 nedlagdes Møllen helt. Paa Møllens Jorder er som nævnt opstaaet en

Park, i hvilken man har bevaret en Del gamle Træer fra Møllens Tid. — I 1849, da Møllen var nedbrændt, fandtes under Udbedring af Vandløbet en stor Runesten, der var anbragt som Grundsten under et Hjørne af Vandmøllen. Stenen stammer fra omkring Aar 1000 og beretter om Slaget ved Svolder. Den er nu opstillet i Aarhus Museum, som ogsaa ligger paa den gamle Møllens Jorder.

Endnu 3 Parker fortjener at nævnes, hvis Billedet af de betydeligste

Mølleparken.

Parker i Aarhus skal være fuldstændigt. — Mindeparken er den ene. Den er med sine 25 ha eller ca. 45 Tdr. Land Byens største Park. Den er beliggende Øst for Marselisborg Slot og danner Rammen om Monumentet for de danske, der faldt i Verdenskrigen 1914—18. Parken er anlagt i 1925, og Monumentet, som er udført af Axel Ekberg og Axel Poulsen, afsløredes den 1. Juli 1934 i Overværelse af Kongefamilien. Monumentet indeholder 4.140 Navne paa faldne danske, og de fire Relieffer forestiller: Udmarchen, Krigen, Vaabenstilstanden og Freden.

I Tilknytning til Mindeparken er anlagt en Studiehøve, Rømerhaven, som er opkaldt efter Godsejer Chr. Rømer, der har bekostet Havens Anlæggelse og desuden testamenteret et betydeligt Beløb til senere Anvendelse i Mindeparken eller Rømerhaven. Mindeparken og Rømerhaven er begge anlagt paa Marselisborgs Jorder, der har Navn efter Baroniet Marselisborg, som igen er opkaldt efter Constantin Marselis, der i 1680 blev Baron til Marselisborg. Constantin Marselis var Søn af en indvandret Hollænder Gabriel Marselis, til hvem den daværende Konge var kommet i Gæld, hvorfor Kongen i 1661 tilskødede ham Havreballegaard med en Del andet Gods af Aarhus Len. Marselisborg Skove og Jorder købtes i 1896 af Aarhus Kommune, en Handel Byen aldrig har fortrudt.

Universitetsparken er en af de yngste Parker i Aarhus, anlagt i 1933. Det er en Del af Aarhus Markjorder, og indtil 1933 laa her Kolonihaver. I Parken er Universitetets mange Bygninger placeret. Arealet er skænket af Aarhus Kommune, der renholder og vedligeholder Parken. Den ældste Del af Plantningen er Rester fra Kolonihaverne, men efterhaanden afløses denne Plantning af Egetræer.

Tiderne skifter. De folkelige Forlystelser og »Borgermusikken« i »Venne-lyst« i forrige Aarhundrede er afløst af Parkunderholdninger og Aarhus By-orkesters Koncerter, som afholdes i Byens Parker Sommeren igennem. I Møller Weis' Have leger Smaapurke med deres Sejlskibe i det store Bassin,

Raadhusparken.

hvor Johs. C. Bjergs Skulptur »Elskovskampen« er opstillet. Paa Bænkene i det Anlæg, som før var den gamle Sct. Olufs Kirkegaard, slikker Kontordamer Solskin i den halve Time, der er dem beskaaret som Frokostpause. Turister valfarter til Mindeparken for at se Monumentet og Parken paa Marselisborgjorderne, hvor før Kornet bølgede. De gamle Daglejerhuse, Donbækhusene, som tilhørte Marselisgaarden, ligger stadig ved Donbækken og ser lige idylliske ud, selv om de i Dag tjener det Formaal at være Materialgaard for Parkvæsenet. I Haven ved Vesterbro er Det jydskes Haveselskabs Gartnerbolig og Drivhusene revet ned, og Legeplads for Børnene kommet i Stedet. En stor Del af den gamle Have har givet Plads for »Den gamle By«, hvor mere end halvtreds gamle Købstadhuse skruer Tiden tilbage for at fortælle Nutiden om, hvordan man indrettede sig i gamle Dage.

Raadhusparken slutter Rækken af Aarhus' Parker. Den er anlagt i 1937—41 og afsluttet i 1947. Som Sct. Olufs Kirkegaard blev omdannet til et Anlæg, saaledes maatte den gamle Søndre Kirkegaard finde sig i at blive forvandelt til en Park. Men Minderne er bevaret. I den sydvestlige Del af Parken er opstillet en Del gamle Gravmonumenter, der hidrører fra Kirkegaarden og fortæller om gamle veltjente, nu hedengangne Aarhusborgere.

Raadhusparken danner en smuk og fredfyldt Ramme om Byens Stolthed, Raadhuset, hvor Byens vise Fædre samles for at tage Stilling til Nutidens Problemer og træffe de Beslutninger, som baader Borgerne bedst.

Oliemøller F. V. Schytte.

Af Frode Aagaard.

F. V. Schytte.

OLIEMØLLER F. V. SCHYTTE, Horsens, vandt sig et Navn blandt politisk interesserede i Stænderforsamlingens Tid og i de første Aar under den fri Forfatning. Han var født i Odense den 26. Juni 1800 som Søn af Regimentskvartermester Carl Gustav Schiøt og Vilhelmine Marie Cathrine Weiniche. Barndomstiden henlevedes under smaa og trange Kaar. 1816—18 var han Skriver hos G. L. Baden, der var Byskriver i Odense, og fulgte med ham, da han 1818 blev Birkedommer i Hørsholm. 1824 tog han dansk juridisk Eksamen og var 1827—29 Fuldmægtig hos Borgmester Ditlev Ræder i Horsens. Hos denne myndige Embedsmand af den gamle Skole lærte han adskilligt. Med

Liv og Lyst deltog han i Selskabeligheden, hvor han med sit glade og lyse Sind førte an. Men en skønne Dag i 1829 forvandlede Byfogedfuldmægtigen til Oliemøller, og han kastede sig med al sin Energi ind i Arbejdet. Oliemøllen ejede og drev han til 1851; en Tid var den flyttet til Lundum.

Ved Valgene til den første jyske Stænderforsamling i 1834 valgtes i 6. Distrikt, Horsens, Agent og Købmand Monberg med 90 af 101 Stemmer, medens Schytte opnaaede 42 Stemmer. Valgretten var knyttet til Grundejendom, saa det var kun en meget lille Del af Befolkningen, der fik Mulighed for at stemme. I København var der saaledes 1,42 pCt. Vælgere, i Købstæderne 2,99 pCt. og 2,71 pCt. i den almindelige Landbefolkning. Det betød, at der i København og Købstæderne valgtes een Repræsentant for hver 150 Vælgere, men kun een for hver 600 i Landdistrikterne. De 236 Sædegaardsejere i hele Landet fik den største Repræsentation, nemlig 29 Repræsentanter, men alligevel var det ejendommeligt for vore Stænderforsamlinger, at Godsejerrepræsentanterne ikke havde Mulighed for at faa Overvægten i nogen af Forsamlingerne.

1838 fik Schytte Sæde i den norrøjske Stænderforsamling i Viborg som Repræsentant for Horsens, og han genvalgtes 1840 for Perioden 1841—47. — Blandt de nye Medlemmer, der var traadt ind i Forsamlingen 1838, skulde navnlig P. D. Bruun og Schytte faa Betydning. 1838—40 var han Protokolsekretær, hvad der var et stort Arbejde, idet de to Sekretærer maatte udarbejde Referater til Stændertidende, der bragte Stoffet fra Protokollerne frem til Offentligheden. Schytte blev en ret fremtrædende Skikkelse i Stænderfor-

samlingen, og det var ikke sjældent, han lod sin Røst høre. I en Studenterkomedie lader Peter Faber den politiserende Madam Meyer synge:

I Viborg gaar det farligt til
blandt Jyderne de tørre,
den Oliemøller Schytte vil
med Fiden Lykke gøre.

Og Brandsvenden, Skomageren, den ansvarshavende Redaktør Skrøder svarer:

Den Lykke bli'r vist meget fin,
den maa han selv beholde —
nu brænder man kun Terpentin,
hvad skal man saa med Olive?

Stænderrepræsentanterne fik i Diæter 4 Rbd. daglig, men 1838 indgav nogle Gaardmænd et Andragende, hvori det henstilledes til de Stænderdeputerede at vise deres Sans for Sparsommelighed ved at spare paa Udgifterne til sig selv. Der blev da af la Cour, Skærso, stillet Forslag om Nedsættelse af Diæterne til 2 Rbd. daglig. Schytte bemærkede dertil i et Indlæg, at han ganske vist brugte, hvad han fik, men kunde nok klare sig med mindre, da han brugte mere, end han var vant til. Forslaget afvistes dog med 30 Stemmer mod 18. Stænderforsamlingerne krævede i høj Grad Frederik VI's Ord: »Nu ville vi alle spare« respekteret. I Roskilde var Juristen Algreen-Ussing en nidkær Talsmand for Orden i Finansvæsenet, og i Viborg stillede Schytte 1838 Forslag om Nedsættelse af en Kommission, bestaaende ikke alene af Embedsmænd, til at undersøge hele den finansielle Tilstand og planlægge dens Forbedring. Der havde tidligere været Planer fremme i den Retning, men nu burde de virkeliggøres, da Misvækst og andre Uheld i de sidste tre Aar havde hjemsøgt en stor Del af Landet og gjort de offentlige Byrder endnu tungere at bære.

1840 forelagde Schytte en Adresse fra 131 Borgere i Horsens, der ønsker Stænderforsamlingerne lovgivende Myndighed. Det hed i Adressen: »I alt, hvad der er sagt for den nu bestaaende Orden, har vi dog intet fundet, der kunde omstøde den Sandhed, at et Folks Vel ikke kan være betrygget i Tidens Løb ved en enevældig Konges tilfældige Personlighed«. Hvad der ønskes, er en Medvirken fra Stændernes Side »ved Lovgivningen i Almindelighed og Bestemmelsen af Statens Indtægter og Udgifter i Særdeleshed«. Han valgtes da ogsaa til Medlem af et Udvalg eller Komite, som man sagde, der skulde behandle Spørgsmaalet om Forsamlingernes Skattebevillingsret. Under Frederik VI havde der været et Haab for Fremtiden, udtalte Schytte, i Tronarvingens Person, men han kendte ikke nogen i Folket, som satte et tilsvarende Haab til den fremtidige Tronfølger. Samme Aar besejrer Schytte, der 1838 var indtraadt som Suppleant, Byens Borgmester, Ræder, med stort Stemmeffertal; sidstnævnte erklærede derefter offentligt, at han ikke engang kunde modtage Valget som Suppleant, da han maatte antages ikke mere at besidde Vælgernes Tillid. — 1842 blev der forelagt Stænderforsamlingerne et Forslag fra Regeringen om Nedsættelse af en fælles Stænderkomite, et Fællesudvalg med lige mange Medlemmer fra hver af Stænderforsamlingerne. Schytte vil gaa med til et Fællesudvalg med den Opgave at behandle Finansbudgettet, men ellers var man i Viborg bange for, at et saadant Fællesudvalg kunde skade Bondestandens Indflydelse, da Medlemmerne nok overvejende hentedes fra de højere Stænder. 1844 fremlagde han et Andragende fra et Par Sogneforstanderskaber paa Fyn, hvori der klagedes over den demoraliserende Virkning af Fattigvæsenet i den bestaaende Skikkelse, der avlede Dovenskab, Drukkenskab og Løslagtighed, hvorfor man kræver Oprettelse af Arbejdsanstalter.

Spørgsmaalet om den almindelige Værnepligt optog Sindene stærkt i Fyrerne. Der var fra mange Sider Forstaaelse af, at man ikke længere kunde lade Værnepligten udelukkende hvile paa Bondeungdommen. 1846 nedsattes i Viborg et Udvalg paa 7 Medlemmer, hvoriblandt var Schytte. Et Regeringsudkast fra 1844 havde foreslaaet, at alle tjenstdygtige »uden Hensyn til Stand eller Herkomst« skulde være værnepligtige, men der gjordes dog mange Undtagelser. Af Viborg Stænders Udvalg gik de seks ind for Forslaget, men Schytte ønskede det ud fra den da raadende snævre Købstadsynsvinkel forkastet, da Garnisonstjenesten efter hans Mening vilde betyde alt for haard en Belastning for Bybefolkningen. Under Forhandlingen var Schytte den førende blandt Udkastets Modstandere. Enten vilde han have Almenvæbning, eller Købstadsbefolkningen skulde i Lighed med Hovedstadens Befolkning have Lov til at opfylde deres Værnepligt i særlige Borgerkorps. Skønt han i Betænkningen lagde stor Vægt paa, at Værnepligten burde hvile ligeligt paa alle Statsborgere, gik han ind for Bevarelsen af Stillingsvæsenet. Med 34 Stemmer mod 18 afviste Forsamlingen et Forslag fra Schytte om, »at det tages under Overvejelse, hvilke Modifikationer af den Maade, hvorpaa den fornødne militære Uddannelse herefter skal erhverves, der med retfærdigt Hensyn til, at Byrden ikke bliver uforholdsmæssig tungere for den ene end den anden, kan indrømmes de for Værnepligt hidtil fritagne, navnlig efter de særegne for Købstæderne stedfindende Forhold . . .«. — 19 Medlemmer sluttede sig til Schyttes Forslag om, at man betragtede Udkastet som en Overgang til Almenvæbningssystemet. Værnepligtsloven blev som bekendt ikke udstedt under Christian VIII, men Tscherning, der som Bondevennernes Fører blev Krigsminister i det berømte Martsministerium, løste Spørgsmaalet i demokratisk Aand i 1848.

I Stænderforsamlingen optraadte Schytte som en meget interesseret Mand i finansielle saavel som forfatningspolitiske og nationale Spørgsmaal. Han var en umiddelbar Natur, der glødede af Iver for Frihed og Fædreland. Der var Varme og sand Følelse i hans Tale. Den smukke Mand med det mørke og krøllede Haar, de levende Øjne, det belevne Væsen, blev gerne hørt. Det var ganske vist ikke altid, man kunde beregne, hvor han vilde ende, men den varme Understrøm i Talen kunde rive Tilhørerne med. Ved et Samvær omkring en Bolle Punch kunde han være festlig. Han sang gamle Sange og Viser med en Inderlighed, som kunde røre selv en Mand af Træ. Med det løftede Bæger kunde han efter Sangen holde en sprudlende Tale, hvori han yndede at blande nogle latinske Brokker.

Kampen for Modersmaalets Ret i Sønderjylland fulgte han med megen Bevægelse, og han talte varmt det danske Sprogs Sag i 1844. Professor J. E. Larsen fremførte et Andragende om Nødvendigheden af Foranstaltninger til Betryggelse af det danske Sprogs frie Brug og Stiftelsen af danske Undervisningsanstalter samt en Ophævelse af den administrative Tilknytning til Holsten. Schytte foreslog, at man skulde bede Kongen om ved en kraftig, folkelig og fædrelandssindet Administration at træffe de nødvendige Foranstaltninger til Statsenhedens Opretholdelse og i Forbindelse hermed opfylde sit tro Folks Ønsker om en til Tidens Krav svarende friere Udvikling af Samfundsforholdene.

Borgmester Christen Estrup, der var Medlem af Stænderforsamlingen, skrev den 11. Juli i et Brev til Professor Engelstoft, at Forhandlingen begyndte med Forslag til en Adresse. »Schytte understøttede det i et saa uheldigt Foredrag, at hvis der straks efter var foretaget Afstemning, om en Adresse skulde indgives eller ikke, var det sidste upaatvivlelig blevet Tilfældet, da selve Partimændene maatte desavouere hans overfladiske og ubegrun-

dede Anke i flere Retninger. Han vilde have, Adressen skulde give Udtryk for den Mistillid, der i Jylland næredes til Kongens Ministre. Fra paalidelig Kilde vidste han, at der eksisterede Dokumenter, som hjemlede en for Hertugdømmerne fælles Arvefølge med Danmark. Det var Ministrenes Skyld, at der ingen Besparelser var sket i Finanserne, at det usalige Sprogpatent var udkommet, at der intet var gjort for Stænderinstitutionens Udvidelse; at Pressen blev undertrykt var en naturlig Følge af, at der i Kancelliet var en gammel, i en absolutistisk Aand herskende Mand, og han tilføjede mere fornærmeligt, som du vil erfare af Stændertidende, hvis det meget Vrøvl kommer i den. Ørsted tog alvorligt fat paa ham, og da han mod Sædvane forsvarede sig slet og saa at sige gik fra det, er jeg nær ved at dele fleres Formening om, at han denne Gang har pløjet med andres Kalve, og at han muligen ogsaa har faaet dette Hverv fra København«. — Saadan blev han altsaa bedømt fra konservativ Side. Estrup tilføjer, at Nyholm og With holdt nogle smukke og velbegrundede Taler, der tilintetgjorde det ubehagelige Indtryk, Schyttes Foredrag havde fremkaldt, og bevirkede, at man enstemmigt vedtog, at en Adresse skulde indgives.

Den 16. Juli skrev Statsminister Stemmann til A. S. Ørsted, der var Kongens Repræsentant i Stænderforsamlingen: »Alt, hvad De har talt i Anledning af den af Oliemølleren fremsagte Sermon, er ypperligt, ligesom det er saare veloverlagt og klogt, at De har ladet den hele Forhandling ubeklippet referere i Stændertidende. Lad kun Ræven komme ud af sin Hule, saa lærer man ham at kende«. Det nationalliberale Hovedorgan »Fædrelandet« havde en hel anden Opfattelse af Ørsted, idet det samme Aar skrev i en Artikel: »Hvad man finder saare naturligt hos en holstensk Greve, det finder man opværende hos Apotekersønnen fra Rudkøbing«.

De nationalliberale i København havde i det hele en Del Forventninger til Schytte. Saaledes skrev A. F. Krieger 1842 til H. M. Rosenørn: »Hvorledes staar det til med mine liberale Venner som Schytte og Nyholm; de er svage, men de mener det ærligt; de har begge noget hjerteligt, især maaske den første; hils dem ret venligt fra mig«.

Da Skolelærer Rasmus Sørensen, Venslev, drog Landet rundt for at samle Underskrifter paa en Henvendelse til Stænderne og Regeringen om Bonde-reformer, besøgte han 1844 ogsaa Schytte, og i et Brev til Velynderen Grev F. M. Knuth fortæller han, at Schytte, efter at have læst Sørensens Udkast, sagde, at det vilde blive en forbandet haard Sten at bide i, som alle Stænderforsamlingens Tænder bides i Stykker over, uden at faa den knust. Han gaar ind for Sagen og vil søge at faa andre Købstadsrepræsentanter dertil, men der kommer næppe nogen Udvalgsbehandling alligevel. Enhver Sag, som støder an mod Fornemheden og Slavesindet, gaar det usselt. Her er ikke noget at gøre; om De og jeg og et Par Stykker til lod os hudflette og raabe og trælle os til døde for det almindelige Bedste, det hjælper intet; thi Dansken er Træl i alle sine Forhold og vil være det — og kan derfor ikke hjælpes . . . Før den Slags Reformer kan gennemføres, lader enhver sig hellere knuse, den ene under Vægten af en fyldt Vom, den anden under Hug af Hungerens Sværd.

Den 5. Oktober 1848 afholdtes Valgene til den grundlovgivende Rigsforsamling, og Schytte valgtes ved Kaaring i Skanderborg Amts 2. Distrikt. — D. G. Monrads dristige demokratiske Udkast til en fri Forfatning kom ud for en strid Modvind, der blev haardere alt som Tiden skred, og hen paa Foraaret 1849 truede det med Sagens Standsning. 1. Maj talte Kultusminister Madvig haanende om et ved Omstændighederne skabt Flertal overfor et ved

Styrke og Indsigt betydeligt Mindretal. Tscherning søgte Dagen efter at gyde Olie paa de oprørte Bølger. Vi er blevet vejjet og fundet for lette. Vi er Folk af ringe Indsigt, ringe Øvelse og Dygtighed i det politiske Liv; men jeg paa-
staar, at der er meget faa her, som har noget forud for os i denne Hense-
ende. Schytte tog Ordet og udtalte sig meget anerkende om Tscherning, der
i hans Tanker vejede meget i den omtalte Majoritet. En Mand som den fyn-
ske Bonde Cornelius Petersen klagede i et Brev over, at de gamle Stænder-
mænd var saa talebegærlige. Ørsted havde faaet en Irettesættelse fra For-
manden, fordi han talte for længe, og Schytte havde talt drøjt imod ham for
de lange Talers Skyld.

De to jyske Rigsdagsmænd, Højesteretsassessor P. D. Bruun og Over-
retsprokurator C. M. Jespersen, havde stillet et Forslag, hvor den almindelige
Valgret blev bevaret, men der foretoges en Indskrænkning af Valgbarheds-
betingelserne ved Valg til Landstinget. Det vedtoges 1. Maj med 68 Stemmer
mod 66. Hele Venstre og en Del af de nationalliberale stemte imod. Det
skulde imidlertid vedtoges ved en 2. Behandling for at blive Lov. Højre vilde
næppe stemme for det ved den endelige Behandling, og der var da Fare for,
at hele Grundlovssagen blev udsat paa ubestemt Tid. Venstre vedtog under
disse Forhold at stemme for Forslaget, som de ellers havde bekæmpet i
stærke Ord. Balthazar Christensen sagde i sin Tale 7. Maj, at Venstre erkendte,
at Forslaget maaske ikke alene var det eneste mulige, men det bedst mulige
i Øjeblikket, hvorfor Venstre vilde give det sin Stemme. Denne Tale hilstes
med livligt Bifald og stor Glæde hos Grundlovssagens Venner. Saa bevæget
var Stemningen, at Schytte, der hørte til højre Fløj af Centrum eller de
nationalliberale, efter Talens Slutning faldt Balthazar Christensen om Halsen
og kyssede ham til Tak, og ingen fandt det unaturligt.

1849 indlagde han sig stor Fortjeneste som Formand for Forplejnings-
kommissionen i Jylland, hvorfor han hædredes med Ridderkorset. Han blev
Medlem af en Kommission angaaende Kommunalvæsenet paa Landet og i
Købstæderne. Algreen-Ussing var Formand, Krieger Næstformand. Ved Lands-
tingsvalget 1849 valgtes Schytte som Nr. 1 i 10. Kreds med 109 Stemmer, og
han sad saa i Landstinget til 1853. Ved Folketingsvalget i Kerteminde 1858
valgtes han ved Kaaring, og han genvalgtes 1861 med 507 Stemmer, medens
Gaardfæster Chr. Larsen, Dalby, opnaade 366. Han kom ikke til at spille saa
fremtrædende en Rolle i Rigsdagen, som han havde gjort i Stænderforsam-
lingen. Ofte brød han en Lanse med J. A. Hansen. Det hindrede dog ikke, at
de to Politikere efter et Rigsdagstaffel i en mindre Kreds kunde drikke dus,
hvad der ganske vist var glemt Dagen efter.

Oliemøllen afhændede han 1851, og i de følgende Aar ejede han forskel-
lige store Gaarde, saaledes Mattrup ved Horsens, Grøftebjerg paa Fyn og
Vedbygaard paa Sjælland, men han solgte dem alle efter faa Aars Forløb.
1860 købte han selvanden Bryggeriet Rabeshave i København. Ved sin Død
den 30. Januar 1873 var han Ejer af Sindshvile paa Frederiksberg.

Schytte var en praktisk, varmhjertet Mand, der ofte vandt Ørenlyd ved
sin lyriske Veltalenhed. »Zodiacus« giver ham det Skudsmaal i »Parlamenta-
riske Stjernebilleder«, at han var en brav Karl, et trofast Hjerte, en glødende
Fædrelandsven, en ægte Danmarks Søn!

Fig. 1. Borgbanken set fra Landevejen.

Kjærsgaard Voldsted.

Ved J. Didriksen.

NAAR man fra Aakjærdalen kører ad Odder-Horsens Landevejen mod Hundslund, passerer man, umiddelbart før man kommer til Kjærsgaard, en Lavning tilhøjre for Landevejen. Op af det sumpede Terræn hæver sig en firkantet Høj, hvis Skraaninger mod Syd, Vest og Nord er ret stejle, medens Østskraaningen er mere fladt udløbende. Højen er paa alle Sider omgivet af et lille Bækløb, som nu kun danner Afløb for nogle Smaakilder og Drænledninger vesten for Højen; det løber midt i de brede Lavninger, som omgiver Højen. Voldbanken er den sidste Rest af et fordums ret stort Borganlæg, og rundt om dette har der været dybe Vandgrave. Ved nærmere Eftersyn viser det sig, at Voldgravene begrænses udadtil af en ca. 1—1½ Meter høj Ringvold, som dog kun kan ses mod Nord og Vest; paa Sydsiden er den godt gemt inde under Landevejen. Denne Ringvold maa være anlagt med stort Besvær i det sumpede Terræn; man ser nemlig, at den nordlige Del af Volden for Størsteparten har bestaaet af mægtige Granitsten, som er blevet stablet op til de dannede en solid Stenrøs som Kærne for Ringvolden. Der er i Tidens Løb fjernet op imod en Snes Kubikmeter Sten fra den nordre Del af Ringvolden. Hele Lavningen har været fyldt ud af en Sø, som baade i Gravene og udenfor Ringvolden har dannet det solide Vandværn, som var saa uundværligt for Middelalderens befæstede Borge.

Naar ens Syn er skærpet og vænnet til at se Terrænets Enkeltheder, vil man opdage, at der Øst for den østlige Voldgrav ligger et Plateau, som synes at være jævnet meget ud over mod Bækken, og længere mod Øst ses en tværløbende Gravsænkning, som nu næsten helt er jævnet ud.

Efterhaanden faar man det hele til at antage den -- bl. a. ogsaa fra Bjørnkjær — kendte Form for Middelalderborge: 2 Borgbanker omgivet af en Voldgrav; der udenom af en Ringvold og yderst atter Vand, som man skulde mene, kunde yde Borgen et godt Værn. Man kan i de svagt antydede Højder og Lavninger ret tydeligt følge Borganlægget og dets Grænser; det har tilnærmelsesvis set ud som paa Fig. 2 skitseret.

Længere mod Øst har Søen mundet ud i en snæver Kløft, som fører ned over Aakjærs Marker, og her hør ganske sikkert — allerede da Borgen blev byg-

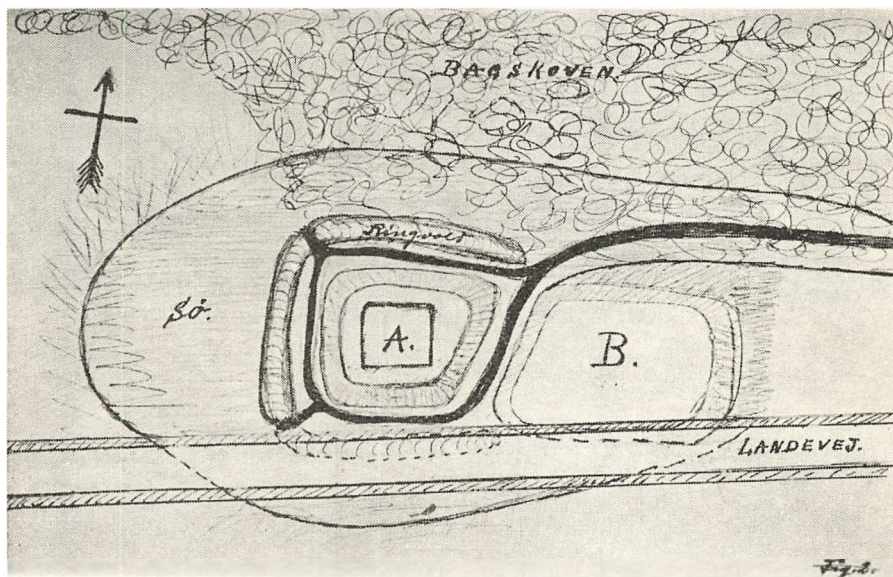

Fig. 2. Et skematisk Rids af Kjærsgaard Borganlæg.
Man ser Landevejen gaaende hen over søndre Ringvold.

get — ligget en Vandmølle, hvis Dæmning har stemmet Vandet op til en ret stor Sø, som skulde tjene det dobbelte Formaal, dels at danne Værn om Borgen, dels at levere Vandkraft til Mølløværket.

Paa den østre Borgvold, som nu er fuldstændig raseret og udjævnet, har Borgens Beboelseshuse og Ladegaarden ligget. Paa den vestre, næsten urørte Borgbanke har der staaet et Forsvarstaarn, som det dengang var Sik og Brug. Hertil tyede Gaardens Beboere og især dens Besætning af Karle og Krigere, naar Borgen blev haardt trængt af Fjender, og her havde de vel — som oftest i Ufredstider — opmagasineret Forraad og Skyts med Ammunition, for at de kunde modstaa Stormløb og maaske ogsaa Belejring.

Naar en saadan Borgs Fæstningssystem var holdt i Orden, og Bygningerne var solide, blev det anset for næsten umuligt at indtage den med Magt, idet Forsvaret regnedes for at være Angrebet langt overlegent.

Der er fortalt mig, at da »de Tyske« i 1864 besatte Jylland, blev der indkvarteret Soldater i Kjærsgaard som i de fleste Landsbyer heromkring. Det var en Afdeling Ingeniørtropper, og en af Befalingsmændene lod — efter indhentet Tilladelse — Mandskabet gaa i Gang med at udgrave den formodede Oldtidsgravhøj, »men Arbejdet blev brat standset, da de stødte paa Murværk«.

Denne Historie blev den egentlige Aarsag til, at jeg allerede i 1939 hos Stedets Ejer, Gaardejer Martin Nielsen, sikrede mig Retten for Odder Museum

til at udgrave Højen. Krigen og Besættelsen med dens Restriktioner hindrede os i at gennemføre dette interessante Foretagende. Først i 1947 kunde vi — efter at have indhentet Nationalmuseets Tilladelse — gaa i Gang med at løfte Sløret for Kjærsgaardborgens Mysterier.

Den 30. September 1947 blev Udgravningen paabegyndt, idet Museumsbestyrelsens ældste Medlem, Jens Carlo Andersen, Gylling, tog det første Spadestik. Saa tog den frivillige Arbejdsstyrke fat sammen med to stærkt interesserede Arbejdsmænd: — Et haandsmedet Søm — en Stump Lervæg — et Par store Sten — flere Lervægsstykker — flere Sten, altsammen forjættende Tegn paa, at vi var paa rette Vej. I nogle Timer arbejdedes med stor Iver uden særlige Resultater. — Men saa — henimod Aften — støder Kaj Nielsens Spade igennem Leret mod noget haardt, — og lidt efter løfter han frem i Lyset en gammel lersnavset, rusten Genstand »Borgens store Nøgle«. — Det var en stor Glæde for os allerede

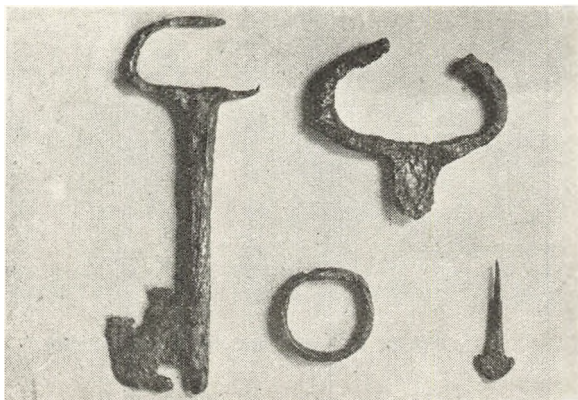

Fig. 3. Borgens Nøgle, et Dørgreb, en Jernring og en Laasepal fra „Skatklsten“.

paa Udgravningens første Dag at staa med Nøglen til Borgen — »Nøglen til Gaadens Løsning« — i Haanden. Denne Nøgle er $16\frac{1}{2}$ cm lang og har en ret bred Kam: 5×5 cm; den blev fundet godt 80 cm under Borghøjens Overflade. Vi forudsatte, at Døren maatte findes i umiddelbar Nærhed af dette Sted, og efter denne Teori gravedes videre næste Dag. Vi havde atter Heldet med os: Paa det anviste Sted fandt Arbejderne i samme Dybde en Mængde store, haandsmedede Søm i et rektangulært Felt. Nogle af disse Søm var studsede og et enkelt vegnet saaledes, at vi deraf kunde »læse« os til, at Dørens Tykkelse maa have været ca. 10 cm. Imellem de 30—40 Søm, som alene ved deres Plads angav os Dørens Udstrækning, fandtes 2 pileformede Spidser med Dølle; det var tydeligt nok Armbrøstbolte, og det, at de fandtes her mellem Dørens Søm, angiver jo paa en ret overbevisende Maade, at disse Armbrøstprojektiler maa være skudt mod Døren udefra af Borgens Angribere.

Senere fandtes to Armbrøstbolte mellem Døren og Væggen og tilsidst en Armbrøstbolt, som sad saaledes i en indstyrtet, forkullet Stolpe, at man kunde regne med, at den var trængt 3 cm ind i Stolpen. Alle disse tre Fund taler deres tydelige Sprog om Angreb paa Borgen (se Fig. 4).

Midt i Borgtaarnets Kælder fandtes — nogenlunde samlet — over 20 Armbrøstbolte. Her har vi Forsvarernes Lager af Ammunition for os. Spredt omkring mellem nedstyrtede Vægflader og inde under dem fandt vi yderligere en Del af disse let kendelige Projektiler, saa at vi nu paa Odder Museum kan fremvise 30 Stykker af dem. Disse fint smedede skarpe Pilespidser har jo alle haft en ret lang Træprop, som var sat ind i Døllen med en Spids, og i Bagenden var denne Prop forsynet med nogle Styrefjer (se

Fig. 5). De kunde af en kraftig Armbrøst (Flitsbue) udskydes med saa stor Kraft, at de kunde ramme sikkert paa 25—30 Meters Afstand.

Dørens Stolpe fandtes ved Afdækningen som en delvis forbrændt Trækulsbalk af Tykkelse 10×8 cm. Det Stykke, vi fandt, var 160 cm langt,

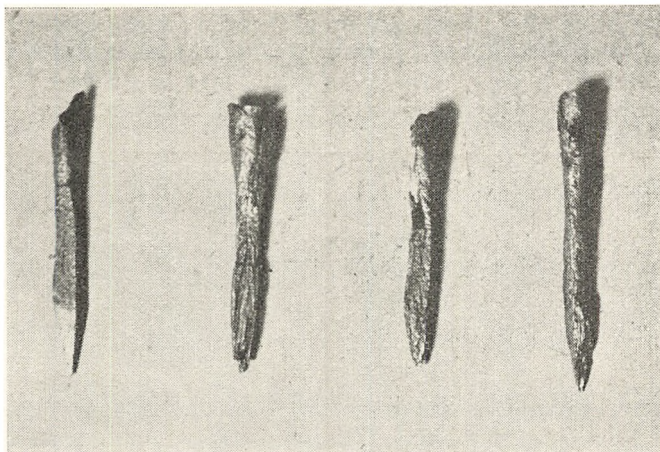

Fig. 4. Fire af Fjendens Armbrøstbolte.

men har sikkert været en Del længere. Dørens Beslag fandtes i Nærheden af Nøglen, men som en med Rust, Sten og Trækul saa sammenfiltret Masse, at Nationalmuseets Konservator har opgivet at faa nogen præsentabel Udstillingsgenstand ud af den; men man kan tydeligt skelne det ud- og indvendige Laaseblik med

isiddende Søm. Det ene af Laaseskiltene er skjoldformet og af smuk Facon. Dørhaandtaget og Slaaen fandtes omtrent paa samme Sted.

I Overjorden længere mod Øst blev fremdraget en mærkelig Hammer med saavel Skaft som Hoved af Jern. Hammerskaftet er solidt nittet i Gennemboringen paa det mærkelige Hoved. Dette består af et cylindrisk Stykke Jern, hvis Bane er ret stærkt opstudset. Næbbet er uhjælpsomt hamret fladt og er delt i to ved en mærkelig kort Spalte. Hammerens Længde er omtrent $38\frac{1}{2}$ cm. (Se Fig. 6).

Omtrent i Kælderens Midte laa i en samlet Flage ca. 40 nærmest ens store Sten af ca. Knythaands Størrelse; de var næsten helt indlejrede i halvbrændt Ler og maa sikkert have dannet et kredsformet Arnested paa Plankegulvet oppe i Taarnstuen. Inde under den nedstyrtede Arne fandtes Trækulsflager paa Kryds og Tværs, som kun

Fig. 5. En Armbrøstbolt med Prop og Styrefjer.

kan tydes som de forkullede Rester af Taarnværrelsets Gulv. (Se Fig. 7). — Hist og her fandt vi forvredne Stykker af Bronzekar og nogle Skaar af haardtbrændte Lerkar, men desværre ingen, som med Sikkerhed kunde tidsbestemmes. I Nærheden af den nordre Væg laa en Jernring, ret velbevaret, fordi den havde været indlejret i Kalk og Ler; dens Diameter var ca. 4 cm.

Øst for Arnestedet stødte vi paa et Parti, som vakte vor Opmærksomhed. Det bestod af fintsmuldret Ler, Aske, Jord og et lyst Pulver, som viste sig at være Bronzestøv. Alt dette slog vi igennem Sold og fandt paa den Maade:

2 Hængsler af Jern til en Kiste.

1 Laasetap af samme Form som dem man ser i gamle Standkister.

6—8 Stykker korte, men smukt smedede Søm med »Pynte-

hoveder«; nogle af dem var vegnede saaledes, at vi paa dem kunde udmaale Kistebræddernes Tykkelse til godt $2\frac{1}{2}$ cm, altsaa »Tommebrædder«. Da vi nu ogsaa fandt nogle smaa Sølvmønter, var vi klar over, at det var Resterne af Skatkisten og dens Indhold, vi havde for os, og der blev udvist

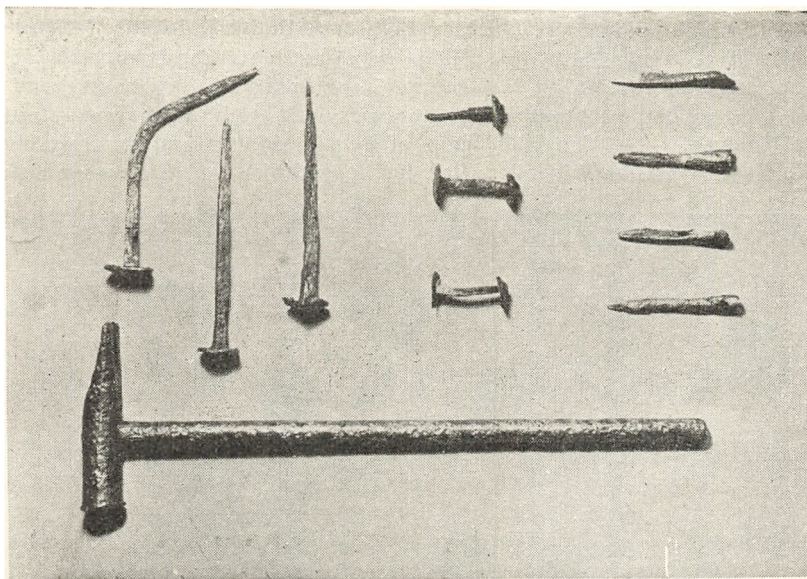

Fig. 6. Hammer, Søm, Nagler og Armbrøstbolte.

yderligere Forsigtighed. Paa den Maade fandt vi Rester af 4 Bronzeskaale eller -spande og 10 Sølvmønter, af hvilke de 9 kunde bestemmes paa Nationalmuseets Mønt- og Medaillesamling. Det viste sig, at 3 af Mønterne stammer fra Erik Menveds Tid; de var alle prægede i Roskilde. 3 var Christoffer d. II's Mønter, slaæede i Sønderjylland, 2 Christoffer d. II's Mønter, slaæede i Roskilde, og endelig 1 Mønt fra Christoffer d. II's Tid, slaæet i Saksøbing, altsaa fra den sidste Købstad i Danmark, som Christoffer raadede over, inden han maatte flygte til Mecklenburg. (Se Fig. 8).

Mod Slutningen af Udgravningen fandtes det sjældneste Stykke i Ruinens Kælder: et velbevaret Sæt Haandjern, saa snedigt forfærdiget, at det ikke alene kunde omslutte en Fanges Haandle, men lukke dem inde i hver sit Rum ved Hjælp af en pladeformet Tap, som kunde bevæge sig om samme Nagle som Haandlebøjlerne, og laases sammen med dem. (Se Fig. 9).

Kun en enkelt hel »Munkesten« fandtes, desuden et Par halve Sten og enkelte Brokker; af Tagsten ikke en Stump. — Derimod traf man næsten overalt i Kælderens nordlige Del større og mindre Stykker af lerklinede Vægge. De laa henkastede hulter til hulter over hverandre. Et enkelt større Stykke med retvinklet Hjørne var ca. $\frac{3}{4}$ Meter paa hver Led og var glatstrøget paa den ene Side. I ingen af disse Stykker Ler-

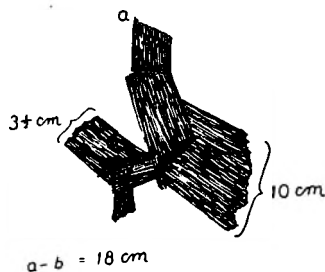

Fig 7.

Forkullede Dele af Gulvplanker.

væg fandtes det fjerneste Aftryk af Straa eller Stejler. Det synes os derfor klart, at Forsvarstaarnets Vægge i hvert Fald nederst har bestaaet af Bindingsværk med sammenklaskede Lervægstavl i Felterne, unægtelig en svag Væg til at yde Modstand mod et kraftigt Angreb. Taget maa sikkert have været af Straa eller Træ.

Da vi var kommet saa vidt, blev der sendt Indberetning til Nationalmuseet, for at vi kunde faa kyndig Hjælp, dels til at klare Funderingsforholdene, dels for, om det var muligt, at faa nærmere opklaret, om det muligvis har været et forældet og brøstfældigt Forsvarsværk, som det har været en let Sag at indtage. — Men ved Hjælp af de allerede da vundne Oplysninger kunde vi selv fastslaa følgende: Der har paa Højen ved Kjærsgaard staaet

Fig. 8. 10 Mønter, fundne paa Skatklstens Plads.

et Fæstningstaarn, som efter Christoffer d. II's Tid er blevet angrebet, stormet og brændt, og der er aldrig siden blevet opført nogen Bygning paa Stedet.

Hvornaar denne Bygning er blevet opført, vil det nu blive Nationalmuseets Opgave at klare. Vi vil prøve paa at udrede, hvornaar Fæstningen kan være indtaget og ødelagt, ved at vi sammenholder de faa historiske Dokumenter med alle de Oplysninger, vi nu efter Udgravningen sidder inde med: Ligesom vi ved Udgravningen havde det store og overraskende Held straks at finde Borgens Nøgle, saa har vi et solidt Dokument, skrevet i Malm, som kan vejlede os gennem den historiske Udredning af Kjærsgaards Historie.

I Gylling Kirkes Taarn hænger en Kirkeklokke, som bærer Indskriften: »Dua Cecile fecit me fundi«: »Donna Cecilie lod mig støbe«. Det er altsaa en velstaaende Dame, som har skænket denne Klokke til Gylling Kirke. — Endnu den Dag i Dag klinger dens Malmtoner udover den lille hyggelige Landsby, — »lifligst om Høsten i den stille svale Aftenstund« — og minder os om Ridderdatteren Cecilie, som muligvis i Anledning af sit Bryllup med Marquard Rostrup skænkede Klokken til Gylling Kirke.

Dr. phil. H. L. Møller, en Nevø af den gamle, berømte grundtvigske Præst Lars Otto Møller, har i Samlinger til Jydsk Historie og Topografi 5. Rk., 5. Bd., p. 245, nærmere udredet de spegede Traade, som gaar gennem denne fjerne Tids ellers saa daarligt oplyste Historie: I et Tingsvidne, som blev optaget paa Hads Herreds Ting den 2. Marts 1444, staaer der, at Ridder Lau-

rids Trugotsen af Gylling gav Marquard Rostrup i Medgift med Datteren Cecilie »Kirstgaard« og Svinballe i Hundslund Sogn og den Grund i Falling Sogn, hvorpaa Aarhus-Biskoppens Borg, Aakjær, stod, da Tingsvidnet blev optaget. I dette Tingsvidne nævnes Laurids Trugotsen som Ridder, men fra hans egen Tid nævnes han kun som Væbner. Maaske har han først modtaget Ridderslaget i den allersidste Del af sin Levetid. Han har ejet store Besiddelser i Hads Herred. Han nævnes »Ridder af Gylling«, og vi maa gaa ud fra, at hans faste Hus har staaet i Gylling, hvor man paa et Sted, der kaldes »Sams«, gentagne Gange er stødt paa Rester af Murværk, bl. a. »Slotssten«. En Lavning syd derfor kaldes endnu i Dag »Graven«.

Første Gang Kjærsgaard nævnes som værende i Laurids Trugotsens Eje er i Aaret 1331, saa vi kan maaske gaa ud fra, at Brylluppet har fundet Sted efter den Tid.

Marquard Rostrup hørte til den fra Holsten indvandrede Slægt Rostrup eller Rastorf. Der har paa hans Tid her paa Egnen været flere af den Slægt. I et Dokument kaldes han »unge Marquard Rostrup«, og der findes Skøder og Dokumenter, som nævner Rostrupper med forskellige Fornavne.

At »Unge Marquard Rostrup« er den Mand, som tog Cecilie Lauridsdatter af Gylling til Ægte, kan ikke bestrides, men der kan næppe heller herske Tvivl om, at han er identisk med den Marquard Rostrup, som af Grev Gerhard af Holsten blev udnævnt til Slotsbefalingsmand paa Skanderborg Slot, som Grev Johan den Milde indehavde som Pant. Hvornaar han blev udnævnt til dette ærefulde Hverv, kan man ikke sige med nogen Sikkerhed, men muligvis har han beklædt denne mægtige Stilling i 10—12—14 Aar fra ca. 1332. I denne Tid samlede han sig store Jordegodser, dels ved Køb, dels som Panter, og han var sikkert af Laurids Trugotsen regnet for en mægtig og indflydelsesrig Mand, hvilket man jo ogsaa tildels kan skønne deraf, at Medgiften blev saa stor. Gaardens Jordtilliggende maa have været paa noget over 1200 Hektar (Aakjær Gods er endnu paa 1150 ha).

Da Ulykkerne i 1330-Tallet væltede ind over Danmark — Jylland blev besat af de holstenske Grever, og Kong Christoffer maatte pantsætte den ene Landsdel efter den anden — voksede der lidt efter lidt en ret stærk Modstandsbevægelse op. Den organiseredes først meget sent, men efter Niels Ebbesens raske Daad i Randers 1. April 1340 fik Modstandsbevægelsen først rigtig Vind i Sejlene, og i Løbet af Forsommeren samledes en Hær af Væbnere, Krigskarler og Bønder, som indesluttede Holstenerne i Skanderborg Slot.

Sammenligningen mellem 1340 og Tiden 600 Aar senere falder os nu saa let: Hvad er mere rimeligt at tænke sig, end at en større eller mindre Skare af Niels Ebbesens Frihedskæmpere, som var klar over, at de nu havde ret godt Hold paa Marquard Rostrup i Skanderborg, er draget til Kjærsgaard,

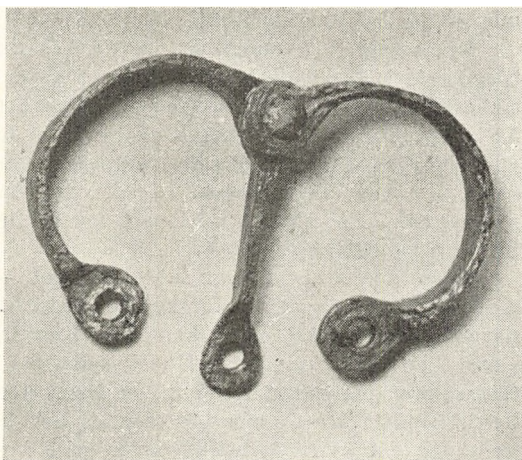

Fig. 9. Haandjern, fundet i Borgens Kælder.

har belejret og tilsidst brændt Borgen og har nedrevet den til Grunden.

Udgravningen har vist, at der ikke senere er blevet bygget paa Kjærsgaard Voldsted. Maaske har Rostrup og Fru Cecilie boet paa og styret deres store Godsbesiddelser fra Skanderborg Slot.

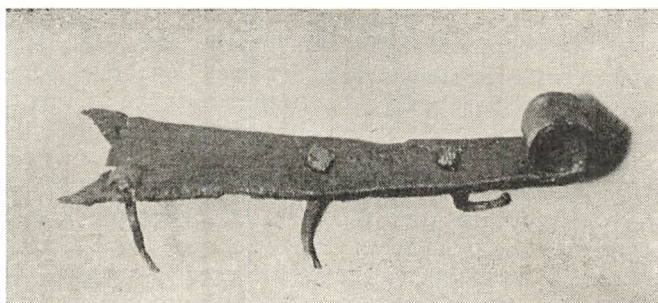
Tingsvidnet af 2. Marts 1444 nævner intel om, at de har bygget nogen Borg i Aakjærdalen, men det lader os ane, at Marquard Rostrups Landsvigerstilling har haft til Følge, at han og hans Arvinger har haft svært ved at hævde deres Rettigheder, som er blevet bestridt fra flere Hold.

I et Forlig, som blev indgaaet i Lübeck i Efteraaret 1340, staar bl. a. i Betingelserne, at Kongen, som slutter Forliget med Grev Gerhards Sønner, »skal lade Marquard Rostrup og hans Arvinger beholde deres Panter i Jylland, indtil de bliver indløste«, og saa sent som i 1353 gentager Kong Valdemar sit tidligere givne Løfte i et Forlig ved Vindingeaa ved Nyborg.

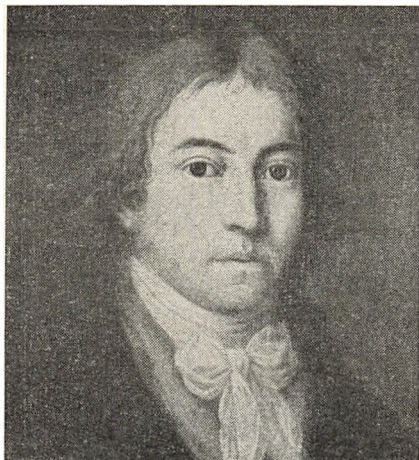
Det synes dog aabenbart, at de Aarhus Bisper ikke blot har forsøgt at tilegne sig Dele af Marquard Rostrups store Gods, men har regnet det saa sikkert henhørende til Bispegodset, at man uden videre har opført en Borg, Aakjær, paa den til Kjærsgaard hørende Jord.

Kjærsgaardhøjen har været antaget for at være Svend Feldings Grav; den er, som vi saa, blevet regnet for at være en Oldtidsgravhøj; den er antydningssvis af H. L. Møller mistænkt for at have været Bosted for Marquard Rostrup og Donna Cecilie.

Sagen synes nu at ligge fuldt opklaret. — Vor Udgravning, sammenholdt med Udredningen af de forskellige historiske Dokumenter og Forhold, har fjernet enhver Tvivl, og vi kan som Konklusion udtale, at Kjærsgaard har været den Borg, som var Hovedsædet for den indflydelsesrige og drevne Godssamler Marquard Rostrup og hans Hustru Cecilies (Ridderdatteren fra Gylling) udstrakte Godsbesiddelser, og den har tillige været det første Hovedsæde for det store Jordtilliggende, som i vore Dage udgør Hovedgaarden Aakjær.

Et haandsmedet gotisk Dørhængsel fundet i Borgtaarnets sydøstre Hjørne.

Kammerraad Rasmus Nellemann, Billeshave, og Hustru Sophie Magdalene, f. Faxøe.
(Efter Maleri 1790).

Af Familien Nellemanns Annaler.

Ved Leo Wad.

SLÆGTENS Stamdatter hedder Rasmus Nellemann*). Han var Fæstegaardmand under Egeskov og boede i Kværndrup, hvor der blev holdt Ligprædiken over ham 21. April 1753. Egeskov Skifteprotokol oplyser, at han efterlod sig Enke Maren Rasmusdatter og 9 Børn, hvoriblandt Niels Nellemann og Anna Nellemann. Det er deres Efterslægt, der skal omtales her. Fra deres Broder, Mogens Nellemann, død ca. 1790, først Forpagter paa Baagegaard og Wedellsborg, siden Ejer af Herregaarden Lerbæk ved Vejle, nedstammer den kække Premierløjtnant Jens Peter Sofus Nellemann, som faldt ved Øvre Stolk 25. Juli 1850, 19 Aar gl., og den kendte Jurist og Politiker, Estrups Justitsminister, Professor, Dr. jur. Johannes Magnus Valdemar Nellemann, f. 1831, d. 1906.

Fra Niels Nellemann nedstammer en Familie, som i snart 100 Aar har levet og virket i Aarhus. Niels var først Ridefoged ved Baroniet Einsidelsborg, siden Fæster af Gaarden Broholm i Brylle Sogn og tilsidst Landvæsenkommissær og Forvalter paa Egeskov. Den 19. Juni 1761 viedes han ifølge kongelig Bevilling hjemme paa Broholm til den tidligere Fæster Anders Jensens Enke, Sara Maria Johansdatter, en Datter af Johan Casper Scheffelmeyer og Anna Cathrine Klemensdatter. Det velhavende Ægtepar tilbragte deres sidste Aar i Faaborg, hvor Niels Nellemann i 1790 for 1000 Rdl. købte den smukke, gamle Gaard i Holkegade, der nu er Hjemstavnsmuseum. Han døde allerede Aaret efter, den 15. December, 70 Aar gl., og begravedes i Kirkens Kor. Hans Hustru døde 7. Juli 1795, 69 Aar gl., og begravedes ved sin Mands Side. Deres Søn, den nedenfor omtalte Kammerraad Rasmus Nellemann, solgte Gaarden 2 Aar senere for 1300 Rdl.

*) Til nedenstaaende Levnedsskildring af Justitsraad Laurits Nellemann til Allingskovgaard og hans Søn, Højesteretsadvokat Sophus Scavenius Nellemann, har jeg i udstrakt Grad benyttet Optegnelser, der er stillet til min Raadighed af sidstnævntes Søn, Løjtnant Olaf S. Nellemann, Næstved, hvem jeg herved bringer en hjertelig Tak. Aarstal, Datoer, Navne og lign. har jeg verificeret i den Udstrækning, det har været mig muligt.

Rasmus Nellemann, der er født paa Broholm 1763, var en Tid — vistnok i Aarene omkring 1796 — Godsforvalter paa Grevskabet Wedellsborg og er utvivlsomt identisk med den Fuldmægtig Rasmus Nellemann, der 16. December 1791, Dagen efter Forpagter Ole Faxøes Død, paa Amtmandens Vegne møder paa Fjellebro for at foretage en Registrerings- og Forseglingsforretning, og med den Rasmus Nellemann, der træffes som Fuldmægtig ved Assens og Hindsgavl Amter, og som var konstitueret Amtsforvalter 1802—03, da han ønskede at fratræde Konstitutionen. 1804 blev han Ejer af Hovedgaarden Billehave ved Strib, men allerede 31. August 1805 skøder han Vejlbj Kirke med jus patron. og jus voc. samt Anpart i Vejlbj Sogns Korn- og Kvægtiende

Kancelliraad Niels Nellemann
(1793—1867)

Fru Isidore Christine Nellemann,
f. Schtërbeck (1816—90)

med matrikl. Hartkorn 56 Tdr. 2 Skp. til Kammerherreinde Adeler. I 1811 afhændede han Gaarden. Hvornaar Rasmus Nellemann døde, vides ikke. Den 3. November 1792 blev han i Herringe Kirke viet til Jomfru Sophie Magdalene Faxøe, fornævnte Ole Faxøes Datter. Om hende forlyder det, at hun i 3 Aar gik med en Byld paa Næsen. Hun fik da af en Jordemoder i Fredericia det Raad at koge Safran i sød Fløde og smøre den derved fremkomne Substans paa Næsen, som ogsaa kom sig.

Da Rasmus Nellemann forlod Grevskabet Wedellsborg, skænkede Herskabet ham et Chokoladestel i kongeligt Porcelain, som endnu findes i Familiens Eje. Desuden ejer Familien 4 Portrætter, der skal være malet af Tidens store Portrætmaler Jens Juel. De forestiller Kammerraaden, hans Hustru og to Dreng. Bag paa det første staar Ordene: »Hr. Rasmus Nellemann. Malet i Faaborg 1790«. Af Drengene er den ene den i det følgende omtalte Niels, den anden, der er afbildet med en Fløjte, skal være en Broder, der døde som Barn. Familien ejer ogsaa et andet Portræt af Rasmus Nellemann, malet af en ukendt Kunstner.

Rasmus Nellemanns Søn, Niels Nellemann, er født i Faaborg 24. September 1793. Han blev Student i 1813 og fire Aar senere juridisk Kandidat. Efter i nogle Aar at have været Protokolsekretær i Højesteret beskikkedes han i 1831 til Byfoged i Holstebro og Herredsfoged i Hjerm og Ginding Herreder. I 1838 blev han Byfoged og Auktionsdirektør i Thisted og Herredsfoged i Hillerslev og Hundborg Herreder. Medens han virkede her, udnævntes han

til Kancelliraad. I 1854 beskikkedes han til By- og Raadstueskriver samt Raadmand i Aarhus.

I sin Ungdom levede Nellesmann i vanskelige Kaar, da Faderen dengang skal have været fattig. Medens han opholdt sig i København var han Medlem af Selskabet »Clio« (stiftet 1816), og er identisk med den Nellesmann, der her holdt Foredragene »Om Professor, Historiograf And. Hojer« og »Om de danske Kongers Haandfæstninger«. Ved Kong Frederik VII og Grevinde Danners Besøg i Thisted 1852 bød Nellesmann Kongen og hans Gemalinde Velkommen, og ved et Middagstaffel udbragte han Grevindens Skaal. Ved hans Bortrejse fra Thisted indfandt Sognefogederne fra Hillerslev og Hundborg Herreder sig hos ham og overrakte ham en Skrivelse, hvori de frembar deres Taksigelse for den Humanitet, Velvilje og Forekommenhed, Kancelliraaden i sin lange Embedsførelse havde udvist mod dem, og overrakte ham tillige som et Bevis paa deres Erkendtlighed en smuk og kostbar Sølvtepotte, Sukkerskaal og Flødekande. Alle tre Dele, der er forsynede med Inskription, er stadig i Familiens Besiddelse. Da Nellesmann døde 16. December 1867, blev han i en Nekrolog i »Aarhus Stiftstidende« omtalt som en nidkær og retskaffen Embedsmand, der var personlig afholdt og agtet af alle. Hans Hustru, Isidore Christine Schierbeck, Datter af Amtsforvalter i Holstebro, Etatsraad Frederik Christian Schierbeck, og Hustru Anne Birgitte Tranberg, var født 24. Marts 1816 og døde 28. Oktober 1890. Hun var kun 17 Aar, da hun blev gift, medens hendes Mand var 40.

Kancelliraad Niels Nellesmanns Søn, Rasmus Frederik Christian Nellesmann, er født i Holstebro 4. Februar 1836. Efter at han 20 Aar gammel havde taget dansk juridisk Eksamen, blev han Fuldmægtig hos sin Fader i Aarhus. I 1868 fik han Borgerskab som Auktionsholder og stiftede sammen med Justitsraad, Hospitalsforstander C. Thomsen det endnu eksisterende Auktionsfirma »Nellesmann & Thomsen«, Mejlgade 45, hvor han selv boede og førte et meget gæstfrit Hus. Hans Fødselsdag var saaledes Samlingsdag for hele Familien. I 1881 indtraadte Fr. Nellesmann i Direktionen for Spare- og Laanekassen i Aarhus og var fra 1901 til 1917 administrerende Direktør. I en Aarrække var han Forligsmægler for Aarhus Amts 1. Forligskreds og tillige en Tid Medlem af Aarhus Byraad. Fr. Nellesmann, der i 1895 var blevet udnævnt til Kancelliraad, døde 1. Juli 1919, 83 Aar gl. Hans Hustru, Caroline Amalie Bertelsen, f. 12. April 1841, d. 9. Maj 1909, var Datter af Amtsforvalter i Thisted, Justitsraad Jens Christian Hansen Bertelsen, og Hustru Henriette Christiane Mulvad. Fru Nellesmann var en Barndomsven af Digteren J. P. Jacobsen. Efter hendes Død styredes Huset af Frk. Thora Riis, der faar det smukkeste Skudsmaal for sin Trofasthed. I en lang Aarrække forinden havde hun været i Familiens Tjeneste, idet hun først havde været i Huset hos Etatsraad Schierbecks Enke, derpaa hos Kancelliraad Niels Nellesmanns Enke og efter hendes Død hos Frk. Marie Nellesmann, Fr. Nellesmanns ugifte Søster. Fr. Nellesmanns eneste Søn er fhv. Fuldmægtig i Handels- og Landbrugsbanken i Aarhus, Niels Nellesmann.

Fra Anna (hun hed egentlig Anna Sophie) Nellesmann, født ca. 1731, stammer Familien paa Allingskovgaard. 1754 viedes hun efter kongelig Bevilgning paa Baagegaard hos Broderen Mogens, til en tidligere Skibsfører og Skibsbygger Lars Pedersen Schmidt, Fæster paa Brandø i Lillebælt. Et Rygte vil vide, at Schmidt var kommet fra Slesvig og havde bygget et Skib for Greven paa Wedellsborg, der i Løn vilde give ham Brandø i Eje, men han vilde imidlertid kun have den i Fæste. Ægteparret fik 7 Børn, af hvilke den yngste, Rasmus, der var født 24. Februar 1764, blev opdraget hos Morbrode-

ren Mogens Nellemann, der dengang ejede Lerbæk, og antog hans Efternavn. Rasmus Nellemann var først Godsforvalter paa Stenalt og Forpagter paa Estruplund, senere ejede han Løjstrup Nymølle ved Laurbjerg og tilsidst Fjellerup Mølle. Han havde Ret til at vaccinere. Den 11. November 1834 døde han i Fjellerup, men blev begravet paa Estruplund Kirkegaard. Paa Gravstenen læser man, at han i sit første Ægteskab med Præsteenken Berthe Marie Bondorff, f. Brøndlund, fik 4 Børn; hans anden Hustru, Elisabeth Chatrine Worsøe, en Datter af Amtsprovst Peder Worsøe i Aalsø og Mette Sophie Behr, skænkede ham 14, deriblandt Laurits (i Daaben kaldet Laurs) Nellemann. Hun omtales i Slægten som et Menneske, alle holdt af. Efter gammel Skik sagde Børnene De til hende. En Guldring, der har tilhørt hende, bærer i Ornamente Indskriften: Mit Hjerte er ganske Eders.

Laurits Nellemann er født paa Estruplund 30. Juni 1803. Han gik i Randers Skole og har fortalt, at han — vel sagtens efter at Faderen havde købt Løjstrup Nymølle — Lørdag Aften gik fra Randers til sit Hjem og af Faderen Mandag Morgen fik en Hest, hvorpaa han red til Randers Sønderbro. Der hægtede han Bøjlerne af og bandt Linerne sammen, vendte Hesten, som da løb hjem. Efter sin Skolegang arbejdede han vist nogle Aar paa et Prokuratorkontor i Randers, tog derpaa til København for at forberede sig til dansk juridisk Eksamen, som han bestod i 1825. Han har fortalt, at Nørregade endnu dengang laa i Ruiner efter Bombardementet 1807. Efter sin Hjemkomst blev han Fuldmægtig paa Borgmesterkontoret i Aarhus hos Justitsraad H. A. Fleischer og samtidig Skolekasserer ved Katedralskolen, til hvis Rektor, Professor H. H. Blache, han stod i Venskabsforhold.

Kancelliraad Fr. Nellemann
(1836—1919).

Sin tilkommende Hustru, Anna Lorentze Hyphoff, f. 1. Oktober 1805, traf Nellemann i et Selskab hos Familien de Lichtenberg paa Stamhuset Bidstrup ved Laurbjerg. Hun var Datter af Sognepræst Jacob Zacharias Hyphoff i Lyngaa og Hustru Vilhelmine Marie Scavenius. De holdt Bryllup 4. Oktober 1828 og bosatte sig i Aarhus, hvor de i

Tidens Løb kom til at eje flere Ejendomme. — Nellemann havde fra sin tidligste Ungdom kun ønsket at være Landmand, og til Trods for at mange, deriblandt Justitsraad Fleischer, raadede ham derfra, opsagde han en skønne Dag begge sine Stillinger, solgte sine Ejendomme og begyndte at se sig om efter en større Gaard. Det var i 1847. Hans Valg stod mellem Christianslund ved Randers, som han helst vilde have, Brusgaard og Allingskovgaard, som en Svoger anviste ham. Da han paa Turen derhen, i Selskab med Svogeren, kom til Alling Mølle og saa de mange Lyngbakker, blev han meget betænkelig og var lige ved at vende om. Svogeren fik ham dog til at fortsætte, og da han fik Øje paa det store Engareal og saa selve Gaarden, slog han til og købte Ejendommen.

Nellemann ombyggede straks Hovedbygningen, og da den østre Fløj i 1848 stod færdig, flyttede han med sin Familie fra Aarhus til Allingskovgaard. Efterhaanden ombyggede han hele Gaarden med Undtagelse af den gamle Lade og var omtrent færdig dermed i 1858.

I Jorden lagde han et stort Arbejde. Alle Huller i Marken blev fyldt, og Arealerne, der laa Vest for Hulbækrenden til det nuværende Læbælte, en Del

af Junghøjsvang og hele Tørvejsvang blev opdyrket. Alle disse Arealer var oprindelig lyngbevoksede. Hele Marken blev merglet med Mergel fra Lemming Kær eller Alling Sø. Engene havde han ventet sig meget af, men det viste sig, at der ikke kunde skaffes tilstrækkeligt Afløb, uden at Alling Mølle blev nedlagt.

Skoven, 110 Tdr. Land Fredskov, bestod kun af Bøgepurre og Enebærris, men det varede ikke længe, før Nelleman tog fat paa at plante. Et Par Aar efter at han havde købt Allingskovgaard, kom en af dens tidligere Ejere, Alb. Stabell, Øster-Kejlstrup, paa Besøg for, som han sagde, at se sin gamle Gaard igen, og han ytrede da til Nellemann, at der var eet Gode ved Alling-

Justitsraad Laurits Nellemann
til Allingskovgaard (1803—87)

Fru Anna Lorentze Nellemann,
f. Hyphoff (1805—69)

skovgaard, og det var Skoven. Nellemann blev forundret over denne Bemærkning og indvendte, at der jo ikke var mange Træer. Nej, det vidste Stabell godt, men den afgav en udmærket Græsning til Besætningen, sagde han. — Nellemann erklærede da, at saa længe han var Ejer af Skoven, skulde der ikke komme en Kalv i den. Hertil bemærkede Stabell: »Saa bliver De ikke længe Ejer af Allingskovgaard«. — Nellemann holdt imidlertid sit Ord, elskede sin Skov og frydede sig over, at den groede. Efter Snelag, der havde trykket Granerne, stivede han dem personlig af og beskar Topskuddene, og da Øksen efterhaanden skulde bruges, kneb det meget stærkt for ham, og ingen fik Lov til at udvise noget Træ uden han selv. Ogsaa Haven fredede han om, og den var næsten altid i mønsterværdig Orden. Han holdt omtrent hele Tiden en Gartner, der i mange Aar havde Hjælp af en Dværg.

Økonomisk kneb det ret ofte for Nellemann, men han havde en enestaaende Evne til at faa alt til at slaa til og til at faa meget ud af lidt. Han var ualmindelig ordentlig, og intet gik til Spilde. Var der noget, der gik i Stykker, blev det øjeblikkelig erstattet, og hvad der kunde gøres den ene Dag, blev ikke opsat til den næste.

Nellemann var ikke en Mand af mange Ord, men han havde den Evne at kunne tale med alle, og hvad han lovede, holdt han. Han forlangte meget af sine Folk, men han forlangte ogsaa meget af sig selv. Han var en udpræget Morgenmand, og det skete ikke sjældent, at han var første Mand oppe

og kom ridende ind i Gaarden efter en Tur Marken rundt, naar Forvalteren om Morgenens satte i Arbejde. Han levede yderst tarveligt, men godt, med sin store Familie (der var 15 Børn), Var der fremmede, hvad han gerne saa, manglede der ingenting paa Bordet. Han var høj, vel 67 Tommer, havde blaa Øjne og lige til sin Død alle sine Tænder og et stort, hvidt Haar. Han blev meget tidlig hvidhaaret, allerede i 30 Aars Alderen.

Til sine Folk og ganske særlig til sine mange Husmænd stod han i et patriarkalsk Forhold; de kom med deres Sorger og Glæder til ham, og han hjalp, hvor han kunde. Der var f. Eks. Jungberg, der i mange Aar var Ladefoged, Frederik Nedergaard, der var Murer, og Jens Larsen, der var Nellemanns meget betroede Skovfoged.

Nellemann kom til at holde umaadelig meget af Allingskovgaard, selv om han tit og ofte tænkte paa at sælge den. Mejeriet og Besætningen var næsten hele Tiden forpagtede ud. Fra 1874 var ogsaa Avlsbruget bortforpagtet, en Tid til Sønnen Marcus. 1884 solgte han Gaarden til sin Søn, Højesteretsadvokat Sophus Scavenius Nellemann, for 245.000 Kr. og erkendte overfor andre, at det var mindst 50.000 for meget. Den var da paa ca. 1015 Tdr. Land. Han forbeholdt sig sin Stald, sin Lejlighed og Haven samt forskellige Naturalier og Foder til sine Heste. Han vedblev dog at tage sig meget af Gaardens Anliggender og udfyldte nærmest en Godsforvalters og Skovriders Stilling. Samme Aar købte Højesteretsadvokaten Alling Mølle og i 1890 Allinggaard. Efter hans Død i 1915 overtoges den samlede Ejendom af Sønnen, Løjtnant Laurits Georg Hyphoff Nellemann, som faa Aar efter afhændede den.

Nelleman fik ikke saa faa offentlige Hverv overdraget. Fra 1853 til 1870 var han saaledes Formand for Grønbæk-Svostrup Sogneforstanderskab (fra 1867 kaldet Sogneraad) og i flere Aar Medlem af Viborg Amtsraad. Desuden var han bl. a. Landvæsenskommissær. Paa sine ældre Dage blev han udnævnt til Justitsraad, en Titel, han satte overordentlig stor Pris paa.

Den 22. November 1869 havde han den Sorg at miste sin Hustru, hvilket han tog sig meget nær. Hun havde været meget for sine Børn, især for sin Søn Sophus, der var ret skrøbelig som Barn. Hendes eget Helbred var heller ikke godt, bl. a. var hun plaget af Gigt i Led og Lemmer. Hun var en meget ordentlig og sirlig, men vist noget streng Husmoder. Efter hendes Død overtoges Styrelsen af Huset helt af den gamle Husjomfru, Jomfru Krill, der havde været i Nellemanns Tjeneste siden 1847.

Naar den gamle Justitsraad havde Besøg af sine Børn og Børnebørn, gjorde han alt for at glæde dem og travede med dem i Mark og Skov. Han var en udmærket Fodgænger og kunde lige til sin Død udholde at gaa op og ned ad de mange Bakker. Engang i 1885, da han og hans Søn Sophus spadserede i Skoven, var denne blevet træt og foreslog at vende om og gaa hjem. Den 82aarige Mand udbrod da: »Vi kan saa Gud forøvrigt godt tage en Bakke til. Vil du have min Arm?«. Han var ligeledes en udmærket Rytter og red lige til sit 80. Aar. Saa holdt han op, men nærmest fordi hans Ridehoppe gik hen og døde. Da han var 73, red han fra Allingskovgaard til Vang i Vendsyssel og tilbage igen.

Dagene og Aarene gik. I Sommeren 1887 deltog Nellemann i et stort Skovbrugsmøde paa Sjælland, ved hvilken Lejlighed han blev hyldet stærkt som Skovmand og Pionér indenfor Hedebeplantningen, og i de samme Dage fejrede han sin 84 Aars Fødselsdag hos sin Søn Sophus paa dennes Landsted »Lundehuset« i Nærheden af Jægerspris. Inden han rejste hjem, tog han en Tur til København og gik i Tivoli om Aftenen.

Den 1. Oktober kørte han op til Grønbæk Kirkegaard for at besøge sin

Hustrus Grav, da det var hendes Fødselsdag. Han havde da ondt ved at gaa fra Graven og hen til Vognen, men nægtede at modtage Hjælp. Da han kom hjem, gik han ind i sit Soveværelse, stod i nogen Tid foran et stort Spejl og sagde saa: »Jeg tror ikke, at jeg kan røre mig«. Det viste sig, at han havde faaet et apoplektisk Tilfælde og var blevet lam i hele højre Side, dog ikke i Hovedet. Lægen sagde, at hans Aarer var aldeles opslidte. Han laa i sin Seng og var glad og fornøjet. En Dag forlangte han at faa en Pibe stoppet og talte om, at han nu maatte have sig et Par Køreheste, da hans gamle, røde Skimler var for daarlige. »Jeg troede saa Gud forøvrigt«, sagde han, »at de skulde have holdt mig ud«.

Den 14. Oktober døde den gamle Hædersmand, 84 Aar gl. Paa Begravelsesdagen bragte hans Søn Sophus ham Børnenes Farvel og Tak i Havestuen. Derefter blev Kisten bragt ud i Gaarden, hvor Sognepræst Christian Jessen talte til Husmændene og Gaardens Folk. Han talte ogsaa i Kirken og forrettede Jordpaakastelsen. Kirken var smukt pyntet af Egnens Folk, og paa Broen over Alling Aa var der rejst en Æresport af Beboerne i Svostrup Sogn.

Højesteretsadvokat Sophus Scavenius Nellesmann, der i 1884 overtog Allingskovgaard, var ligesom sin Fader en ordknap Mand. Der kunde være en mærkværdig Tavshed, naar han var til Stede. Han efterlod sig ingen Optegnelser af nogen Art, men skal engang paa sine gamle Dage have sagt: »Havde jeg nedskrevet mine Erindringer, vilde de være blevet interessante, da jeg har set meget og faaet meget at vide i mit Liv«.

Sophus Nellesmann er født 18. December 1833 i Aarhus. Som allerede omtalt var han en Del svagelig i sin Barndom, idet han led af en Kirtelsygdom og havde daarlige Øjne. Han gik først i Aarhus Katedralskole, hvor han snart gjorde sig bemærket ved sin Flid og sine Evner, men da Forældrene i 1848 flyttede til Allingskovgaard, blev han taget ud af Skolen og opholdt sig i Hjemmet et Par Aar. Hans Øjne var til Tider saa daarlige, at han ikke kunde taale at læse, og han gik næsten til Stadighed med en grøn Skærm. Da der indtraadte en Bedring, kom han i Randers Latinskole, der dengang endnu havde til Huse i det gamle Helligaandshus, og boede hos sin Farbroder, Apoteker Hans Preben Schack Nellesmann. 1853 blev han Student sammen med sin gode Ven, Baron H. C. G. Rosenkrantz, der senere blev Legationssekretær i Paris, hvor han døde 1871 under Belejringen.

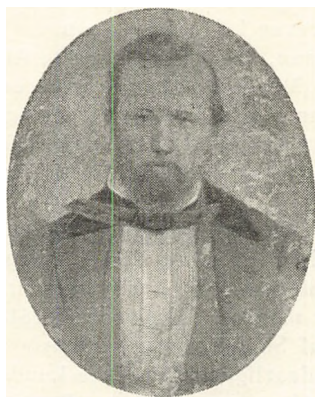
Efter Artium skulde Nellesmann studere Jura i København, og en Ven af ham, Jørgen Leemejer, senere Inspektør ved det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg, paatog sig at leje et Værelse til ham. Det var under Koleraepidemien 1853, og Fru Nellesmann bad Sønnen om endelig at forhøre sig om, hvorvidt der for nylig havde været Kolera det Sted, hvor han skulde bo. Da Nellesmann i September kom derover, spurgte han Værtinden derom, og hun svarede, at der for 14 Dage siden var død en Løjtnant i den Seng, han skulde ligge i. Træt af Rejsen som han var, gik han i Seng og fik, som han selv sagde, ikke Kolera.

Rejsen fra Aarhus til København var dengang meget besværlig. Der gik kun Jernbane mellem København og Roskilde, Resten af Turen foregik med Skib og Diligence. Var der ikke Isvanskeligheder, kunde Rejsen tilendebringes paa 48 Timer. Da Nellesmann var søstærk, benyttede han ofte de smaa Dampbaade, der gik mellem Aarhus og København. Naar han rejste hjem paa Ferie, blev der sendt Vogn fra Allingskovgaard til Aarhus efter ham.

I Studentertiden og de nærmest følgende Aar kom Nellesmann til at spille en fremtrædende Rolle i Studenterforeningen. Han blev Senior 1855, var ledende Senior 1859—62 og var med paa Studentertoget til Upsala 1856 og

med til Studentermødet i København 1862. Som ivrig Nationalliberal levede han stærkt med i Begivenhederne 1863—64.

Nellemann var egentlig ikke kasseret til Militærtjeneste, men paa Grund af sine daarlige Øjne var han kun udtaget til Militærarbejder og blev aldrig indkaldt. Da Krigen brød ud i 1864, meldte han sig som frivillig, men til hans store Skuffelse blev der ikke Brug for ham. Derimod blev hans ældre Broder, Forvalter Rasmus Schmidt Nellemann, f. 8. Marts 1830, udkrevet med den sidste Aargang af Forstærkningen. Han gjorde Tjeneste som Korporal og vandt sig et Navn ved sin heltemodige Optræden i Skanse II under Stormen paa Dybbøl 18. April 1864. Da den preussiske Fane blev plantet paa Brystværnet, sprang den uforfærdede Rasmus Nellemann ind paa den fjendtlige Fændrik og rev Fanen ud af Haanden paa ham. Under Forsøget paa anden Gang at forhindre Fjenden i at plante Fanen, blev han ramt af flere Kugler og sank dødelig saaret tilbage i Skansen. En Mindesten for ham er siden rejst dernede. — Da Nellemann havde faaet sikker

Rasmus Schmidt Nellemann,
som faldt under Stormen paa
Dybbøl 18. April 1864.

Underretning om sin Broders Død, rejste han til Jylland for at meddele sine Forældre det. Størstedelen af Halvøen var besat af Fjenden, og han kunde kun komme i Land ved Grenaa. Byen var besat af preussiske Gardister, der imidlertid lod ham slippe igennem. Han lejede saa en Vogn, der kørte ham til Randers og Viborg, der var besat af Danskerne. Herfra vilde han spadsere ud til sin Forlovedes Hjem, Øster-Teglgaard, men da han kom ud paa Vejen, saa han en Vedetkæde med Modtagerpost paa Landevejen. Han gav sig i Samtale med Soldaterne og bød dem Cigarer, men da han vilde gaa videre, og det viste sig, at han ingen Passérseddel havde, blev han arresteret og ført for Kommandanten, der var meget grov. Da han heldigvis kunde legitimere sig ved at fremvise

sit Eksamensbevis, fik han til Slut en Passérseddel. Nellemann var rasende. Han var i det hele taget meget vred paa Militæret i 1864, og han kunde aldrig tilgive de Meza, at han opgav Dannevirkestillingen.

I 1859 var Nellemann blevet juridisk Kandidat. Efter i nogle faa Aar at have været Fuldmægtig, først hos Overretsprokurator Chr. M. Winther, siden hos Højesteretsadvokat C. C. V. Liebe, blev han i 1864 Prøveprokurator ved Landsover- samt Hof- og Stadsretten og i 1866 Prokurator ved samtlige Over- og Underretter i Danmark. I 1869 blev han Højesteretsadvokat.

Medens han var hos Liebe, skal denne engang have sagt, da han sammen med en af sine Klienter gik gennem det Værelse, hvor Nellemann sad og arbejdede: »Her ser De en ung Mand, som engang bliver en stor Mand herhjemme«. Lige straks, da han havde nedsat sig som Sagfører, saa det ikke alt for lyst ud for ham. En Dag kom hans Fuldmægtig hen til ham og sagde, at han ikke længere holdt det Driverliv ud. Han havde nu siddet paa Kontoret en hel Uge, uden at der havde været nogen Klienter. Nellemann trøstede ham med, at de nok snart kom. Og de kom. Det fortælles, at han paa een Dag fik ikke mindre end 8 Godsejere.

Omtrent paa denne Tid fik Nellemann Kopper og blev indlagt paa Kommunehospitalet. Han var stærkt angrebet, og en Nat kylede han i Vildelse et Fad Vand efter Vaagekonen. Han kom sig imidlertid ret hurtigt og blev ud-

skrevet, men det ærgrede ham, at Folk, naar de saa hans Ar, gik uden om paa Gaden.

Sygdommen forhalede hans Giftermaal. Han var nemlig i Begyndelsen af 1863 blevet forlovet med Laura Augusta Boye, f. 12. Januar 1839, en Datter af Raadmand Jens Georg Boye, Øster-Teglgaard ved Viborg, og Hustru Vilhelmine Petra Wilcken. Inden han friede til hende, raadførte han sig med sin Fader. Den 25. Oktober 1865 stod Brylluppet paa Allingskovgaard, der var smukt udsmykket, ligesom hele Vejen fra Gaarden til Grønbæk Kirke var pyntet med Grantræer. Det havde Brudgommens Broder, Peter, sørget for. Den gamle Nellemann, der ikke havde været hjemme Dagen før, var

Højesteretsadvokat Sophus Nellemann
(1833–1915). Efter Maleri.

Fru Laura Augusta Nellemann
f. Boye (1839–1903)

meget misfornøjet med, at der var fældet saa mange Graner til det Formaal, og Synderen maatte flere Gange senere i sit Liv høre derfor.

Nellemann kom snart til at indtage en fremtrædende Plads blandt de københavnske Sagførere, og efterhaanden blev hans Forretning en af de største i Landet. Som juridisk Raadgiver søgtes han især af Godsejerstanden og de større Jordbrugere, der værdsatte hans indgaaende Kendskab til Landbrugsforhold. Iøvrigt havde han Klienter indenfor alle Samfundslag og varetog stedse de ubemidlede Interesser med lige saa stor Iver, som han varetog de velhavendes. Foruden en omfattende juridisk Viden besad han stor administrativ Dygtighed, og alle de Sager, der blev betroet ham, blev behandlet med Omhu og Grundighed. Pligtroskab og Retsindighed er væsentlige Træk hos den Mand, der udadtil virkede kølig og afmaalt. Iøvrigt blev han anset for Hæderligheden selv og havde Ord for at beregne sig et meget beskedent Salær. Som Advokat hørte han til Tidens ypperste, udstyret som han var med en skarp Dømmekraft og Evnen til at trænge ind til Kærnen i den foreliggende Sag. Han kunde udvise stor Selvstændighed, saaledes i 1873 under Højesteretssagen mod de socialistiske Førere Pio, Brix og Geleff, der var blevet idømt haarde Straffedomme ved Kriminalretten. Nellemann førte Forsvaret og hævdede med Styrke, at Kriminalretsdommen over dem stred imod Loven. Det hjalp dog ikke. Som bekendt idømte Højesteret de tre Mænd Fængselsstraffe.

I 1868 blev Nellemann Medlem af Bestyrelserne for Frederik VII's Stiftelse for fattige Fruentimmere af Arbejderklassen og Frederik VII's Stiftelse

for hjælpeløse og forladte Pigebørn, især af Almuen, der var oprettet af Kongens Hustru, Lensgrevinde Louise Christine Danner, og hvis Fundats væsentlig skyldes Nellemann. Efter Grevindens Død i 1874 blev han Medexecutor i hendes Bo og Bestyrelsens Formand. Efter at hun var blevet begravet paa Jægerspris, blev alle hendes Smykker solgt. Mange af dem var hengemt i et Jernskab fra Gulv til Loft og i hele Væggens Bredde i et mindre Værelse paa Slottet, og da man aabnede det, var det saa overfyldt med Smykker, at de ligefrem væltede ud. Paa Forhaand havde Nellemann ikke været venlig stemt imod Grevinden, men med Tiden kom han til at sætte stor Pris paa hende og beundrede hendes Begavelse og praktiske Sans.

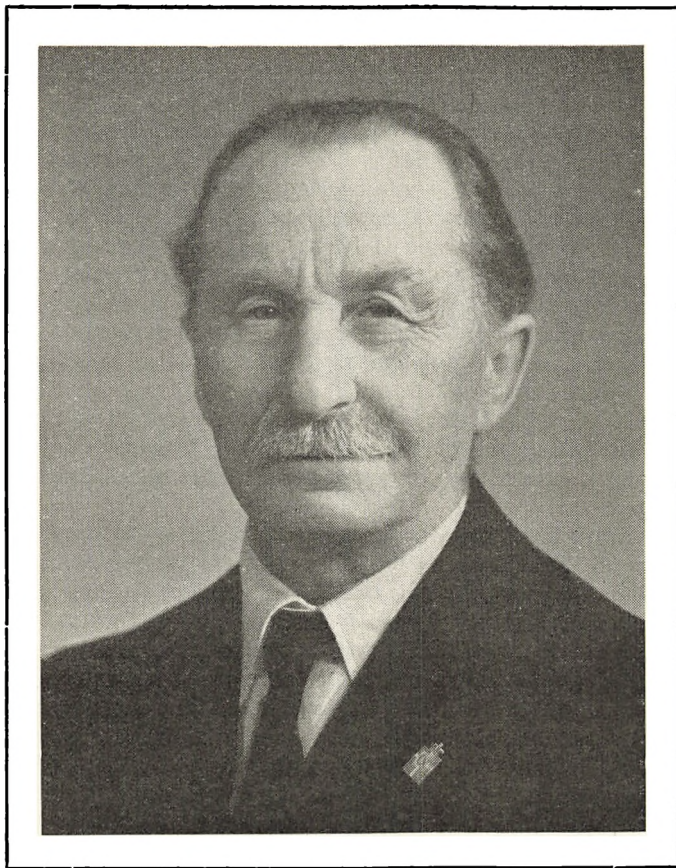
Nellemann fik i Tidens Løb mange Hverv overdraget. I 1872—78 var han saaledes Medlem af Frederiksberg Kommunalbestyrelse, og i 1881—87 Medlem af Københavns Borgerrepræsentation. 1886 stiftede han Den danske Sagførerforening, hvis Formaal var at værne Standens Hæderlighed, hævde dens lovlige Rettigheder og understøtte Sagførere, disses Enker og uforsørgede Børn. Han var dens Formand til 1890. Ved sin Afgang fik han overrakt en kostbar Vase fra Den kongelige Porcelainsfabrik. Hans Interesse for Plantningssagen bragte ham i Forbindelse med Det danske Hedeselskab, af hvis Repræsentantskab han blev Medlem 1895. Fra 1901 til 1907 var han Formand for Repræsentantskabet. 1896 blev han Formand for Bestyrelsesraadet i Det gensidige Forsikringselskab Danmark og beholdt Posten til sin Død. I Gimsen over et Vindue i Selskabets Bygning i Brocksgade ses hans Hoved, hugget i Granit.

Til sit Land og til sit Folk nærrede Nellemann dyb Kærlighed. Efter Tabet af Sønderjylland i 1864 blev det en Hjertesag for ham at gøre alt, hvad han formaaede, for at støtte Sønderjyderne i deres nationale Kamp. Han traadte i nær Forbindelse med sønderjydske Førere som Gustav Johansen, Jens Jessen og H. P. Hanssen, og var Formand for Foreningen »To Løvere« fra dens Stiftelse 1884 og til sin Død.

Nellemann elskede Allingskovgaard, hvor han gerne tilbragte et Par Maaneder hver Sommer, og hvor hans Hustru døde 28. September 1903. I Ægteskabet var der 5 Børn. I 1891 overtog han selv Avlsbruget, der fra 1894 lededes af hans Søn Olaf, som forinden havde været Forvalter paa Gaarden. Der skete i de Aar betydelige Forbedringer indenfor Godsets Drift, og der tilplantedes ca. 350 Tdr. Land, saaledes at det samlede Skovareal kom til at udgøre 570 Tdr. Land. Skoven voksede udmærket og gav Aar for Aar større Udbytte.

Nellemann, der i 1908 havde modtaget Kommandørkorset af 1. Grad, levede efter sin Hustrus Død temmelig ene i sin store Lejlighed i København. To Piger, Kirsten og Ella, der i mange Aar havde været i hans Tjeneste, blev hos ham til hans Død og passede ham udmærket, ogsaa da han i sine sidste Aar var plaget af Sygdom. Der gik Koldbrand i Foden, saaledes at han i April 1911 maatte lade sit højre Ben sætte af under Knæet, og han fik saa et Træben, som han ogsaa kom til at gaa rigtig godt paa. En Dag sagde Overlægen til ham, at med det Ben kunde han gaa alle Steder, hvortil Nellemann stille bemærkede: »Ikke i min Mose!«

I 1913 fejrede Nellemann sin 80 Aars Fødselsdag og var meget glad den Dag, men saa begyndte det at gaa ned ad Bakke. Han havde ellers længe med den Sejhed og Stædighed, der var ham egen, kæmpet mod sin Sygdom og Svagelighed. I Februar 1915 blev han alvorligsyg og den 16. Marts døde han. Begravelsen foregik fra Frederiksberg Kirke. Medlemmer af Studentereforeningen stod Æresvagt om Kisten, og Højesterets Justitiarius og Assessorer var mødt. Jordfæstelsen fandt Sted i Familiebegravelsen paa Fasankirkegaarden.

Rs. Nielsen, Lillering.

(1872 - 1950).

Den 8. Juli d. A. havde Østjydsk Hjemstavnsforening den Sorg at miste sin mangeaarige, utrættelige Formand, fhv. Landstingsmand Rs. Nielsen, Lillering. Efter et forholdsvis kort Syggleje afgik han ved Døden som Følge af en Hjertesygdom i en Alder af 78 Aar.

*

RS. NIELSEN var født d. 4. Juni 1872 i Vester Tirsted paa Lolland, ikke langt fra Rødby Fjord, og samme Aar som den store Stormflod oversvømmede denne Egn. Hans Forældre, Arbejdsmand Niels P. Rasmussen (Kølle) og Hustru Elisabeth, var flittige og nøjsomme Mennesker, der satte en Ære i at klare sig selv; men Kaarene var ikke gode for Arbejderne i disse Tider, saa det kunde nok knibe med at skaffe det nødvendigste til den efterhaanden store Børnesflok. Til Trods herfor lød der ingen Klager eller Misfornøjelse i det lille Hjem. Tidlig viste den lille Rasmus Lyst til at lære

noget, og Moderen læste selv med ham til hans 7. Aar, da han kom i Skole hos Lærer Nielsen i Tirsted.

Imidlertid oprandt der svære Tider for Hjemmet. Moderen blev syg og maatte til Stadighed ligge til Sengs i omtrent to Aar, hvorfor Pasningen af Huset og Børnene — ialt 6 — var overladt til en gammel Bedstemoder. De to ældste af Børnene — Jakob og Rasmus — maatte da ud at tjene som Hyrdedrenge, de var henholdsvis 11 og 10 Aar gamle. Rasmus fik Plads hos Sognets Præst, Pastor A. Ammentorp i Rubbelykke Præstegaard, og man skulde vel have troet, at her vilde være gode Kaar for saadan en lille Fyr, men det var langt fra Tilfældet og Drengen blev slemt skuffet i de Forhaabninger, han havde sat til denne Plads. Kosten var mere end sløj og Dagens Gerning var lang. Han maatte op længe før Dag og have Køerne sat ud og meget andet Arbejde tilside, inden han skulde afsted til Skole, og der var en lang Vej at gaa. Ligesom saa mange andre Tjenestedrenge faldt han i Søvn, naar han var kommen til Sæde, og Læreren var fornuftig nok til at lade ham sove.

Efter Moderens Død kom Rasmus hen til Nabøens, Peter Folmans, hvor han saa tit havde leget. Nu maatte han jo gøre Nytte, men Inger Folman var en god Kvinde. Hun tog sig paa alle Maader af den lille moderløse Dreng. Det var noget andet end at være i Præstegaarden. Kosten var god og rigelig, og der vistes ham Kærlighed og Forstaaelse. Han fik Lov at lege med andre Børn i sin Fritid, og han lærte at gaa glad til Arbejdet og gøre det godt og paalideligt. Inger var en Gaardmandskone af den rigtige Slags, en velbegavet Kvinde, der fulgte godt med i Tidens Rørelser, ikke blot aandelige, men ogsaa politiske, og Rasmus hørte godt efter og læste Avisen med en saadan Appetit, at Inger spøgende sagde, at hun vist hellere maatte stege den paa Panden, saa Drengen kunde faa sin Forslugenhed stillet.

Hos denne Familie tilbragte han to gode Aar, der fik Betydning for ham hele Livet.

Efter Konfirmationen fik han andre Pladser, nogle gode, andre mindre gode. Da han havde et vindende Væsen, vandt han sig efterhaanden mange gode Venner og Kammerater. Størst Betydning for ham fik dog Venskabet med den omtrent jævnaldrende Peder Pedersen paa Hollegaard i V. Tirsted Sogn. Peder Pedersen var af en gammel sønderjydsk Slægt, der var indvandret fra Angel i 1790erne og havde boet paa denne Gaard siden da. Han gjorde sig senere bekendt som en af Lollands store Sønner, en Foregangsmand i folkeligt og kirkeligt Liv og Hovedmanden for Udtørringen af Rødby Fjord, et vældigt Foretagende, der under sin Udførelse mødte mange Vanskeligheder, men omsider bragtes til en heldig Afslutning, saa der nu er frugtbare Agre, hvor der i Rs. Nielsens Barndom var Vand og Sump. I Peder Pedersens Hjem paa Hollegaard tilbragte den unge Rasmus Nielsen mange gode Timer, og sammen med en tredje Ungersvend tog de i 1898 Ideen til Afholdelse af Folkemøder i Christianssæde Skov, et lidt dristigt Foretagende, eftersom Egnen var uden aandeligt Liv, bortset fra Indre Mission, og spotende blev kaldt »de dødes Rige«. Mødet fik imidlertid en ganske overvældende Tilslutning og blev af vidtrækkende Betydning for det folkelige Liv i hele Sydjylland, idet disse Møder fortsattes Aar efter Aar, og til Tider samlede mange tusinde Deltagere. Ved 50 Aars Jubilæet 1948, hvor 1500 Mennesker var kommen til Stede, holdt Rs. Nielsen Festtalen, og gav, under levende Opmærksomhed fra Forsamlingens Side, en Skildring af Forholdene paa denne Egn i hans unge Dage og en Fremstilling af, hvorledes disse Møder var bleven til — ved tre unge Karles Vovemod.

Ja, hvad siger ikke Digteren:

Kald mig ad de unge
med den stærke Tro,
der til høje Stjerner
bygger kækt en Bro. (Adam Dan).

Den unge Rasmus Nielsen var kommen i gode Hænder i det aandeligt vaagne Hjem paa Hollegaard, og ved Peder Pedersens Paavirkning og Hjælp kom han i Vinteren 1893/94 paa Rødkilde Højskole hos Forstander J. H. Andersen. Med Iver og Lyst deltog han i Undervisningen, og ved Afslutningen kunde Forstanderen betegne ham som en af Skolens flinkeste Elever, hvis Forhold i alle Maader havde været meget rosværdigt.

Hans Ungdomsdrømme begyndte nu at tage Form, og i de følgende Aar søgte han, saa godt de smaa Midler tillod, at dygtiggøre sig til at tage et Arbejde op i Ungdommens og Skolens Tjeneste. Han tog Gymnastikkursus paa Askov og var i Vinteren 1896/97 Gymnastikleder paa Hjørunde Højskole, samtidig med at han som Elev deltog i den almindelige Undervisning.

I Sommerhalvaaret opholdt Rs. Nielsen sig som Regel i sin Hjemegn, og der vidste man knapt nok, hvad Gymnastik var. Rs. Nielsen og Peder Pedersen vilde gerne vække Interesse for denne Sag, men i Forsamlingshuset var der ingen Gymnastikredskaber, og Penge til at købe nogen for, havde man ikke. Saa paatog Rs. Nielsen — der ogsaa havde været paa Husflidsskole — sig at lave de nødvendige Redskaber, og i Peder Pedersens Lade stod han saa og lavede de »Heste« og Madrasser, der skulde til, hvorefter de indbød Karle og Drengene til Gymnastik, og de havde den Glæde, at der meldte sig saa mange, at de fik endog to gode Hold. Af de utallige Gymnastikhold, Rs. Nielsen senere i Livet kom til at lede, var der ingen, han mindedes med større Glæde end netop disse to. Her var ingen, der svigtede. Dermed var Isen brudt, og Gymnastiken bredte sig efterhaanden ud over hele Lolland.

Rs. Nielsen begyndte nu at forberede sig til Seminarieoptagelse, og i 1898/99 var han Elev paa Silkeborg Seminarium. Sygdom og Mangel paa Midler hindrede ham imidlertid i at fortsætte, og han søgte nu Uddannelse som Højskolelærer ved Kursus paa Askov. Ved Aarhundredeskiftet finder vi ham som Lærer i Historie og Gymnastik paa Fjellerad Folkehøjskole i Aalborg Amt. Hans Evner til at undervise kom her ret for Dagen, samtidig med at han som Gymnastikleder var ved at sætte Skolen paa den anden Ende, ikke blot fik han alle Eleverne til at deltage i Gymnastik — sligt havde man ikke oplevet før — men han fik ogsaa Egnens Befolkning til at se med venlige Øjne paa Gymnastik, de havde ellers set slemt surt til den Side. Og Skolens Forstander kunde flere Aar efter konstatere, at det Omsving, der var sket i Befolkningens Syn paa Idrætten, senere var bleven til Gavn for Ungdommen saavel som for Egnens Børneskoler.

Jo, det satte Spor, hvor Rs. Nielsen havde virket.

Efter at have været knyttet til Højskolen i Fjellerad et Par Aar kom Rs. Nielsen i 1901 til Lillering som Leder af den derværende Friskole, og i de følgende 49 Aar havde han sin Gerning paa denne Egn.

* * *

Ved Siden af sin Skolegerning tog Rs. Nielsen livlig Del i det folkelige Arbejde der paa Egnen. I en længere Aarrække var han saaledes en fremtrædende Forkæmper for Afholdssagen, der alle Dage i ham havde en trofast Ven. — Gymnastikken vedblev naturligvis at være hans Hjertebarn, og i nogle Aar ledede han endog et Gymnastikkursus for Omegnens Lærere. I Menigheds-

raad og Sogneraad maatte han ogsaa tage et Tag med. Efter at Friskolen i 1916 var ophørt som Følge af at en Kommuneskole var bleven opført i Lillering, overtog Rs. Nielsen et Husmandssted, og hans Indsats i Husmandsbevægelsen gjorde sig især gældende i det saakaldte Kursusudvalg, som han var Formand for i 28 Aar, indtil han i Fjor trak sig tilbage. Ved hans Fra-træden skrev de jydsk Husmandsforeningers mangeaarige Sekretær, N. C. Nielsen:

»Naar det jydsk Kursusudvalg, ogsaa paa højeste Sted, indtager en saa høj Standard med Hensyn til dets Dispositioner og sin Forvaltning af de Midler, der fra Statens Side er stillet til Udvalgets Raadighed, skyldes det i udpræget Grad Rs. Nielsens Ledelse. For ham var det en Æressag, at der var Orden i Tingene, ikke noget med »bedste Beskub« eller »lade staa til«, og dette har igen afspejlet sig i et forbavsende Fremskridt m. H. t. Forstaaelsen af hele dette betydningsfulde Arbejde, i Særdeleshed indenfor Landbo- og Husmandsforeningerne«.

Det der imidlertid mere end noget andet har gjort Rs. Nielsens Navn kendt i vide Kredse, er hans Deltagelse i det politiske Arbejde. I 16 Aar — fra 1920 til 1936 — var han Medlem af Landstinget, valgt af Venstre, og flere Gange var han opstillet ved Folketingsvalg i Kredse, hvor der ikke var fjerneste Udsigt til at blive valgt, men han var ikke af dem, der sparede sig selv. Hans politiske Modstandere gav ham et godt Skudsmaal ved hans Død. »Han førte en rolig og saglig Valgkamp«, skrev Skive Folkeblad med Henblik paa Skivekredsen. »Forholdet mellem ham og hans Modkandidater var altid det bedste«. — I Rigsdagen udmærkede Rs. Nielsen sig ved at sætte sig grundigt ind i de Sager, han havde med at gøre. Han vandt Respekt og Venskab baade blandt Meningsfæller og Modstandere og var velset overalt. Ingen nærrede Tvivl om, at han i stort og smaat fulgte sin inderste Overbevisning om, hvad der tjente til Folkets Gavn. Det var naturligvis Spørgsmaal vedrørende Skole og Kirke samt Folkeopdragelse i det hele taget, der særlig interesserede ham.

Som Landstingsmand deltog Rs. Nielsen i en parlamentarisk Studierejse til Grønland, og under Opholdet deroppe betog Naturen og Forholdene ham i den Grad, at han han aldrig kunde blive træt af at fortælle om dette udstrakte Land og dets Befolkning. Utallige er de Foredrag han trindt om i Forsamlingshusene har holdt om denne fjerne Ø, der var kommen til at staa hans Hjerte nær.

Rs. Nielsen gav nødvendig Afkald paa det hjemlige Arbejde i Mark og Have og Stald. Sin Ejendom drev han mønsterværdigt, og sine botaniske Interesser forsømte han ikke at varetage selv i København, hvor han jævnlig kikkede inden for i Botanisk Have og dens Drivhuse, og hjemme opelskede han alskens sjældne Planter.

Iøvrigt vil det være unødvendigt at komme nærmere ind paa Rs. Nielsens mangeartede Gerning her i Østjylland. Den er jo saa velkendt. Derimod vil jeg nærmere omtale hans nære Tilknytning til Østjydsk Hjemstavnsforening.

Da der i Midten af 1930'erne forhandlede om Oprettelse af Østjydsk Hjemstavnsforening, blev Rs. Nielsen hurtig greben af de Tanker, der laa til Grund for denne Sag, og han indsaa klart, at der her laa en stor og uafviselig Opgave, som det hastede med at tage op. Han var med fra første Færd og Medindbyder til det Møde, hvor de forskellige Planer drøftedes i en snævrere Kreds, ligesom han medvirkede ved Udvalget, der indkaldte til det stiftende Møde paa Højskolehotellet i Aarhus d. 24. September 1936. Da Bestyrelsen konstituerede sig, valgtes han enstemmig til Formand, og vi kunde næppe have gjort noget heldigere Valg.

Det traf sig saaledes, at Rs. Niensens Rigsdagsarbejde hørte op netop paa dette Tidspunkt, saa han nu fik Tid til at tage et Arbejde op for Hjemstavnen, dens Kultur og Minder. Den store Tilslutning, Foreningen havde vundet allerede ved Starten maatte virke ansporende. Lige fra hans unge Dage havde vort Folks Historie ligget ham varmt paa Sinde, han havde lyttet og læst, og af Højskolens store Mænd havde han lært at fortælle om Folks og Slægters Levnedsløb og drage Lære af Fortidens Tale. Selv havde han været en udmærket Lærer i Danmarkshistorie og kunne fortælle saa levende for de lyttende Skolebørn, at de sent glemte det.

Kært har det ham sikkert været paa hans ældre Dage at være med i Arbejdet for at vække Interessen for den nære Hjemstavns Historie og Folkeminder, dens Natur og Folkeliv. Altid var han rede til at tale Hjemstavnsens Sag, baade ved offentlige Møder og paa Tomandschaand. Ingen Enkeltmand har vel med større Iver og Varme virket for vort Arbejdes Fremme end Rs. Nielsen og det var ham en Glæde at se, at Anstrengelserne ikke var spildte, men at de har baaret Frugt Aar efter Aar. Gang paa Gang kunde han paa Foreningens Generalforsamlinger slaa fast, at der stadig var Grøde i Arbejdet og at Fremgangen i det forløbne Aar havde været saa og saa stor. Selv var han utrættelig. Især var det ham en Fornøjelse at holde Foredrag med Lysbilleder fra Hjemstavnen og aldrig blev der kaldt forgæves paa ham. Der er vist ikke bleven holdt ret mange Bestyrelsesmøder, uden Rs. Nielsen har haft adskillige, undertiden mange nye Medlemmer at indmelde.

Paa vore Møder og Udflugter var Rs. Nielsen den allestedsnærværende og aarvaagne Leder, og endnu paa Udflugten til Them i Maj Maaned i Aar var han saa rask og spænstig som nogensinde og talte med Liv og Kraft ved Sammenkomsten i Them Afholdshotel. Ingen kunde tænke sig, at det var sidste Gang, vi saa ham.

I 14 Aar stod Rs. Nielsen i Spidsen for Østjydsk Hjemstavnsforening, og vi skylder ham uendelig meget. Det kom os overraskende, at han ved Generalforsamlingen i Fjor ønskede at fratræde som Formand. Han var jo ganske vist fyldt de 77 Aar, men Aarene syntes ikke at trykke ham, han var rask og spænstig, ja, næsten ungdommelig som altid, saa vi kunde ikke forsone os med ikke at se ham mere i Formandsædet. Efter indtrængende Opfordring fra alle Sider lovede han da at fortsætte, men kun for 1 Aar. Lidet anede vi, at vi skulde miste ham, inden Aaret var omme.

Det siger sig selv, at Samarbejdet med Rs. Nielsen gennem Aarene altid har været det hjerteligste og bedste, og det efterlader sig rige Minder om en beskeden Mand, der aldrig søgte sit eget, men hvis største Glæde det var at tjene en god Sag. Med Liv og Sjæl gik han op i Arbejdet, og det frydede ham at se det bære gode Frugter.

* * *

Efter en lang og rig Arbejdsdag er Rs. Nielsen gaaet til Hvile. Som hans Gerning satte Spor allerede i hans unge Dage, saaledes gjorde den det ikke mindre i hans Manddom og Alderdom — dybe Spor, der vil synes lang Tid fremefter. Han var af de retskafnes Slægt og af dem, der spreder Lys og bygger op. Fra sine unge Dage havde han lært »i Livets rette Grund sin Rod at fæste«.

Grønnes kun — se det er Sagen —
 leve med og være vaagen,
 leve kort Tid eller længe,
 blot vi lyser op i Taagen. (C. Hostrup).

Det skønne Minde, Rs. Nielsen efterlader sig, bevarer vi i taknemlig Erindring.

Ø.

Østjydske Hjemstavnsforening.

Virksomheden fra 1. Oktober 1949—30. September 1950.

Aarets første store Begivenhed var Udsendelsen af Aarsskriftet for 1949. Bogen var større og fyldigere end nogen af de nærmest foregaaende Aargange, og den kunde ogsaa glæde sig ved en god Modtagelse. En Anmelder (Aarh. Stiftstid.) fandt, at den »fortjener Ros for smukt Udstyr og for mange velkrevne og interessante Artikler.« Det bør maaske tilføjes, at der af denne Aarbog solgtes adskilligt flere i Boglader end af nogen af de tidligere Aargange.

Aarsmøde og Generalforsamling fandt Sted Mandag d. 21. November i Den folkelige Forsamlingsbygning i Aarhus. Der var udmærket Tilslutning, og Forfatteren Richardt Gandrup holdt under stor Opmærksomhed et fortrinligt Foredrag om Hjemstavnsfølelse. Foredraget lønnes af den store Forsamling med stærkt Bifald.

Generalforsamlingen aabnedes af Formanden, Rs. Nielsen, der indledede med at udtale Mindeord over de i Aarets Løb afdøde Bestyrelsesmedlemmer, Sognefoged And. Bang, Bendstrup, og Møllejer Hagbart Hansen, Aarslev, hvorefter han aflagde Beretning om Virksomheden i det forløbne Aar. Medlemstallet havde været i pæn Fremgang. Kassereren, Viggo Leth, Blegind, fremlagde det reviderede Regnskab, der balancerede med 16.344 Kr. Saavel Beretning som Regnskab godkendtes. Ved Bestyrelsesvalget genvalgte Proprietær S. Spanner, Skjoldelev, Skolebestyrer Thv. Madsen, Odder, Skoleinspektør Steffen Rasmussen, Skanderborg, Stadsbibliotekar Aage Bredsted, Aarhus, og Redaktør N. P. Østergaard, Brabrand, samt nyvalgte Sognepræst Otto Paludan, Thorsager, Gdr. Finnemann Schultz, Tønning, og Biografejer Hakon Olsen, Østbirk. Som Revisor genvalgte Lærer Jensby, Trige. Formanden, fhv. Landstingsmand Rs. Nielsen, Lillering, nægtede at modtage Genvalg, men efter stærkt Pres fra alle Sider, indvilligede han i at fortsætte et Aar endnu.

I sit første Møde efter Generalforsamlingen konstituerede Bestyrelsen sig med Rs. Nielsen, Lillering, som Formand, Amtsskolekonsulent J. Drængsgaard som Næstformand, Gdr. Viggo Leth, Blegind, Kasserer, og Redaktør N. P. Østergaard, Brabrand, Sekretær og Redaktør af Aarsskriftet. Sammen med Skoleinspektør Steffen Rasmussen, Skanderborg, dannede Forretningsudvalget.

Sommerens første Udflugt fandt Sted Lørdag d. 20. Maj 1950. Turen, der havde vundet god Tilslutning, gik over Høver, Knudhule, langs Knudsø til Ry og videre til Salten og Them.

Efter Ankomsten til Them samledes vi i Kirken, hvor ogsaa en Del af Egnens Beboere var kommen til Stede. Formanden for den stedlige Museumsforening, Boelsmand Eyvind Poulsen, Syrenelund, Them, hød Velkommen, hvorefter Organisten S. Frederiksen, Lovdal, spillede en Komposition paa Orglet. Sognets Lokalhistoriker den 82-aarige pensionerede Lærer S. P. Pedersen fortalte derefter Træk af Kirkens Historie, idet han mindede om, at Them Sogn var paa Størrelse med Samsø, og derfor havde Brug for en stor og rummelig Kirke, særlig efter at de gamle Kirker i Tømmerby og Virklund efter Reformationen var bleven nedbrudte. Efter Lærer Pedersens interessante Redegørelse sang Forsamlingen »Dejlig er Jorden«.

Ved Kaffebordene paa det nærliggende Afholdshotel bød Formanden Rs. Nielsen, Lillering, Velkommen og gav nogle orienterende Oplysninger om Østjydske Hjemstavnsforening, Overbibliotekar Peder Nielsen talte for Hædersgæsten, Lærer S. P. Pedersen, Gjessø, der har gjort saa stort et Arbejde

for Udforskningen af Egnens Historie. Ved Arkivstudier og Samtaler med ældre Folk har han samlet en imponerende Mængde Stof om denne Egn, ligesom han ved Samlingerne i Them Museum har medvirket til Bevarelsen af mangfoldige Genstande og Redskaber fra Oldtiden op til vore Dage. Tale- ren sluttede med at udtale en Tak til Pedersen for hans Arbejde som Lokal- historiker og Medarbejder ved ØstjydsK Hjemstavn og udbragte et Leve for ham. — Rs. Nielsen udtalte sin Anerkendelse af S. P. Pedersens enestaa- ende Samlerarbejde og meddelte, at Bestyrelsen for ØstjydsK Hjemstavnsfor- ening havde besluttet at udnævne ham til Æresmedlem af Foreningen »i Erkendelse af Deres store og fortjenstfulde Arbejde for Udforskning af Deres nære Hjemstavns Historie fra de ældste Tider til op imod vore Dage og for Indsamling og Ordning af Genstande til Belysning af Livet og Forholdene i Them Sogn i svundne Tider«.

Formanden overrakte ham samtidig Æresmedlemsbrevet i Lædermappe. Udnævnelsen hilstes med Bifald fra Forsamlingen.

Lærer Pedersen takkede bevæget for den Ære, der vistest ham.

Efter Kaffebordet havde Deltagerne Lejlighed til at bese det gode og rig- holdige Hjemstavnsmuseum, der har til Huse i en gammel Bindingsværks- bygning midt i Byen. Eyvind Poulsen viste om og gav orienterende Oplys- ninger om de interessante Samlinger, som Themboerne har Grund til at være stolte af. — Men Tiden var knap, og man maatte ud til Bilerne for at rulle sydpaa til Saltendalen og Velling, hvor Bryrup Sogns Lokalhistoriker, Før- stelærer Aage Markussen, Velling, elskværdigt skildrede det stærkt kuperede Terræns landskabelige Udformning i Tertiærtiden og Istiden og omtalte Fund og Høje fra Oldtiden samt forskellige Sagn.

Man kørte derefter gennem det smukke Landskab til Løndal, hvor man besaa den storslaede Park med Mindesmærker, bl. a. over den fra Modstandsbevægelsen saa kendte Kim Malthe Bruun.

Eftersommerens Udflugt fandt Sted Søndag d. 3. September. Vejret havde længe været ustadigt, men vi var saa heldige, at det netop denne Dag blev smukt og varmt, og Regnen indtraf først, da vi var inden Døre i Hadsten. Turen udgik som sædvanlig fra Aarhus, og fire Rutebiler var stuvende fulde, da vi kørte ud ad Brendstrupvej til Tilst. Her aflagde vi et Besøg paa Krus- ses store Planteskole paa Hestkærgaard. Planteskolen, der dækker et Areal af ca. 70 Tdr. Land, og hvis Produktion for en stor Del er baseret paa Eks- port, forevistes elskværdigst af Planteskoleejer P. Kruse, og vi havde Lejlig- hed til at se Kulturer saavel for Roser som for stedsegrønne Planter m. m. Fra Tilst gik Turen gennem Gjeding og Kvotrup til Hovedgården Ru- strup, hvor Godsejer Carl G. Christensen og Frue gav Deltagerne en hjerte- lig Modtagelse. I det skønne Vejr leirede man sig paa de smukke grønne Plæner i Skvyge af store, ældgamle Træer, og efter Sangen »Jeg elsker de grønne Lunde« gav Stadsbibliotekar Aage Bredsted, Aarhus, en fornøjelig Skildring af Landsdommer Thøger Reenberg, der var Ejer af Rustrup fra 1703 og boede her til sin Død 1742. Han var en dygtig Landmand, en ret- skaffen og munter Mand, der skrev gode Vers, som i Modsætning til Tidens onstvlte Stil var jævne og ligefremme og af ikke ringe kulturhistorisk Værdi ved det Indblik de giver i jydsk Herremandsliv.

Efter Foredraget aabnede Godsejeren og Fruen Dørene for den nyligt smagfuldt restaurerede Hovedbygning og gav Deltagerne Adgang til Stuer og Sale, der indeholder adskillige Minder fra Reenbergs Tid, deriblandt hans kobberstukne Portræt. Det var ikke nemt at løsrive sig fra den smukke Park og Have og den bedaarende Bindingsværks-Hovedbygning, men vi maatte videre gennem den nærliggende Skov til Voldstedet med Niels Ebbesens Eg. Paa Voldstedet gav Udflugtens Leder, Skoleinspektør Rasmussen, Skander- borg, en Fremstilling af Niels Ebbesens Indsats i Frihedskampen 1340 og et Omrids af Stedets Historie. Han omtalte endvidere den første Minde- fest, som under stor Tilslutning fra Omegnen blev holdt her d. 11. Oktober 1840. — Det var under en særegen, højtidelig Stemning, at man derpaa sang den smukke Sang, et Drapa til Heltens Minde, som Adjunkt Fr. Sneedorff- Birch, Aarhus, havde skrevet til Festen for 110 Aar siden, hvor han selv var til Stede og havde ført Ordet. Nu lød denne Sang paany paa samme Sted og med den samme store Eg for Øje som hin Efteraarsdag i 1840. De to sidste Vers lød saaledes:

Her, hvor Egen Kronen hæver
stolt mod Himlens Telt,
her din Skygge os omsvæver
gjæve danske Helt!
Danmarks frie Sønner glade
her i Ly af Træets Blåde
samled tæt i Broderklynge
nu dit Drapa synges.

Friske Blade skyd, o Stamme!
Eg ved Nørreriis!
Ingen vrede Lyn dig ramme,
vox til Heltens Priis!
Gjennem Sekler i din Skygge
Danmarks Børn sig samle trygge,
og i Ly af Løvetls Krone
Jubelsangen tone!

Gennem Norring og Haldum gik Turen til Hadsten, men nu undgik vi ikke den daglige Byge; det havde dog mindre at sige, for paa Østergades Hotel stod veldækkede Kaffeborde og ventede os. Efter Kaffen gav Lærer Stenkilde en fængslende Oversigt over Hadsten Stationsbys Udvikling i de sidste 75 Aar. Han omtalte Byens industrielle Virksomheder, som er i stadig Fremgang, og Byens Opkomst som Skoleby, hvortil Grunden lagdes med den Privatskole, der oprettedes 1876. — Over Ødum og Spørring gik Turen tilbage til Aarhus.

I Efteraaret 1949 afgik en af vore gamle, trofaste Medarbejdere Mikkel Sørensen i New Rapids i Iowa i De forenede Stater ved Døden i den høje Alder af 86 Aar. Han stammede fra Edslev i Kolt Sogn. Med nogle Aars Afrydelse havde han boet i Amerika i over 60 Aar. Han var hjemme i Danmark i Begyndelsen af Aarhundredet og ejede en Eiendom paa Herskind Mark, men efter nogle Aars Forløb rejste han tilbage til Amerika. I Østjydske Hjemstavn 1946 har han givet et Omrids af sit Liv, og denne Skildring maa vi henvise til. Han var en fremragende Folkemindesamler og besad en sjælden Hukommelse for sine Oplevelser i Barndom og Ungdom, hvad der ogsaa er kommen Østjydske Hjemstavn til gode ved de talrige Bidrag han Aar efter Aar har tilstillet os. Han var en udmærket Fortæller og har skrevet flere Bøger om danske i Amerika, ligesom talrige Bidrag fra hans Haand findes spredt i Tidsskrifter, Julebøger og Almanakker. Med rørende Kærlighed til sin Hjemstavn fulgte han vor Forenings Arbejde og Udvikling med levende Interesse, og vi har endnu fra hans Haand liggende en Del Artikler og Optegnelser, som vil fremkomme Tid efter anden i disse Aarbøger.

Ogsaa en anden af vore gamle Medarbejdere har vi i Aar maattet tage Afsked med for stedse. Den 5. Maj afgik pens. Lærer Thøger Jensen, Følle, ved Døden, 91 Aar gl. Han var Medlem af Østjydske Hjemstavnforening fra første Færd og har et Par Gange ydet Bidrag til vore Aarbøger. Mest kendt er han jo som den, der udarbejdede den ældre Del af Adsløvslægtens Historie og samlede denne Slægt.

Smerteligt var Tabet af Foreningens mangeaarige Formand, Rs. Nielsen, Lillering, der saa brat blev kastet paa Sygelejet i Juni Maaned og den 8. Juli afgik ved Døden. Ved Begravelsen, der under overordentlig stor Deltagelse foregik fra Framlev Kirke den 13. Juli, udtalte Foreningens Næstformand, Amtsskolekonsulent J. Drengsgaard, nogle smukke Mindeord om Rs. Nielsen og hans Betydning for Østjydske Hjemstavnforening.

Efter Rs. Niensens Bortgang har Foreningens Bestyrelse til Formand enstemmigt valgt Direktør Niels Pedersen, Risskov, der siden 1942 har været et virksomt Medlem af Bestyrelsen.

Foreningens Foredragsvirksomhed har i det forløbne Aar været en Del hemmet af Mangel paa Midler. Der har dog som sædvanlig været en jævn Tilgang af nye Medlemmer, saa Afgangen er fuldt opvejet, og der endda bliver en Fremgang af henved 100 Medlemmer, hvormed Medlemstallet nu har naaet de 2500. Vi bringer en Tak til de Medlemmer, der har været virksomme for at skaffe os Tilgang. Det er jo saa absolut nødvendigt, at der til Stadighed gøres et Arbejde for at skaffe nye Medlemmer, idet der hvert Aar er en Del Afgang særlig som Følge af Dødsfald, Bortrejse fra Egnen og lign.

I det forløbne Regnskabsaar har Foreningen haft den Glæde at modtage et Tilskud fra Staten paa 500 Kr., fra Aarhus Amtsråd 100 Kr., Skanderborg Amtsråd 75 Kr., Skanderborg Byråd 50 Kr., Blegind-Hørning Sogneråd 25 Kr., Ormslev-Kolt 25 Kr., Brabrand-Aarslev 25 Kr., Saxild-Nølev 15 Kr. og Skorup-Tvilum-Voel Sogneråd 15 Kr. — Foreningen bringer sin bedste Tak for samtlige disse Bidrag. Ligeledes en Tak til de Pengeinstitutter, der har støttet vort Arbejde ved at avertere i Aarsskriftet. Ø.

Egnsarkiver.

Som bekendt har Bestyrelsen for Østjydske Hjemstavnsforening i flere Aar syset med Tanken om Oprettelse af Egnsarkiver rundt omkring i Østjylland.

Vi er allerede kommet saa vidt, at et Lokale er stillet til Raadighed, idet Aarhus Kommune har givet Tilladelse til, at et fuldt ud betryggende Rum i Folkebiblioteket i Aarhus maa benyttes til Opbevaring af de indsamlede Arkivalier.

Det er en god Begyndelse, men det er ikke nok. Foreløbig er der ikke kommet meget Materiale, skønt der i de to sidste Aargange af »Østjydske Hjemstavn« er opfordret til Indsendelse.

I første Omgang havde vi tænkt at koncentrere os om den Opgave at indsamle. Simpelthen for at redde, hvad reddes kan. Thi det er en Kendsgerning, at meget værdifuldt Materiale til Belysning af Egnens Historie lige saa stille forsvinder.

Det drejer sig i første Række om f. Eks. Skøder, Regnskaber, Protokoller, Breve, Dagbøger, Optegnelser o. l., men ogsaa Bøger, Smaatryk, Udclip, Billeder, Tegninger, Fotografier og Kort har Interesse, ja, kort sagt enhver Ting, der kan fortælle noget af Interesse om en Egn, en Bygning, en Begivenhed eller en Person, der har haft Tilknytning til Østjylland.

Senere er det Tanken, naar der rundt omkring ved Biblioteker, Museer eller lignende Institutioner er skaffet hensigtsmæssige Opbevaringsrum til Veje, at fordele Materialet til dets naturlige Hjemsted.

I denne Forbindelse bør det nævnes, at der kan blive Tale om flere »naturlige Hjemsteder« for Arkivalierne, ligesom man heller ikke maa glemme, at der er noget, der hedder Landsarkivet i Viborg.

Det kan derfor til sin Tid blive nødvendigt at tage Fotokopier af vigtige og interessante Ting, saa man sikrer sig, at Tingene virkelig kan fordeles paa en saadan Maade, at man altid vil kunne faa fat i Sagerne, naar man har Brug for dem.

Saadanne Fotokopier vil ogsaa kunne indrammes og ophænges f. Eks. i Skoler, Forsamlingshuse eller lignende Steder til Glæde og Oplysning for Befolkningen.

Men hvorom alting er. Det haster. Og jeg vil derfor gerne ved disse Linier opfordre alle, der maatte ligge inde med Ting af Interesse, til at indsende dem til Østjydske Hjemstavns Egnsarkiv, Folkebiblioteket, Mølleparken, Aarhus, med nødvendige Oplysninger om Sagerne.

Aage Bredsted.

Ungkarledragt paa Kaløvigegnen i Stavnsbaandstiden.

I Kløbenhavnske Tidender for 26. Maj 1775 bekendtgjøres:

En af Wosnisgaard Gods Reserver-Mandskab fra Uggebølle udi Mørche Sogn under Callø Amt, navnlig Christen Povlsen, 26 Aar gammel, 64 Tomme høj, har sorte Øynebryne, lidet sortagtig udi Ansigtet, og en bred Mund med tykke Lipper, er undvigst og bortrømt af sin Tieneste hos sine Forældre sidstafvigte 12 May, uden at man siden har kundet opsørge, hvor han maatte være henreyst. Ved Undvigelsen var han klædt udi en blakket Vest, med Metal Knapper, en Dreyls Undertrøje, med dito Knapper, hvide uldne Strømper, og Skøe paa Fødderne med Sølvspænder, førende med sig en Violin udi en sort Randsel; Personen er ellers nyttig udi Hænderne til adskillig Arbejde i Træ, i sær til at dreje. De som bemelte Christen Povlsen maatte forekomme, ombedes hannem at anholde og hertil derom ved Skrivelse a Wosnisgaard pr. Aarhus behageligt at give Efterretning. Wosnisgaard den 19de May 1775.

Hjemmelavede Traadknapper.

I de gamle Bondehjem spandt man selv den Sytraad, hvormed man syede Skjorter og Dynevaar, ligesom man selv lavede Traadknapper. I Adsløv lavede min Moder alle Knapper af Hørtraad til vort Undertøj (Ennetøj), Forklæder og saadant. Traaden svøbtes om en glat, rund, drejet Pind, der skraaned

fra en tykkere til en tyndere Ende, saa man kunde vinde Traaden paa det Sted og saa meget, som der behøvedes til Knappens Størrelse. Naar der var vundet nok Traad om Pinden til en Knap, blev denne Traadrulle skudt af Pinden og omsyet med faste Knaphulssting, saa Stingets Løkke faldt i Knappens Kant.

Den Slags Knapper var holdbare og kunde taale den noget haardhændede Behandling af Vasketærskel og Manglebrædt. M. Sørensen.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
1. Stensballe — en gammeldags By. Af Forfatter A. J. Gejlager. Tegninger og Akvareller af Kunstmaler H. E. Jensen. Fotografier af cand. polit. Sv. Stubbe Østergaard	5
2. Slægtsaaerden Rudstrup i Them Sogn. Ved pens. Lærer S. P. Petersen, Gjessø	33
3. Fra Gern og Framlev Herredsting omkring 1700. Af Lærer Alfred Kaae, Kroohedens Skole, Ulfborg	49
4. Folketro og overtroiske Meninger. III. Aarstiderne. Af R. P. Randsløv.(†).	55
5. En Torvedag i Aarhus for længe siden. Tekst og Tegninger af Kommune lærer Victor Jensen, Aarhus	57
6. Bidrag til Thorsager Sogns ældste Historie. Af Forf. Poul Rasmussen	63
7. Tre Ulykkestilfælde i Ning Herred 1664. Ved P. R.	65
8. Erik Thøgersens Bar- og Gilde og andet fornøjeligt fra Ingerslev i 1860-erne og 70'erne. Af fhv. Gaardejer Morten E. Overgaard	66
9. Them Sogns gamle Kirker. Ved pens. Lærer S. P. Petersen, Gjersø ..	81
10. Da Smeden i Velling 1772 brød ud af Skanderborg Arrest	85
11. Skjoldlevkredsen. III. 1894—95. Af Kjeld Jensen, Skanderborg	86
12. Folkeliv i Græstrup Sogn. Af Forf. Aug. F. Schmidt, Brabrand	93
13. Herredskirken i Framlev. Ved Rs. Nielsen, Lillering (†)	101
14. Om Hundslund Sogns Præster efter Reformationen. II. H. L. Engberg. Af Civilingeniør I. F. Engberg, Horsens	108
15. Parker og Anlæg i Aarhus By og deres Oprindelse. Af Stadsgartner L. Sandberg	113
16. Oliemøller F. V. Schytte. Af Forstander Frode Aagaard, Vestbirk	120
17. Kjærsgaard Voldsted. Ved Læge J. Didriksen, Gylling	125
18. Af Familien Nellemanns Annaler. Af cand. mag. Leo Wad, Aalborg ..	133
19. Rasmus Nielsen, Lillering. Ved Ø.	143
20. Østjydsk Hjemstavnsforening 1949—50.	148
21. Egnarkiver. Af Stadsbibliotekar Aage Bredsted, Aarhus	151
22. Ungkarledragt paa Kaløvigegnen i Stavnsbaandstiden	151
23. Hjemmelavede Traadknapper. Af M. Sørensen	151

Kunstablag i Farvetryk.

Parti fra Stensballe. — Efter Akvarel af Kunstmaler H. E. Jensen.

Titelbillede.

Spongsaa ved Saxild Badehotel. — Tegning af Stig Aagesen.

Rettelse.

I Østjydsk Hjemstavnsforening 1949 har i Artiklen om Gravene i Borum Eshøj i Billedteksterne Side 81 indsnæget sig et Par Misforstaaelser. Det første Billede forestiller en Trøje fra Skrydstrupfundet, og af de afbildede Kamme stammer kun den midterste fra Borum Eshøj, medens de andre hidrører fra andre Fund.

Indmeldelse i Østjydsk Hjemstavnsforening modtages af Bestyrelsens Medlemmer samt af Sekretæren, Redaktør N. P. Østergaard, Toftevej 1, Brabrand. Kontingentet er Kr. 4,50 aarlig.

Virk for Tilgang af nye Medlemmer.

Andelsbanken

AARHUS-AFDELING

10 - 3½ LØRDAG 10-1

ALLE BANKFORRETNINGER UDFØRES

Landbosparekassen i Aarhus

Søndergade 44

Kontortid 10-4 ✕ Telefon 367

Reserver: 5.000.000 Kr.

Filialer i Brabrand - Hinnerup - Hjortshøj - Løgten - Trige og Kolt

Regnskab for Østjydsk Hjemstavnsforening

for Aaret fra 1. Oktober 1949 til 30. September 1950.

Indtægt.	Kr.	Øre	Udgift.	Kr.	Øre
Kassebeholdning 1/10 1949..	1720	85	Tryksager og Trykning af Aarbogen 1949	9962	48
Medlemsbidrag og Salg af Aarbøger samt opkrævet Porto	13216	80	Klicheer	750	33
Salg af Aarbøger v. Forlag	357	70	Forfatterhonorarer	1774	00
Annonceindtægt	185	00	Porto, Telefon, Afskrivning m. m.	2501	06
Statstilskud	500	00	Red., Esped., Medhjælp ...	800	00
Tilskud fra Aarhus Amt...	106	00	Annonceudgifter	249	70
— - Skanderbg. Amt	75	00	Udgifter v. Møder og Udfl.	286	64
— - Skanderbg. By.	50	00	Diverse Udgifter	218	20
— - Blegind-Hør- ning Kommune	25	00	Debet Renter	6	74
— - Ormslev-Kolt..	25	00	Kassebeholdning i Bank 30. September 1950.....	41	03
— - Brabrand-Aars- lev Kommune..	25	00			
— - Saxild-Nølev K.	15	00			
— - Skorup-Tvilum- Voel Kommune	15	00			
Kredit Renter	1	70			
Skyld til Kassereren	278	13			
Balance	16590	18	Balance	16590	18

Blegind, den 15. Oktober 1950.

Viggo Leth.

ØSTJYDSK HJEMSTAVNSFORENING

Undertegnede Bestyrelse opfordrer herved til at indtræde i »Østjydske Hjemstavnsforening«, der har til Formaal at fremme Forstaaelsen af Hjemstavnskultur og værne om Egnens Hjemstavnsværdier.

Dette Formaal søges opnaaet ved:

1. Afholdelse af Foredrag og Sammenkomster samt af Ekursioner under kyndig Ledelse.
2. Udgivelse af Skrifter, i første Række et Aarskrift, hvis Afhandlinger skal
 - a. uddybe Kendskabet til Hjemstavns Natur, Landskabets Historie, saaledes som Geologen læser den af dens Linier og af Jordlagenes Beskaffenhed og Aflejringer, Egnens Dyreliv og Planteverden.
 - b. fremme Kendskabet til Egnens Folkeminder og det gammeldags Folkeliv samt til Egnens Folkemaal,
 - c. skildre Befolkningens skiftende Kaar og Oplevelser, i Særdeleshed i afvigte Aarhundrede, saavel i aandelig som i materiel Henseende. — Gennem disse Skildringer fra vore Bedsteforældres, Oldeforældres og Tipoldeforældres Dage søges belyst Landbrugets vekslende Former og Arbejdskaar i Gaard og Mark, Hus og Hjem, Haandværkets og Handels Tilstand og Udvikling, Livet til Hverdag, Højtid og i Gildeslag, de gamle Skikke ude og inde, svundne Tiders Hjemmelid og primitive Industrier, ligesom der oprulles Billeder af Aandslivet saavel i rolige Tider som under de store Brydninger indenfor Kirke, Folkeskole, Højskole og Folkeliv, det fremspirende og opvoksende Selvstyre i Kommune, Amt og Stat, derunder Valgkredsens Historie, og endelig Skildringer af de Personligheder, der har levet her og præget vor Hjemstav.

A. Ballisager,
Sparekassedirektør,
Stensballe, Horsens.

Aage Bredsted,
Stadsbibliotekar,
Aarhus.

J. Drengsgaard,
Amtsskolekonsulent,
Grundfør. Næstformand.

Johs. Grosen,
Gaardejer,
Skæring, Hjortshøj.

Karl Jacobsen,
Gaardejer,
»Stenkildegaard«, Viby.

A. Jelsbak,
Konsulent,
Hammel.

E. Kaster,
Bogholder,
Odder.

V. Sigfred Knudsen,
pens. Kommunalærer,
Aarhus.

Viggo Leth,
Gaardejer,
Blegind, Hørning, Kusserer.

Thorvald Madsen,
flv. Skolebestyrer,
Odder.

Carl Mikkelsen,
Smødemester,
Hemstok.

Peter Nielsen,
Overbibliotekar,
Silkeborg.

Otto Paludan,
Sognepræst,
Thorsager.

Niels Pedersen,
Direktør,
Risskov. Formand.

Hakon Olsen.
Biografejer,
Østbirk.

Steffen Rasmussen,
pens. Skoleinspektør,
Skanderborg.

Joh. Finnemann Schultz,
Gaardejer,
Tildegård, Tønning.

S. Spanner,
Landbrugskandidat,
Skjolddelev, Hinnerup.

N. P. Østergaard.
Redaktør,
Brabrand. Sekretær.

Indmeldelser i Østjydske Hjemstavnsforening

modtages af Sekretæren, Redaktør N. P. Østergaard, »Marielyst«, Brabrand.

Kontingent Kr. 4,50 aarlig.

Ældre Aargange af »Østjydske Hjemstavnsforening« faas ved Henvendelse til Østjydske Hjemstavnsforenings Sekretariat, Brabrand. Prisen er for Medlemmer 3 Kr.

pr. Aargang, dog 3,25 Kr. for 1942, 4,25 for 1947 og 48 og 4,50 for 1949.

Aargangene 1937, 1940, 1941, 1943, 1944, 1945 og 1946 er udsolgte.